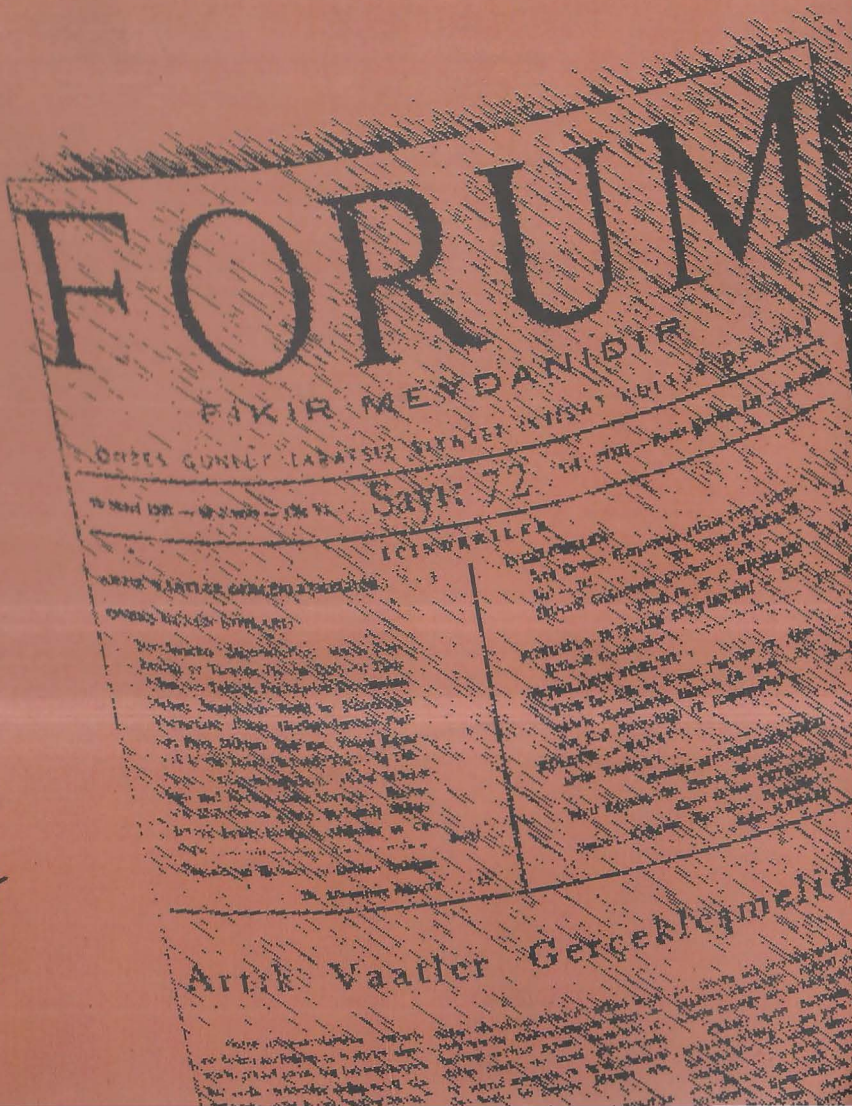
OKAN İRKETİ

RİCAT EDEN CUMHURİYET

RİCAT EDEN CUMHURİYET

DP VE AKP DÖNEMİNDE AYDINLAR

okan irketi

TAN

TAN

RİCAT EDEN CUMHURİYET

DP VE AKP DÖNEMİNDE AYDINLAR

Ricat Eden Cumhuriyet – DP ve AKP Döneminde Aydınlar
Tan Kitabevi Yayınları 15 / Araştırma Dizisi 9
ISBN-13: 978-605-5668-15-0
© Tan Dağ. Öğr. Eğt. ve Kitap Yayıncılık Hizmetleri Ltd. Şti., 2010
1. Baskı, Haziran 2010, Ankara, 1000 adet

Yayına Hazırlayan: Fatih Yaşlı
Düzelti: Çağdaş Sümer
Kapak ve İç Tasarım: Erdem Olcay
Baskı ve Cilt: Cantekin Matbaacılık

Kaynakça Notu:
Okan İrketi, *Ricat Eden Cumhuriyet – DP ve AKP Döneminde Aydınlar*, Ankara, Tan Kitabevi Yayınları, 2010, 262 sayfa.

Tan Kitabevi Yayınları
Selanik 2 Sokak 78/5 Kızılay Ankara
Tel-Faks: 0312 419 33 53
www.tankitabevi.com
bilgi@tankitabevi.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 11

BİRİNCİ KİTAP: AYDININ YIKIMI 9

1. Sol-AKP 9
2. Anayasanın Ruhu 16
3. Anayasa Cephesinde 29
4. Kurucu İktidar 35

BİRİNCİ KİTAP İÇİN BİRİNCİ EK

İki Seçim 41

BİRİNCİ KİTAP İÇİN İKİNCİ EK

Irak İhtilali Dolayısıyla
Milletlerin "İsyan ve İhtilal Hakkı"na Dair *(Muammer Aksoy)* 68

İKİNCİ KİTAP: AYDINLARIN FORUM'U 81

1. Giriş 81
2. Teori: Diktatörlük ve Anayasa 87
   2.1. Hız Sorunu 104
   2.2. Demokrat Parti ve 1924 Düzeni 111
3. Forum'un Yolu 124
   3.1. Forum ve Aydınlar 127
   3.2. "Aydın" Üzerine Bir Tartışma 140
   3.3. Soğuk Savaş Demokrasisi 145
   3.4. Komünizme Karşı Demokrasi 149
   3.5. Demokrasinin Doğası: Savaş 156

4. Demokrat Parti Diktatörlüğüne Doğru 167
4.1. Forum'da Yol Ayrımı 179
4.2. Pirus Zaferi: 1957 Seçimleri 185
5. Yürütmenin Denetlenmesi 197
5.1. Yürütmenin Yasama Yoluyla Kısıtlanması 204
5.2. Yürütmenin Yargı Yoluyla Kısıtlanması 207
5.3. Yürütmenin Özerk Kurumlarla Kısıtlanması 215
5.4. Diktatörlük ve İhtilal 226
6. Sonuçlar 232
İKİNCİ KİTAP İÇİN BİRİNCİ EK
Forum'un Davası 238
İKİNCİ KİTAP İÇİN İKİNCİ EK
Demokrasi Davamıza Genel Bir Bakış *(Turhan Feyzioğlu)* 241
İKİNCİ KİTAP İÇİN ÜÇÜNCÜ EK
555K *(Cemal Süreya)* 248

KAYNAKÇA 251
DİZİN 263

ÖNSÖZ

"Küçük, muttarid, muhteriz darbeler", daha büyük darbelerin mi habercisidir? Tevfik Fikret *Yağmur* şiirini yazarken kendi kendisine bu soruyu sormuş muydu, bunu öğrenmek, ne yazık ki, artık mümkün değil. Ama bu tür soruları en çok sanatçıların kendilerine sorduklarını düşünmeye yatkınlık duyduğumuzu söyleyebiliriz. Çünkü küçük ipuçlarında sonsuzu duyumsamak, geleceği resmetmek yeteneğini çoğunlukla sanatçılarda buluruz. Sanat duyusu yönünden gelişmiş aydın kuşaklarında da benzer niteliklere rastlarız. 1950'li yılların baskı altındaki aydın kadrolarının küçük ipuçlarından damıttıkları hülyalı gelecek düşüncesi de, muhtemeldir ki, sahip oldukları sanat duyusundan kaynaklanıyordu. 1950'lerin ikinci yarısında üç şeyin hududu yoktu: umudun, öğrenmenin ve öğrencinin... *Yağmur* şiirinin ünlü ilk dizesini, 1950'lerde umutlu öğrenciler oluşturuyorlardı. *Forum* dergisi, işte o üniversite öğrencilerinin ve aydınların düşünsel açıdan beslendikleri verimli bir kaynak niteliğindeydi. Hazırlamış olduğum bu kitap, bu açıdan, hem söz konusu kaynağı hatırlatmak, hem de ondan beslenen öğrenci ve aydınları anmak amacını taşımaktadır.

Ricat Eden Cumhuriyet'in ilk kaleme alınan bölümü "İkinci Kitap*: Aydınların Forum'u*"dur. *Forum* dergisinin ele alındığı bu

bölüm, İstanbul Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak savunuldu. Bu nedenledir ki, duru bir üslupla kaleme alındı. "*Birinci Kitap: Aydının Yıkımı*" ise, *Ricat Eden Cumhuriyet*'e daha sonradan eklendi. Bu durum, iki bölümün üslup bakımından belirli farklılıklar taşımasını beraberinde getirdi. Kitabı, AKP'nin anayasa değişikliği referandumuna yetiştirme zorunluluğum da, iki bölüm arasındaki üslup farklılıklarını gidermeme, ne yazık ki, imkân bırakmadı. Bununla birlikte, kitabın güncel içeriğinin üsluptaki bu kusuru giderebileceğine inanıyorum.

Ricat Eden Cumhuriyet'in hazırlanmasına pek çok kişinin katkısı oldu. Yalçın Küçük kitabın yazım süreci boyunca destekledi. Hatta diyebilirim ki, desteğiyle kitabı bitirmemi sağladı. Tüm yazdıklarımı sabır ve hoşgörüyle kontrol eden hocam Işıl Çakan'ın ise, çalışmanın hazırlanmasında büyük bir payı vardır. Katkısı sadece yazdıklarımı kontrol etmekten ibaret olmadı; kitabı hazırlamaya karar vermemi sağlayan da bizzat Işıl Çakan'dı. Arkadaşlarım Sait Çakır ve Gökçe Çataloluk da kitabın ilk okumalarını yaptılar. Yazdığım bölümler ancak her ikisinin eleştirel okumalarından geçtikten sonra hazır hale gelebildi. Elif Başkaracaoğlu ve Barkın Asal da yazdığım bölümleri okudular ve kitaptaki eksiklikleri gidermeme yardımcı oldular.

Ricat Eden Cumhuriyet'in hazırlanmasında yardımcı olan herkese, en başta da Yalçın Küçük ve Işıl Çakan'a teşekkür etmeyi borç bilmekteyim. Pek çok kişinin katkısını içeren bu çalışma, dilerim, verilen bu desteğe layık olabilmiştir.

BİRİNCİ KİTAP

AYDININ YIKIMI

§

1. Sol-AKP

Cumhuriyet aydınının hiç olmadığı kadar yalnız olduğu günlerde miyiz? Edip Cansever *Robespierre* şiirini kaleme alırken, muhtemeldir ki, benzer bir soru üzerine düşünmüş ve buna yanıt aramıştı: "Yalnızdır akşamı yok edilen bir subay /../ Her yalnızlık biraz ihtilal." Demek ki, yalnızlık ve ihtilal arasında bir bağlantı olduğu, şiir yoluyla da olsa, daha önce dile getirilmişti.

İhtilalci öncelikle, kalabalıkları devindiren değil, tek başına eylemde bulunan irade olarak tanımlanıyor. Tanımı gereği, yola yalnız çıkması gerekiyor. Çoğalmak ise, onun için yol üzerindeki bir uğraktır. Kitlesiz başladığı iktidar yürüyüşü, yolun sonunda bir yürüyüş kolu haline geliyor. Bir bakıma ihtilal, iktidar yürüyüşüne yalnız başlayabilenlerin eseri oluyor. Kalabalıkların Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AKP'ye) aktığı bir evrede bu tanım, 1923 Cumhuriyeti'nin güncel planda yaşadığı trajedinin anlaşılmasını da sağlıyor.

Kitabın güncel sorularından biri şudur: 1960'lı yılların ortalarında başlayan uzun iç savaş sonunda yorgun düşen Cumhuriyet düzeni, girmiş olduğu gerileme döneminin artık sonuna mı ulaştı? Cumhuriyeti korumakla yükümlü kurumların başına Cumhuriyetçi

nitelikleri kuşkulu kişilerin atanabilmesi; sola açılan tüm kapıları kapatan düzenin, kendi sağına karşı Cumhuriyetçi siyasal reflekslerini yitirmesi, aslında, Cumhuriyet'in bekasına ilişkin birer işaret olarak kabul edilmelidir. Cumhuriyet rejimi bugün, Charles Dickens'in *Büyük Umutlar*'da tasvir ettiği, ölmeye yazgılı yaşlı Mrs. Havisham rolündedir ve bir yol ayrımındadır: Büyük bir konakta, kendisini sağaltacak güneş ışınlarını dahi görmek istemeden ölmeyi mi bekleyecektir; yoksa kapanmış olduğu bu karanlıktan dışarı mı çıkacaktır? Cumhuriyet'in geleceğini belirleyecek olan, yapacağı tercih olacaktır.

İçinde Cumhuriyet rejiminin büyüyüp serpildiği ve en sonunda ölmeye yattığı 1923 tarihli bu konağın kalabalık çocuklarını, "cumhur"u ise kim bilmez ki! 2002 yılında AKP'yi Cumhuriyet'e tercih eden işte bu "cumhur"du. Kamu mülklerinin hızla elden çıkarıldığı, iş güvencesinin yok edildiği, Anayasa'nın ihlal edildiği, dinselliğin tüm devlet organlarına yayıldığı bir dönemde, cumhuru oluşturan Türkiye emekçileri ve yoksulları Cumhuriyet tarihinde hiç olmadıkları kadar sessiz, kaderlerine razı bir siyasal duruş sergilemektedir. Bu sessizlik, AKP'yi desteklemenin bir biçimi olarak düşünülmelidir.

Peki, AKP sempatizanlığı cumhurun intihar eğilimi midir? Belki de tartışılması gereken budur. Bugün, Cumhuriyet'in doğurduğu halk, Cumhuriyet'i yıkanlara koşarak kendisini reddetmiştir. O halde, rejimdeki çözülmenin tabana yayıldığını ileri sürmek mümkündür. Cumhuriyet binası en tepeden, rejimi korumakla yükümlü kurumlarından başlayarak dağılma sürecine girmiş ve tabana kadar ulaşan bu dağılmanın neticesinde, Cumhuriyet kurucu öğelerini, sütunlarını birarada tutmakta zorlanır hale gelmiştir. AKP iktidarı sırasında, kimi bürokratlarca dile getirilen "Balkanlaşıyoruz" tespiti, bu yüzden sebepsiz değildir.[1] Demek ki, cumhurun tükeni-

1 Örneğin Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ, 2009 Haziran'ındaki bir konuşmasında şunları söylüyordu: "Ne ulus devletin çivisini oynatma konusunda tavır alırız ne de üniter devletin. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucularının, başta Mustafa Kemal Atatürk, bu devleti kurarken, üniter devlet, ulus devlet olarak kurmuş. Bunun çivisi oynatılamaz. Oynatırsanız bakın Yugoslavya var. Ama elbette kültürel farklılıklara da saygılı olduğumuzu ifade ettik. Onlara da saygılıyız. Ancak bunu siyasi alanlara taşımak, toplumsal haklara taşımanın ulus devlet yapımıza zarar vereceğini düşünüyoruz. Bizim

şiyle 1923 Cumhuriyeti'nin tükenişi eş zamanlıdır. Peki, ayakta kalanlar yalnızca Cumhuriyet aydınları ve akşamı yok edilen subaylar mıdır? Öyleyse, Robespierre ve ihtilal hala günceldir.

Ama sadece cumhurun değil, "aydınların ihaneti"nden de söz ediyoruz ve bu ihanetle ilk kez karşılaşmıyoruz. "Aydın ihaneti" teşhisi, *Forum* yazarı Turhan Feyzioğlu'na aittir. Feyzioğlu 1950'lerde Demokrat Parti (DP) istibdatını kabullenen aydınları, *Forum*'daki yazılarında bu ifadeyi kullanarak eleştiriyordu. Bugün açısından mesele, AKP iktidarını destekleyen aydınlar için de benzer bir tespitte bulunmanın mümkün olup olmadığıdır. Feyzioğlu, "bir reddi miras çağında mıyız" sorusu çerçevesinde düşünüyor ve Türk aydınlarının 1950'li yıllarda istibdata karşı mücadele etmekten; demokrasi adına savaşmaktan kaçındıklarını söylüyordu. Bu tespite, demokrasinin İskandinav ülkelerine kalabalıklarca değil, azınlığı oluşturan, mücadeleci aydınlarca getirildiğini de ekliyordu. Söz konusu demokrasi mücadelesini reddedenlerin ise, ihanet halinde olduklarını yazıyordu. Demek ki, Türk aydının "ihanet hali" ile "mücadeleden kaçınma hali" arasındaki ilişki daha önce kurulmuştu. Burada yeni olan, İslami kesimin AKP ile DP arasında kurduğu ilişkinin bir benzerinin, aydınlar üzerinden tam tersi yönde kurulmuş olmasıdır. Başka deyişle, bu çalışmada incelenen, DP'nin Vatan Cephesi'yle AKP'nin Taraf Cephesi arasındaki ortaklıktır.

O halde, hala bir reddi mirastan söz ediyoruz. Türk solunun Kemalizmden kopma, ayrışma tartışmalarının, Kürt ayaklanmasının da etkisiyle, 12 Eylül sonrasında giderek Kemalizmi recm etme hunharlığına dönüşmesiyle birlikte; sol, yavaş yavaş Cumhuriyeti geriye doğru çözme işlevi üstleniyordu. Kemalizmi yıkma düşüncesi, özellikle 12 Eylül sonrası Türk aydının neredeyse bütün hücrelerine nüfuz ediyor ve aydını hızla çürütüyordu. AKP iktidarı sırasında ise bu çürüme, ne yazık ki, geri döndürülemez bir boyuta varmıştır. Öyle ki, Türkiye aydınının ve Türk solunun önemli bir kısmı, Cumhuriyet'in AKP'lilerce yıkılmasını kendileri için "bir fırsat" sayacak denli "sol düşünce"nin uzağına düşmüşlerdir. 2002

---

bu konudaki tutumumuz çok net." http://www.hurriyet.com.tr/dunya/11802128.asp, 18.04.2010.

seçimleriyle birlikte, Türkiye siyaseti bir kavşağa gelmiş ve Türk solunda yollar ayrılmıştır. Solun bir bölümü Cumhuriyeti savunma kararlılığındadır. Diğer sol ise, şimdilerde sol-AKP adında bir partidir ve düşmüş aydınları barındırmaktadır. Başka deyişle, Türk solu ve aydınları bir tür Stockholm Sendromu'yla karşı karşıyadır. Düşüncelerini rehin alanlarda kendilerine uygulanan siyasal zoru değil, yakışıklı bir yeni düzen havarisini görmektedirler. Sol görüşlü Ömer Laçiner'in AKP tasviri bu açıdan tipiktir ve övgü yüklüdür. Laçiner AKP'yi "genel İslami harekete 1980'lerde katılmış, şehirli, iyi eğitimli, girişimci-teknokrat ve daha ziyade genç, orta ve orta üst gelir düzeyine sahip ve aday kesimlerin"[2] partisi olarak tanımlamaktadır. Tayyip Erdoğan, Bülent Arınç ve partileri AKP'nin şahsında Laçiner, şehirli, iyi eğitimli girişimciler hayali kurmaktadır. Anadolu kaplanları olarak adlandırılan kültürsüz ve görgüsüz Anadolu sermayedarlarında, tekstil/inşaat/turizm sektörlerindeki türedi zenginlerde eğitimli bireyler aramakta ve bulmaktadır. Türkiye solundaki partilerden çoğunlukla esirgediği bu övgülerin ardından Laçiner, AKP'yi Cevdet Paşa ile özdeşleştirmekten de çekinmez: AKP'nin AB yanlısı tutum ve programının, "modernleşmenin zorunluluğunu kabullenen ve buna inanan Cevdet Paşa gibi İslamcıların Batı'ya karşı duydukları, ifade etmekten çekinmedikleri takdir duygusu ve Batı'nın okul, hukuk, idari ve mali düzen gibi kurumlarını yerleştirme bahsindeki gayretli tavırlarını"[3] çağrıştırdığını yazar.

Ömer Laçiner'in AKP'li iş adamlarını metheden cümlelerini, sözkonusu parti ve iş adamlarının eylemlerine yönelik büyük

---

2 "Çekirdek kadroları ve omurgası Sünni İslami hareket içinden gelmiş olmakla birlikte AKP, geleneksel İslami hareketin o alışıldık iddialı söyleminden, alamet-i farikası haline gelmiş argüman ve sembollerinden uzak, dolayısıyla dinci-laik çatışmasının 'hassas' konularını gündemin gerisine atmış bir kimlikle ortaya çıktı. Bu 'soft', moderniteyle karışık sosyal veçhesiyle, genel İslami harekete 1980'lerde katılmış, şehirli, iyi eğitimli, girişimci-teknokrat ve daha ziyade genç, orta ve orta üst gelir düzeyine sahip ve aday kesimlerin –İslami kesimlerin 'temel'ini oluşturan– pre-kapitalist kesimlerden 'kopuşu' gibi gözükmekteydi. Ancak görülebildiği kadarıyla bu 'kopuş' sadece 1995 seçimlerinde zirve noktasına ulaşan RP eksenindeki hareketin –1999 seçimlerinde kısmen MHP'ye kayan– bu unsurlarıyla sınırlı kalmayıp DYP ve ANAP'ta temsil edilegelmiş kesimleri de içine alacak bir yön ve genişlik kazanabilmiştir." Bkz: Ömer Laçiner, "3 Kasım'la Gelen", *Birikim*, No: 162, Ekim 2002, s. 23.

3 *A.g.m.*, s. 24.

bir övgünün izlemesi, kuşkusuz, eşyanın tabiatı gereğidir. AKP'yi 1950'lerin DP'si ile karşılaştıran Laçiner şunları yazar: "...eğer 1946-50 seçimlerinde Türkiye'nin siyasal düzeninde bir devrim olduğu söylenebiliyorsa; 3 Kasım'da bundan daha kapsamlı ve derinlikli bir devrimin gerçekleştiği pekâlâ ileri sürülebilir."[4]

Elbette, Ömer Laçiner'in bir dergisi var, dergisinde yazarları var. İşte bu yazarlardan Ahmet İnsel de, Birikim'in sayfalarında 3 Kasım ile 12 Eylül darbesi arasında bir benzerlik değil, karşıtlık olduğunu ileri sürer. İnsel, 3 Kasım seçimleri ile Türkiye'nin 12 Eylül'den çıkış kapısını araladığını fikrindedir.[5] Ona göre, AKP'nin kazandığı seçimler, "sivil siyasal güçler ve parlamenter iradenin önderliğinde demokratik rejimin kurulmasının nesnel koşullarını yaratarak, bir devrin sona ermesini" sağlamıştır.[6] Sona eren devir, İnsel'in fikrince, asker-sivil bürokratların 12 Eylül devridir. Bu yüzden Ahmet İnsel'in AKP'den beklentisi de buna uygundur: AKP "üzerine aldığı misyonla uyumlu, yani 12 Eylül rejiminden Türkiye'yi emin ve sakin biçimde çıkarma, Türkiye'de demokrasinin taşlarını yerli yerine koyma"[7] misyonunu yerine getirmelidir. Böylelikle netleşmektedir: Türkiye'yi 12 Eylül rejiminden çıkarma misyonu, Sol-AKP'ye göre, AKP'ye düşmektedir. İnsel, Tayyip Erdoğan'da bir demokrasi havarisi görmektedir.

Dinsel bir dille ifade edersek, Laçiner ve İnsel ellerini sola uzatarak şunları söylemektedir: "Ey sosyalistler, sol mü'minler! Cumhuriyet yıkılırsa demokratik bir rejim kurulur ve solun yolu açılır..." Birikim çevresi AKP'nin yükselişini böyle yorumlamaktadır. Ama Ahmet İnsel bununla da yetinmez; daha da ileri giderek, Tayyip Erdoğan ile Cumhuriyet elitlerini karşılaştırır ve Erdoğan'ın Türkiye Cumhuriyeti tarihinde halkı en fazla temsil

4 Ömer Laçiner, "DP, ANAP ve Sonunda AKP", *Birikim*, No: 163/164, Kasım/Aralık 2002, s. 11.

5 "3 Kasım seçimlerinin ortaya çıkardığı tablo, beklenmedik biçimde, 12 Eylül rejiminden çıkış kapısını araladı. ... 12 Eylül rejiminden çıkış misyonunu ister istemez üzerine almış olan AKP'nin, bunu gerçekleştirebilme kabiliyetini, onun temsil ettiği toplumsal oluşumların özelliklerini dikkate alarak değerlendirmek gerekir." Bkz: Ahmet İnsel, "Olağanlaşan Demokrasi ve Modern Muhafazakârlık", *Birikim*, No: 163/164, Kasım/Aralık 2002, s.21.

6 *A.g.m.*, s. 25.

7 *A.g.m.*, s. 26.

eden kişi olduğunu söyler.[8] Demek ki, aranan peygamber bulunmuştur; dünya tarihinde ilk kez bir dergiye peygamber inmektedir.

AKP iktidarına devrimci bir nitelik atfeden Birikim, söz konusu dönüşümün içeriğini ise "burjuva devrimi" olarak tarif eder. Ömer Laçiner'e göre AKP iktidarı, Türk burjuvazisinin asker-sivil bürokrasi karşısındaki zaferini temsil etmektedir: "AKP'nin iktidara gelişini, Serbest Fırka'dan DP'ye, oradan AP ve ANAP'a uzanan ve bu süreç boyunca teşekkül eden, büyüyen, gelişen Türk burjuvazisinin, asker-sivil bürokrasinin arkaik kökenli devlet-iktidar 'sahipliği'ne karşı verdiği inişli çıkışlı iktidar mücadelesinin son etabı diye nitelemiştik."[9] Bu son etapta AKP, Laçiner'in arzusu budur, asker-sivil bürokrasiden hesap sormalıdır. Bunu yaptığı takdirde, Türkiye'nin tarih öncesi bitecek ve Türkiye'nin modern tarihi başlayacaktır: "Bu durumda toplumun 'asıl' gücünü göstermiş ve iyi yönetmiş olarak AKP ve Türk orta sınıfları, toplumun büyük çoğunluğu ile birlikte bu toplumun kadim egemenlerine 'hesap veren' değil, 'hesap soran' konumuna geçmiş olacaklardır. ... işte o zaman Türkiye'nin pre-modern tarih öncesi nihayet bitiyor diyebileceğiz."[10]

Anayasa Mahkemesi raportörü Osman Can da, solcu yayınevi Agora Kitaplığı'ndan çıkan kitabı *Güleryüzlü Frankoculuğun Dramı*'nda, yukarıdaki türden bir tasfiyeyi savunur. Toplumun 2002 seçimlerinde iktidarı AKP'ye teslim ederek, bürokratik iktidarı tasfiye sürecini başlattığını ileri sürer[11] ve bu süreci bir burjuva devrimi olarak niteler.[12] Can'a göre, hızla demokratik burjuva

---

8 "Asaf Savaş Akat'ın yerinde ifadesiyle, Ecevit, Demirel, Baykal ve Derviş, ancak 'halkçı' olabilirlerdi. Erdoğan ise 'halk'tı. Halk olduğunu ifade etmesine de gerek yoktu. Beden dilinden diğer tüm özelliklerine kadar, doğal olarak böyleydi. Türkiye Cumhuriyet tarihinde sivrilmiş siyasal önderler arasında en fazla, otantik biçimde 'halk' olan kişiydi. Halktan gelmiş olsalar da, devlet tornasından geçmiş, 'ehlileşmiş' diğer cumhuriyet elitlerinin önüne bileğinin hakkıyla geçmiş bir yeni orta sınıf eliti Erdoğan." *A.g.m.*, s. 23.

9 Ömer Laçiner, "Aristokratlar ile Burjuvazi Mücadelesinde Son Aşamaya Doğru", Birikim, No: 218, Haziran 2007, s. 8.

10 Ömer Laçiner, "DP, ANAP ve Sonunda AKP", Birikim, No: 163/164, Kasım/Aralık 2002, s. 20.

11 Osman Can, *Güler Yüzlü Frankoculuğun Dramı*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2010, s. 257.

12 *A.g.e.*, s. 259.

devrimini yaşayan Türkiye'de "yeni siyasal yapıyı tesis edecek bir Kurucu Meclis'in toplanmasının zamanı"[13] gelmiştir.

Öyleyse diyebiliriz ki, sol-AKP mensubu aydınlar için Cumhuriyet artık ömrünü tamamlamıştır. 2002 seçimleri sonrasındaki süreç sadece biraz uzun süren bir defin töreninden ibarettir. Bütün bu ifadeleri sol-AKP'nin Nisan Tezleri saymak mümkündür. Nitekim Laçiner de kendisiyle yapılan bir söyleşide bunu böyle ifade etmektedir. AKP iktidarıyla Türkiye'nin burjuva devrimini artık tamamladığını söylemektedir: "Sol jargon içinde konuşursak en kestirme ifadeyle AKP'nin seçim zaferi bizce Türkiye'de gerçek bir burjuva devrimi yaşanmış olduğunu gösteriyor. Süreç içinde bir burjuva devrim tamamlandı ve oturdu. Türkiye'nin otantik burjuvazisi, geleneğiyle, göreneğiyle yüz yıldır iktidar mücadelesi verdiği asker, sivil bürokrata karşı verdiği savaştan galibiyetle ayrıldı. Asker, sivil bürokrat kesim artık bu otantik burjuvazinin belirlediği payla yetinmek zorunda kalacak. Burjuva demokratik devrimin düzeni kendine göre restore etme projesi kapsamında gelişmeler izleyeceğiz. Bu aşamadan sonra sosyalizmin temsil ettiği idealleri savunanların önünde bu idealleri gerçekleştirme hedefi birincil olarak gündemdedir. Toplum, artık burjuva demokratik devrimin gerektirdiği kurum ve değerleri sindirmiştir."[14]

İlginç olan nokta, bu tezlerle, Lenin'in *Nisan Tezleri* kitabında ileri sürdüğü tezler arasındaki taban tabana zıtlıktır.[15] Lenin'in

13 *A.g.e.*, s. 267.

14 Birgün, 14 Eylül 2007. Laçiner'in sol jargon içerisinden konuşurken atıfta bulunduğu kaynak, Lenin'in *Nisan Tezleri* kitabıdır. Rusya'da burjuva devriminin tamamlanıp tamamlanmadığını tartışırken Lenin şunları söyler: "1917 Şubat-Mart Devrimi'ne kadar Rusya'da devlet erki eski bir sınıfın, başta Nikola Romanov olmak üzere derebeyi soylu büyük toprak sahiplerinin elindeydi. Bu devrimden sonra devlet erki *başka*, yeni bir sınıfın, yani *burjuvazinin* elinde bulunmaktadır. Devlet erkinin bir *sınıfın* elinden başka bir sınıfın eline geçişi, bu kavramın gerek bilimsel gerekse de pratik-politik anlamında, *devrimin* en önemli, temel birincil özelliğidir. Bu ölçüde Rusya'da burjuva ya da burjuva-demokratik devrim *sona ermiştir*." V.İ. Lenin, *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, Çev: Saliha N. Kaya, İsmail Yarkın, İnter Yay., İstanbul, 1997, s. 22.

15 AKP iktidarının bir burjuva devrimi mi yaptığı ya da AKP iktidarı öncesinde Türkiye'de asker-sivil bürokrasinin mi hâkim olduğu vehayut da asker-sivil bürokrasinin bir sınıf kimliği taşıyıp taşımadığı gibi teorik tartışmalara burada değinmeyeceğiz. Bu noktada ilgilendiğimiz sadece Birikim çevresinin AKP'nin iktidarı alma sürecini nasıl değerlendirdiğidir. Ama geçerken Marksizm'in bürokrasiye bakışını kısaca not edebiliriz. Kapitalist üretim ve paylaşım ilişkilerinin egemen olduğu bir toplumda, bürokrasi

Nisan Tezleri'nde amacı, Bolşevik Parti'yi sosyalist devrime yürümeye ve işçi sınıfını tek başına iktidarı almaya ikna etmek iken; sol-AKP'nin kendi Nisan Tezleri'ni formüle etmekteki amacı, AKP liderlerini Cumhuriyeti yıkmaya, başka deyişle kendi dışındaki bir partiyi, iktidarı tümüyle tekeline almaya kışkırtmak içindir. Sol-AKP bir bakıma reel-AKP'nin ileri karakolu olarak onun programını çizmektedir. O halde, mesele solu AKP'ye yedeklemenin ötesindedir. Bu tespit, şimdilik, sol-AKP'nin tarihi ve eylemi için sadece bir girizgâhtır.

2. Anayasanın Ruhu

Kanunların bir ruhu var mıdır? Montesquieu *Kanunların Ruhu Üzerine*'yi yazmasaydı, böyle bir ruhtan söz ediyor olur muyduk? Büyük eserindeki tespitleriyle Montesquieu, hukuk düşüncesinde yeni bir kıtanın bulunması ölçüsünde bir etki yaratmıştı. Kendisinden sonraki hukuk düşüncesi de bu kıtada yol almış, orayı yurt tutmuş ve ancak orada yeni keşiflerde bulunabilmişti. Bu açıdan, Montesquieu'nun önermeleri hala verili hukuk düşüncesini belirlemekte; ona, üzerinde çalışacağı teorik malzemeyi vermektedir. Montesquieu'nun kitabının adından yola çıkarak sorduğumuz, "anayasanın bir ruhu var mıdır" sorusu, bu yüzden, *Kanunların Ruhu Üzerine* ile akrabalık taşımaktadır. Burada yanıtını aradığımız sorulardan biri budur.

Bir anayasanın ruhu nasıl tanımlanır ya da ne ifade eder? Söz konusu tartışmayla ilgili olarak ilk elde söyleyebileceğimiz, bu sorunun Türkiye yönetenleri içerisinde de gündeme geldiğidir. Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ tarafından dile getirilen, yazılı olmayan kuruluş felsefesi düşüncesi, bu tür bir tartışmanın Türkiye de yapıldığına işaret etmektedir: "Bakın bazı şeyler vardır ki, değişmez. Bu saydıklarım bu ülkenin, bu devletin kuruluş felsefesidir. Bunlar çok önemlidir. Bu saydıklarım ne 1921 Anayasası'nda vardır, ne de son Anayasa olan 1982 Anayasası'nda.

üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduramayacağı, bu nedenle de, üretilen artı değere el koyması söz konusu olamayacağı için, Marksizm'de bir sınıf olarak kabul edilmez. Bu, Marksizm'in alfabesidir. Birikim ve Ömer Laçiner ise, doğaldır ki, bu alfabeden bihaberdir...

Orada ne ulus devlet yazar, ne üniter devlet. Ama kuruluş felsefesinin temelinde bu vardır. Bunları sorgulamaya başlarsak kuruluş felsefesini zora sokarız. Ortadan kaldırırız."[16] Başbuğ'un söylediklerinin güncel siyasal içeriği bir yana bırakılırsa, açıklamasıyla işaret ettiği sorun, anayasada yazılı olmayan soyut bir kuruluş felsefesi başka deyişle "kanunların ruhu" tartışmasıdır. Böylelikle, Montesquieu'dan birkaç yüzyıl sonra kanunların ve anayasanın ruhu sorunu yeniden gündeme gelmektedir.

O halde, Montesquieu'nun ardılları olarak, onun kanunlar üzerine çalışmasına neden olan tarihsel ve pratik sorunu hatırlamakla yükümlüyüz. Montesquieu'nun kendisine sorduğu soru şuydu: XIV. Louis'nin krallığı döneminde Fransa despotik bir iktidarla mı karşı karşıyadır? Bu sorunun güncel plandaki karşılığı, AKP iktidarının bir diktatorya olup olmadığıdır. Söz konusu sorun, hukuk düşüncesi açısından teorik olduğu kadar, pratik de bir sorundur. Nitekim, AKP'ye iktidarın verildiği 2002 yılından beri Türkiye yönetenleri, "anayasa ve anayasallık sorunu" çerçevesinde aslında Türkiye'nin kuruluş felsefesini, başka deyişle anayasanın ruhu ve diktatörlük meselesini tartışmaktadır. Tarihsel planda, büyük bir dönüşümün eşiğinde olan Türkiye toplumu, artık kuruluş felsefesini korumayı ya da değiştirmeyi gündemine almış haldedir. Yönetenler arasındaki bütün bu tartışmalara her seferinde Cumhuriyet'in bekası sorununun dâhil edilmesi bu nedenledir. Anayasallık sorunu bağlamında gerçekte konu edinilen, Cumhuriyet'in genel yapısıdır. Nitekim, AKP'nin Taraf Cephesi'nde yer alan kalemlerce, anayasanın değiştirilmesi ile Cumhuriyet'in "asker-sivil bürokrasisinin" tasfiye edilmesi neredeyse eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Örneğin, *Güler Yüzlü Frankoculuğun Dramı*'nda, Osman Can, "artık bürokratik seçkinlerin ... iktidarı yitirdiği bir döneme girmiş bulunuyoruz. Bu dönemin sembolü yeni ve 'demokratik bir anayasa' olabilir"[17] yazmakta, anayasanın değiştirilmesiyle seçkinlerin iktidardan düşürülmesini birbirine bağlamaktadır. Yeni anayasa tartışmaları ile Cumhuriyet bürokrasisinin

16 (http://www.haberturk.com/gundem/haber/206589-sabrimiz-tasarsa, 21.04.2010.

17 Osman Can, *A.g.e.*, s. 11.

tasfiyesi arasında bir ilişkinin bulunduğunu, Anayasa Mahkemesi raportörü Osman Can'a dayanarak ileri sürmek mümkündür. Taha Akyol, Hasan Cemal türünden muhafazakâr kalemler ise, anayasa değişikliklerine karşı çıkan yargı üyelerini kastlaşmakla ya da rejimin sivilleşmesine karşı çıkmakla eleştirmektedirler.[18] Başka deyişle, anayasa değişiklikleri yoluyla rejimin artık "sivilleşmesi", askeri vesayet rejiminin sona erdirilmesini istemektedirler. Anayasa değişikliği sorunu çerçevesinde, sol-AKP mensupları ya da muhafazakâr kalemlerce tartışılan gerçekte, olumlu ya da olumsuz içeriği bir yana bırakılacak olursa, rejim değişikliğidir.

Peki, Cumhuriyet rejiminin değiştirilmesine, anayasanın uygulayıcısı ve koruyucusu yargının direnmesi varlığının doğal bir işlevi değil midir? Cumhuriyetin bittiği her yerde söyleniyorsa, buna karşı sorulacak ilk soru, yerini neyin aldığı olmalıdır. Anayasa değişikliği konusundaki eleştirilerde öne çıkan, AKP'nin bir diktatörlük rejimi kurduğudur. Örneğin YARSAV, anayasa değişiklikleri konusunda, "YARSAV olarak ilan ediyoruz; yapılmak istenilen bu değişiklikler bugüne kadar izlenen yöntem ve içerik itibariyle, anayasal kuvvetler ayrılığı ilkesine tamamen aykırı, demokratik hukuk devletini yok etme, anayasal tüm güçleri bir kişinin elinde toplama sonucunu doğuracak niteliktedir. Bu amaç da artık kamuoyundan gizlenmemekte, neredeyse açık açık diktatörlük hevesi kamuoyu ile paylaşılmakta ve toplum mühendisliği çabaları ile toplum bu fikre alıştırılmaya çalışılmaktadır. İşte bu nedenle siyasi partileri, halkın temsilcisi milletvekillerimizi, sivil toplum örgütlerini ve tüm yurttaşlarımızı, adalete, bağımsız yargısına ve dolayısıyla demokrasimize sahip çıkmaya çağırıyoruz"[19] açıklamasını yapmaktadır.

Bu süreçte, kimi CHP'liler de AKP'yi, faşist bir siyasal çizgi izlemekle eleştiriyorlardı.[20] Anayasa değişikliği önerilerinin Meclis'te

---

18 (http://www.milliyet.com.tr/matbaaya-direnir-gibi-direniyorlar-/hasancemal/siyaset/ yazardetay/14.04.2010/1216472/default.htm?ref=haberici,22.04.2010. Ayrıca bkz: http://www.milliyet.com.tr/yineyargisorunu/tahaakyol/siyaset/yazardetay/10.04.2010/1221193/default.htm?ref=haberici, 22.04.2010.

19 http://www.gazeteport.com.tr/GUNCEL/NEWS/GP_673986, 22.04.2010.

20 Örneğin Kemal Kılıçdaroğlu AKP için şunlar söylüyordu: "AKP Hükümeti, devletin tüm kadrolarını ve devleti ele geçirmek isteyen bir parti. Türkiye'yi ağır ağır faşizme

Despotizmde Zaman ve Tartışma

Hareket olmadan hızı düşünmek mümkün mü? Galileo Galilei, hızı gözlemcinin hareketiyle ilişkilendirdiğinden beri, bilimsel teoride "görelilik" bir kavram ve anlayış olarak yer almaktadır. Galileo, sabit hızla hareket eden bir cisme bakan bir gözlemcinin, eğer o cisim ile aynı hız ve yönde hareket ediyorsa, cismi hareketsiz olarak algılayacağını; bununla birlikte, aynı cisme ve ilk gözlemciye dışarıdan bakan ikinci bir gözlemcinin her ikisinin de belli bir hızda hareket ettiğini göreceğini öne sürmüştü. Galileo, algıladığımız hızların mutlak olmadıklarını, gözlemcinin hareketine göre değişebildiklerini ortaya koymuştu. Başka deyişle cisimlerin hızını, belli bir referans noktasına (gözlemciye) göre tanımlıyor ve ölçüyordu. Bu, hız ve hareketin ancak belli referanslarla düşünülebileceği; hareketin algılanmasını sağlayan referans noktaları yok edildiğinde, hızın da algılanmayacağı anlamına geliyordu.

Peki, hız için geçerli olan zaman için de geçerli midir? Hareketin algılanmasını sağlayacak referans noktaları yok edildiğinde zaman algılanabilir mi? Hem hız, hem de zamanın algılanması, değişim ve hareketin görünür olduğu, referans noktalarının varolduğu koşulları gerektirmektedir. Onlar yok edildiğinde geriye kalan, "durağanlık" ve "an" olmaktadır.

İnsanların kişisel yaşamlarındaki değişimler başka deyişle "bireysel zaman" bir yana bırakılırsa, despotizm çerçevesinde ilgilendiğimiz toplumsal zamanı nasıl ve neye göre tanımlayabiliriz? Hızı tanımlayabilmek, ondaki değişimleri ölçebilmek için bir cisim ve gözlemcinin, bireysel zaman için de yaşamımızda belirli dönüm noktalarının bulunması bize yeterli olur. Ama toplumsal zamanı ölçebilmek için, toplumdaki hareketliliği görünür kılacak türde referanslara ihtiyaç duyarız.

Modern rejimlerde hareket, kendisini toplumsal tartışmalar biçiminde dışa vurur. Marx'ın, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire*'i çalışmasında yer alan, parlamentolu rejimlerin tartışma ile yaşadıkları düşüncesi de, aslında bu tür bir teşhise dayanır. Bununla birlikte, Marx modern toplumlardaki hareketliliğin sadece parlamentodaki tartışmalarda sınırlı kaldığını söylemez, parlamentoyu toplumun geneline yayılmış hareketlilikle ilişkilendirir: "Parlamenter rejim tartışmayla yaşar, peki nasıl yasaklayacaktı tartışmayı? Her çıkar, her toplumsal kurum, bu düzende, genel düşüncelere, düşünce olarak tartışılan genel düşüncelere çevrilmiştir. Herhangi bir çıkar, herhangi bir toplumsal kurum, nasıl düşüncenin üzerinde yükselebilecektir ve kendini bir inanç unsuru olarak zorla kabul ettirebilir? Kürsüdeki söz savaşımı, basının polemiklerine yolaçıyor.

Parlamentodaki tartışma kulübü, salonların ve kabarelerin tartışma kulüplerinde kendi zorunlu tamamlayıcısını buluyor. Durmadan kamuoyunun yargısına başvuran temsilciler, kamuoyuna, kendi düşüncesini dilekçeler aracılığıyla dile getirme hakkını veriyorlar. Parlamenter rejim, her şeyi, çoğunluğun kararına teslim eder, peki, parlamento dışındaki büyük çoğunlukların kendileri de karar vermek istemezler miydi? Devletin tepesinde keman çalındığı zaman, aşağıdakilerin oynamaya koyulmamalarını nasıl bekleyebilirsiniz?"[1] Bu pasajın hemen öncesinde ise Marx, parlamento ve burjuvazi için şunları söylüyordu: "Eğer burjuvazi her toplum hareketinde, 'düzen'i tehlikede görüyorsa, nasıl, düzensizlik rejimini, kendi öz rejimini, parlamenter rejimi, kendi konuşmacılarından birinin deyimine göre ancak savaşım içinde ve savaşımla yaşayan bu rejimi toplumun tepesinde tutmak isteyebilirdi?"[2] Marx, burjuvazinin kendi rejimi olarak gördüğü parlamenter rejimden dahi geri çekilebileceğine işaret etmişti.

Toplumdaki siyasal tartışmalar, devlet düzeyinde, parlamento tartışmaları görünümü alır. Ancak parlamentodaki tartışma, toplumdaki hareketliliğin sadece bir örneğidir, kendisi değil. Modern rejimlerde hareket, topluma kulüpler, salonlar, sendikalar, partiler, dernekler biçiminde yayılmıştır. Fransız Devrimi sonrasında kurulmuş toplumlar gözönüne alındığında, bütün bu toplumlar için ortak olan özellik, tartışmanın kurumsal yapılar çerçevesinde yaygın bir biçimde örgütlenmiş olmasıdır. Fransız Devrimi'nde bu örgütlenmelerin en saf halini kulüpler oluşturuyordu. İngiltere'de toplumdaki tartışmaları örgütleyerek birleştiren parlamenter usûl, kendi zorunlu tamalayıcısını üniversitelerde, kulüplerde ya da sendikalarda bulabiliyordu. Türkiye'de de benzer bir biçimde, toplumsal hareketliliğin ve siyasal tartışmaların yükseldiği 1960 döneminde, toplumdaki hareketlilik kendisini yeni siyasal partiler, Fikir Kulüpleri ve benzeri yollarla dışa vuruyordu. Bu durum, devlet kurumlarını da derinden etkileyebiliyordu. 1960'larda ayağa kalkan sadece üniversiteler, sokaklar ya da fabrikalar değildi; örneğin TBMM ya da TSK da siyasal tartışmaların yörüngesine giriyordu. TBMM belki de kuruluş döneminden beri hiç olmadığı kadar ön plana çıkıyordu. Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) Meclis'teki varlığının, "devletin yönetilememesine" neden olduğu saptamasının kendisi dahi, bu dönemde Meclis'teki tartışmaların ne ölçüde arttığının bir ifadesi değil miydi? Meclis'in çıkardığı kanunların, TİP'in etkili muhalefeti sayesinde Anayasa Mahkemesi'nden döndüğü, TSK'nın kendi içerisinde öğrenci forumları türünden toplantılar düzenlendiği, toplumdaki tüm bireylerin siyasal yaşama kurumsal biçimde müdahale yolları aradığı bir yükselme çağındaydık. TİP'in

parlamentodaki varlığıyla başlayan yükseliş, daha sonra üniversitelerde, dergilerde, CHP'de de kendisini göstermekte gecikmiyordu. Türkiye tüm kurumlarıyla konuşmaya başlamıştı. Despotizmin/diktatörlüğün gelebilmesi için tüm bu kurumların susturulması gerekiyordu. Bir anda yapmak mümkün değildi. Bu nedenle, uygulamaya konan, uzun vadeye yayarak çürütme yöntemi oldu.

İlk darbe 12 Mart'tı; prematüre bir 12 Eylül'dü. Balyoz Harekâtı'yla sorunları bir süre ertelemeyi denemiş ama çözememişti. 1970'lerin ortalarına gelindiğinde, Türkiye 1960'lı yılların sonunu yeniden yaşamaya başlıyordu. 12 Mart önce solu, sonra da kurumları hedef almıştı. Tartışmalar ve program farklılıkları nedeniyle yavaş işleyen yönetim mekanizmasının hızlandırılabilmesi için, kurumların yeniden düzenlenmesini istiyordu. Yapılan, onları etkisizleştirmeye yönelik düzenlemeler oldu. Anayasa Mahkemesi'nin içerik denetimi yapma yetkisi kanuni bir biçimde elinden alındı. Böylelikle, Osman Can ve Ergun Özbudun'un bugün Anayasa Mahkemesi için istedikleri düzenleme 12 Mart Darbesi'yle uygulamaya geçiriliyordu. Yine 12 Mart'ın ardından, siyasal partilerin toplumla bağları koparılıyor ve parti olmaktan çıkarılıyorlardı. Uzun vadeli, istikrarlı yapılar, gelebilecek tepkiyi azaltmak amacıyla, tasfiye edilmek yerine, yavaş yavaş işlevsizleştiriliyordu. 12 Eylül ise, tam anlamıyla, Pandora'nın Kutusu'ydu. Açıldığında 12 Mart'ın ölgün kemikleri bir anda canlanmış, uzun süredir beklediği kaslara ve bedene kavuşmuştu. Artık burjuvazi kirece yatırarak beklettiği programı uygulamaya koyabilirdi.

İlk yapılan, Meclis sistemini değiştirmek oldu: Yönetim hızını düşüren, böylelikle de, halkın siyasal yaşamı takip edebilmesini, ona katılabilmesini sağlayan çift meclis sistemi kaldırılmıştı. Meclis, elbette, hala vardı; ama artık toplumsal tartışmanın örgütleyicisi değildi. Bununla birlikte, halkın ve siyasal tartışmanın Meclis'ten dışlanabilmesi amacıyla yapılan bu düzenleme dahi yeterli bulunmamıştı. Seçim sistemi de değiştirilerek, %10 barajı yürürlüğe konuyordu. Halk hala genel seçimlerde oy kullanıyordu, ama artık seçtiği kendi temsilcileri değildi. Bu adımı, Bakanlar Kurulunu'nun yargı denetiminden azade olmasını sağlayan Kanun Hükmünde Kararname (KHK) çıkarma yetkisine sahip kılınması takip ediyordu. Siyasal tartışmaların yavaşlattığı yönetsel işleyiş bu sayede mümkün olduğunca hızlandırılıyordu. Öyle ki, yavaşlığa sebep olmaması için KHK'lar yargı denetimine dahi tabi kılınmamıştı. Erkler ayrılığı ilkesinin bir gereği olan yargı denetiminin artık hükümetin işleyişini bozduğu düşünülüyordu. Buna bağlı olarak, Anayasa Mahkemesi de yasamanın eylemlerini denetleme konusunda yetkisiz bırakılmaya

çalışılıyordu. Mahkemenin içerik denetimi yapma yetkisi kesin olarak kaldırılıyor ve sadece biçimsel denetim yapabileceği karara bağlanıyordu. Demek ki, anayasanın içerik yönünden ihlal edilmesinin, başka deyişle, keyfi idarenin önü tümüyle açılıyordu. Keyfi idare/despotizm bir ihtiyaç olduğunda, keşfin despot olması şaşırtıcı sayılabilir miydi?

İdeoloji planında tüm bu gelişmelere eşlik eden ise dinselliğin yayılmasıydı. Üniversitelerden basına kadar tüm entelektüel alanlardan materyalist düşünceler kovulurken, onu yerini dinsel düşünce alıyordu. İslamist düşünce tören alanlarından sokaklara, üniversitelere, okullara kadar inmişti. Toprağına ılımlı islam ve tarikat ekenlerin 2002 yılında AKP'yi biçmesi, bu açıdan, beklenmedik bir hasat değildi. Despot istenmiş, despot aranmış ve en sonunda despot bulunmuştu. Arzuladığı keyfi idareye kavuşabilmek için istihareye yatan bürokrasi ve burjuvazi, bu peygamberane gecenin sabahında, gözlerini AKP'yle açıyordu. Demek ki TÜSİAD, Cumhuriyet ile despotizm arasındaki tercihini yapmıştı.

Geriye kalansa, tüm kurumlarını ve kurumsal güvencelerini tüketmiş, bekçisiz bir rejimdi. Bu rejimin zamanı duyabilmesi, öldüğünün farkına varabilmesi mümkün müydü? Toplumsal hareketliliği, tartışmayı görünür kılan, ona biçimini veren siyasal kurumlardır. Oysa bu kurumları yıkan, solun toplumsal tabanını eritmek için tüm bir kurumsal yapısını tasfiye eden, kapılarını siyasal islama ve despotizme açan bizzat Cumhuriyet değil miydi? Zamanını tüketen bu rejim sadece "an"ı duyabilirdi. Çünkü artık sonsuz bir şimdide yaşıyordu. Gideni kavrayamayacağı gibi, geleni de kavrayamazdı. Bu yüzden, Ergenekon soruşturmasında tutuklanan Kemalist devlet görevlilerinin önemli bir kısmının buna şaşırmaları, böyle bir tavrı beklememeleri, boşuna değildir. Rejimin çoktandır çökmüş olduğunu dahi farketmemişlerdir, ancak tutuklamalar başladığında iktidarın kendilerine ait olmadığını idrak edebilmişlerdir.

Cumhuriyetçiler için ölümcül bir hastalık olan despotik rejim, AKP'nin elinde mutlak bir güce dönüşüyordu. Zamansızlık, "an" Cumhuriyet'i öldürürken, despotik idareyi yaşatan bizzat oydu: "Despotizmin zamanı ise, sürenin tam tersidir, andır."[3] Kurumsal yapılar belli bir süreklilik ve hukuk düzeni gerektirirken, despotik rejimler, bunun tam tersine, "an"a özgüdürler. Bu nedenle, bu tür rejimlerde istikrar ve süreklilik başka deyişle geçmişi, bugünü ve geleceği olan bir toplumsal yapı ve kurum aramak faydasızdır: "Despotizmin ilk özelliği, deyim yerindeyse hiçbir yapısı olmayan siyasal bir rejim olmasıdır."[4] Bu özellik, despotik rejimlerin istikrarlı her tür yapı ve kurumu bir tehlike olarak algılamalarını, ona saldırmalarını gerektirir. Bu açıdan, AKP'nin yargı ve orduya karşı olan husumeti, başında olduğu siyasal rejmin temel özelliğinin bir

ifadesi değil midir? Montesquieu üzerine çalışan ve despotizmi inceleyen Althusser'in bu konudaki teorik çıkarımı, Türkiye açısından çok belirleyicidir: "Düzeni sağlamak ya da dehşet salmak için bu denli gerekli olan, ordu dediğimiz şu kuruma bile yer yoktu bu rejimde: çünkü ordu, genel istikrarsızlık açısından, son derece istikrarlı ve son derece tehlikeli bir kurum olacaktır. Hükümdara doğrudan bağlı bir yeniçeri muhafız birliği gerekirdi olsa olsa; öyle ki hükümdar Sarayın karanlık odalarına tıkacağı bir kelle peşine hemen salabilirdi bu muhafızları."[5]

Ama ordu için geçerli olan, hukuk ve anayasa için de geçerli değil midir? Hukuk ve anayasa belirli bir toplumsal yapının sürekliliğini korumak üzere formüle edilmemiş midir? Despotizmi ayakta tutan ise yasasızlıktır: "Büyük bir imparatorluk, başında bulunan kişinin istibdatla idare edecek yetkide olmasını gerektirir. Kararlar öyle ani olmalı ki uygulanacağı yerlerin uzaklığının hiçbir değeri kalmasın; korku, uzakta bulunan vali ya da memurun ihmalini önlesin; kanun yalnız bir kişinin kafasında bulunsun; ve, Devletin genişliğiyle orantılı olarak durmadan artan engebeler gibi kanunlar da durmadan değişsin."[6] Ama kanunların durmadan değiştiği bir rejimde anayasa yaşamaya nasıl devam edebilirdi? Anayasa, kurumların devlet örgütlenmesi içerisindeki görev ve yetkilerini belirlemekte değil midir? Peki, 12 Eylül sonrasında kurumlar ortadan kaldırıldığında, anayasaya duyulan ihtiyaç da ortadan kalkmış olmuyor muydu? Öyleyse, AKP ile Anayasa'nın ya da yargı erkinin sürekli karşı karşıya gelmeleri, sadece güncel pratiğin getirdiği bir ihtiyacın değil, teorik bir ihtiyacın, kanunlara ve kurumlara yer olmayan bir rejim kurma ihtiyacının sonucudur.

Kurumlar, devletin farklı siyasal düzeylerdeki işlevlerini ya da güçlerini temsil ederler. Bu nedenle de, sahip oldukları işlevlere bağlı olarak, siyasal tartışmalara müdahalede bulunurlar. Devlet politikalarının, yakın ve uzak tehditlerin ya da izlenecek iktisadi programın belirlenmesinde, kanuni yükümlülükleri gereğince söz sahibi olurlar. Ama toplumsal sorunlara müdahale belirli bir "gücü" de gerektirmez mi? Devletin kurumları ve yetkililerinin elinde böyle bir gücün yoğunlaşması, devletin farklı işlevlere sahip kurumlarının bulunmasının doğal bir sonucu değil midir? Bununla birlikte, despotizmin karşı olduğu da tam olarak bu değil midir? Despotik rejim iktidar tekeline dayanır. Böyle bir rejimde, despot dışında bir yapının ya da kişinin siyasal kararlar verebilmesi, başka deyişle despot karşısında bir "büyüklüğü" temsil edebilmesi mümkün değildir. Onun karşısında, toplumdaki tüm bireylerin hiçlik bakımından eşitlenmeleri gerekir. Bu yüzden, despot bir eşitlik çölünde hüküm sürmek zorundadır: "Cumhuriyet hükümetinde bütün vatandaşlar eşittir,

istibdat hükümetinde de bu böyledir: Birincisinde insanlar eşittir çünkü insan her şeydir; ikincisinde insanlar yine eşittir, çünkü insan hiçbir şey değildir."[7]

O halde, despotun hüküm sürebilmesi için Cumhuriyet'in yıkılması elzemdir!

---

1 Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, çev: Sevim Belli, Sol Yay., Ankara, 1990, s. 70.

2 Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, s. 70.

3 Louis Althusser, *Montesquieu – Siyaset ve Tarih*, çev: Alp Tümertekin, İthaki Yay., İstanbul, 2005, s. 105.

4 Louis Althusser, *Montesquieu – Siyaset ve Tarih*, s. 101.

5 Louis Althusser, *Montesquieu – Siyaset ve Tarih*, s. 104.

6 Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, çev: Fehmi Baldaş, 2. bs., Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 1998, s. 196.

7 Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, s. 137, 138.

görüşüldüğü sırada, CHP milletvekili İsa Gök, AKP iktidarını alenen Nazi iktidarına benzetmekten çekinmiyordu: "Almanya'da Weimar Anayasası yürütmeye olağanüstü güç veriyordu. Bizim geleceğimizin resmi orada. O nedenle Weimar Anayasası'na iyi bakmak lazım. ... Türkiye, tek adam rejimine gidiyor. Bunun Weimar Anayasası'nda örneği var. Bu yetkileri tek bir kişi kullandı; o da Hitler'di."[21]

AKP'nin Anasaya değişikliği önerileri, AKP karşıtlarınca, diktatörlüğe direnme ve anayasal demokratik rejimi fiilen ilga etme imalarıyla birlikte tartışılıyordu. O halde mesele, anayasa değişikliği önerisinin ötesindedir; her iki cephede bir *"rejim sorunu" çerçevesinde* tartışılmaktadır. Peki, bir cephe savaşı *mıdır?*

Bir savaş hali varsa, bunu, her iki cephe için de, karşıt kutbun kuşatılması takip etmek zorunda değil midir? Bunu bir tehdit algılaması şeklinde ifade etmek de mümkündür. Dolayısıyla soru, böyle bir tehdit algılamasının olup olmadığıdır. Yaşar Büyükanıt'ın 2006 yılında yaptığı intihar karası bir açıklama, bu açıdan, yukarıdaki rejim ve savaş sorununu teyit etmektedir: "Ayrıca cumhuriyetin

---

götüren bir parti." http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=985408&CategoryID=78, 22.04.2010.

21 http://haber.gazetevatan.com/haberdetay.asp?tarih=12.04.2010&Newsid=299380&Categoryid=1, 22.04.2010.

kurulduğu günden bu güne, Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkesi ve ulusu ile bölünmez bütünlüğü ve cumhuriyetin temel ilkeleri hiçbir zaman bu boyutlarda tartışma konusu olmamıştı. ... Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden bugüne kadar hiçbir zaman, bu kadar tehditle aynı anda karşı karşıya gelmemiştir."[22] Genelkurmay Başkanı *İlker Başbuğ'un* basına verdiği bir mülakatta söylediği, *"savaşırız"* sözü de benzer bir kompozisyonun ifadesidir: "Ama bakın bütün bunlar benim askerimin moralini bozuyor. Ben askerimin moralini bozan herkesle savaşırım."[23] Eyleme geçip geçmeyeceği ayrı bir değerlendirme gerektirmekle birlikte, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bir tehdit algılaması içinde olduğu açıktır.

Yüksek yargının da benzer bir tehdide işaret ettiği, hem Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) Başkanvekili Kadir Özbek'in, hem de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya'nın açıklamalarından anlaşılabilmektedir. Kadir Özbek anayasa taslağıyla ilgili açıklamasında "yüksek yargı ile dalga geçiyorlar," diyecek kadar sertleşmekten çekinmiyordu.[24] AKP'ye yeni bir kapatma davası açması ihtimalinden söz edilen Abdurrahman Yalçınkaya ise, anayasa taslağı ile ilgili açıklamasında, anayasa değişikliklerinin cumhuriyet ve demokrasinin temel unsurlarına dikkat edilerek yapılması gerektiğini söylüyordu.[25] Başka deyişle, mevcut anayasa değişikliği önerilerinin bu unsurlar göz önüne alınmadan yapıldığına işaret ediyordu. Anayasal görevleri gereği Cumhuriyet'i korumakla yükümlü olan TSK ve yargı, Cumhuriyet'in tehdit altında olduğu düşüncesiyle teyakkuz haline geçiyordu.

Bununla birlikte, hazır beklemek ile eyleme geçmek toplumsal mücadelelerde farklı momentlere özgüdür. Ancak, Cumhuriyetçi cephenin her an istim üzerinde olduğu, artık hem AKP, hem de sol-AKP mensuplarınca bilinmektedir. Çok alametlerin belirdiği ve dipte bir dalganın birikmekte olduğu ise, sadece AKP'lilerce değil, bizzat Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ tarafından dahi ifade edilmektedir. Fatih Altaylı'nın, 'genç subayların üstlerine

22 http://arsiv.sabah.com.tr/2006/08/28/siy115.html, 22.04.2010.
23 http://www.fatihaltayli.com.tr/content.cfm?content_id=5919, 22.04.2010.
24 http://www.hurriyet.com.tr/gundem/14185835.asp, 22.04.2010.
25 http://www.memurlar.net/haber/164390/, 23.04.2010.

rahatsızlıklarını iletip iletmedikleri' yollu bir sorusuna verdiği yanıtta Başbuğ, TSK'da emir-komuta ve disiplinin tam olduğunu belirtmekle birlikte, basını genç subaylar konusunda uyarıyordu: "Şunu herkes bilsin. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde emir komuta ve disiplin tamdır. İşte benim dönemime bakın. Bir tek ses çıktı mı Silahlı Kuvvetler'den. Bir çıt çıktı mı? Bir demeç var mı benim dışımda? Tek bir çatlak ses oldu mu bu dönemde? Olmadı. Olmaz. Ama şunu da söyleyeyim, bu arkadaşları çok da sıkmasınlar (eliyle sıkma işareti yaparak)."[26]

Demek ki, Cumhuriyetçi cephede de "sözler" artık göndere çekilmiştir. Peki bu, bir cephe savaşına mı işaret etmektedir? İntihar, ne yazık ki, çözüm sayılmaktadır ve Deniz Kuvvetleri'nde başlamıştır. Deniz Kuvvetleri'ndeki genç subaylar mesai bitimine, akşama ulaşamamaktadırlar! Daha önemlisi, TSK içerisinde bu düzeyde bir intihar sıklığına daha önce rastlanılmış olmamasıdır. Söz konusu intiharlar ise, emir-komuta zincirinde tam bir disiplin sağlamış bulunan İlker Başbuğ döneminde vuku bulmaktadır. Öyleyse sormak bir zorunluluk gereğidir: İntihar edenler TSK'daki disiplinin kendilerini savunmasız bıraktığını düşünen subaylar mıdır? Yoksa intihar, tüm kurumsal çözümler tükendiğinde başvurulan bireysel bir çözüm olarak mı görülmektedir? Bunun, TSK personeli içerisindeki moral bozukluğundan çok daha vahim bir tabloya işaret ettiği açıktır. İntihar, kurumsal güvencelere karşı sonsuz bir uzaklığın ifadesidir. Tam da bu yüzden, Başbuğ döneminde, TSK mensuplarıyla komuta kademesi arasındaki mesafenin açılıp açılmadığı, bir soru ve sorun olarak karşımızda durmaktadır. Başka deyişle, basının ve İlker Başbuğ'un genç subaylardan gelebileceğini söylediği o şüpheli çatlak ses intihar mıdır? "Tüllere sarılmış mor bir karadağ tabancası" bize bu üzücü soruyu miras bırakmıştır.

Yargı erki için de benzer bir intihar tablosu söz konusu mudur? Anayasa Mahkemesi'nin AKP kararı, bu açıdan, Cumhuriyeti koruma konusundaki bir acziyeti mi ifade etmektedir? Bire karşı on oyla, Cumhuriyet karşıtı odak kabul ettiği AKP'nin cezasının, beşe

26 http://www.haberturk.com/yazarlar/217154-basbug-boyle-rezillik-olur-mu-yeter-yahu,02.05.2010.

karşı altı oyla, para cezası olarak kesinleşmesi, böyle bir resmi ister istemez gündeme getirmektedir. Mahkeme, verdiği kararla Cumhuriyet iktidarında cumhuriyet karşıtı bir partinin bulunduğuna hükmetmiş ve bu konudaki şüpheleri teyit etmiştir. Bununla birlikte, bir kapatma kararı almayarak, Cumhuriyet karşıtı yürütme erkine bir yaptırımda bulunmak istemediğini de göstermiştir. Türkiye tarihinde yürütme erkinin şeriat odağı ilan edilerek cezasız bırakılması bir ilktir ve 1923 Cumhuriyeti'nin varlığına yönelen yakın bir tehdide karşı gösterebileceği siyasal refleksleri tartışmaya açmaktadır. Peki, bir intihar mıdır? Yargı erki AKP kararı oturumunda, Shakespeare-yen bir ifadeyle, "olmak ya da olmamak" meselesini tartışmış ve bu konuda sorumluluk yüklenmemiştir. Bu, yüksek yargının "Cumhuriyeti koruma ve kollama" biçiminde ifade edilen anayasal görevini yerine getirmekten imtina ettiğine mi delalettir? "İşte bütün mesele budur."

Yüksek yargının AKP kararı bir intihar ise, Başsavcı İlhan Cihaner vakası hukuki bir cinayettir. Bu vakanın ardından Erzurum savcılarının görevden alınmaları, yukarıdaki resmi silikleştirmekle birlikte, tümüyle ortadan kaldırmamaktadır. Savcılar HSYK tarafından değiştirilmesine rağmen, soruşturma ve İlhan Cihaner'in hapisliği sürmekte, davaya bakan yargıçsa görevini yapmaya devam etmektedir. Haklarında pek çok itham bulunan ve dava açılması istenen Ergenekon Davası savcıları da görevlerinin başındadırlar. HSYK ise, bu süreçte rutin çalışmalarını sürdürmekte ve toplanmaktadır. AKP de Meclis'te HSYK'nın üye bileşimini değiştiren anayasa değişikliği paketi üzerine çalışmaktadır. Peki, güneşin altında yeni bir şey yok mudur? Sanki yargı erki, AKP'ye karşı verdiği savaşımı, aradaki tüm uzlaşma ve ilişki kapılarını sıkıca örtmeden sürdürmektedir. Bu tablo bizi, kapatma davasının da bir uzlaşma ihtimali gözetilerek mi karara bağlandığı sorusunu düşünmeye zorlamaktadır.

Manzara-i umumiye, yüksek yargının ve TSK'nın, "ben ki son üç gecedir intihar etmedim hiç" inadından vazgeçip vazgeçmedikleri hususunda şüphe duyulmasına yol açmaktadır. Başka deyişle, Cumhuriyet anayasasının ruhunu koruyan kurumlar tehdit algılamakta ancak tehdidin kaynağına yönelememektedir. Demek ki,

Deformasyon

Sergey Yesenin İngiltere'de, bir otel odasında bileklerini keserek intihar ettiğinde, Mayakovski yakın arkadaşına şu şiirle seslenmişti: "–Dur! diyorum./ Bırak!/ Delirdin mi sen?/ Sürer mi ölümü/ hiç insan/ tebeşir tozu gibi/ yanaklarına?" Ölümü Yesenin'e yakıştıramayan Mayakovski, arkadaşına "Şu yaşamda/ en kolay iştir ölmek," diyerek sitem ediyordu. Ama Yesenin'e yakıştıramadığı bu ölümü Mayakovski, ne acı ki, beş sene sonrasında kendisine yakıştırabilmişti: "İş değil bu,/ biliyorum/.../ ama benim için/ başka bir çıkar yol kalmamıştı." Tüm yolların kapandığını düşünen Mayakovski için yaşamına son vermek, bir tercih olmuştu. Deniz Kuvvetleri'ndeki subayların onur intiharları da, muhtemeldir ki, benzer türdeki bir çıkışsızlığı ifade ediyordu. Ellerini bellerine götürdüklerinde, silahlarını doğrultabilecekleri kişi olarak bir tek kendilerini bulabilmişlerdi. Yalnızdılar ve çözüm saydıkları tuz, kokmuştu.

Başka bir yol kalmadığına inananlar kendilerini vurduklarında, geride kalanlar olarak buna "intihar" diyorduk. Peki, silahlarını kendileri yerine, varolan yegâne çözüm seçeneğine doğrultanları nasıl tanımlamalıydık? Mustafa Balbay, gazetesi Cumhuriyet tarafından Ankara Temsilciliği görevinden alındığında, Silivri Mahkemesi'nde bu soruyu, "siz bana ceza verseniz de, vermeseniz de; ben ilk müebbet cezamı aldım, artık Cumhuriyet Gazetesi Ankara Temsilcisi değilim. ... Bu görevden alınmış olmakla, ilk müebbet cezamı almış bulunuyorum" diyerek yanıtlıyordu. İrtica Eylem Planı'ndaki imzanın, Jandarma Kriminal Dairesi'nce yapılan tetkik sonucunda Albay Dursun Çiçek'e ait olduğu basına sızdığında, Çiçek'in avukatı Mustafa Çevik aynı soruyu, "Jandarma yargısız infaz yaptı" sözleriyle yanıtlıyordu. Cumhuriyetçilerin bir kısmı artık, diğer bir kısmının hedefi haline geldiğine inanıyordu. Hedefte olanlar, cezalarının AKP ya da Silivri Mahkemesi'nden önce, dâhil oldukları kurumlarca verildiğini düşünüyorlardı.

Demek ki, Cumhuriyetçiler içerisinde yollar ayrışıyordu. Artık Cumhuriyet Cumhuriyet'e karşıydı. Bu yüzden, Hikmet Çetinkaya'nın İrtica Eylem Planı'nın ıslak imzalı versiyonunun Taraf Gazetesi'ne gönderilmesinin ardından, "Asker askerliğini yapacak. ... Eğer ordu içerisinde böyle bir cunta grubu varsa, bunlar açığa çıkarılmalı ve hukuk devleti çerçevesinde gereken yapılmalıdır"[1] demesi boşuna değildi. Yine 2009 yılının Ekim ayında yazdığı bir yazıda Çetinkaya, Taraf Gazetesi'ne gönderilen mektubu kastederek, "Mektubu gönderenin subay olduğu yazılan haberde, Genelkurmay Karargâhı'nda cunta ekibinin yasadışı

çalışmalarda bulunduğunu, kendisinin de onlarla birlikte hareket ettiğini anlatıyor. Bu çok önemlidir! Eğer Genelkurmay Karargâhı'nda böyle bir yapılanma varsa ve bu yapılanma bugüne değin ortaya çıkarılmadıysa demokrasimiz için endişe vericidir. Olayın geçiştirilemeyeceğini sanıyorum! Suçu işleyen kim olursa olsun, Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan'ın değindiği gibi, suçlanacak yer Türk Silahlı Kuvvetleri'nin komuta kademesidir"[2] yazıyordu.

Kemalistlerin bir kesimi için Cumhuriyet'ten ricat mevsimi başlamıştı. Başka deyişle, AKP'nin Cumhuriyet'le savaşı ilerledikçe Cumhuriyetçi cephe daralıyordu. Daralan Cumhuriyetçi cephedekilerin bir bölümü ise intiharı seçiyordu. İntiharları, AKP'den önce, Cumhuriyetçiler'e yönelik bir tepkiyi ifade ediyordu. Cenaze törenlerindeyse hep çözümleri tükenenler sonsuzluğa uğurlandılar. Çözümleri tüketenler ise, saf tuttular. Peki, kokan sadece tuz muydu?

1 http://videogaleri.samanyoluhaber.com/ 27.10.2009.
2 Cumhuriyet, 27.10.2009.

Marx'ın ifadesiyle, cumhuriyetçiler cephesinde "söz", "eylemi" aşmaktadır. Göndere çekilenin "toplanma bayrağı" değil, "söz" olmasının nedeni budur. 1923 Cumhuriyeti'nin trajedisi işte buradadır ve henüz çözümsüzdür.

3. Anayasa Cephesinde

Anayasa cephesinde yeni bir şey var mı? Kanunların, AKP iktidarının elinde erimiş muma döndüğü bir sırada böyle bir soru için geç kalındığını söylemek yanlış olmayacaktır. Parlamentonun, bizzat yasama faaliyeti neticesinde yürürlüğe girmiş bir anayasayla ihtilafa düştüğü de göz önüne alındığında, denebilir ki, kanun ile parlamento artık "savaş hali" içerisindedir. O halde, anayasa siyasal iktidar için hala bağlayıcılığını sürdürmekte midir?

Türkiye'nin bugünkü hukuksal düzeninde, yasama erki ile yargı erki arasındaki ilişki, son tahlilde, anayasa ile parlamento arasındaki ilişkinin bir uzantısıdır. Bu nedenle, yasama erki ile yargı erki arasındaki ilişkinin giderek yasama erkine hâkim olan AKP'nin Anayasa'yla çatışması biçimini alması, hukukçular için aslında pek de beklenmedik bir gelişme değildi. Anayasa hukukçuları için, AKP'nin Anayasa'ya karşı hamleleri teorik açıdan oldukça tanıdık

ve bilindik hamlelerdi. Hukuk teorisinde bu tür çatışmalarla daha önce de karşılaşılmış ve hukuk kitaplarında bunların değerlendirmesi yapılmıştı. Başka deyişle, Cumhuriyetçi hukukçular söz konusu çatışma için yeterli tahkimata sahiplerdi. Tam da bu nedenle, Osman Can, Serap Yazıcı ya da Ergun Özbudun türünden hukukçular bu savaşa bir hukuk teorisiyle girmekten kaçındılar. Her üçü de, kitaplarında ya da mülakatlarında, 12 Eylül Anayasası'nın değiştirilmesi konusunu tartışırken, meseleyi bir hukuk ve anayasayı değiştirme sorununu olarak almaktan uzak durdular. Bu hukuksal sorunu incelemek yerine, 1982 Anayasası'nın neden tümden lağvedilmesi gerektiğini tartışarak, bu ihtiyacın siyasal gerekçelerini (sivil iktidar vb.) yazdılar; ancak bunun anayasal bir biçimde nasıl yapılabileceğine ilişkin bir yanıt vermediler. Cumhuriyetçilerle hukuk alanında değil, siyaset alanında restleşmeyi tercih etmişlerdi. Hukuka ilişkin söyleyebildikleri en fazla, 'mevcut parlamento yeni anayasa yapma yetkisini haizdir' oldu. Bu ifadenin hukuki niteliği ise, elbette, tartışmalıydı.

Ergun Özbudun'a göre, hali hazırda seçilmiş bulunan parlamento, hukuken, mevcut anayasayı tümden lağvedebilme gücüne sahipti: "Burada iki önemli nokta var. Birincisi yeni anayasa yapılacaksa bunu nasıl bir organ yapacak. Hangi organın yapacağı konusunda iki farklı görüş var. İlki kurucu meclis tarafından yapılabileceği. İkincisi ise normal seçilmiş bir yasama meclisinin de yapabileceği yönünde. Benim öteden beri ifade ettiğim görüş, bunun bir kurucu meclis marifetiyle yapılmasının gerekmediği, seçilmiş yasama organının da anayasayı değiştirebileceği hatta yeniden yapabileceğidir. ... Ben normal seçilmiş bir yasama meclisinin dahi kendisini kurucu meclis ilan edip ilk üç maddeyle de bağlı olmaksızın, serbestçe bir anayasa yapabileceğine kaniyim."[27] Bununla birlikte, basında da pek çok destekleyicisi bulunan bu görüşün[28] hukuksal olmaktan çok, AKP'nin yarattığı fiili durumu

27 Taraf, 11.05.2009.

28 Örneğin 03.02.2010 tarihli Milliyet gazetesinde Hasan Cemal şunları söylemektedir: "Yüzde 47 oyla seçim sandığından çıkmış, Meclis'te sandalyelerin yüzde 65'ini kazanmış bir siyasal parti eğer Anayasa'yı değiştiremezse, hangi güç değiştirir? Asker mi? Bu ülkede anayasalar ille de askeri darbelerin ürünü mü olacak? Türkiye'nin alın yazısı mı bu? Bu ülkede anayasalar ancak süngünün ucunda ve asker tayiniyle gelen organlar

ifade ettiği açıktır. Nitekim, Özbudun da söylediklerini Anayasa'ya ya da herhangi bir hukuk metnine dayandırmaktan kaçınmıştır.

Söz konusu muhafazakâr hukukçuların, tartışmayı Anayasa'yı değiştirme sorunu açısından ele aldıklarında sığındıkları madde ise, 1982 Anayasası'nın Anayasa Mahkemesi'ni "erbaş" statüsüne indiren 148. maddesiydi.[29] 148. maddede, Anayasa değişikliklerinin içerik yönünden denetiminin yasaklanmış olması, muhafazakâr hukukçuların bu maddeye sempatiyle bakmaları için yeter sebep teşkil ediyordu. Anayasa Mahkemesi'nin, 1960 Anayasası'ndan kaynaklanan yetkilerini tümüyle lağveden 12 Eylül Anayasası'nın 148. maddesi, onlar için bir hadis niteliğindeydi. Bu hadisi Osman Can'ın tefsiri ise şöyleydi: "Anayasa, ilk üç madde dışındaki bütün maddelerinin değiştirilmesi yetkisini herhangi bir sınırlama getirmeksizin TBMM'ye tanıdı. Bu değişikliklerin içerik yönünden denetiminiyse 148. maddenin açık hükmü gereğince yasakladı. Mahkemenin 148. maddesi gereği yapacağı denetimin, kimlik kontrolünden öte bir anlamı yoktur."[30] Başka deyişle, Can için Anayasa Mahkemesi kanunen yok hükmündeydi. Demek ki, 12 Eylül'ün müfrit karşıtı Osman Can, *Güleryüzlü Frankoculuğun*

---

eliyle mi yapılır? Ayıp değil mi? Esas buna karşı çıkılması, artık yeter diye haykırılması gerekmez mi?"

29 Anayasa'nın 148. maddesi şöyledir: "Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Ancak, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılamaz. Kanunların şekil bakımından denetlenmesi, son oylamanın, öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı; Anayasa değişikliklerinde ise, teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır. Şekil bakımından denetleme, Cumhurbaşkanınca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından istenebilir. Kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılamaz; def'i yoluyla da ileri sürülemez. Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcıvekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar. Yüce Divanda, savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcıvekili yapar. Yüce Divan kararları kesindir. Anayasa Mahkemesi, Anayasa ile verilen diğer görevleri de yerine getirir." Bkz: http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=template&id=188&lang=0, 02.05.2010.

30 Osman Can, *A.g.e.*, s. 20, 21.

Dramı risalesinde 12 Eylül'ün Darbe Anayasası'nı gâh lağvediyor, gâh etmiyordu![31] Can için, mesele Anayasa Mahkemesi'nin yetkileri olduğunda, 1982 Anayasası'nın sığ sularına sığınmak bir tercih olabiliyordu.

Osman Can'ın çizdiği tabloda, Anayasa'nın ilk üç maddesi tüm önemlerini yitirmişlerdi. Can'ın dünyasında, Anayasa Mahkemesi'ne Anayasa değişikliklerini sadece biçimsel yönden inceleme yetkisi tanınmıştı. Bu ifadelerin, Can'ın diliyle söylersek, meali şudur: Can, alalade bir parlamentonun dahi, Anayasa üzerinde kurucu meclis yetkisi kullanabileceğini söylemektedir. Başka deyişle, Anayasa değişiklerini içerik yönünden denetlemesi yasaklanan Anayasa Mahkemesi parlamento/yasama karşısında yetkisizdir. Ama Can bunu söylerken, muhtemelen icra ettiği raportörlük görevi nedeniyle, Özbudun kadar açık bir üslup kullanmaktan kaçınmaktadır. Onun formülasyonunda, cami avlusundaki şadırvanın Anayasa Mahkemesi'nden ve Anayasanın ilk üç maddesinden daha işlevli olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bu da, her seçim döneminde parlamentoda yeni bir kurucu iktidarın varolması anlamına gelmektedir.[32] Osman Can'ın elinde Anayasa ve kurumsal istikrar, Saint-Just'un deyişiyle, mum gibi eriyip sönmektedir.[33]

Peki, bir hukukçular savaşında mıyız? Eğer öyleyse, muhafazakâr hukukçuların bu savaşa hayli zayıf ve hazırlıksız girdikleri anlaşılmaktadır. Çünkü Anayasa'nın lağvedilmesi meselesi bir hukuk sorunu olarak ele alındığında, mevcut Anayasa'nın

---

31 Anayasa Mahkemesi'nin türbanı yasaklayan kararından sonra ise, Özbudun 148. maddeyi hatırlatarak şunları söylüyordu: "Anayasa Mahkemesi 46 yıllık tarihinin en tartışmalı kararını almıştır. 1982 Anayasası sadece şekil yönünden incelemeyi belirginleştirmişti. Bunları denetlemekle sınırlıdır, diyordu. Anayasa Mahkemesi kendi anayasal yetkilerini aşmıştır, esas incelemesi yapmıştır. Anayasa'nın kendisine yasakladığı yetkiyi kullanmıştır, bu açık bir yetki gaspıdır." Bkz: Radikal, 06.06.2008. 12 Eylül Anayasası'nın değiştirilmesi arzusuyla yeni anayasa yazıcılığı görevini dahi üstelenen Özbudun, konu türban ve içerik denetimi olduğunda, 12 Eylül Anayasası'nın bu maddesine sığınmaktan hicap duymuyordu.

32 Bu durum, anayasanın varlığını dahi kuşkulu hale getirir. Çünkü anayasalar, taşıdıkları toplum sözleşmesi nitelikleri gereği, uzun süreli ve istikrarlı bir toplum vaat ederler. Bu istikrarı sağlayabilmek için de, toplumsal değişimi durdurmamak adına, kendilerinin nasıl değiştirileceğini kurala bağlarlar.

33 Saint-Just, "Fransa Anayasası Üzerine", *Devrim Yazıları*, Çev: Vedat Günyol, Belge Yay., İstanbul, 1989, s. 107.

kendisini lağvetme yollarını kapadığı kolayca kanıtlanabilmektedir. Nitekim, Cumhuriyetçi cepheden Sabih Kanadoğlu da bunu yapmaktadır. 1982 Anayasası'nda, anayasayı değiştirme usulünün 175. maddede[34] ifade edildiğini söyleyen Kanadoğlu, burada, Anayasa'nın tümden ortadan kaldırılabileceğine ilişkin herhangi imanın söz konusu olmadığını belirtir.[35] Denebilir ki, 1982 Anayasası çerçevesinde kalındığı müddetçe, Anayasa'nın tümden ve gerekli kanuni değişiklikler yapılmadan lağvedilebilmesinin hukuki bir yolu bulunmamaktadır.[36]

---

34 Anayasa'nın 175. Maddesi şöyledir: "Anayasa'nın değiştirilmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az üçte biri tarafından teklif edilebilir. Anayasa'nın değiştirilmesi hakkındaki teklifler Genel Kurulda iki defa görüşülür. Değiştirme teklifinin kabulü Meclis'in üye tam sayısının beşte üç çoğunluğunun gizli oyuyla mümkündür. Anayasa'nın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin görüşülmesi ve kabulü, bu maddedeki kayıtlar dışında, kanunların görüşülmesi ve kabulü hakkındaki hükümlere tabidir. Cumhurbaşkanı Anayasa değişiklerine ilişkin kanunları bir daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geri gönderebilir. Meclis geri gönderilen kanunu üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile aynen kabül ederse, Cumhurbaşkanı bu kanunu halkoyuna sunabilir. Meclisçe üye tam sayısının beşte üçü ile veya üçte ikisinden az oyla kabül edilen anayasa değişikliği hakkındaki kanun, Cumhurbaşkanı tarafından Meclis'e iade edilmediği takdirde, halkoyuna sunulmak üzere Resmi Gazete'de yayımlanır. Doğrudan veya Cumhurbaşkanı'nın iadesi üzerine Meclis üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilen Anayasa değişikliğine ilişkin kanun veya gerekli görülen maddeleri Cumhurbaşkanı tarafından halkoyuna sunulabilir. Halk oylamasına sunulmayan Anayasa değişikliğine ilişkin kanun veya maddeler Resmi Gazete'de yayımlanır. Halk oyuna sunulan Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların yürürlüğe girmesi için halk oylamasında kullanılan geçerli oyların yarısından çoğunun kabul oyu olması gerekir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların kabulü sırasında, bu kanunun halk oylamasına sunulması halinde, Anayasa'nın değiştirilen hükümlerinden hangilerinin birlikte, hangilerinin ayrı ayrı oylanacağını da karara bağlar. Halk oylamasına milletvekili genel ve ara seçimlerine ve mahalli genel seçimlere iştiraki temin için kanunla para cezası dahil gerekli her türlü tedbir alınır." http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=template&id=188&lang=0, 02.05.2010.

35 "1982 Anayasasında da değiştirilebilme koşulları, 175 nci maddede gösterilmiş, ancak bu Anayasanın bütünüyle ortadan kaldırılabileceğine ilişkin açık veya kapalı her hangi bir yetki tanınmamıştır. Anayasanın 6 ncı maddesinde yer alan 'Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz' hükmüyle tali iktidarların, Anayasayı yok sayarak yeni anayasa yapamayacakları vurgulanmak istenmiştir." Bkz: http://www.tumgazeteler.com/?a=2455436, 02.05.2010.

36 Yeni anayasa yapılması ancak kanunlarda belli değişikliklerin yapılmasına bağlıdır. Sabih Kanadoğlu bu değişiklikleri şöyle anlatmaktadır: ""Yeni anayasa yapmak için ille darbe mi gerekli" diyen, sipariş üzerine taslak hazırlayan kurul başkanının da çok iyi bildiği gibi, gerekmez. Tutulacak demokratik yol, öncelikle egemenliğin sahibi olan millete yeni bir anayasa yapılmasını isteyip istemediğini sormaktır. Bunun için Anayasanın 175'nci maddesinde, bu konuda halk oylaması olanağını sağlayan değişiklik

Bununla birlikte, anayasaların çoğunlukla tersinir bir nitelik taşımadıkları, kendilerinin lağvedilmesi usulünü öngörmedikleri anayasa teorisinde bilinen bir tespittir. Bu yüzden, 12 Eylül Anayasası'nın lağvedilmesi sorunu hukuk alanının ötesinde bir sorundur. Ama hukuk alanının dışına çıkmak, tam da hukukun ve AKP'nin girmek istemediği siyasetin alanına girmek değil midir? Oysa, AKP Meclis görüşmeleri ve 175. maddedeki teklif usulüne dayanarak, her zamanki usulle bir anayasa değişikliği yaptığını söylememekte midir? Siyaset alanına girmek, tam da bu nedenle, AKP'yi bastığı hukuk zemininden çekip almayacak mıdır? Ergun Özbudun ya da Osman Can Anayasa'nın değiştirilmesi gerektiğini ifade ederken, hukuk zemininde konuşmadıklarının bilincindedir. Ama AKP, bunu yaparken, hukukun biçimsel kıstaslarına, en azından görünüşte, dikkat ettiği iddiasındadır. Gerçekte ise AKP, hali hazırda, hukuk zemininin dışında yer almaktadır.[37]

Biçime karşı gösterilen bu dikkat, "bir komplo mu" sorusunu doğurmaktadır. Söz konusu komplonun içeriği ise, AKP'nin seçtiği "hukuki yolda" gizlidir. AKP elinde, yeni devletin anayasasının ilanı, "eski" Cumhuriyet'in TBMM'sine düşmektedir. Bu uğurda AKP yönetimi, Meclis'ten geçirdiği Anayasa değişikliklerinin Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmesini engelleyebilmek adına, "nizami"

---

yapılmalıdır. Milletin olur'u alındığında da ('kurucu meclis' seçimi yapılarak) asli kurucu iktidar oluşturulmalıdır. Kurucu meclis tarafından hazırlanacak Anayasa, halk oylamasına sunulmalıdır. Yeni anayasa yapımında tutulması gereken, demokratik, hukuksal ve meşru yol budur. Yetkisi bulunmayan tali kurucu iktidarın 'ben yaptım oldu' mantığı ile yasalaştıracağı Anayasa'yı halkoyuna sunması, o iktidara ve Anayasa'ya meşruiyet kazandırmaz." http://www.tumgazeteler.com/?a=2455436, 02.05.2010.

37 AKP'nin hukuk zemininde durmadığı CHP'ye yönelik tekliflerinde de görülüyordu. Deniz Baykal'ın yazılı bir açıklama yaparak kamuyla paylaştığı bir AKP teklifi, bu açıdan, örnek niteliğindedir: "Adalet Bakanı'nın 'CHP paketi Anayasa Mahkemesi'ne götürmezse, hala uzlaşma ihtimali var' sözlerini büyük bir üzüntüyle karşılıyor ve kınıyorum. Bir Adalet Bakanı böyle bir öneriyi yüzü kızarmadan nasıl yapabilir. Bu öneriyi yanıtlarken bile çok rahatsızlık duyuyorum. Çünkü bu öneri, hükümetin hukuka saygısızlığı ile, hukuk devleti anlayışını pazarlık konusu yapan, hukuki denetimden kaçan bir anlayışı yansıtmaktadır. Bu bir ahlaksız tekliftir. Artık net olarak anlaşılmaktadır ki Anayasa değişikliği teklifinin Anayasayı ihlal ettiği, anayasaya aykırı olduğu, teklif sahibi AKP tarafından da, Başbakan tarafından da, Bakanlar tarafından da bilinmektedir. O nedenle, hem Anayasayı ihlal suçuna ortak aramaktadırlar, hem de hukuki denetimden kaçmaktadırlar. Öte yandan, Anayasaya aykırılığı görmezden gelin diyebilecek noktaya gelmişlerdir. Bizim bu ayıplı, yüz kızartıcı öneriyi dikkate almamız sözkonusu bile olamaz." http://www.chp.org.tr/HaberDetayi.aspx?NewsID=1005, 26.04.2010

referandum seçeneğini de yürürlüğe koymaktan çekinmemiştir. Öyleyse, bu komploda yürütme erkinin başı ile yasama erki cürüm ortağıdır. Güncel tartışmalar bir yana bırakılırsa, bu komplonun gizemi şuradadır: Halk adına yetki kullanan yargı erki ile kalabalıklar karşı karşıya getirilmektedir. Demek ki, karşı karşıya gelenler, yargı erki ile kalabalıkların AKP'sinin şahsında, Cumhuriyet düzeni ile AKP'nin düzenidir. Üstelik karşı-devrim niteliğindeki bu dönüşüm, bir ayaklanma ya da açık bir darbe ile değil, parlamenter işleyiş ve yasama faaliyeti yoluyla yapılmak istenmektedir. O halde, sormak zorunluluk gereğidir: AKP elinde hukuk, Cumhuriyetçi cepheyi teslim alan bir Truva Atı mıdır?

Peki, ikili iktidar eşiğinde miyiz?[38] İki düzen arasında savaş hali bulunduğunda, bu eşiğin yakın olduğunu söylemek mümkündür. Ama savaşan güçlerin verili kompozisyonları göz önüne alındığında, bunun henüz erken bir soru ve yanıt olduğu açıktır. Bununla birlikte, eğilim ve akış bu noktaya doğrudur. Cumhuriyet mücadelesinde bütün yollar ikili iktidar eşiğine çıkmaktadır.[39]

4. Kurucu İktidar

Kurmak ve yıkmak siyasetin iki ayrı fonksiyonu mudur? Yıkma eylemi bir reddiyedir ve karşı çıkılan yapıdan, ideolojiden radikal bir kopuşu ifade eder. Bu yüzden, yıkıcı siyasal eylemlilik, çoğunlukla bir devlet iktidarı gerektirmez; hatta, genellikle reddedilen

38 *Nisan Tezleri*'nde Lenin ikili iktidarı şöyle tanımlıyordu: "Her devrimin temel sorunu devlet iktidarı sorunudur. Bu konuda berraklık olmadan, devrime bilinçli bir katılımdan ya da ona önderlik etmekten söz edilemez. Devrimimizin son derece dikkate değer özelliği, bir ikili iktidar üretmiş olmasıdır. ... İkili iktidar neden ibarettir? Geçici Hükümet'in, burjuvazinin hükümetinin yanı sıra, gerçi henüz zayıf, henüz ruşeym halinde olan, ama buna rağmen hiç kuşkusuz gerçekten var olan ve güçlenen bir ikinci hükümetin: İşçi ve Köylü Temsilcileri Sovyetleri'nin ortaya çıkmış olmasından ibarettir." Bkz: V.İ. Lenin, *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, Çev: Saliha N. Kaya, İsmail Yarkın, İnter Yay., İstanbul, 1997, s.16.

39 Yalçın Küçük de Türkiye siyasetinin bir savaşa doğru aktığı düşüncesindedir: "Bugün Türkiye basını, Kürt kalkışmasıyla birleşen emperyalist Türkiye bağlamında 'Küçük Türkiye' ve 'Büyük Türkiye' yanlıları olarak ikiye ayrılmış durumdadır. Yarın, 'Büyük Türkiye' yanlıları, savaşçılar ve pasifistler olarak ikiye ayrılacaklardır ve başka ülkelerde ve tarihin diğer zamanlarında görüldüğü üzere birbirlerini boğazlayacaklardır. Bu boğazlamaya birinci aktörler, büyük işverenler, oligarklar ve yüksek rütbeli askerler taraf olacaklar; bundan kurtuluş göremiyorum." Bkz: Yalçın Küçük, *Haberci*, Mızrak Yay., İstanbul, 2010, s. 380, 381.

yapı bizzat siyasal iktidarın kendisidir. İhtilalci hareketler, bu nedenle, öncelikle yıkıcı olurlar; bu damarın yokluğunda, hareketin ihtilalci niteliğinde de bir zaafiyet kendisini gösterir. Bir bakıma, devrimci hareket ve teorinin derinliğinin ölçüsü, onun yıkıcılığıdır. Eski düzenden, onun düşünce dünyasından radikal bir kopuş, teorideki derinliğin göstergesidir. Yıkıcılık, bu açıdan, bilimsel teorinin üzerinde yükseleceği verimli topraktır.

Kurma eylemi ise, yıkmanın tersine, mutlaka bir iktidar aygıtını şart koşar. El koyulan yapının dönüştürülmek üzere kullanılması ihtiyacı, kurma eyleminin radikalizmine ilk planda ket vurur. Kuruluşun yıkıcı yönü, bu yüzden, uzun zamana yayılır; kısa vadede onun görünen yüzüyse, verili malzemenin, siyasal iktidarın yeniden düzenlemesidir. Ama yine de, bir düzenlemenin söz konusu olabilmesi için, eski yapının ana çizgilerinin bozulmuş, temellerinin yıkılmış, deforme edilmiş olması gerekir ki yeniden biçimlendirilebilsin. Bu zorunluluk, yıkıcı siyasal eylemin kurma eylemini zamansal açıdan öncelemesi sonucunu doğurur. Yeni düzen ancak eski düzenin yokluğunda, eskinin varlığı ortadan kaldırıldıktan sonra kendisini ortaya koyabilecek olgunluğa erişir. Başka deyişle, kurma eylemi bir boşluğa doğmak zorundadır.

Bütün bu sürecin hukuk dilindeki ifadesi, "kurucu iktidar" kavramıdır. Hukuk biliminde kurucu iktidar, eski hukuk kurallarından bağımsız bir biçimde yeni hukuk düzeni yaratan iktidar olarak tanımlanır.[40] Hukukçuların sıkça değindiği bu kavram, hukuk düzeni ve bilimi açısından oldukça tartışmalı bir konudur. Çünkü kurucu iktidar, kendisini ortaya koyabilmek için henüz ilk adımında, toplumdaki geçerli hukuk düzenini reddetmek zorundadır. Onun alâmetifarikası, kendisinden önceki hukuk düzenine karşı olmasıdır. Bu yüzden, varlığını ya da meşruiyetini verili hukuka değil, fiili gücüne borçludur. Başka deyişle, kurucu iktidarın doğuşunda "siyasal zor" vardır. Yarattığı hukuk düzeni de, ister istemez, söz

40 Cem Eroğul kurucu iktidarı şöyle tanımlamaktadır: "Yürürlükteki bir hukuk çerçevesi dışında devletin ana kurallarını tespit eden siyasi organa, asli kurucu organ diyoruz. Bu organ, tek bir kişi olabileceği gibi, kalabalık bir meclis de olabilir. Kendi kendine verdiği yetkiyle yeni bir anayasa yapan ve bunu topluca kabulünü sağlayan her organ asli kurucu organdır." Bkz: Cem Eroğul, *Anayasayı Değiştirme Sorunu*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1974, s. 26.

konusu "zor"dan etkilenecektir. Bir canlı nasıl kendisini dünyaya getiren türün şifrelerini taşıyorsa, hukuk da, kendisini ortaya çıkaran toplumsal koşulların, siyasal mücadelelerin izlerini taşır.

Ama yürürlüğe giren yeni hukuk düzenini kendi kökeni üzerine düşünmekten alıkoyan da bizzat bu durum değil midir? Hukukun iddiası, kendisinin siyaset üstü, genelgeçer ve tarafsız bir kurum olduğu yolundadır. Toplumdaki bireylerinin birbirleriyle ilişkileri açısından bakıldığında, şüphesiz, bu iddia önemli ölçüde geçerlilik de taşır. Hukukun tarafgir göründüğü, belli bir zümrenin çıkarlarını koruduğu bir durumda, kamu otoritesinin bir organı olan yargının tüm halk adına karar alabilmesi ya da herhangi uygulamada bulunabilmesi mümkün değildir. Başka deyişle hukukun kendisini tüm bir toplumda ortaya koyabilmesi, sergileyebilmesi için, onu doğuran "siyasal zoru" unutması gerekir. Nasıl devletlerin kökeni tartışılmaması, sadece inanılması gereken bir mit olarak karanlığa gömülüyorsa; hukukun/anayasanın kökeni de unutulmak üzere karanlığa gömülmelidir.

Bu yüzden, *Anayasanın Değiştirilmesi Sorunu* kitabında Cem Eroğul, yeni bir hukuk yaratılması eylemine hukuki bir nitelik atfetmez: "Bir hukuk –örneğin anayasa– kuralı yaratmanın, bir hukuk olayı niteliği taşıması zorunlu değildir. Bu yaratma, mevcut bir hukuk çerçevesi –örneğin anayasa– içinde cereyan ediyorsa, hukuki bir işlemdir ve bir hukuk incelemesine konu olabilir. Yok, yaratılan şey yeni bir hukuk çerçevesi ise, o zaman hukuki bir işlem söz konusu olamaz. Bu bakımdan, hukuken incelenebilecek olan tek "kurucu yetki", anayasa yapma değil, sadece değiştirme yetkisidir. ... Anayasa yapma yetkisi, salt siyasi bir yetkidir."[41]

Eroğul, sadece Anayasa'nın değiştirilmesi eyleminin hukuki bir incelemeye konu olabileceğini düşünür. Ona göre, anayasa yapmak ve değiştirmek tümüyle ayrı nitelikte iki eylemdir. Biri kurucu iktidarın, diğeri ise kurulmuş, anayasal açıdan tanımlanmış bir yasama organının yetkisindedir.[42] Başka deyişle, hukuk, anayasanın ya da geçici bir anayasa metninin ilanından itibaren başla-

41 *A.g.e.*, s. 1.

42 Cem Eroğul anayasal açıdan tanımlı bu organı şöyle açıklar: "Buna karşılık, mevcut bir anayasayı değiştirme fonksiyonu işbu anayasadan aldığı yetki ile yerine getiren organa türev kurucu organ diyoruz. Türev kuruculuk nasıl hukuki bir fonksiyon ise,

maktadır. Anayasanın ilanı öncesinde ise, hukukun değil, hukuku doğuracak olan siyasetin yasaları hüküm sürmektedir. Hukukun kendisine ilişkin düşüncesi budur.

Gerçekte olan ise, elbette, farklıdır: Yıkılmış eski düzen üzerindeki zaferini bir anayasa ilan ederek tahkim eden yeni düzen, kuruluş safhasıyla birlikte, siyasal içeriğini hukuki bir dille ifade etmeye başlar. Böylelikle, yeni siyasal iktidar anayasaya dayanan bir kamu otoritesi biçimini alır. Bu sayede, hukuk ve anayasanın kökeni, bunların siyasal nitelikleri yavaş yavaş unutulur ve fark edilmeksizin karanlığa gömülür. Ama siyasal olanın, hukuki olan karşısındaki bu üstünlüğü, yine de, hiçbir iz bırakmaksızın ortadan kaybolmaz. Belirli bir dönemdeki siyasal kavgaları içeriğinde ifade eden, onların ulaştığı sonuçları belgeleyen anayasanın, toplumda ulaşılan güçler dengesini betimleyici ve süreklileştirici niteliği, onu diğer kanunlar karşısında üstün kılar. O, yeni kurulmuş siyasal yapının ana kuruluş belgesidir. Bu özellik onu diğer kanunlardan ayırır. Cem Eroğul, anayasanın diğer kanunlar karşısında sahip olduğu bu üstünlüğün, onu yapan organın niteliğinden kaynaklandığını yazar: "Yazılı anayasa sisteminde anayasa kurallarının taşıdığı şekli üstünlük, adi kanunlarla yapılacak bir karşılaştırmada hemen ortaya çıkmaktadır. Şekil yönünden anayasa kuralı adi kanundan iki bakımdan ayrılmaktadır: 1) Adi kanunu yapan *yasama organı* ile anayasa kuralını koyan *kurucu organ* hukuki nitelikleri bakımından farklıdır; 2) Hukuk hiyerarşisinde, anayasa kuralı adi kanundan üstündür."[43] O halde, anayasanın üstünlüğü, onu yapan organın diğer organlara karşı olan üstünlüğünün bir sonucudur. Başka deyişle kurucu iktidarın siyasal nitelik taşıyan kurma eylemi, daha sonraki yasama organlarının yasama faaliyetleri karşısında belirgin bir ağırlığa ve belirleyiciliğe sahiptir. Bu durum, verili bir hukuk düzeninde siyasal olanın, hukuki olan karşısındaki üstünlüğünün bir ifadesidir. Söz konusu üstünlük, anayasanın tersinir bir nitelik taşımasını, kendi lağvedilme usulünü belirlemesini de engeller. Çünkü esas olan, anayasayla kuru-

türev kurucu organ da hukuki bir organdır. Hukuki bir organ olduğuna göre, kuruluşu hukuk tarafından öngörülmüş –"kurulmuş" – bir organdır." Bkz: *A.g.e.*, s. 26.

43 *A.g.e.*, s. 16.

lan düzenin lağvedilmesi değil, devamlılığının sağlanmasıdır. Bu nedenle, anayasaya dayanarak kurulmuş organların, hukuk dilindeki adıyla tali iktidarların, anayasadan aldıkları yetkiyle anayasayı lağvetmeleri mümkün değildir.

Bununla birlikte, sorun da tam olarak bu noktada başlamaktadır: AKP iktidarı tali iktidar mıdır? Sorunun yanıtlanması, AKP'nin hala mevcut hukuk zemininde yer alıp yer almadığının belirlenmesini gerektirmektedir. Ama söz konusu soru, verili hukuk düzeninin hala yaşayayıp yaşamadığı sorusuyla aynı soru değil midir? Ayrıca topluma yeni bir anayasa dikte etmeye hazırlanan bir iktidarın eski hukuka tabi olmasını beklemek mümkün müdür? Nitekim, yeni anayasayı hazırlayan Serap Yazıcı ve Ergun Özbudun da bunu beklememişlerdi. Peki, ama eğer yeni anayasa ilanı siyasal iktidarın verili hukuk düzeninden azade olmasını gerektiriyorsa, mevcut anayasanın ve ceza hukukunun halk için bağlayıcılığını sürdürmesi nasıl sağlanacaktır? Toplum doğa durumuna döndüğünde, siyasal iktidara direnmenin meşru ve gayrı meşru biçimleri arasındaki ayrımın geçerliliğini yitirmemesi nasıl mümkün olacaktır?

1950'li yıllarda *Forum* dergisi çevresindeki aydınlar benzer bir tartışmayı Menderes istibdatı için yaptıklarında, bu tartışmadan ihtilalin meşru bir hak olduğu sonucunu çıkarmışlardı. 1958 Irak İhtilali'nden hareketle "iktidara direnme hakkı sorununu" inceleyen Muammer Aksoy, *Forum*'da söz konusu tartışmayı, "İktidara meşru yollardan gelmiş bile olsa, sonradan anayasaya ve insan hak ve hürriyetlerine aykırı hareket ederek hukuk dışına çıkan bir iktidarın mümessilerini öldürmek caiz midir?"[44] sorusu çerçevesinde ele alıyor ve "bıçak kemiğe dayanınca, kitleler, hukukçulardan fetva almıyorlar"[45] sonucuna varıyordu.

1958 Irak İhtilali'ni konu edinen bu yazısını Muammer Aksoy şu pasajla bitiriyordu: "Bu sebeple Abdülillah ve Nuri Said'in cesetlerinin parça parça oluncaya kadar sokaklarda sürüklenmesini, tekmelenip taşlanmasını, sadece halkın iptidailik ve hunharlığın-

44 Muammer Aksoy, "Milletlerin İsyan Hakkına Dair", *Forum*, C: IX, No: 107, 1 Eylül 1958, s. 9.

45 Aynı yerde.

da değil, belki de daha ziyade, onların seneler boyunca işledikleri haksızlıkların, mağdur kalplere akıttığı zehirlerde aramak gerekir. Müstebitleri bu feci akıbetten kurtaracak yegane emin çare, hukuk ve hürriyet yoluna girerek milletin affını hatta takdirini kazanmaktan ibarettir."[46]

Forumculara göre, siyasal iktidar anayasayı siyasal mücadelenin zemini olmaktan çıkardığında, halkın anayasayı ilga eden iktidara direnmesi de bir hak ve görev haline geliyordu. *Forum*'un çıkardığı sonuç buydu. Bizim bu konuda yazacağımız ise şundan ibaret olacaktır: Halk despota/diktatöre karşı son bir incelik daha göstermeli ve anayasayı çiğnemek konusunda önceliği ona vermelidir.[47] Çünkü, ne de olsa, bu zarif hareketi takip eden evrede, Locke'un tarif ettiği "savaş hali" geçerli olacaktır.

Öyleyse, Mayakovski'nin dizesiyle, hatiplerin susma zamanı gelmiştir.

---

46 *A.g.m.*, s. 10.

47 Engels, Marx'ın *Fransa'da Sınıf Savaşımları* kitabına yazdığı girişte, bu konuda şunları yazar: "Ama unutmayınız ki, Alman imparatorluğu, bütün küçük devletler gibi ve genel olarak bütün modern devletler gibi, *bir sözleşmenin*; ilkin, prenslerin kendi aralarında yaptıkları sonrasında da, prenslerin halkla yaptıkları sözleşmenin ürünüdür. Eğer taraflardan biri bu sözleşmeyi bozarsa, bütün sözleşme hükümsüz kalır; 1866'da Bismarck'ın bize pek güzel bir örneğini gösterdiği gibi, böyle bir durumda, öteki taraf da sözleşmeye bağlı sayılmaz. Demek ki, eğer siz, imparatorluk anayasasını çiğnerseniz, sosyal-demokrasi size istediğini yapmakta serbest olur. Ama sosyal demokrasi daha sonra ne yapacağını size bugünden söyleyecek değildir." Bkz: Friedrich Engels, "Giriş", *Fransada Sınıf Savaşımları*, Çev: Sevim Belli, Sol Yay., Ankara, 1996, s. 28, 29. İyi bir Türkçe ile çevrilmemiş olduğu için, çevirinin Türkçesi'ni değiştirmek zorunda kaldım.

BİRİNCİ KİTAP İÇİN BİRİNCİ EK

İki Seçim

Toplumlar, ne zaman anayasa başka deyişle kuruluş belgeleri üzerine tartışmaya başlarlar? Önceki toplumsal yapıyı önemli ölçüde değiştiren her devrim/karşı devrim kendisini bir anayasayla tahkim eder. Bu nedenledir ki, toplumlar rejim değişikliklerinde anayasa da değiştirirler. 60 anayasası ya da 12 Eylül anayasası değişen rejimin gerekliliklerine uygun biçimde hazırlanmamış mıdır?

Bununla birlikte, anayasa yapmak ve anayasal bir rejimin gerekliliğini tartışmak farklı 'tarihsel an'lara özgü toplumsal ihtiyaçlardır. Biri ihtilalci değişim çağının sonucu ve gereği; diğeri ise, yönetimdeki keyfiyetin engellenmesi isteğinin bir sonucu ve gereğidir. Başka deyişle anayasalar ihtilalci hareketin durulduğu ve nihayete erdiği bir momentte yapılırlar; anayasal rejim tartışması ise, ihtilalci hareketin henüz amacına ulaşmadığı bir momente özgüdür. Biri son ise, diğer baştır.

1957-1960 arası dönem Türkiye'de heyecanlı anayasal rejim tartışmaları dönemidir; "anayasa"nın baş tacı edildiği yıllardır. Türkiye'nin yepyeni fikirlerle tanıştığı, üniversitelerin kitlesel eylemlerle sesini duyurduğu yıllardır. 2008 yılını ise kim bilmez? Cumhuriyet Başsavcısı'nın AKP'ye kapatma davası açtığını, davayı görüşen Anayasa Mahkemesi'nin AKP'yi şeriat odağı ilan ettiğini, Ergenekon operasyonlarıyla TCK'nın ayaklar altına alındığını, CHP'nin AKP'yi faşist ve Erdoğan'ı diktatör ilan ettiğini, AKP'nin gizli saklı yeni bir anayasa hazırladığını, ekonominin dibe vurduğunu vb. herkes bilir. İşte bu dönemdedir ki, 1950'lerin ikinci yarısında olduğu gibi, anayasal rejim tartışmaları yeniden gündeme gelir. Sabih Kanadoğlu gibi aydınlar "AKP'nin anayasanın çevresinden dolaştığını" başka deyişle "anayasayı ihlal ettiğini" ifade ederler. Tüm bu anayasa tartışmalarının en uç noktasını ise, "Anayasa Mahkemesi'nin parlamentoda görüşülen yasaları denetleme yetkisi sınırlandırılmalıdır" açıklamasıyla, hükümet dile getirir.

Türkiye, 29 Mart'taki yerel seçimlere, işte bu tartışmalarla ve söz konusu tartışmaların etkisi henüz sıcakken girer. Hükümetin seçimlerden beklentisi, AKP'nin toplumsal meşruiyetini pekiştirmesidir. Ancak seçimler beklenenin tam tersi bir hali ortaya çıkarır: Devletin doruklarındaki yönetememe sıtmasının tüm toplum sathına yayıldığını...

Öyleyse sormak hem bilimsel hem de siyasal sorumluluk gereğidir: 29 Mart seçimleri, 29 Mart seçimlerinden mi ibarettir? Basının kıdemli yazarları 29 Mart analizlerinde, istisnalar bir yana bırakılırsa, çoğunlukla AKP'nin ahvaline odaklandılar. Analizlerinin ortak paydasını AKP ve AKP'nin politikaları oluşturdu. Erdoğan'ın partisinin Batı'da güç kaybettiği, Güneydoğu'da hâkimiyeti tümüyle DTP'ye bıraktığı vb. seçimlerinden ardından üzerinde sıkça durulan konular oldu. Bununla birlikte, seçimin AKP muhaliflerini nasıl etkileyeceği, Baykal CHP'sine duyulan güvenin ve seçimin muhtemel sonuçlarından duyulan korkunun da etkisiyle, ihmal edildi. Biz ise, bu ek çerçevesinde ihmal edilen bu konu üzerine düşünmek, başka deyişle 29 Mart seçimlerinin muhtemel sonuçlarını ve toplumda titremelere yol açan yönetim krizini tartışmak istiyoruz.

İslamcı çevrelerin reklam panolarına astırdıkları "Demokrasinin yıldızları" afişlerinden beri, AKP iktidarı ile Demokrat Parti iktidarı arasında doğrudan bir ilişki kurduklarını biliyoruz. Bu açıdan, bu yazıda Menderes ile Erdoğan arasında kuracağımız bağlantı yeni değildir. Yeni olan, 29 Mart 2009 Seçimleri ile 27 Ekim 1957 seçimleri arasındaki ilişkidir. 29 Mart'ın yerel, 27 Ekim'in ise genel seçim olması, iki seçim arasındaki benzerliklerin değerlendirilmesi açısından önem arz etmemektedir. Çünkü burada incelenecek olan, daha çok, söz konusu iki seçimin siyasal sonuçları arasındaki ilişkidir.

İlk elde tartışmak istediğimiz soru şudur: 29 Mart seçimleri, sonuçları açısından 1957 seçimlerine benzemekte midir? Soru, yanıtından çok, doğurduğu yeni sorular nedeniyle önemlidir. Öncelikle bakışımıza ilişkin bir tartışma açmaktadır: 29 Mart'a, Ekim 1957 seçimleri perspektifiyle bakmak mümkün müdür? Eğer meseleye bu biçimde bakmak mümkün ise, 57 seçiminin Demokrat Parti

(DP) karşıtı dinamiklerinde, bugünü çözümlememizi sağlayacak ipuçlarının bulunduğunu ileri sürebiliriz demektir. Ancak ilk sorunun düşünmeye kışkırttığı konular bunlarla sınırlı kalmamaktadır. DP, 1957 seçimlerinde güç yitirir ve kendi tarihini yavaş yavaş tüketirken, karşıtlarının başka deyişle ihtilalci subayların *tarihi* henüz yeni başlıyordu. Peki, iktidarda olma gerekçelerini birer birer yitiren AKP'nin 29 Mart seçimlerinde ana rahmine düşen bu *yeni tarihi* duymuş olması mümkün müdür? Her halükarda bu, tartışılması gereken bir konudur.

Gizli İhtilalci Komite Nasıl Kuruldu

AKP karşıtı subayların tarihi ne zaman başladı? Bu konuda kesin bilgilerden yoksunuz; bununla birlikte, Demokrat Parti karşıtı subayların tarihinin ne zaman başladığını yazabiliyoruz. İlk gizli komitelerden biri 1954 yılının sonbaharında, Uçaksavar Okulu'nda Orhan Kabibay ile Dündar Seyhan tarafından kuruluyor. "1954 sonbaharının bir Pazar gecesinde, Uçaksavar Okulu'nun nöbetçi amiri idim. Okulda her nöbetçi kalışımda Kabibay, evi okul lojmanlarında olduğu için, akşam yemeğini benimle beraber yerdi. Sohbet eder, dertleşir, geç vakitlere kadar otururduk."[1] 1954 yılıdır ve geç vakitlere kadar sohbet eden iki subay mutat bir biçimde ülke meselelerini konuşmaktadır: "O akşam gazinoda beraberce sucuklu yumurta yerken, bir taraftan da her zaman ki gibi, memleketin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulma çarelerini tartışıyorduk."[2] Akşamları yumurta yiyerek memleket meselelerini tartışan iki yüzbaşı şu sonuca varırlar: "O gece ilk defa, Kabibay'la ihtilal konuştuk. İkimiz de akıbetimizi biliyorduk. Fakat Türkiye için yapacağımız başka hiçbir şey kalmamıştı."[3] 60 yılında 27 Mayıs'ı yapacak ilk gizli komitelerden biri bu biçimde, iki yüzbaşının ülke sorunlarını bir akşam, sofra başında tartışmaları sonucunda kuruldu.

Kabibay ve Seyhan yemekte şunları konuştular: "Akıntıya kürek çekiyoruz. Boşuna çene yürütüyoruz. Türkiye ancak aksiyon

1 Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, Hür Dağıtım, İstanbul, 1966, s. 42.
2 Aynı yerde.
3 *A.g.e.*, s. 43.

ile kurtulur. Bu aksiyonu gösterebilecek yaradılışta insanlar olduğumuzu zannediyorum. Bunun için gizli bir cemiyet lazımdır. Ve bir gizli cemiyet en az iki kişiden kurulur, neden seninle bu cemiyeti teşkil eden iki kişi olmuyoruz."[4] Böylece gizli komiteyi teşkil eden iki kişi oluyorlar. Toprağa ihtilalin ilk tohumları saçılıyor.

Sonra Kabibay ve Seyhan aldıkları "ihtilalci gizli komite kurma kararını" birbirlerine sarılarak kutluyorlar: "Kabibay ayağa kalktı... Elimi tuttu, birbirimize sarılarak öpüştük."[5] 50'li yılların ihtilalci subayları için gizli komite kurmak sevinç ve coşku veren bir eylem oluyor: "Sanki dünya nimetlerini yeni gören ve varlığını henüz idrak eden insanların sevinci ve huzuru içinde idik. *Vatana karşı vazifemizi yapmışçasına*, bitirmişçesine tatmin edilmiş bir ruh haleti içerisinde bulunuyorduk. Birbirimize güveniyor, birbirimize dayanıyor, birbirimizi seviyor ve en tatlısı, bu güvenç, bu dayanç ve bu sevgi ile Türkiye'mizin geleceğine mutlu ve aydınlık bir yarın getireceğimize inanıyorduk."[6] 1950'li yılların yüzbaşıları ihtilalci örgüt kurmayı bir vatan vazifesi olarak görüyorlardı.

İhtilalci komite kurmaları için ise, ülkenin halini fark etmeleri yeterliydi: "Demek, diyordum, bu böyle imiş ve böyle akıp gidermiş. Ne sen, ne senin üstündekiler, bir tek şey ilave etmeye, hiçbir şey değiştirmeye kadir değilmişiz. Oluşumuz, kaderimiz budur. Ordu böyle kalacak... Memleket böyle sürünecek... Ve sen, omzunda rütbeler, elinde kırbaç, altında kısrak ve kızak, aralarında kasıla kasıla, bir şeymiş gibi dolaşıp duracaksın... Değiştirmek lazım bu gidişi, Yüzbaşı, değiştirmek! Evet, bu gidiş değişmelidir..."[7] Yüzbaşı Dündarlar'ın, memleketin geri kalmışlığını anlamaları için doğu seferini yapan bir trende yolculuk etmeleri yetiyordu: "Sarıkamış'a sardıkça yol dikleşiyordu. Yol dikleştikçe de tren yavaşlıyordu, öyle ki, pencereden bakıyorduk, birçok yolcular trenden atlıyorlar, bazı işlerini gördükten sonra, tekrar trene biniyorlardı. Bu tren cidden benim asabımı bozmuştu. Atatürk Türkiye'sinde böyle bir trenin mevcudiyetine tahammül edemiyordum."[8] Tahammül ede-

4 Aynı yerde.
5 *A.g.e.*, s. 44.
6 *A.g.e.*, s. 46.
7 *A.g.e.*, s. 30.
8 *A.g.e.*, s. 25.

miyor ve bu gidişi değiştirmek amacıyla ihtilalci komite kuruyor. Ülkesini seven dönemin subayları doğunun geriliğini gördüklerinde, bu geriliği Türkiye'ye yakıştıramıyorlardı. Yakıştıramayanlar, 27 Mayıs'ı yaptılar.

Memleketin ve ordunun halinden rahatsız iki ihtilalci yüzbaşı 1954 yılında, bir sonbahar akşamı buluştu, akşam yemeği yedi ve ihtilal konuştu; böylece ihtilalci komite kurulmuş oldu. Ama komitelerin ordu içerisinde pıtrak misali yayılmaları hemen mümkün olmamıştı. Dündar Seyhan anılarında genişleme amaçlı ilk girişimlerinden istenen sonucu alamadıklarını anlatıyordu: "Evvela Uçaksavar Okulu'nda denedik. Yurdun bütün bölgelerinden okula kurs görmek için gelen sınıf arkadaşlarımızın ve çok güvendiğimiz subayların fikirlerini yoklaya yoklaya ihtilalden bahis açtık. Çoğu sistemin devrilmesi taraftarı idiler. Çoğu bizden fazla ordunun o günkü pasif durumuna kızgın görünüyordu. Fakat metodu sorduğumuz zaman ordu yüksek kademesini işgal edenlerin davaya el uzatmalarını, en uygun hal çaresi olarak, tavsiye ediyorlardı."[9] Seyhan ve Kabibay, bulundukları Uçaksavar Okulu'nda istedikleri sonucu almayacaklarını düşünmeye başladılar: "Günler geçiyor, gayretler beklenen hâsılayı vermez görünüyordu. Evet, olumlu cevap alamadığımız arkadaşlar bizi ele vermiyorlardı ama.... Bu şekilde bir çalışmanın beklediğimiz istikamette randıman vermeyeceği anlaşılıyordu. Biz, o günkü duruma göre bütün çalışmalarımız hedefine ulaşsa ancak bulunduğumuz okul muhitini ihtilale hazırlayabilirdik. Bundan öteye iki karış gitmeye imkân yoktu."[10] Buna bir çare aradılar ve buldular. Çare; Ankara ve İstanbul gibi merkezi bölgelerdeki subayları komiteye katabilmek için Harp Akademisi'ne girmekti. İhtilalci faaliyetlerin Harp Akademisi'ne taşınmasıyla örgüt yavaş yavaş da olsa genişlemeye, komiteye yeni yeni isimler katılmaya başladı.

Bununla birlikte, tüm bu genişleme süreci, aslında tohumun ana rahmine düşmesinden ibarettir; komitenin tarih öncesini oluşturur, dere yatağının kurumamasını sağlar. İhtilalci komitelerin sancılı, gerçek doğumu ise, Demokrat Parti'nin düşüşe geçmesiyle

9 *A.g.e.*, s. 47.
10 *A.g.e.*, s. 48

başlar. Milli Birlik Komitesi mensuplarından Orhan Erkanlı *Anılar, Sorunlar, Sorumlular* kitabında komitelerin kurulmaya başladığı süreci şöyle anlatıyordu: "Ancak bizim örgütlenmeye başlama tarihimizle, DP iktidarının zirveden aşağıya doğru kaymaya başlayış tarihlerinin aynı yıllara rastladığına dikkat çekmek isterim. 1956 yılı içinde Türk Ordusu'nda daha bir sürü gizli kuruluş olduğuna hiç şüphe yoktur. Memleket buhrana girdiği zaman orduda birbirinden habersiz örgütler kurulur, bunların bir kısmı tesadüflerle birleşir, aksiyona geçer, bir kısmı kaybolur gider."[11] Eski bir ihtilalci ve TSK mensubu Orhan Erkanlı adı konulmamış bir yasayı dile getirmektedir: Türk Silahlı Kuvvetleri subayları 'buhran' ve 'düşüş' teşhisi yaptıklarında, harekete geçmekte, buhrandan kurtuluş çareleri aramakta ve bu doğrultuda gizli komiteler kurmaya başlamaktadırlar.

O halde bilim tüm ağırlığıyla omuzlarımıza çökmektedir. Eğer yasa bu ise, soru şudur: DP için geçerli olan, AKP için de geçerli midir? 29 Mart Yerel Seçimleri'yle düşüşe geçen AKP, TSK mensuplarının 'hal çaresi' arayışlarını duymuş mudur? Soruyu, TSK mensuplarının bir buhran teşhisi yapıp yapmadıklarını saptayarak yanıtlamak mümkün görünüyor. Eski Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt henüz görevde olduğu 2007 yılında, bir konuşmasında şunları söylüyordu: "Türkiye Cumhuriyeti, 1923'ten beri bu kadar büyük risk, tehdit ve sıkıntılarla karşı karşıya kalmadı."[12] TSK komuta kademesince 'buhran' teşhisinde bulunulduğu anlaşılıyor. Genelkurmay Başkanı Büyükanıt'ın bu belirlemesi ile, 2007 yılında, Cumhuriyeti korumak için Cumhuriyet Mitingleri düzenlenmesi tutarlılık arz etmektedir. O halde, buhran/kriz teşhisi sadece TSK subaylarınca değil, toplum tarafından da kitlesel bir biçimde yapılmıştır. Büyükanıt'ın konuşmasını ve Cumhuriyet Mitingleri'ni böyle okumak mümkündür. AKP'nin 29 Mart seçimlerindeki gerileyişinin, bu belirlemeyi kuvvetlendirdiğini söyleyebiliriz. Demek ki, bundan sonrası AKP için artık bir şüphe devri olacaktır. AKP'nin söz konusu şüphenin gereklerini

11 Orhan Erkanlı, *Anılar Sorunlar Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 12 (*Vurgular benim.*)

12 15 Şubat 2007 tarihli konuşması.

yerine getirmekten kaçınmayacağı açıktır. Öyleyse yeni 9 Subay Olay'ları[13] beklenmelidir.

İHTİLALCİLER CEPHESİNDE

1956 yılındayız. Erkanlı ve arkadaşlarının, ordu içerisinde kurdukları ihtilalci komiteler, Demokrat Parti'nin düşüşe geçmesiyle birlikte yayılmaya başlamıştır. Aynı süreçte, DP karşıtı muhalefet, TSK dışında da, giderek kök salmaktadır. DP, üniversite çevresinden sert bir muhalefetle boğuşmaktadır. *Forum Dergisi* çevresinde faaliyet yürüten akademisyen aydınların Demokrat Parti'ye karşı muhalefetlerinin giderek netleştiği ve üniversitelerle DP iktidarı arasında kavgaların yaşandığı yıllardır.

1953 ve 1954 yıllarında çıkardığı kanunlarla öğretim görevlilerinin siyasetle ilgilenmelerini yasaklayan DP, 1956 yılıyla birlikte yasağa uymayan üniversite hocalarını ilgili bakanlık emrine alma uygulamasına başlatır.[14] Bu tür yasaklara karşı 26.01.1956

---

13 *9 Subay Olayı*: "1957- 1958'de bir grup subayın hükümete komplo hazırlamak suçundan tutuklanarak yargılanmaları. Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesinden sonra ordu içinde gizli bir örgüt kuran bir grup subay 1950'lerin ikinci yarısında örgütü genişletmeye başladı. Örgütün İstanbul grubunda yer alan Yarbay Faruk Güventürk ile Binbaşı Ata Tan ve Yüzbaşı Hasan Sabuncu, Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu, DP iktidarına karşı darbe düzenlemek amacıyla ordu içinde gizli bir örgüt kurulduğunu İstanbul Ekspres Gazetesi sahibi ve milletvekili Mithat Perin ve İstanbul eski merkez komutanı emekli Tümgeneral Kazım Demirkan aracılığıyla hükümete ihbar etti. Bunun üzerine sorguya çekilen Kuşçu'nun elinde somut bir delil olmadığı anlaşılınca Demirkan'ın önerisiyle Kuşçu'nun daha önce ilişki kurduğu Albay İlhami Barut ile gizli bir görüşme yapmasına ve bu sırada konuşulanların saptanmasına karar verildi. Kuşçu 24 Aralık 1957'de planlandığı gibi Barut ile buluşarak görüştü ama görüşme sırasında Kuşçu'nun sorularından kuşkulanan Barut, ihbarı doğrulayacak hiçbir açıklama yapmadı. Dönemin Milli Savunma Bakanlığı Adalet İşleri başkanı Hakim Tümgeneral Arif Onat, yeni bir delil sunamayan Kuşçu ile yeniden görüştü. Kuşçu ile adlarını verdiği Albay İlhami Barut, Yüzbaşı Kazım Özfırat, Yarbay Faruk Güventürk, Binbaşı Asım Ural, Albay Naci Aşkun, Binbaşı Ata Tan, Yüzbaşı Hasan Sabuncu ve emekli subay Cemal Yıldırım 26 Aralık'ta tutuklandı. Aralarında örgütle ilişkisi bulunmayanların da yer aldığı bu dokuz subay soruşturma sırasında kendilerine yöneltilen bütün suçlamaları reddettiler. 66. Tümen komutanı Tümgeneral Cemal Tural başkanlığında 26 Mayıs 1958'de başlayan yargılamalar altı ay sürdü. Mahkeme sonunda sekiz subayın beraatine, Kuşçu'nun ise orduyu isyana teşvik suçundan iki yıl hapsine karar verildi. Sekiz subay yeniden orduya geri döndü." (bkz: http://ansiklopedi.turkcebilgi.com)

14 DP, 1953 yılında çıkardığı 6185 sayılı kanunla, öğretim üyelerinin siyasi teşekküllerde vazife almalarını ve günlük politikayı ilgilendiren konularda yayın ve beyanda bulunmalarını yasaklamıştı. 05.07.1954 tarihli ve 6435 sayılı kanunla DP, gerekli görül-

tarihli Bütçe Komisyonu'nda İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Fehim Fırat: "Yalnız, üniversite mensupları, ilmi halka yaymak zorundadır. Bu bakımdan onların aktüel meseleleri ele alıp ilim ışığında işlemelerini tabii görmekteyiz" açıklamasını yapar. Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. İzzet Birand da benzer bir konuşma yapar. Konuşmasında öğretim görevlilerinin siyasetle ilgilenme haklarını savunur: "Üniversitenin vazifesi bilim yapmak, yaymak ve toplamaktır. Üniversite hocaları muhayyerdir. Onlara hiç kimse tesir edemez. Üniversiteler memlekete ait bütün havadisleri değerlendirmek zorundadır." *Forum Dergisi*'nde ise üniversite hocalarının ve öğrencilerinin siyaset yapma hakları oldukça sert bir biçimde savunulmaktadır: "Son günlerde Millet Meclisi'nde çıkan kanunlar, Türkiye'de devlet işleri hakkında en fazla bilgi ve alakası olan zümrelerin, memleketin idaresiyle alakalanmalarını önleyecek bir mahiyette inkişaf etmektedir. (...) "Siyasetle uğraşma"nın memleketimizde, büyük bir aydın zümre için suç haline getirileceği endişesi yaratmıştır."[15]

Forumcular siyasetle ilgilenmenin suç kabul edilmesini reddetmekte ve 'siyasetin' üniversitedeki eğitimin varoluş koşulu olduğunu yazmaktadır: "İlmi faaliyet havada ve boşlukta yapılan bir faaliyet değildir. Fizik ilimlerinde laboratuar ne ise, bir hukukçu, bir iktisatçı için, devlet faaliyetini ilgilendiren konular, yani siyasi hadiseler onlar için laboratuar mesaisi ve araştırma mekânı durumundadır. Bilim adamını ve üniversite mensubunu devlet meseleleri üzerinde düşünmek ve fikrini ifade etmekten men etmek, onun mesleki faaliyetine son vermek demek olur. Bu takdirde üniversitelerde içtimai ilimler kürsülerini toptan lağvetmek ve bu ilimlerin Türkiye'de tedrisatına son vermek daha mantıklı bir harekettir."[16] Sertlik dozu yüksek bir yanıt yazısı olduğu açıktır.

1956 yılının Ocak ayında, Ankara Fikir Kulübü öğrencileri üniversitede DP karşıtı bir konferans düzenler. Konferans başlığı şudur: "Demokrasilerde parlamento hâkimi mutlak değildir." Panelin katılımcıları *Forum Dergisi* çevresince bilinen aydınlardır:

düğünde öğretim görevlilerinin, "bağlı bulundukları teşkilat emrine alınmak suretiyle vazifeden" uzaklaştırılabilmelerini sağlayacak düzenlemeler de getirmişti.

15 "Siyasetle Uğraşmak", *Forum*, C: I, No: 8, 15 Temmuz 1954, s. 1.

16 Aynı yerde.

Prof. Yavuz Abadan, Prof. Turhan Feyzioğlu, Prof. Aydın Yalçın, Doç. Muammer Aksoy, Doç. Yaşar Karayalçın. Adnan Menderes konferanstan bir gün sonra, yaptığı bir açıklamayla, konferansa katılanlara yanıt verme gereği duyar: "Dün yapılan münakaşalı bir konferansta hükümet ve partiye karşı şümullü bir hareketin başladığı görülmüştür. İlmin yerine zulmün ikame edileceğini söyleyecek kadar ileri gitmişlerdir. Bu konferansta bunları ve bunlara mümasil sözleri söyleyenlerin hepsi Halk Partisine mensuptur. Ve artık matbuatla işbirliği yapmaktadırlar. Hükümet bu vaziyete seyirci kalmayacaktır."[17] Akademisyenlerin hala etkili oldukları ve hükümete karşı çıkabildikleri yıllardır. Henüz üniversite toplumsal etkinliğini yitirmemiştir.

Yine 1956 yılında Turhan Feyzioğlu, *Forum Dergisi*'nde yazdığı bir yazı nedeniyle 2 Aralık'ta üniversiteden alınır ve Bakanlık emrine verilir. 3 Aralık'ta Feyzioğlu'nun öğrencileri bu disiplin cezasını derslere girmeyerek protesto ederler. 4 Aralık'ta bu kez de, *Forum Dergisi* yazarlarından Muammer Aksoy emniyete götürülür. Muammer Aksoy 5 Aralık'ta istifa eder. Aynı gün Menderes: "Bazı profesör ve doçentlerin günlük politikaya karışarak İstanbul ve Ankara'da talebeyi tahrik ve hatta ayaklanmaya teşvik ettiklerini" söyler. Bu konuşmanın ardından sırasıyla öğretim görevlileri istifa etmeye başlarlar: Asistan Coşkun Kırca 6 Aralık, Doçent Münci Kapani 7 Aralık ve Asistan Şerif Mardin 10 Aralık'ta görevlerinde istifa ederler.

Demokrat Parti'ye karşı toplumsal muhalefet giderek sertleşirken, TSK içerisinde de gizli örgütler hızla çoğalmaya başlar. 1957 yılına gelindiğinde artık söz konusu gizli örgütler yer yer açığa çıkarılabilecek kadar çoğalmıştır. 26 Aralık 1957 tarihinde 9 Subay Olayı patlak verir. 9 TSK personeli subay, hükümete karşı ihtilal hazırlığı yapma suçlamasıyla gözaltına alınırlar. Mahkeme 66. Tümen Komutanı Cemal Tural başkanlığında görülür. Cemal Tural, 1960 yılına gelindiğinde 27 Mayıs'ı destekleyen generallerden biri olacaktır. Mahkeme sürecinin sonunda gözaltına alınan subaylar salıverilirler. Tutuklanan tek bir subay vardır; söz konusu

17 Muammer Taylak, Öğrenci Hareketleri, Başnun Matbaası, Ankara, 1969, s. 238, 239.

subaylar hakkında ihbarda bulunan Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu. Silahlı Kuvvetler ihtilalci olduğu tahmin edilen subaylarını hükümetin eline teslim etmekte ayak diremektedir.

50'li yılların ikinci yarısında Demokrat Parti'ye karşı giderek sertleşen toplumsal muhalefet, DP içerisinde de yarılmalara neden olur: 1955 yılında Demokrat Parti'den Ekrem Alican, Turan Güneş, Fethi Çelikbaş ve bir grup milletvekili ayrılarak Hürriyet Partisi'ni kurarlar. 1958 yılında ise Hürriyet Partisi mensupları, DP'nin 1960 yılında kapatmaya çalışacağı Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP'ye) katılırlar. 1957 yılında ise, DP'nin 50 seçimlerinde TSK'nın desteğini almasını sağlayan milletvekillerinden biri olan General Fahri Belen DP'den ayrılır. Aynı yıl dönemin önemli aydınlarından Fuat Köprülü de partiden kopar. Toplumsal muhalefet güçlenirken Demokrat Parti güç yitirmektedir.

Ekim ayında yapılacak seçimler öncesinde ise, CHP ile DP arasındaki seçim kavgaları, ihtilalci subayların kendi aralarında yaptıkları gizli toplantılarda, 'ihtilal vaktinin gelip gelmediğini' tartışmalarını sağlayacak kadar sertleşmiştir. MBK üyesi Sami Küçük o dönemi 'halk düşman kamplara bölünmüştü' diyerek anlatıyor: "Türkiye'de muhalefet sertleştikçe, iktidar uzlaşma yolları arayarak tansiyonu düşürmek yerine hukuk dışı anti-demokratik uygulamaları arttırdı. Vatan Cepheleri kurarak Türk toplumunu kalın çizgilerle birbirinden ayırma politikasına hız verdi. Mahalleler, kahveler ve hatta camiler ayrılmaya başladı. Türk toplumu, düşmanlarının dahi düşünüp yapamayacağı iki kampa ayrıldı... tehlike büyüyor iktidar hırsı ülkeyi bir iç savaşa sürüklüyordu. (...) Kahvehanelerde konuşulanlar yaptırım gücü olan kışlalarda ve ordu evlerinde de konuşuluyordu. Bir iç savaşa yol açabilecek düşmanca bölünmelere dur demek zamanı geldiği yüksek sesle konuşulmaya ve çareler aranmaya başlamıştı."[18]

1957 yılında, bir komite toplantısında Dündar Seyhan, "çok alametler belirdi vakit tamamdır," biçiminde anlaşılabilecek bir konuşma yapıyordu: "Orduda ıslahat yapacağız, diyoruz. Bunun için çalışıyoruz, hazırlanıyoruz. Ama dava ordudaki ıslahatla halledilemez.

18 Sami Küçük, *Rumeli'den 27 Mayıs'a*, Mikado Yayınları, İstanbul 2008, s. 78. (*Vurgular benim*)

Memleketi ıslah etmek, kurtarmak lazım. Politikacıların tutumu ortada, onların bir şey yapacağı yok. Bu bakımdan yakında hükümeti bertaraf etmemiz bahis konusu olabilir. Hazırlıklarımızı ihtilale göre geliştirmeliyiz."[19] 1957 yılının yaz aylarında, bir büyük ihtilalcinin, Mahmut Şevket Paşa'nın Üsküdar'daki konağında yapılan bir toplantıda ise, ihtilalci subaylar DP için "iflah olmaz" saptamasını yapıyor ve bir an evvel müdahale edilmesi gerekliliğini dile getiriyorlardı: "DP ne yapar yapar iktidarı bırakmazdı. Evet iktidarda kalacaklar, şiddet tedbirlerini daha da arttıracaklar, diktatoryaya gidecekler, keyfi bir idare kurup har vurup harman savuracaklardı. Memleketi uçuruma sürükleyeceklerdi.... İktisadi durum berbattı. Sosyal denge alabora olmuştu. Zenginler gittikçe zenginleşiyor, fakirler gittikçe fakirleşiyordu. Suiistimal, hırsızlık ve rüşvete dayanan düzen sayesinde bir takım insanlar kolayca milyoner oluyordu. Demokrat Partiye girmek kâfiydi bunun için..."[20] Demokrat Parti hakkında, Harp Akademili subayların saptaması buydu: DP iktidarı bırakmayacaktı. "İşte Harp Akademisi grubundaki subaylar bunları ileri sürüyorlar... "iflah olmazlar" diyordular. Faruk Güventürk, Dündar Seyhan, Ahmet Yıldız, Orhan Kabibay, Necati Ünsalan, Suphi Gürsoytrak, Orhan Erkanlı bir an evvel müdahale edilmesi gerektiğini savunuyorlar, hatta idareyi aldıktan sonra yapılabilecek ıslahattan bahsediyordular... Talat Aydemir onlara katılıyordu..."[21]

Seçimlerin Ekim ayında yapılacağının belli olmasıyla birlikte ise siyasal mücadele tam anlamıyla kamplar arasındaki bir kavga halini almıştı: "Seçim kampanyası çok sert başlıyor ve gittikçe elektriklenen bir hava içinde devam ediyordu. İş siyasi rekabetten çıkmış, siyasi husumet halini almıştı. Vatandaşlar arasında nahoş olayların patlak vermesinden korkuluyordu. Birkaç ay evvel Üsküdar'daki konakta yapılan toplantıda "ihtilal" tezini desteklemiş olan bazı subaylar bu havanın müdahaleyi gerektirecek yeter sebep teşkil ettiğini düşünüyorlardı."[22] Subaylar ihtilalin

19 Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, İhtilalin İç Yüzü, Uygun Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 39.

20 *A.g.e.*, s. 50.

21 Aynı yerde.

22 *A.g.e.*, s. 57.

seçimlerden iki gün sonra, Cumhuriyet Bayramı sırasında yapılmasını tartışacak kadar ileri gidebilmişlerdi. Abdi İpekçi ve Ömer Sami Coşar, beraber kaleme aldıkları İhtilalin İçyüzü kitabında, ihtilalciler arasında geçen bir konuşmayı şöyle naklediyorlar: "O zaman teşebbüse Cumhuriyet Bayramı günü geçeriz, diyorlardı. Hem merasim münasebetiyle bir araya gelecek olan devlet erkânını toparlamak kolaylaşır."[23] Artık ihtilalin kalk borusu çalmıştı. Mesele, en uygun anın seçilmesindeydi: "Seçimler sırasında veya akabinde cereyan edecek olaylar ihtilali meşru kılacak mahiyette olabilir. Bunun için hazırlıklarımızı arttıralım. Fırsat belirir belirmez iktidara el koyabilecek hale gelelim."[24]

57 yılıydı ve ihtilalci gizli komite tarih sahnesine çıkmaya hazırlanıyordu. İçinden Hürriyet Partisi'ni çıkarmış ve giderek parçalanmış Menderes'in Demokrat Partisi işte bu koşullar altında seçimlere girmişti. Beklendiği üzere birinci parti Demokrat Parti'ydi. Böylece sert seçim kavgalarıyla başlayan 57 seçimleri, Pirüs Zaferiyle sona eriyordu. 54 seçimlerinde 502 milletvekili çıkaran DP, 57 seçimlerinde 424'te kalıyordu. Buna karşılık, 54'te sadece 31 sandalye kazanan CHP, 57 seçimlerinde meclisteki sandalye sayısını 178'e çıkarıyordu. 'Velhasıl, gün, akşamlıydı...'

1957 Seçimi Etütleri

Pirus Zaferi'nden ders çıkaranlar oldu mu? Zaferin nasıl kazanıldığını hatırlamak sorunun yanıtlanması için yeterli olacaktır. Demokrat Parti seçimlerden hemen önce seçim yasasına, muhalefetin ittifak yapmasını engelleyen maddeler koydurtmuş ve eski DP'li vekil Fuat Köprülü'nün başka bir partiden aday olmasını engellemek için, 'partisinden istifa eden milletvekilinin, istifasının üzerinden altı ay geçmeden başka bir partiden milletvekili seçilemeyeceği' hükmünü yasaya eklemişti. Osman Bölükbaşı'yı iki kez üst üste (50 ve 54 seçimleri) milletvekili seçen Kırşehir halkı da cezalandırılarak, Kırşehir'in il olma statüsü elinden alınmış, ilçe yapılmıştı. Ancak Kırşehir'e verilen ceza yeterli görülmüyor; DP'ye ağır eleştiriler yönelten Bölükbaşı tutuklanıyordu.

23 *A.g.e.*, s. 59.
24 *A.g.e.*, s. 61.

57 seçimlerine Bölükbaşı, hapiste giriyor ve Kırşehir'den bir kez daha milletvekili seçiliyordu. Milletvekili yeminini ise, Ankara Merkez Cezaevi 10. Koğuşunda, mahkumların huzurunda etmek zorunda kalıyordu. Onlarca gazeteci de 54-58 yılları arasında hükümete karşı yazı yazdıkları için ceza alıyorlar. Ceza alanlardan biri de 80 yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın'dı. Basının yapılan yolsuzlukları yazması dahi, basına ispat hakkı tanınmadığı için yasaklanmıştı. 'Demokratik' 1957 seçimleri işte bu ortamda yapılmıştı. Zafer, yaptığı 'demokratik' seçimle meşruiyetini daha da yitirmiş DP'nindi.

Peki, o halde yukarıdaki soruyu yineleyelim: DP'nin Pirüs Zaferinden ders çıkaranlardan oldu mu? DP karşıtı öğrenciler, 57 seçimleriyle birlikte, DP'nin iflah olmayacağına hükmediyorlar. 27 Mayıs öncesinin öğrenci liderlerinden Memduh Eren, "... 1957'de tıpkı bugün Özal'ın anti-demokratik seçim kanunu getirmesi, translatif seçim hokkabazlığı yanında her türlü seçim hilesini uygulaması yetmiyormuş gibi, saat 12:00'dan itibaren Türkiye radyoları vasıtası ile seçim sonuçlarını DP lehine ilan ederek seçimin adaletine, ahlakına ve dürüstlüğüne hile katarak Türkiye'yi bir kaosa sürükledi. 1958'lerde Türk gençliği DP'nin işlediği bütün Anayasal suçlardan ve yandaşlarının çıkarlarının kaybolacağı korkularından yasal ve demokratik bir seçim yapamayacağı bilincine vardı. Böylece artık gençlik içinde yeni dönemin yeni savaş biçimi belirlenecekti."[25] Öğrenciler, Harp Akademisi'nin ihtilalci subayları gibi, DP'nin seçim yoluyla düşürülemeyeceğine hükmetmişlerdi.

Forum Dergisi'nde ise 1956 yılından beri, siyasetten uzak duran aydınları eleştiren yazılar yayımlanıyordu. Forumcular bu aydın zümresini hedef alıyor ve "ihanet" teşhisinde bulunuyorlar: "Bir cemiyeti, belirli, sistemli ve kararlı yönlere sevk edecek olan aydınlar, şüphe ve kararsızlık içinde bocalamaktadır. Aydınlar ve bu memleketin yetiştirdiği en iyi kafaların, birbirlerinden, siyasi partilerden, demokratik müesseseler içinde faaliyet gösterme usullerinden şüphe ederek, amme hayatına katılmaktan çekinmeleri, bu keşmekeşe nihayet verebilmek için, kendilerinden de bir şeyler katmaya hazırlanmamaları, kanaatimizce hata ve ihmalin

25 *Toplumsal Kurtuluş*, No: 5, Kasım 1987, s. 30.

en vahimi olacaktır."[26] 57 yılına gelindiğinde ise artık tek başına 'ihanet' saptaması yeterli görülmeyerek bir kenara bırakılıyor. Forumcular, aydınlar için siyasete katılmayı en yüksek cemiyet hizmeti saymaya başlıyorlar: "Aydın Türk gençliği, fikri önderlik vazifesini müdrik ilim adamları, politikayı en yüksek bir cemiyet hizmeti saymalıdırlar."[27]

Forum Dergisi'nin 1957 yılı, Nisan sayısında ise, aydınlar 'mızrak ucu' olarak tarif ediliyor, en ön safta mücadele etmeleri gerektiği anlatılıyordu: "Bu şartlar içinde aydınlara düşen vazife, Anglosaksonların 'mızrak ucu' tabiriyle ifade ettikleri bir fonksiyon ifa etmektir. Doğru olduğuna inandığı fikir ve hareketleri savunurken, şüphe ve tereddüte kapılmadan hareket etmektir. İlk anın, alışılmamış olmaktan gelen yadırgama ve rahatsızlığına fazla ehemmiyet vermemektir. Bir cemiyette yeni yolların denenmesi, içtimai değişme vetiresinin daha da hızlanması için aydınların mutlaka 'mızrak ucu' rolünü oynamaları lazımdır. Nasıl mızrak hedefine nüfuz edebilmek için en çok mukavemet ve tazyiki ucundaki sivri ve keskin uca havale ediyorsa, bir cemiyette de yeni fikirlerin ve hareketlerin yerleşebilmesi için aydınların şiddet ve mukavemetle karşılaşmaktan korkmamaları lazımdır."[28] 57 yılına gelindiğinde aydınlar *Forum Dergisi* çevresi tarafından siyasal savaşıma katılmaya, mızrak ucu olmaya, baskıyla karşılaşmaktan korkmamaya çağırılıyor.

57 yılıydı ve Forumcular mücadeleye azınlık olarak başlamak zorunda kalabileceklerinin bilincindeydiler. Bundan, azınlıkta kalmaktan korkmamak gerektiğini yazıyorlardı: "Esasen bir cemiyette yenilik getiren şey de aydınların çok defa bir şekilde kısa bir müddet için, azınlık olarak fikir mücadelesi yapabilmeleridir."[29] Demokrat Parti bir Pirüs Zaferine hazırlanırken, *Forum Dergisi* çevresindeki bağlantısız aydınlar politikaya atılma kararı alıyorlar. Böylece, 1957 yılıyla birlikte Türkiye bağlantısız aydınlarla DP arasında bir siyasal savaşıma sahne oluyordu.

---

26 "Uzağı Düşünme Zamanı", *Forum*, C: V, No: 51, 1 Mayıs 1956, s. 2.
27 "Siyaset Çamuru", *Forum*, C: IV, No: 67, 1 Ocak 1957, s. 4.
28 "Siyaset ve Eğitim", *Forum*, C:VII, No: 74, 15 Nisan 1957, s. 2.
29 Aynı yerde.

Forum Dergisi siyasal açıdan sertleşeceğinin işaretlerini aslında çok daha önceden vermişti. Yazarları, DP iktidarının 'meşru olmadığı' saptamasını, kendi demokrasi anlayışları çerçevesinde daha 1954 yılında yapmışlardı: "Hür ve demokrat bir cemiyet nizamı içinde, ilim adamı ve aydının rolü, muvakkaten iktidar mevkiine getirilmiş olan politikacının daha çok sezgi ve insiyakla benimsediği fikir ve programı körü körüne tasvip etmek, her söylenen sözün... hakikat ve keramet olduğunu ispat etmek için deliller bulmak değildir. Bu ancak Nazi Almanyası'nda ve Komünist Rusya'da böyle olmuştur."[30] DP iktidarı sırasında, öğretim görevlileri ile öğrencilere siyasetin yasaklanmasından hareket edilerek, Türkiye ile Nazi Almanyası arasında bir ilişki kuruluyordu. *Forum Dergisi*'nin 8. sayısının başyazısında ise çok daha net ifadeler vardı: "İngiltere'de hiç kimse üniversiteyi ve öğrencilerini, "siyaset sizin vazifeniz değildir" diyerek memleket meseleleri üzerinde düşünmek ve konuşmaktan alıkoymamıştır. Demokraside siyaset her vatandaşın vazifesidir. Parlamento, demokrasinin beşiği olan İngiltere'de adeta bütün memlekete yayılmış olan bu tartışma gruplarının bir konfederasyonudur. Bu birlik adeta minyatür halde milli bir münazara mahallidir. Aradaki yegâne fark, parlamentodaki münazara kanun şeklinde nihai bir milli kararı ifade eder. Diğer binlerce, yüz binlerce münazara ve tartışma ise, bu nihai kararı hazırlayan, ilk çalışmalar olarak kabul edilmektedir. Bunları kösteklemek, parlamentonun faaliyetini de kösteklemek olur. Hakiki fonksiyonunu ifa edemeyen parlamentoların sonucu da totaliter diktatörlüktür."[31] Diktatörlük saptaması yapıldığında, başka deyişle hukukun ve anayasanın rafa kaldırıldığı bu nedenle de hükümetin meşru olmadığı teşhis edildiğinde, geriye siyasete atılmaktan başka seçenek kalmıyordu. Nitekim yapılan da bu olmuştu.

Beklenebileceği üzere, 28 Mayıs 1960 günü MBK'ye verilen ve 'DP hükümeti meşruiyetini yitirmiştir; bu nedenle 27 Mayıs İhtilali meşru bir eylemdir' cümlesiyle özetlenebilecek Onar Raporu'nu hazırlayan komisyonda, *Forum Dergisi*'nde yazan akademisyenler

30 "Üniversite Açılırken", *Forum*, C: II, No: 15, 1 Kasım 1954, s. 2.
31 "Siyasetle Uğraşmak", *Forum*, C: I, No: 8, 15 Temmuz 1954, s. 1.

de yer alıyordu. Komisyon şu isimlerden oluşuyordu: İstanbul Üniversitesi Rektörü ve Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Ord. Profesörü Sıddık Sami Onar, İstanbul Hukuk Fakültesi Dekanı ve Ceza Hukuku Profesörü Naci Şensoy, İstanbul Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Ord. Profesörü Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, İstanbul Hukuk Fakültesi Esas Teşkilat Hukuku Profesörü Hüseyin Nail Kubalı, İstanbul Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Profesörü Ragıp Sarıca, İstanbul Hukuk Fakültesi Esas Teşkilat Hukuk Profesörü Tarık Zafer Tunaya, İstanbul Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Doçenti İsmet Giritli.

MBK'ye sunulan Onar Raporu'nda 27 Mayıs şu şekilde değerlendiriliyordu: "Bugün içinde bulunduğumuz durumu adi ve siyasi bir hükümet darbesi saymak doğru değildir." Raporda ihtilal meşru kabul ediliyordu çünkü hükümet anayasayı çiğneyerek meşruiyetini yitirmişti. "Bir hükümetin meşruiyeti sadece menşeinde, yani iktidara gelişinde değil, iktidarda da kendisini bu mevkie getiren Anayasaya riayeti ve millet efkârı, ordu, kaza (yargı) ve ilim müesseseleri gibi müesseselerle işbirliği yaparak, hukuk nizamı içinde yaşamasıyla ve devamı ile mümkündür. Hâlbuki hükümet ve siyasi iktidar, bir taraftan anayasaya tamamen aykırı kanunlar çıkarmış ve bunlara dayanmak suretiyle anayasayı ihlal etmiştir; kanunsuz icraatta bulunmuştur. (...) Diğer taraftan hükümetin bir muvazene, sükun ve huzur amili olması gerekli olduğu halde, hükümet, devlet müesseselerini, politik ve sosyal müesseseleri ve hatta bunların içinde yaşayan insanları birbirine düşürmek, halka ve dış âleme karşı bunları kötüleyerek bir anarşi amili haline getirmek suretiyle meşruiyetini kaybetmiştir."[32] 60 yılına gelinirken DP'nin meşruiyeti artık tartışılan bir konu olmaktan dahi çıkmıştı; bu konudaki hüküm netti: 'meşru değildir'. Demek ki, DP'nin seçimlerdeki Pirüs Zaferi ve bu zaferden sonraki uygulamaları, DP'nin beklediğinin aksine, hükümetin meşruluğunu tartışmalı hale getirmiş ve muhalefeti şiddetlendirmekten başka bir işleve sahip olmamıştı.

57 Seçimi sonuçları, subayların DP hakkındaki "iflah olmaz" biçiminde özetlenebilecek yargılarını da kuvvetlendirmişti.

32 28 Mayıs 1960 tarihli Onar Raporu.

Seçimlerin ardından, komuta kademesinin en üst kesimi dışında, neredeyse tüm TSK personelinde işlerin artık eskisi gibi gitmeyeceği inancı yerleşiyordu. Öyle ki, Silahlı Kuvvetler'in general kadrosu dahi DP iktidarının sonunun yaklaştığını hissediyordu. Harp Okulu Komutanı Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Başına* adlı anı kitabında, görüştüğü generallerin ihtilal fikrine sıcak baktıklarını anlatıyor: "Bundan sonra sıra ile gözüme kestirdiğim hangi generali gördüm ve durumu açtı isem çoğunu bir hareketin başlamasına müttefik ve taraftar buldum. Düşünüyor, hemen hepsi bu işin çıkmazlığını ve neticesini görüyor fakat nedense ilk hareketin başlamasını bekliyorlardı."[33] Generaller başlatma sorumluluğunu üstlenmemişlerdi. Hatta gizli komitenin lideri Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel dahi, hükümete mektup yazarak DP iktidarını uyarmayı yeterli görmüş ve emekliliğini isteyerek ihtilalin pratik lideri olmaktan kaçınmıştı. Ancak, ihtilalin liderliğini üstlenmeseler dahi, generallerin 'bu iş böyle gitmez tespiti,' gizli örgütçü subaylar için büyük bir motivasyon kaynağı olmuştu. Yalçın Küçük de benzer bir noktaya dikkat çekiyor: "27 Mayıs'ta, dönüşüm dinamiğine uygun olarak, Silahlı Kuvvetler'in en üst kademeleri de, artık aynı usulle yönetilemeyeceğini sezme başlıyorlar. Ancak üst kademede yalnızca işlerin eskisi türden yürümeyeceği inancı var; iktidar olma isteği yok.... Ancak üst kademedeki bu işlerin artık böyle yürümeyeceği inancı, gizli örgütçü genç subaylar için çok büyük güç oluyor."[34] İlişki kurdukları hiçbir generalin ihtilalcileri ihbar etmemeleri de gizli örgütçü subaylara güven kazandırıyordu. Generallerden ordu içerisinde ciddi bir mukavemetle karşılaşmayacaklarını tahmin ediyorlardı. Nitekim bekledikleri gibi de oldu. 27 Mayıs günü hiçbir engelle karşılaşmadılar. Orhan Erkanlı ihtilali kolayca yaptıklarını söylüyordu: "Biz ihtilali çok kolay yaptık. Ama hazırlıklı değildik..."[35] Hazırlıksız bir biçimde ve kolayca ihtilal yapıyorlardı; demek ki, kimse karşı çıkmıyordu. Hiçbir direniş olmamıştı. Öyle ki, ihtilalde neredeyse silah kullanmalarına gerek kalmamıştı. "Nefsi müdahale hali dışında

33 Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Başına*, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şti., İstanbul, 1968, s. 73.
34 Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, C: 3, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 79.
35 Tanser Sülker Yılmaz, *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997, s. 92.

silah kullanmak katiyetle yasaktır. Vazife bölgesindeki sorumlu kumandanın emri olmadan hiçbir kişi veya birlik silah kullanmaya ve ateş etmeye mezun değildir."[36] Bu emir, ihtilalcilerin ihtilal gecesi astlarına verdikleri emirdi. "26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece harekâta katılan kıta kumandanlarının en çok tekrarladıkları ve üzerinde durdukları emir bu idi."[37] Nerdeyse silah kullanmaya dahi gerek kalmamış, ihtilal başladığı gibi çabucak emeline ulaşmış ve Demokrat Parti birkaç saat içerisinde çökertilmişti. DP iktidarını savunmak isteyen çıkmamıştı.

27 Mayıs günüydü. Halk, sokağa çıkma yasağına rağmen, sokağa çıkıyor ve gördüğü ihtilalci subayları kucaklıyor; ihtilali sokaklarda bayram havasında kutluyordu.

DİKTATÖRLÜK YOLUNDA

Metin Toker'in *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları* kitabında, DP ile ihtilal arasındaki ilişkiyi kaleme alırken sorduğu soru, incelediğimiz konu açısından önemlidir, spekülatif olmakla birlikte kışkırtıcı ve yol açıcıdır: "Benim inancım, bütün tertiplerini almış olan ihtilalci subayların, eğer Menderes hükümetince en azından 1950'nin şartlarıyla bir seçimin hangi gün yapılacağı kesinlikle ilan olunsaydı planlarını gerçekleştirmeye cesaret edemeyecekleriydi. Bir defa, harekât gecesi başlarına geçirdikleri ve kıta komutanlarının istedikleri yazılı emirleri veren Tümgeneral Cemal Madanoğlu tipi destekleri bulamayacaklardı. İkincisi, İsmet Paşa'nın havasının başkalaştığını göreceklerdi."[38] Toker'in sorduğu soru, '57 seçimlerini usulsüz de olsa kazanan Demokrat Parti, iktidar olduğu dönemde diktatörlükten vazgeçseydi, yine de ihtilal yapar mıydınız' biçiminde özetlenebilir.

Toker bu satırları sadece spekülatif bir düşünce alıştırması yapmak adına yazmamıştı. Aynı soruyu Suphi Karaman'a sorduğunu ve yanıtın "hayır" olduğunu yazmaktadır: "Nitekim ben TV'de 1991 Temmuzunda yapılan 'Demirkırat'ın açıkoturumunda

36 Orhan Erkanlı, *Anılar Sorunlar Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 72.

37 *A.g.e.*, s. 73.

38 Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944/1973*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 73, 74.

MBK'nın etkili üyelerinden Suphi Karaman'a '22 Mayısta, 24 Mayısta seçimin şu tarihte yapılacağı ilan olunsaydı siz 27 Mayısa girişir miydiniz? Girişebilir miydiniz?' diye sorduğumda 'kesinlikle hayır' yanıtını verecektir."[39] O halde Toker'in sorduğu soru önemlidir.

Metin Toker'in merak ettiği konu, 'böyle bir olasılık karşısında ihtilalcilerin ne yapacaklarıdır.' Doğaldır ki bu, ihtilalcilerin demokrasiye ve diktatörlüğe bakışını sorgulama amaçlı bir yaklaşımdır; bu açıdan kışkırtıcıdır. Toker'in spekülatif sorusu gizli örgütçü subayların 'ihtilalci fikirlerindeki bir zayıflığı' göstermektedir. Subayların ihtilali ancak seçim kapısı tümüyle kapandığında düşünebildiklerini ortaya koymaktadır. Ancak bu yazıda yanıtını aradığımız soru daha farklıdır, 'DP'nin diktatoryal uygulamalardan vazgeçip geçemeyeceğidir.'

Peki, mümkün mü? Yanıtı bizim yerimize bir edebiyat eseri, *Macbeth* verecek. Acaba Menderes de, Macbeth gibi, bir an için dahi olsa, "artık daha ileri gitmemeliyim," demiş miydi? Shakespeare'in bu olağanüstü kahramanı, zorla ele geçirdiği Krallığı bırakmayı kabul etmiş miydi: "Benim çıkarım için her şey boyun eğecek. Kan içinde ilerlerken o kadar açılmışım ki, daha ileri yürümezsem, dönmek, benim için öbür yana ulaşmak kadar güç."[40] Geri dönülemezdi; nitekim Menderes de dönmemişti. DP'lilerin aklında, Toker'in beklentisinin aksine, yine diktatoryal bir seçim yapma düşüncesi vardı: "Ama ihtilali önleyecek tek çare olan yola gitmeyi DP göze alamamıştır. (...) Gerçek şudur ki Nisandan itibaren DP iktidarının aklında olan, Tahkikat Komisyonu'yla muhalefetin kolu ve kanadı kırıldıktan sonra 'alelusul bir seçim' yapmak ve meşruluğu tescil ettirmektir."[41] İsmet İnönü DP'lilerin muhalefetsiz seçim düşüncesini şöyle yorumlamıştı: "Kendi kanaatince (DP) seçim şartları kendisi için olgun hale gelecek, ondan sonra seçimi yapacak ve %96,6 çoğunlukla kazanmış olduğunu bütün dünyaya ilan edecektir."[42] Demek ki, diktatörlükten geri dönülememektedir.

---

39 *A.g.e.*, s. 74.
40 Shakespeare, *Macbeth*, çev. Orhan Burian, MEB, Ankara, 1946, s. 59.
41 Metin Toker, *A.g.e.*, s. 74.
42 Aynı yerde.

DP, Macbeth'in diliyle, 'ilerlerken o kadar açılmıştı ki, daha ileri yürümezse, dönmek, onun için öbür yana ulaşmak kadar güçtü.' DP'nin seçimlerden çıkardığı ders işte buydu: Muhalefet ve toplum üzerindeki baskıyı, gerekirse anayasayı ihlal ederek, arttırabildiği ölçüde arttırmak... Tüm o Tahkikat Komisyonları'nın, öğrencilere kurşun sıkılmasının, kitlesel öğrenci eylemlerinin kan dökülerek bastırılmak istenmesinin altında DP'nin 57 seçimlerinden çıkardığı bu ders yatıyordu.

Halkın söz konusu derse karşı gösterdiği tepkiyi, dönemin öğrenci liderlerinden Castro Nuri'nin İstanbul Üniversitesi'nde derse girmek üzere olan arkadaşlarına söylediği, "artık burada oturup hukuk eğitimi yapmamızın bir anlamı kalmamıştır. Tahkikat Komisyonu'nun yeni aldığı kararlar hukukçuların şeref ve haysiyetine indirilen ağır bir darbedir. Hepimizi dışarıda bir mücadele bekliyor, bu hürriyet mücadelesidir,"[43] sözleri özetlemektedir. Bu konuşmanın ardından Beyazıt Meydanı'ndaki ünlü DP karşıtı öğrenci gösterileri başlıyordu. Gösterileri bastırmak için görevlendirilen subayların düşüncelerini ise MBK üyesi Suphi Gürsoytrak anlatıyor: "Ya kendi halkına ateş edecekti, ya da artık gayri meşru ve kanunsuz olan iktidara karşı tavır alacaktı."[44] Geri dönmesi mümkün olmayan DP'nin ilerlemesi de mümkün olmuyor ve yolu, kendi halkına kurşun sıkmak istemeyen subayların 27 Mayıs eylemiyle kesiliyordu.

Bir Karşılaştırma

57 seçimlerindeki Pirus Zaferi, DP karşıtı muhalefeti katılaştırmıştı. Seçimlerin ardından aydınlar ve eylemci öğrenciler 'DP'nin seçimler yoluyla düşürülemeyeceğine' karar veriyorlardı. 1960'a gelinirken güçlü ve kararlı bir reformcu dalga, sokakları da arkasına alarak yükseliyordu. Öylesine yıkıcıydı ki, ihtilalci subaylar harekete geçtiklerinde karşılarında değil savaşan, direnen bir DP hükümeti dahi bulamamışlardı. Hükümet çoktan yıkılmıştı; başka deyişle, hali hazırda her yerinden rüzgâr alan bir yıkıntıya

43 Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 132.

44 *Toplumsal Kurtuluş*, No: 2, s. 15.

dönüşmüştü. Kitlesel öğrenci eylemleri DP'nin toplumsal gücünü tüketmişti. Sokaklardan çekilen bir iktidar, toplumun 'dorukların-da' yaşamaya devam edebilir miydi? Gösterilerin boğduğu DP artık 'düze' inmişti. Bu nedenledir ki, 27 Mayıs günü ihtilalci subaylar harekete geçtiklerinde, devlet iktidarını ordunun elini uzatıp alma mesafesinde buldular. Mesafeyi kısaltan 57 seçimleriydi.

Peki, 29 Mart yerel seçimlerinin de söz konusu mesafeyi kısalttığını söylemek mümkün müdür? AKP'nin "*değil mi ki o büyük istifham üzerindeyiz*" diyeceği süreç başladı mı? TSK komuta kademesinin bir "buhran" teşhisi yaptığını daha önce belirtmiştik. Burada buna ekleyeceğimiz şudur: Aydınlar ve kitle hareketliliği nezdinde AKP karşıtı bir yükseliş gözlenebiliyor mu? Soru üç açıdan *a)* muhalefetin kararlılığı *b)* muhalefet edenlerin kimlikleri başka deyişle sahip oldukları deneyimler *c)* Cumhuriyete bağlılığını sürdüren kurumların kimliği açısından incelenebilir:

a) Muhalefetin Kararlılığı: 29 Mart Seçimleri'nden hemen sonra yapılan Ergenekon Operasyonu, AKP karşıtı aydınların kararlılığını çözeceği yerde, arttırıyordu. Türkan Saylan'ın da gözaltına alınmak istendiği son operasyonunun ardından, AKP'li Ertuğrul Günay kendisine sorulan "Ergenekon'da süreç AKP'nin aleyhine mi işliyor," sorusunu, "Kesin öyle oldu. Aleyhine işliyor," diyerek yanıtlıyordu. Türkan Saylan'ı kastederek, "velev ki bu işin içinde olsun, onu görme ya, onu görme ya... Daha neler var, onu görme ya," açıklaması yapıyordu. Sanki Günay bir tiyatro sahnesindeydi ve 'dizlerinin üzerine çökmüş bir Fethullah Gülen'i' oynuyordu.

Saylan AKP karşıtı aydın refleksinin aslında yalnızca bir simgesiydi. Binlerce kişinin katıldığı cenazesi, "AKP halka hesap verecek" sloganlarının atıldığı, AKP karşıtı bir halk gösterisine dönüşüyordu. Hükümet basınına göre, katılan herkesin Ergenekon sanığı sayılacağı Tandoğan'daki Cumhuriyet Mitingi'ne de binlerce gösterici katılıyordu. AKP karşıtlarının kararlılığı artmaktaydı. 29 Mart, AKP karşıtları için kalk borusu olmuştu. Demek ki, mitinglerde yürüyenlerin menzili giderek kısalıyordu.

b) Muhaliflerin Kimliği: Demokrat Parti'ye sert bir biçimde muhalefet edenler çoğunlukla üniversite mensuplarıydı: akademisyenler, öğrenciler vb. AKP'ye karşı çıkan çevre ise, üniversite

kökenli olmakla birlikte, DP döneminde olduğu üzere üniversite mensubu değildir. Ancak bu ayrım, derindeki benzerliği gözden kaçırmamıza yol açmamalıdır. Bugün AKP'ye karşı çıkanlar çoğunlukla, öğrenciliklerini 60 döneminde yapmış onlardır: Sabih Kanadoğlu, 1959 yılına kadar İ.Ü. Hukuk Fakültesi öğrencisidir; Tansel Çölaşan, 60 döneminin başlarında üniversite öğrencisidir; Yalçın Küçük, 60 dönemi öncesi öğrenci liderlerinden biridir vb.

1960 döneminin subay öğrencilerini ise AKP'lilerin bilmek istemeyeceklerinden eminiz: Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, Talat Aydemir'in ülkede ihtilal rüzgârları estirdiği yıllarda Harp Okulu öğrencisidir. Orgeneral Yaşar Büyükanıt, 61 yılına kadar Harp Okulu öğrencisidir. Orgeneral Tuncer Kılıç 1960 yılına kadar Harp Okulu öğrencisidir. Bugün Ergenekon sanığı olan Tuncer Kılıç, Hurşit Tolon, Şener Eruygur vb. hepsi 1960 döneminin öğrenci subaylarıdır. Yine hepsi Harp Okulu öğrencilerinin 21 Mayıs 1960 tarihinde yaptığı, DP karşıtı ünlü Harp Okulu yürüyüşünü bilmektedir. Söz konusu subayların 'ihtilali' ve 'ihtilalin nasıl yapıldığını' bildiklerini kabul etmek ise, bilimsel bir gerekliliktir. Bununla birlikte, ihtilal yapıp yapmayacakları ayrı bir tartışmadır.

Demek ki, 27 Mayıs döneminde DP'ye karşı savaşanlar ile bugün AKP'ye mesafeli yaklaşanlar arasında bir özdeşlik değil belki, ancak bir köken ortaklığı vardır.

c) Cumhuriyetçi Kurumlar: AKP'nin ve AKP basınının yüklendiği kurumlar, ilkeler sadece 1923 Cumhuriyeti'nin değil, aynı zamanda 27 Mayıs İhtilali'nin ürünü olan kurumlar ve ilkelerdir: Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurumu (MGK), özerk basın, kurum olmamakla birlikte 'kuvvetler ayrılığı ilkesi' vb.. AKP'ye yönelik direnç de, yine ağırlıklı olarak, 27 Mayıs'a ve getirdiklerine sahip çıkan bu kurumlardan, çevrelerden gelmektedir. Ergenekon'da tutuklananların kimliklerini hatırlamak, söz konusu çevrelerin kimler olduklarını anlamak için yeterlidir.

O halde, bugün devletin doruklarında ve AKP karşıtı kitlesel gösterilerde tartışılan 'güncel bir 27 Mayıs'tır.' Düzen açısından korkutucudur.

* * *

Bugünün siyasal kamplaşmaları, 1960 döneminin kamplaşmalarıyla benzerlikler taşımakla birlikte, 1957 sonrası dönemden önemli ölçüde ayrışan yönlere de sahiptir. Güncel görevlerdeki özgün yanların belirlenmesi açısından, bugünün 1960 döneminden ayrılan yönlerinin saptanması faydalı olacaktır. Güncel halde politik saflaşmalarda etkin bir rol alan üç kesimin, *a)* Kürt cephesinin *b)* TSK komuta kademesinin *c)* Büyük burjuvazi ve basınının izledikleri siyasal hattın incelenmesi tartışmanın netleşmesini sağlayabilir.

a) Kürt Cephesi: 50'lerin ikinci yarısında Kürt gençleri çoğunlukla hükümet başka deyişle Demokrat Parti yanlısı bir çizgi izlerler ve eylemci öğrencilere karşı çıkarlarken, bugün böyle bir karşıtlıktan söz edilememektedir. 54 seçimlerinde Kürtler Demokrat Parti'ye oy vermişler, Hakkâri, Bitlis, Diyarbakır gibi Kürt illerinde seçimi Demokrat Parti kazanmıştı. 1957 yılında ise Şeyh Sait'in torunu Abdülmelik Fırat Demokrat Parti saflarından siyasete atılıyordu. Kürt ileri gelenlerinin izledikleri DP yanlısı siyasal çizgi ile ihtilali hazırlayanların DP karşıtı çizgisi örtüşmüyordu.

Ancak bugün Kürt siyasetçileri geçmişten oldukça farklı bir siyasal çizgi izlemektedir. 29 Mart 2009 seçimlerinde görülen şudur: Kürtler Cumhuriyetçiler'le, 1950'lerdekinin tersine, farklı kulvarlarda değil, aynı kulvarda siyaset yapmaktadır. DTP (artık BDP), Güneydoğu'da İslamizmi reddetmekte ve Tayyip Erdoğan'ı 'istenmeyen adam' ilan etmektedir. AKP'nin elinde bulunan belediyeleri tek tek AKP'den geri almaktadır. Türkiye Kürtleri Cumhuriyetçi, laik ve önemli ölçüde Kemalist bir siyasal tavır sergilemektedir.

Bu, 1960'taki siyasal kamplaşmalarla bugünün kamplaşmaları arasında, Cumhuriyetçiler lehine kabul edilebilecek, büyük bir ayrımdır. AKP hem Cumhuriyetçiler'ce hem de Kürtler'ce reddedilmektedir. O halde bugün Kürtler ile Cumhuriyetçiler arasında öznel planda olmasa dahi, nesnel planda bir ortaklık vardır.

b) TSK Cephesi: 27 Mayıs, komuta kademesi dışında gelişen bir ihtilaldi. İhtilalci komite neredeyse sadece albay ve daha alt rütbeye sahip subaylardan oluşuyordu. Generallerin komiteye girmesi istenmemişti; generaller güven vermiyorlardı. 27 Mayıs bu nedenle generalsiz hazırlanmış ve neredeyse generalsiz icra edilmişti.

İhtilale yegâne pratik destek Tümgeneral Cemal Madanoğlu'ndan gelmişti. İhtilalin bu biçimde gelişmesindeki en büyük etken ise, ordunun başındaki Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'du. TSK komuta kademesinin bu en yüksek rütbeli generalinin Demokrat Parti'ye tabi tutumu, tüm genç subayları tedirgin ediyordu; bu nedenle ihtilale hazırlanan subaylar, komiteyi tehlikeye atacağını düşünerek generalleri aralarına almamışlardı; hatta onları harekete geçecekleri ana kadar ihtilalden haberdar etmemişlerdi. Genç subaylar peşinen üst düzeydeki generallerin siyasal açıdan DP iktidarına yakın bir tutum aldıklarını kabul etmişlerdi. Bu ön kabul, 27 Mayıs'ın hiyerarşi, emir komuta zinciri dışı bir eylem olması sonucunu doğurmuştu. İhtilalin ardından kurulan MBK iktidarına da bu nedenle generaller değil, albaylar hâkim olacaktı. 27 Mayıs dönemi boyunca ordu siyasal açıdan generallerin denetiminden çıkmış, albayların denetimine girmişti. Türkiye yönetenlerinin ve Genelkurmay'ın bu tarihi dersten gerekli çıkarımları yaptığını düşünmek hatalı olmayacaktır.

60 İhtilali, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne hükümet ile Genelkurmay arasında bir politik özdeşlik olması halinde, orduda emir komuta zincirinin korunamadığını ve ihtilalci örgütlenmelerin engellenemediğini öğretmişti. Bu sorunun Türk Silahlı Kuvvetleri komuta kademesine, 'hükümete mesafeli durma' siyaseti miras bırakmış olduğunu söylemek mümkündür. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde emir komuta zincirinin korunmasıyla, komuta kademesinin hükümete karşı mesafeli olma siyaseti arasında bir paralellik gözlenmektedir. 60 döneminden farklı olarak bugün Genelkurmay, geçmişteki hatalarını tekrarlamamaktadır. Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ'un Orgeneral Rüştü Erdelhun ile aynı politik yaklaşıma sahip olmadığı görülebilmektedir.

Bununla birlikte, söz konusu 'mesafeli olma' siyasetinin varolan çelişkilere bir çözüm getirip getirmeyeceği tartışmalıdır. 27 Mayıs'ta ihtilalciler generallere güvenmemekle ve komiteyi onlara açmamakla birlikte, generallerin DP iktidarı karşısındaki tutumlarını yakından takip etmişlerdi. DP iktidarının ahvalini gören generallerin DP'den yüz geri etmeye başlamaları ve sadece 'bu işin böyle sürüp gitmeyeceğine kanaat getirmeleri' dahi ihtilalci subaylar

için çok büyük bir güç kaynağı olmuştu. Generallerin DP'yi savunmamaları gizli örgütçü subayların kararlılığını arttırmış ve ihtilali yaklaştırmıştı. Demek ki, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde 1960'lı yıllarda her yol, 27 Mayıs çıkıyordu.

Bir ihtilalci hareketlilik ve örgütlenme olduğu takdirde, her iki tutum da –hükümet politikasını tümüyle desteklemek ve hükümetten uzak durmak– her halükarda ihtilalin yakınlaşması sonucunu doğurmaktadır. Şu halde, Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ'un AKP'ye mesafe koyan son konuşmalarının 'genç subaylar için bir kapı açıp açmadığı' soru olarak karşımızda durmaktadır.

c) Basın Cephesi: Bir basınımız var mı? 27 Mayıs öncesinde var olduğunu hatırlayanlar hala yaşıyorlar. Anlatımlarından ve kaleme aldıkları anılardan, 27 Mayıs öncesinde Türkiye'de basının diktatörlük karşısında yer almaktan çekinmediği bir dönem olduğunu öğreniyoruz. İhtilal öncesinde Türk basını ve aydınları DP iktidarına karşı kararlılıkla savaşıyor, gazete ve dergilerde DP iktidarını kıyasıya eleştiriyorlardı. *Forum*, Akis gibi dergiler ihtilalcilerin düşünce dünyalarını belirliyorlardı. DP ise politikasını eleştiren aydınlara karşı, hapis yolunu göstermediği nadir hallerde, devlet radyosu spikerlerini ve yandaşı Zafer Gazetesi gönüllülerini cepheye sürüyordu. DP döneminde ülke her ne kadar diktatörlükle yönetiliyorsa da, bu diktatoryaya karşı çıkan aydınlar çeşitli basın yayın organlarında, tutuklanma pahasına düşüncelerini dile getiriyorlardı. Gazetecilik henüz bir meslek olarak yaşamaktaydı.

Günümüzde ise artık basın ile hükümet ayrılamamaktadır. Bugün AKP karşıtı bir basın bırakılmamıştır; AKP karşıtı her kanala ve yayın organına hükümet şefkatli bir ihtimam göstermiş; söz konusu kanalları geniş kanatlarının altına alıvermiştir. KanalTürk bir biçimde Fethullahçılarca ele geçirilmiştir. AKP karşıtı bir çizgi izleyen ART kanalı basılmış ve sahibi Mustafa Özbek hapse konulmuştur. Ulusal Kanal ise düzenli olarak savcılarca ziyaret edilmekte, kâfi miktarda kanal mensubu her ziyarette gözaltına alınarak nezarethanelerde ağırlanmaktadır. AKP'nin kendisine karşı çıkan çeşitli 'küçük kanallara' yönelik rutin uygulaması budur. "Büyük basın" ise ayrı bir *âlemdir* ve Can Yücel'in dizesiyle "şeytan aldatmak üzere"dir.

Büyük burjuvazinin elindeki basın yayın organlarında bugün, muhalefet kelimesinin ne anlama geldiği dahi unutulmuş görünmektedirler. AKP yörüngesine girmek isteyen Hürriyet Gazetesi, bunun gereklerini RTE karşıtı Emin Çölaşan'ı gazeteden kovarak yerine getirmektedir; Çölaşan gibi yazarlar artık tekel basını için birer safradır. Ya işten atılmakta yahut da Silivri'de mahkûmiyete zorlanmaktadırlar. Sabah Grubu'nun ise yakın zamana kadar hükümet denetimindeki TMSF'nin elinde olduğu bilinmektedir. Bugün de beklenebileceği üzere "sahibinin sesi bir gramofon" işlevi görmektedir. Taraf, Yenişafak, Zaman... familyasından gazetelerin ise doğrudan AKP yanlısı oldukları tartışma götürmeyecek kadar açıktır. Öyleyse bugün hükümet kontrolü dışında bir gazetenin kalmadığını söylemek mümkündür. Bu, Türk basınındaki büyük dönüşümlerden biridir.

Öyle ki, 29 Mart Seçimleri'ni tekel basını bir işaret fişeği saymış ve 29 Mart'ın ardından gazeteler, televizyonlar AKP karşıtı herhangi bir programa ya da habere yer vermeyi dahi tümüyle bırakmışlardır. Bu hal, 'basının hükümetçe baskı altında tutulduğu' söylemiyle açıklanamaz. Artık tekel basını hükümet demektir ve hükümet basındır. Büyük basının hem 2007 yılındaki AKP karşıtı Cumhuriyet Mitingleri'ni hem de geçtiğimiz günlerde yapılan Tandoğan Meydanı'ndaki AKP karşıtı Cumhuriyet Mitingi'ni yayınlamaktan kaçınmasının nedeni budur.

Cumhuriyet artık tekellerin ve büyük basının unuttuğu, "1920'lerin dünyasında kalmış bir boş sadadır." Hatırlanmasına dahi tahammül edilememektedir. Şeriat odağı AKP lehine sonuçlanan kapatma davasının ardından, büyük basının fosseptiklerinden taşan o hastalıklı, "kapatılmadı kapatılmadı, haydi İslama" haykırışları, bu tahammülsüzlüğün bir dışa vurumudur. 27 Mayıs döneminden farklı olarak bugün Türk basını 'yok hükmündedir.' Yok hükmünde ise, hükümet terzisi kabul edilmesi yerinde olacaktır; AKP'nin eğnine uygun entari dikmek tekel basınının yegane görevidir ve bunu isteyerek yerine getirmektedir.

O halde, bugün bir ihtilal, 60 döneminin tersine, basından ve büyük burjuvazinin herhangi bir fraksiyonundan destek bulamayacaktır. Demek ki, güncel 27 Mayıs, tarihteki 27 Mayıs'tan çok

daha radikal ve zorlu bir doğuma adaydır çünkü burjuvazi içi bir destekten yoksundur. Yaşayabilmek, daha doğrusu tarih sahnesine çıkabilmek için karşısındaki engelleri yok edebilecek derecede radikal bir politik programa sahip olmak zorundadır. Öyleyse bütün yollar ılımlı ve kolay bir çözümün reddine çıkmaktadır. Zor olan yol ise, devrimcidir.

BİRİNCİ KİTAP İÇİN İKİNCİ EK

Muammer Aksoy

IRAK İHTİLALİ DOLAYISIYLA MİLLETLERİN "İSYAN VE İHTİLAL HAKKI"NA DAİR

Irak'taki iktidarın bir gün içinde alaşağı edilmesi karşısında en büyük reaksiyonu Türk radyoları gösterdi. Bunun siyasi bakımdan ne büyük bir hata teşkil ettiği ve memleketimiz için ne kadar zararlı olduğu üzerinde durmayacağız. Zira bu gerçek, hem gazetelerimiz ve hem de muhalefet partileri tarafından yeter derecede belirtilmiş bulunmaktadır. Bizi bu makaleyi yazmaya sevk eden sözler, radyo gazetesinin iktidar değişikliğinden günlerce sonra bile "gayri meşru hükümet"ten bahsetmiş olmasıdır.

Beyanname ve Anayasalar

İktidardakiler, milletlerin ve fertlerin haklarını hiçe saysalar bile, işgal ettikleri makamlardan zorla uzaklaştırılamaz mı? Zulmeden bir iktidar meşru; ve onu –başka yol kalmadığı için– zorla devirip yerine geçen iktidar daima gayri meşru mudur?

Bu suallere, insanlık tarihinin en yüksek vesikalarından bir olan 4.7.1776 tarihli Amerikan İstiklal Beyannamesi, pek veciz bu surette cevap vermektedir: "Bütün insanlar eşit yaratılmış olup, halikleri tarafından başkasına devri ve vazgeçilmesi imkansız bazı haklarla bezenmişlerdir: Hayat, hürriyet ve saadeti aramak hakları bunlar arasındadır. Hükümetler, insanlar tarafından bu hakların sağlanması için kurulmuşlardır.; ve onların iktidarlarının meşruluğu, idare edilenlerin muvafakiyetlerinden doğmaktadır. Bir hükümet şekli bu gayenin gerçekleşmesine engel olur veya o gayeleri tahrip edici bir hale gelirse, halk onu değiştirmek ve devirmek ve –kendisine güvenlik ve saadet sağlamaya en elverişli görünen prensiplere dayandırmak ve teşkilatlandırmak suretiyle– yeni bir hükümet kurmak hakkını haizdir."

170 yıldır dünyanın dört yanında tesirleri eksik olmayan Fransız ihtilalinin meşhur "İnsan ve vatandaş hakları beyannamesi"nin

ve 1791 Anayasasının 2. Maddesi de, isyan hakkını açıkça tanımaktadır.

1793 Fransız Anayasası ise, 33-35 inci maddelerinde çok daha sarih bir ifade ile şöyle denmektedir: "Zulme karşı mukavemet, diğer insan haklarının bir neticesidir." "Hükümet halkın haklarını zedelerse, milletin veya milletin her parçasının mukavemeti, en mukaddes hak ve en kaçınılmaz vazifedir."

1852 ve 1946 Fransız Anayasaları dahi, 1789 beyannamesinde ilan edilen insan ve vatandaş hak ve hürriyetlerinin alenen teyit edildiğini ifade etmek suretiyle, zulme karşı (ayaklanma) hakkını tanımaktadırlar.

Kuzey Amerika Devletlerinin 18 inci yüzyıl Anayasalarında açıkça belirtilen bu hak, sonraları daha ziyade insan hakları beyannamelerinde zikredilmiştir. Fakat Nazilerin zulmünü unutmayan ve totaliter devletlerin hortlamasından korkan Alman halkı, bazı (mesela Bremen ve Hessen) Anayasalarında mukavemet hakkını tekrar canlandırmıştır.

Doktrinde

Zulme karşı mukavemet (isyan) hakkı ... çok eski zamanlardan beri çeşitli insan topluluklarında –birbirinden biraz farklı ölçü ve şartlarla da olsa– kabul edilmiştir. Eski Çin'de, Yunan'da ve bilhassa Cermenler'de, orta çağın Alman topluluklarında ve İngiltere'de, hakimiyeti elinde bulunduranların keyfi surette hareket etmeğe mezun olmadıkları; hukuku ihlal ettikleri takdirde, ya muayyen bir grup ve heyetin yahut da bizzat halkın, kuvvete başvurarak müstebidi devirebileceği görüşü, genel olarak tanınmakta idi. Bu kaide orta çağın en tanınmış hukuk külliyatı olan Sachsenspiegel'de dahi açıkça ifade edilmiştir.

Gerek Kilise hukukunda, gerekse Reformasyon büyüklerince (Calvin, Melanchthon) olduğu gibi, İslam hukukunda da, zulme karşı mukavemet caiz görülmektedir. Bazı ayet ve bilhassa hadisler, zalim bir emire mukavemet edilebileceği esasını şüphe götürmez bir surette belirtmişlerdir. "Emir zulmederse, müstehikül azlolur." "Ulülemrin istibdart ve zulme sapması halinde, huruç (isyan) ve ademi itaat kaidesi tatbik edilecektir... Gaddar bir padişah

zamanında, bu kaideye başvurmayan ve ona itaat eden halkın bu kusuru, hiçbir zaman İslamiyette affedilmez... Zalim hükümdarın emirlerini tanımamak, Müslümanlar için sadece bir hak değil, aynı zamanda bir vazifedir."

16-17 inci asrın tanınmış mütefekkirlerinden Althusius, "aşikar, devamlı ve başka vasıtalarla bertaraf edilemeyecek bir hale gelen zulmün, mukavemet hakkının kullanılması suretiyle sona erdirilmesinin" caiz olduğunu, bugün bile tatmin edici sayılacak ince hukuki tahlillerle belirtmişti.

Zulme karşı mukavemet hakkının yeni zamanlarda en tanınmış müdafii, büyük mütefekkir John Locke'dur. Onun fikirlerinin 1688 ihtilalinde ve 1689 İnsan Hakları Beyannamesi'nin (Bill of Rights) vücut bulmasında büyük rolü olmuştur. "Fertler bazı tabii haklara sahiptirler. Halk, bir tabi olma anlaşmasıyla kendisine ait olan hakimiyetin ancak bir kısmını, bu tabii haklarının muhafazası için lüzumlu olduğu nisbette bir şahsa veya heyete devretmiştir. Onların bu tabii ve ferdi haklara riayet etmemesi halinde isyan hakkı, aradaki münasebetin normal bir neticesi olarak vücut bulur. Hakka karşı ilk defa muvvete müracaat etmiş olan iktidar, bu hareketi neticesinde, kendisini, tecavüz ettiği varlıkla (yani halkla) savaş durumuna koyar ki, bu andan itibaren aradaki bütün bağlar kesilir, bütün taahhütler bozulur ve yalnız kendini müdafaa etme hakkı ortada kalır. Milletin kendisine yetki vermiş olduğu bir iktidar tarafından tecavüze uğrayıp uğramadığı hususunda hüküm verecek olan, yine bizzat millettir." Tanınmış İngiliz fikir ve siyaset adamı Blackston da, aynı görüşü temsil etmiştir.

Locke'dan Sonra

Locke'dan bugüne kadar sayısız fikir adamı ve hukuk alimi, zulme karşı isyan hakkını savunmuş ve ona yeni yeni gerekçeler kazandırmışlardır. (Fransız hukukçuları arasında Prof. Esmein ve Prof. Hauriou'yu bilhassa zikretmek isteriz). Bu hakkı –hiç değilse tabii hukuk zaviyesinden– teslim etmek, artık o kadar normal hale gelmiştir ki, ciddiyeti ve objektifliği ile tanınmış İsviçre Ansiklopedisi'nde bile, demokrasi mefhumu izah edilirken – ki bu makale tanınmış amme hukuku profesörü Werner Kaegi

tarafından kaleme alınmıştır– şöyle denilmektedir: "Ana hak ve hürriyetlerin olmadığı yerde demokrasi yoktur. Hürriyet hakları teminat altına alınmış serbest bir muhalefetin bulunmadığı yerde, demokrasinin dejenere olup mutlakiyete inkılap etmesi tehlikesi daima mevcuttur. Demokrasi, ancak anayasaya riayet edilen ve Hukuk Devleti prensiplerinin gerçekleştirildiği bir yerde devamlı olarak emniyet altında bulunabilir. Hukuka aykırı, zalim bir iktidara karşı mukavemet hakkı, demokrasinin temellerinden birini teşkil eder."

Türk Anayasa hukuku hocaları da umumiyetle bu hakkı kabul etmektedir. Mesela Ord. Prof. Ali Fuat Başgil'den şu cümleleri nakletmek isteriz: "İnsanın hürriyet ve emniyet içinde yaşamağa ve saadeti serbestçe aramağa olan hakkı, insanlık sıfat ve şerefinden doğan hakların başında gelir. Bu hakları insan kanundan değil, insan cevherinden alır. Kanun koyucular bu hakları yalnız tanzim eder. Fakat tanzim bahanesiyle bunları kökünden yok etmeğe gidemez. Giderse zulüm etmiş olur. Zulme karşı isyan ise, gene bir insan hakkıdır."

D.P. ve Samet Ağaoğlu'na Göre

Siyaset adamlarımız ve partilerimizin dahi bu hakkı tanıdıklarına şahit olmaktayız. Demokrat Parti'nin 20-23 Haziran 1949'daki tarihi Kongresinde bir çok delege sadece, seçimlerde yapılacak haksızlığın silahla halledileceğini söylemekle kalmamış, açıkça "insan hakları beyannamesinin zulme karşı isyan hakkı verdiğini de belirtmiştir." Esasen Demokrat Parti'nin dün olduğu gibi bugün de doktrinini yapanların başında gelen Samet Ağaoğlu, partililere hitaben verdiği ve yayınladığı bir konferansta aynen şöyle demektedir: "Cemiyetin ve ferdin diktatörlüğünü nasıl önleyeceğiz? Cemiyetin iradesini ezmeye kalkan ferde karşı, ferdin insan olarak hak ve hürriyetlerini inkar eden cemiyete karşı büyük ve ahlaki müeyyidenin isyan hakkı olduğunu söyleyeceğim. Cemiyetin diktatör insana, insanın diktatör cemiyete karşı isyan hakkı! Haksızlığa icabettiği zaman kuvvetle mukavemet! İşte demokrasi ve hürriyetin en büyük garantisi! Cumhuriyet fazilete dayanır. Bu, cumhuriyetin icaplarına riayet etmenin bir mecburiyet haline

gelmesi demektir. O halde, cumhuriyetin icaplarını inkar edenlere karşı mukavemet ve isyan da, ahlaki bir vazife olur... Bir cemiyetin içinde en büyük felaket, vicdanen inanmadıkları halde demokrat, hürriyetperver gözüken insanların, o cemiyette demokrasi namına rol ve söz sahibi olmalarıdır... Artık beşeriyet diktatörlere birer ahlaksız nazarıyla bakmaktadır... Bir kısım insanların zulmün ifadesi olan bahanelerle diğer insanlara tahakküm ettiklerini gören ve anlıyan mazlum ve haktan mahrum insanlık, kendi tabii haklarını istedi. Fikirlerde ve vicdanlarda doğan ve beslenen bu talepler, müstebitlerin mukavemeti karşısında büyük ihtilal ve inkılaplara yol açarak, tarihin kanlı ve fakat insanlık için şerefli sahifelerini yazdı... Tarihten almamız lazım gelen dersin ne olduğunu göstermek istiyorum: Millet ve insan haklarını inkar etmek isteyen insanlar ve zihniyetler, bin türlü nazariyelerle karşımıza her zaman çıkacaktır. Bu yoldaki bütün iddialarla ve nazariyelere ve bu iddia ve nazariyelere dayanılarak yapılacak bütün fiili hareketlere mukavemet, icabına göre sözle, kanun yolunu işaret ederek ve nihayet kuvvetle mukavemet, demokrasi ve insan hürriyetinin muhafazası için tek şarttır."

İktidarlar Anayasaya; ve Anayasalar Üstün Hukuk Prensiplerine Bağlıdır

Gerek yerli gerek yabancı hukukçulardan bazıları, zulme karşı mukavemet ve icabında isyan ve ihtilali, prensip itibariyle kabul etmekte iseler de, sırf tabir bakımından bunun bir "hak" sayılmasına itiraz etmektedirler. Barthelemy-Duez gibi otoritelerin de dahil bulunduğu bu gruba göre, sadece kuvvete müracaat (yani fiili bir hal), hukuk çerçevesi içine giremez. Zulme karşı isyan, tabii bir "hak" sayılamaz. Ancak isyan "vakıası", muayyen şartlar altında, politik bakımdan veya ahlaken meşru bir mahiyet arzeder.

Nazari bakımdan yaratılan bu yönden büyük bir önemi yoktur. Zira ince farkların, kanaatimizce pratik totaliter devlet taraftarı olmayan her hukukçu, kah "hak", kah "siyasi veya ahlaki bakımdan meşruluğu inkar edilemeyecek bir realite" adı altında, zulme karşı mukavemeti tecviz etmektedir. George Morange'ın da işaret ettiği gibi, bir müspet hukuk taraftarı (yani hukukun sadece devlet

tarafından yaratıldığına inanan şahıs) bile, bir ihtilal hareketini daima hukuka karşı (anti-juridique) bir fiil olarak mütalaa etmekle beraber, şartları mevcut olunca, onun muvaffak olmasını vicdanının derinliğinde temenni edecektir.

Şüphesiz ki, meselenin anahtarı, hukuka tabi devlet (hukuk devleti) görüşünü kabul edip etmeme noktasında yer almaktadır. Siyasi iktidarın hukuka tabi ve bağlı bulunduğu görüşü ve iktidarların dahi riayetle mükellef olduğu bazı üstün hukuk kaidelerinin varlığı kabul edilince, hükümet veya Devlet Şefinin vatandaş hak ve hürriyetlerini sistemli olarak ihlal etmesi (hukuk dışına çıkması) halinde, ona karşı koymanın caiz sayılması, mantıki bir zaruret ifade eder. İktidarlar hukuka bağlı kalmazlarsa, zulüm etmiş olurlar. Tanınmış Devlet adamı Hermann Rausching'in dediği gibi, "kuvvet ve keyfilik yoluna sapılması, yalnız bir azınlığın zora başvurarak ihtilalle devlet gücünü ele geçirmesi halinde değil, aynı zamanda meşru surette iktidara gelen teşri veya icra kuvvetinin, açık yahut gizli bir darbe ile veya hukuka aykırı kanunların yardımı ile bir zalim haline inkılap etmesi durumunda da bahis konusudur."

İktidara hukuk yollarından faydalanmak suretiyle gelmiş olsalar bile, sonradan hukuk baltalayıcı bir çıplak kuvvet haline gelen bu gibi iktidarlara karşı kuvvete başvurulması, gerçek manasıyla "hukuk nizamına karşı koyma" değildir. Esasen bizzat kendisi hukukun dışına çıkmış ve böylece onu inkar etmiş olan bir siyasi güce karşı mukavemet ve icabında isyan, en aleyhte bir tavsif ile, "kuvvete karşı kuvvetle mukabele etmek"ten başka bir manaya gelemez. Demek oluyor ki böyle bir halde, ihtilalciler, meşru bir hareketten ve bir hakkın kullanılmasından bahsedemezlerse, devlet gücünü onlardan daha önce zorla elinde tutan zalim iktidarların meşruluktan bahsetmesine de, modern devlet hukuku ve tabii hukuk bakımından evleviyetle imkan yoktur. Hatta zulme karşı isyan edenlerin lehine, meşruluk yönünden şu farkın mevcut olduğu da inkar edilmez: Zulmeden bir iktidar, hukuku prensip itibariyle inkar etmekte ve bu durumu ebedileştirmeğe çalışmaktadır. Halbuki tabii haklarının gaspedilmesi karşısında kuvvete başvuran halkın veya fertlerin hareketlerinin mevzuu ve gayesi, hukuka

riayeti sağlamaktır. (Sadece geçici olarak kulllandıkları vasıta, hukuk dışıdır.)

Bundan başka, zulmü yani "haksızlık nizamını" bertaraf etmek ve böylece milletin haklarını kurtarmak için başka bir yol kalmamışsa, hukuku tanımayan iktidarı devirmek maksadıyla geçici olarak kuvvete başvuruşu, milletlerin meşru müdafaa hakkı saymak dahi mümkündür. Fertlere tanınan meşru müdafaa hakkının, toplumlardan esirgenmesi için mantiki bir sebep bulunamaz.

Federal Mahkeme Başkanının Görüşü

Bugün mukavemet hakkı, sayısız fikir adamının tanıdığı veya üzerinde önemle durduğu bir konudur. Bu hakkın tahliline ve çeşitli müelliflerin onu savunan yeni yeni gerekçelerinin belirtilmesine devam etmek, şüphesiz ki, bir makalenin sınırlarını çok aşacaktır. Bu sebeple tanınmış bir kanun adamının, umumiyetle hakim görüşü de mükemmelen aksettiren değerli sözlerini nakletmekle yetineceğiz. Alman Federal Mahkemesi Reisi Hermann Weinkauff, Karlsruhe Hukuki Araştırmalar Derneği'nde 24.2.1956'da verdiği ve yayınladığı "mukavemet hakkı" adlı konferansında, ezcümle şöyle denmektedir: "Tabii hislerimiz şaşmaz bir emniyetle her ferde söylemektedir ki, totaliter bir Devlet idaresinde devletin sevk ve idaresi, ağır bir haksızlık teşkil etmektedir; ve böyle bir devlet idaresine karşı koymak ve onu bertaraf etmek için hukuki bir imkanın mevcut olması lazımdır. Devlet gücünü elinde bulunduran en üstün mevkideki şahısların dahi sıkı surette bağlı olduğu, –pozitif hukukun üstünde ve kuvvetini bizzat kendisinden alan– bir hukuk nizamının (yani tabii hukukun) varlığı kabul edilirse, totaliter devlete karşı mukavemet onu bertaraf etme hususunda imkan yaratılmış olur. Böyle bir tabii hukuk nizamını muhafaza mesuliyeti, yalnız hakimiyete iştirak eden devlet organlarına değil, bizzat halka dahi düşer. Bundan ötürü de hakimiyete iştirak eden kuvvetler, iktidarın bu üstün hukuka riayetini sağlayamazsa, ona karşı mukavemet, halk için bir hak, hatta bir vazife teşkil eder. İktidarın dahi tabi olması gereken böyle bir üstün hukukun varlığı ise, bir gerçektir. Aklın ve vicdanın sesini takip eden ve yanlış bir terbiye neticesinde bozulmamış her insan, bu hukukun ana hatlarını

hadsi bir emniyetle kavrayabilmektedir... Hukuk önünde eşitlik ve ana hak ve hürriyetler, devrimizde, hukuka karşı totaliter zihniyetin yarattığı öldürücü tehlikenin önüne dikilen son hukuki kaleyi teşkil etmektedir... iktidar en iptidai hukuki mükellefiyetlere riayet etmezse, halk için de hukuk nizamını koruma mesuliyeti baş gösterir. Bu takdirde de, halkın, haksızlık içinde bulunan iktidara karşı koyması, caiz hatta zaruridir. Halkın iktidara tabii olması, şartsız ve esaret ifade eder mahiyette olamaz. Bilakis bu tabiyet, iktidarın hukuku koruması ve umumun menfaatine hizmet etmesi şartına bağlıdır. Hatta millet iktidara kayıtsız surette tabi olmayı kabul etmiş olsaydı bile, tabii hukuka uymayan böyle bir şart batıl sayılırdı. Zira ne ferdin ne de bir milletin kendi kaderini, devamlı olarak başkalarının tayin etmesini mümkün kılacak ve şahsi mesuliyetini tamamen bertaraf edecek bir surette hukukun bağlanması mümkün değildir."

Kuvvete Başvurma Son Çaredir

Büyük hukukçu Léon Duguit'nin de belirttiği gibi, zulme karşı isyan hakkının nazari bakımdan kabulü, kaçınılmaz bir netice olmakla beraber, ihtilal ve isyanların tatbikatta çok kere kötüye kullanıldığı ve toplumun bedeninde pek büyük yaralar açtığı da bir vakıadır. Bu sebeple daha Saint Thomas d'Aquin'in 13'üncü asırda ifade ettiği üzere, isyan, kendisine "son olarak başvurulacak bir çare"dir (ultimum remedium).

Esasen bu nokta hemen bütün hukukçular tarafından titizlikle savunulan bir şartı teşkil etmektedir. Weinkauff bu hususta şöyle diyor: "Mukavemet hakkı normal bir hukuk yolu olmayıp, iktidarın başka surette bertaraf edilemiyecek olan müfrit haksızlığına karşı başvurulacak müfrit ve en son çaredir. Bu sebeple de zaruri olarak bazı tehlikeler arzettiği gibi, mahiyet icabı da hukuken önceden düzenlenmesi ve sınırlanması imkansızdır. İsyan hakkının kullanılması, gayeleri ve vasıtaları itibariyle, bahis konusu olan her hususi haldeki tarihi durumun çerçevesi içinde, bir dereceye kadar değişe bazı şartlara bağlıdır. Menfaatler arasında bir ölçümleme yapmak, her şeyden önce göz önünde tutulması lazım gelen bir prensiptir. Zulmeden iktidar karşı bütün vasıtalar değil, sadece

neticeyi elde etmeğe kafi gelecek asgari vasıtalar kullanılmalı, böylece normal hukuk kaidelerinin ihlali asgariye indirilmelidir. Mesela rejimi değiştirmek fikriyle oynayan bir hükümet şefini, –silahlı kuvvetlerin anayasayı korumakla vazifeli olduğu hususuna dikkat çekmek suretiyle– yapılan bir tehdit sayesinde bu hevesten vazgeçirmek mümkünse, onu artık kuvvete başvurarak makamından uzaklaştırmak ve tevkif etmek yahut öldürmek caiz değildir. Bir zalim haline gelip hukuk ve halk için artık ağır bir tehlike teşkil eden bir devlet şefini, üstün bir gaye olan hukuk ve hürriyeti tekrar tesis etmek gayesiyle mevkiinden atmak lazımsa, diğer vasıtalar kafi geldiği takdirde, onu öldürmemek icap eder."

Hukuk dışında çıkmış olan iktidarı dahi, mümkün mertebe, yürürlükte olan anayasa ve kanunların çerçevesi içinde ve yetkili devlet organları tarafından yola getirmek gerekir: "Kaideten bütün vatandaşlar zulme karşı koymak hakkını haizdirler. Fakat müsbet hukuk (yani yürürlükte olan anayasa ve kanunlar), hukuka aykırı harket edecek iktidara karşı kafi derecede emniyet imkanları arzediyorsa, mesela iktidara karşı bir anayasa mahkemesine başvurulabildiği takdirde ve nisbette, bu kaide cari olmaz. Hatta müsbet hukuk böyle müsbet müesseselerden faydalanma imkanı bahşetmese bile, hukuku ihlal eden bir iktidara karşı, hakimiyeti vücuda getiren diğer en yüksek devlet organları fonksiyonlarını hala icra edebilecek durumda kalmışsa, mukavemet hak ve vazifesinin, ilk planda onlara ait olduğunu kabul etmek gerekir. Mesela zulüm yoluna sapan bir hükümet resine karşı bu hak ve vazife, fonksiyonlarını hala yerine getirebilen Millet Meclisine düşer. Münferit vatandaşların, Parlamentoya takaddüm etmeğe çalışmaları caiz değildir."

Zulme karşı, isyan ile değil, yürürlükte olan hukuk müesseselerin (müsbet hukuk) sayesinde mani olmanın, ideal yolu teşkil ettiği gerçeğine, Léon Duguit de bihassa işaret etmiş ve bundan iktidarların çıkarması lazım gelen dersi belirtmiştir: "Bundan devlet için titizlikle riayet edilmesi gereken bir borç doğmaktadır. O da, siyasi gücü (hakimiyeti) o suretle organize etmektir ki, bu sayede iktidarların, keyfi kararlar ittihaz etmesi, hukuka aykırı kanunlar

yaratması, fertlere karşı kanuna aykırı tasarruflarda bulunması veya bunlara müsaade etmesi tehlikesi asgariye düşsün!"

Federal Mahkeme Başkanı Weinkauff da, hukuk dışına çıkan devlete karşı halkın ve fertlerin isyan hakkını kullanmasına mani olmak için en iyi bir vasıtanın, iktidarın karşısında serbestçe işleyen bir anayasa mahkemesinin varlığı olduğuna dikkat çekmektedir.

Buna mukabil, iktidar, totaliter devlet istikametinde taazzuv etmiş, yani hukuk devleti garantileri devamlı olarak işlemez hale gelmişse, isyan işte o zaman kaçınılmaz bir zaruret halini almaktadır: "hukuk nizamının, hukuku ihlal eden şefin elinde onun keyfine tabi bir vasıta (oyuncak) haline geldiği totaliter devlette ise, haksızlığa karşı başvurulacak, onun düzeltilmesini mümkün kılacak başka bir merci yoktur. Bu sebeple de bütün halkın ve her ferdin mukavemet ve isyan hakkını tanımak zaruridir.

İsyan Hakkını Tanımayanlar

En ünlü mümessilleri Hobbes olan totaliter devlet taraftarları, genel olarak mukavemet ve isyan hakkını tanımazlar. Zira bunların görüşüne nazaran, idare edilenler, idare edenlere her şart altında boyun eğmeğe mecburdurlar. Fertler, gaye değil, devletin (daha doğrusu idare edenlerin) vasıtasıdır. İdare edenlerin tabi olacakları hiçbir objektif kaidenin varlığı kabul edilmeyince, zulme karşı koyma hakkının da temelini kaybeeceği aşikardır. Yalnız ilk ve ortaçağın mutlak idarelerinde değil, zamanımızın diktatörlüklerinde de, muakevemet ve isyan hakkı asla tanınmamakta ve "nizam"ın (!) hiçbir sebeple bozulamayacağı tezi savunulmaktadır. Ne garip bir tecellidir ki, hem nazariye ve hem de tatbikatının temeli "ihtilal"den ibaret olan komünistler bile, bir kere iktidara geçtikten sonra, "meşru iktidar", "hukuk nizamına riayet mükellefiyeti", "kanunun muhafaza ve müdafaası" gibi kalıpları tekerleyerek, hiçbir şart altında mukavemeti tanımamakta ve böylece kendi kendileriyle tam bir tezat ve tenakuza düşmektedirler. En amansız diktatörlüklerden biri olan komünizmde, insan hakları ve "tabii hukuk" asla kabul edilmediğinden, devlet üstündeki hukuk prensiplerine aykırılık sebebiyle fertlerin iktidara karşı koyma hakkı

da elbetteki beklenemez. Bir misal olarak hürriyet için ayaklanan ve bütün medeni dünyanın hayranlığını kazanan Macar halkı ve onun lideri Nagy ve Maleter hakkında "sözde meşru hükümet"in (!) başkanı olan Janos Kadar'ın sözlerini zikretmek isteriz. Kadar, adı "Milli Meclis" (National Versammlung), gerçek mahiyeti ise, "milletin hainlerinden ve zalimlerin uşaklarından terekküp eden bir heyet"den başka bir şey olmayan güruhu, 27.1.1958'deki açılış nutkunda şöyle demektedir: "Memleketimizde hukuk (!), nizam ve kanunilik tam bir surette sağlanmış bulunmaktadır. Malum olduğu üzere, kanuniliğin iki cephesi vardır; birincisi, vatandaşların kanuna riayetle mükellef bulunmaları; ve kanunu ihlal eden bir vatandaşın mesul olmasıdır. Öteki cephesi de, hukuk organları ve memurların da kanuna riayete mecbur olmalarıdır... Hükümet gelecekte de, memleketimizde hukuk (!), nizam ve kanuniliğin, yetkili devlet organları tarafından bütün vasıtalara başvurularak sağlanmasını, kendisinin en önemli vazifesi bilecektir... Bazı hümanistler, –fiilleri Hitler faşistlerinin barbarlığını geride bırakan (!)– mukabil ihtilalci Maleter ve arkadaşlarının günahlarının affedilmesini rica etmektedirler. Bizim, yani meşru hükümetin (!) en mühim vazifesi, 9.2 milyondan fazla Macar vatandaşının sulh ve sükun (!) içinde yaşaması gayesiyle, elinden gelen herşeyi yapmaktır. Onların hayatını ve kanunu korumak, mukabil ihtilalde bulunan cani (!) ve katilleri (!) (Rechtsbrecher, Mörder) korumaktan milyonlarca defa daha önemlidir."

Görülüyor ki, Kadar makulesi bile "meşru hükümet" (!) adı altında, milletin kurtarıcılarına ve insanlığın kendileriyle yüzyıllar boyunca iftihar edeceği evlatlarına, cani ve katil diyebilmekte ve mütemadiyen "hukuk nizamı"ndan ve "hukuk"tan bahsedebilmektedirler. Halbuki hukukun "kanun" demek olmadığı; tam aksine, bazı kanunların, hukuku en ağır surette baltalayan "haksızlık kaideleri"ni ve "hukuk nizamı" adı mevzuatın, bazen "haksızlık nizamı"nı teşkil ettiği, yalnız hukukçularca değil, fikir ve sanat adamlarımızca bile mükemmelen dile getirilmiştir: Büyük "mütefekkir-şair"imiz Tevfik Fikret'in, "Bir devri şeamet, yine çiğnendi yeminler; –Kanun diye, kanun diye, kanun tepelendi..! – Düşsün sana meyyali tahaküm eğilen ser; –Kopsun seni –bir hak

diye– alkışlayan eller" diyen unutulmaz mısraları, mevzu hukuk (yani kanun) vasıtasıyla anayasanın ve hakiki hukukun yok edilişini, ne veciz bir surette ifade etmektedir.

Forum, C: IX, No: 106, 15 Ağustos 1958, s. 7-11.

İKİNCİ KİTAP

AYDINLARIN FORUM'U

§

1. Giriş

1954 yılında, on beş günde bir yayımlanan bir dergi olarak yayın hayatına başlayan *Forum*, Türkiye'de çıkarılmış en önemli siyasal dergilerden biridir. Çok kısa bir sürede on iki bin gibi önemli bir satış rakamına ulaşan dergi, henüz ilk sayısından itibaren takip edilip, merak uyandırmayı başarmıştır. Büyük ölçüde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi mensupları tarafından çıkarılmış,[1] üniversite kökenli bir dergiden beklenmeyecek ölçüde siyasal etkiye sahip olmuştur. Öyle ki, 1950'li yılların tüm fikir hayatını belirleyebilecek bir entelektüel güce dahi erişebilmiştir. *Forum*'un Türk aydınının demokrasi, diktatörlük ve anayasa konusundaki görüşlerinin oluşmasında; Türkiye'deki demokrasi müca-

1 *Forum*'un çıkaran kişileri derginin kurucularından Osman Okyar şöyle anlatıyor: "Çoğu genç yaşta Ankara'da üniversite hocası olup, Aydın Yalçın'ın davetini başta kabul edenler, hatırladığım kadarı ile, şunlar idi: Turhan Feyzioğlu, Bahri Savcı, Şerif Mardin, Akif Erginay, Nejat Bengül, Çoşkun Kırca ve Fahir Armaoğlu. Bu arkadaşlar *Forum*'da çoğunluğu teşkil eden Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi grubunu teşkil ediyorlardı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Yaşar Karayalçın ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Turan Güneş ile İktisat Fakültesi'nden Osman Okyar, *Forum*'un üniversite kanadını tamamlıyorlardı. Henüz o tarihlerde üniversiteye geçmemiş Metin And da kurucular arasında idi." Bkz: Osman Okyar, "Sistem Devamlılığı ve İktisadi Politika IV", 1960'ların İktisat Politikasının Oluşmasında *Forum*'un Rolü," *Yeni Forum*, C: V, No: 105, 15 Ocak 1984, s. 10.

delesinin biçimlenişinde önemli bir yeri vardır. Bu nedenle, dergideki siyasal tartışmalar burada, daha çok, bu açıdan ele alınmış, Forumcuların anayasa konusundaki fikirlerinin temelleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Forum, Türkiye'deki demokratik rejimi geliştirmek isteyen bir aydın kadrosunun yayın organı olarak kurulur.[2] Neredeyse 27 Mayıs İhtilali'ne kadar da derginin yazı kadrosu, bazı kopmalar olmakla birlikte, bütünlüğünü korumayı başarır. Bir kadro dergisi olarak kurulması, derginin planlanma süreçlerini de etkiler. Dergiyi yayıma bir yazı kurulu hazırlamaktadır. Kurul iki haftada iki kez toplanır. İlk toplantıda yazılacak konuların dağıtımını yapar ve gelecek sayıda yer alacak yazarları saptardı.[3] Toplantılar sırasında, başyazının konusu ve dergide başyazının hemen ardında yer alan "*Onbeş Günün Notları*" bölümünde ele alınacak sorunlar da belirleniyordu. Bu yazıların *Forum* dergisinin tümünü temsil etmesi amaçlanıyordu. Bu nedenle de, söz konusu iki bölümdeki yazıların imzasız bir biçimde yayımlanması kararlaştırılmıştı. İmzalı yazıların siyasal ve manevi sorumluluğu, onları kaleme alan yazara ait iken, imzasız yayımlanan yazıların mümkün olduğunca tüm yazı kurulunun ortak fikirlerini ifade etmesi isteniyordu. Nursel Sağıroğlu'na verdiği mülakatta Turhan Feyzioğlu bu yaklaşımı şöyle ifade etmişti: "Ayrıca onbeş günün notlarını da topluca görüşürdük. Hangi konuda nasıl düşüneceğimiz, hangi fikri savunacağımız konusunda görüşbirliği sağlandıktan sonra bir arkadaşımız redaksiyon işini yapardı. Başyazı ve onbeş günün notları önüne gelenin yazdığı yazılar değildi. Toplu olarak hepimizin görüşlerini yansıtmasına önem verdiğimiz, konuları birlikte seçtiğimiz, içe-

2 "*Forum* yazı ailesi bir dar kadro, bir de geniş kadro olarak iki kısımdı. Dar kadro 8-10 kişiden müteşekkil, Ankara'da oturan, birbiriyle daima teması olan kimselerdi. Bunlara bazan kurucular, bazan yazı kurulu adı veriyorduk. Fikri istikamet ve dünya görüşü itibariyle oldukça mütecanis bir topluluktu. Geniş kadro içinde fikren yakınlık duyduğumuz fakat bizimle dergi etrafında tam ve sıkı bir işbirliği yapamayan arkadaşlarımızı vardı." Bkz: Aydın Yalçın, "Fikir Mihrakları Kurmak", *Forum*, C: XIV, No: 169, 15 Nisan 1961, s. 11.

3 Nursel Sağıroğlu, "An Intellectual Opposition In The DP Period, 1954-1960" (Yayımlanmamış Yüksel Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990), s. 114.

riğini birlikte olgunlaştırdığımız yazılardı."[4] Yazı kurulunun ikinci toplantısında ise gelen yazılar inceleniyor, yazıların *Forum*'un tarafsızlık kuralına uygunluğu denetleniyordu. Bunun ardından dergi yayıma hazır hale geliyordu.

Forum'un pek çok yazarına göre derginin en önemli bölümü, başyazı ve onbeş günün notları bölümüydü. Bahri Savcı'ya göre; *Forum*'u *Forum* yapan, imzasız yayımlanan başyazılar ve onbeş günün notlarıydı. Savcı, demokrasi savunusunun en çok bu bölümlerde yapıldığını söylüyordu.[5] Turhan Feyzioğlu da, söz konusu iki bölümün derginin en önemli kısımları olduğu görüşündeydi.[6] Feyzioğlu'na göre, *Forum*'u kendinden önceki dergilerden ayıran özellik dergide bu bölümlere yer verilmiş olmasıydı: "Zannediyorum ki *Forum*'u o zamana kadar çıkan fikir dergilerinden ayıran özellik de bu oldu. Çünkü genellikle Türkiye'de daha önce çıkan dergileri, o dergiye katkıda bulunan kişilerin akıllarına gelen konularda yaptıkları incelemelerin yanyana konulmasıyla çıkmıştır. ... Bunları yanyana getirirseniz ilginç bir dergi olur ama, birbirinden kopuk ve ülkenin güncel konuları ile ilgisi olmayan bir takım seviyeli, ciddi yazılar yer alır. Bizim yaptığımız bu yenilik yani başyazı ve onbeş günün notları, Türkiye'de son onbeş günde cereyan etmiş olaylarla, Türkiye'nin o gün gündeminde bulunan veya bulunmasını zorunlu gördüğümüz sorunlarla ilgili olurdu."[7] Forumcuları tümüyle temsil eden yazılar, asıl olarak, söz konusu bölümlerdeki yazılardı. Bu çalışma kapsamında da çoğunlukla *Forum*'un bu iki bölümündeki yazılar ele alınmıştır. Bununla birlikte, başyazılarla parelellik gösteren ve Forumcuların ortak fikirlerinin ifadesi olan imzalı yazılardan da yararlanıldı.

1954 yılında yayımlanmaya başlayan *Forum* dergisi yayın hayatına 1969 yılına kadar devam etmiştir. Bununla birlikte, derginin savunduğu fikirleri berrak bir biçimde ifade edebildiği dönem, asıl olarak, 1960 yılına kadar sürer. 1960 yılının ardından dergi, toplumda ve aydın çevrelerinde yükselen sol görüşlerden giderek daha fazla etkilenmeye başlar. Aslında bu etki, 27 Mayıs

4 A.g.t. s. 100.
5 A.g.t. s. 115.
6 A.g.t. s. 100.
7 Aynı yerde.

öncesinde başlamıştır. Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal gibi sol görüşlü kalemlerin ihtilal öncesinde de dergide yazıları yayımlanmıştır. Ancak, yine de, bu tür fikirler derginin siyasal çizgisini belirsizleştirecek seviyeye ancak 27 Mayıs İhtilali'nin ardından ulaşırlar. Bu nedenledir ki, ihtilalin ardından *Forum* eski fikri duruluğunu yitirir. *Forum*'un ilk kadrosunu oluşturan yazarları da bu konuda bir uzlaşı içerisindedir. Metin And 1960 yılıyla birlikte derginin geçirdiği bu değişimi şöyle anlatır: "1960'dan sonra *Forum* biraz da adet yerini bulsun gibi çıktı. Enteresanlığını kaybetti, çünkü *Forum*'u *Forum* yapan hedef kayboldu. *Forum* adında değişik bir dergi oldu sayılır."[8]

Bahri Savcı ise çok daha sert düşünüyordu. Derginin çizgisindeki değişimi, 1987 yılında Nursel Sağıroğlu'na verdiği röportajda, derginin ele geçirilmesi biçiminde tarif ediyordu.[9] *Forum*'un eski demokratik rejim ölçütlerinin 1960'tan sonra dergide artık geçerli olmaktan çıktığını söylüyordu: "Sonradan Marksist dergilerde yayında bulunan bazı kişiler dergide yazdı. ... Bizim de politikaya gitmemiz sonucunda kopmuştuk. Bir defa bir toplantı yaptık, nereye gidiyor bu dergi, çalkalanıyor, bizim demokratik rejim ölçütlerimiz vardı, şimdi hiç benimsemediğimiz bazı düşüncelere doğru kayma var."[10]

Aydın çevresi içerisinde prestiji yükselen sol hareket *Forum*'u da etkilemişti. Eski yazarlarınca totaliter bir görüş olarak kabul edilen sol fikirlerin *Forum*'da yer bulmaya başlamasıyla birlikte, dergi geçmişteki siyasal çizgisini kaybetti. Bu nedenle, *Forum*'un iktidarı anayasal biçimde kısıtlama anlayışının incelendiği elinizdeki bu kitapta, asıl olarak, *Forum*'un 1960 yılına kadar olan sayıları üzerinde duruldu. Derginin iki partili, istikrarlı demokrasi anlayışından uzaklaştığı 27 Mayıs sonrası dönemi kitaba dâhil edilmedi.

İktidarın anasayal açıdan kısıtlanması, demokrasi ve anayasa incelemelerinde sıkça kullanılan bir tabirdir. Bu çalışmada da, hukuk alanında yapılmış incelemelerden faydalanılarak, iktidarın

8 *A.g.t.* s. 96.
9 *A.g.t.* s. 111.
10 Aynı yerde.

anayasal açıdan kısıtlanması tartışması bağlamında *Forum* dergisinin siyasi ve hukuki programının, anayasa üzerine görüşlerinin sergilenmesi amaçlanmıştır. İncelenen tema, çalışma içerisinde hukukla ilgili tartışmalara ağırlık verilmesini gerektirmiştir. Turhan Feyzioğlu, Muammer Aksoy, Münci Kapani gibi, *Forum*'un önemli yazarlarının da hukukçu olmaları, çalışmada hukuki sorunların kimi zaman ayrıntıyla ele alınmasını zorunlu kılmıştır.

Forum üzerine yapılmış daha önceki incelemelerde, Forumcuların planlı ekonomi hakkındaki fikirleri,[11] siyasal görüşleri, demokrasi anlayışları incelenmiştir. Bununla birlikte, *Forum*'un kalkınma ve planlı ekonomi üzerine görüşleri bu kitabın kapsamı dışında yer almaktadır. Dolayısıyla, çalışma içerisinde bu fikirlere değinilmedi. Ancak *Forum*'un demokrasi ve anayasal kurumlar üzerine görüşleri hem daha önce yapılmış incelemelerde, hem de elinizdeki bu kitapta ele alınmıştır.

Forum dergisini ele alan daha önceki incelemelerde, çoğunlukla, *Forum*'un demokrasi üzerine fikirleri hareket noktası olarak alınmış;[12] Forumcuların, yürütme gücü ile Demokrat Parti (DP) iktidarına bakışı bu anlayışla değerlendirilmiştir. Bu nedenle, söz konusu incelemelerde genellikle *Forum* dergisinde sıkça kullanılan *demokratik/anti-demokratik*, *totaliter/çoğulcu* gibi siyasal karşıtlıklar bir değerlendirme ölçütü olarak benimsenmiştir. *Anayasal rejim* ile *yürütme gücü hâkimiyetine dayanan rejim* başka deyişle *demokrasi* ile *yürütme diktatörlüğü* gibi kavramlar daha önceki incelemelerde, ağırlıklı olarak, sadece karşıtlıkları açısından düşünülmüştür.[13] *Forum*'un savunduğu demokrasi anlayışı; Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, hak ve özgürlüklerin anayasal teminat altına alınması gibi demokratik önerileri bu tür bir an-

---

11 Ali Somel, "1930'lardan 1960'lara Geçişte Devletçilik ve Planlama'nın Dönüşümü: *Forum* Dergisi'ndeki Tartışmalar" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara, 2006)

12 Diren Çakmak, "*Forum* Dergisi 1954-1960", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara, 2007), s. 699, 670.

13 Hasan Hüseyin Akkaş, "*Forum* Dergisi'nin Öne Çıkmış Temel Entelektüellerinin Türkiye'nin Siyasal ve Kültürel Sorunlarına Yaklaşım Biçimleri (1954-1957)" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2004), s. 86, 87.

layışla değerlendirilmiştir.[14] Bunun doğal sonucu, yürütme gücü hâkimiyetinin sadece demokrasiden/anayasadan yola çıkılarak tartışılması; yürütme diktatörlüğü ile anayasal demokratik rejim arasındaki ilişkinin, karşıtlık dışında, teorik düzeyde kurulmamasıdır. Demokrasiden yola çıkmak, incelemeyi çoğunlukla, otoriter ya da diktatoryal uygulamaların anayasa karşısındaki konumları konusuna, bunların istisnailikleri, olağandışılıkları tartışmasına götürmektedir. Bu da, istisnai olanın demokrasiyle, anayasayla ilişkisinin ele alınmaması, onun sadece anayasaya karşıt niteliğinin dile getirilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Bu çalışmada ise, söz konusu ilişkinin *Forum* dergisindeki tartışmalardan hareketle incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bakış açısı değişikliği, *Forum*'u incelerken demokrasiden değil, yürütme hâkimiyetinden başka deyişle mutlak iktidar fikrinden yola çıkılmasını; *Forum*'un anayasa ve demokrasi üzerine görüşlerinin bu bakışla ele alınmasını gerektirdi. Çalışma içerisinde incelenmek zorunda kalınan diğer bir sorun ise, yine bu tartışmayla bağlantılıdır: 1924 Anayasası'nın yürütme diktatörlüğüne izin veren yönlerinin araştırılması, anayasal düzenden diktatörlüğe gidiş sorununun da, *Forum* dergisi bağlamında tartışılmasını gerektirdi. Böylece, mutlak iktidarın kısıtlanması sorunu çerçevesinde, anayasal rejimin kuruluşu ve anayasal rejim düşüncesinden hareket edilerek de, mutlak iktidarın kuruluşu incelendi. Çalışmanın odak noktasında, anayasa ile mutlak iktidar ilişkisi yer aldı. *Forum* dergisindeki, iktidarın anayasal açıdan kısıtlanması tartışmaları, bu ilişki bağlamında değerlendirildi.

"Diktatörlük ve Anayasa" bölümünde, hukuk düşüncesinin anayasal rejim ve mutlak iktidar sorununu nasıl ele aldığı ve 1924 Anayasası'nın çoğunluk diktatörlüğüne izin veren yönleri incelendi. "*Forum*'un Yolu" bölümünde, Forumcuların teorik düzeydeki siyasal görüşleri, demokrasi anlayışları üzerinde duruldu. "Demokrat Parti Diktatörlüğüne Doğru" başlıklı bölümde, *Forum* dergisinin anayasal rejim anlayışı doğrultusunda DP iktidarını

14 İsmet Can, "*Forum* Dergisi'nin 1960 Sonrası Dönemin Siyasal Sistemine Etkileri Üzerine Bir İnceleme" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Bölümü, Ankara, 1993), s. 13; Sağıroğlu, "An Intellectual Opposition In The DP Period, 1954-1960", s. 65-70.

nasıl gördüğü açıklandı. "Yürütmenin Denetlenmesi" başlığını taşıyan son bölümde ise, *Forum*'un yürütme erkinin anayasal açından nasıl denetlenebileceğine, hangi kurumlarla frenlenebileceğine ilişkin önerileri tartışıldı.

2. Teori: Diktatörlük ve Anayasa

Toplum, düzen ve kanun gibi kavramlar hukuk düşüncesinde genellikle birbirlerine referansla kullanılırlar. Hukuka ilişkin incelemelerde bu kavramlara sıkça rastlanılması aslında hukukun kendi iç mantığının bir gereğidir. Hukukta toplumun varolmadığı evre hukuk öncesi ya da dışı bir evre olarak kabul edilir. Hukukçular çoğunlukla, hukuk ile insan türünün yabanıl hayatı arasında bir ilişki olabileceğini düşünmenin, gerçeğe ve kavramın doğasına uygun düşmeyeceği inancındadırlar.

Henüz toplu yaşama kurallarının ortaya çıkmadığı yabanıl hayatta insan türü, hukukun değil fiziksel gereksinimlerinin hükmü altında yaşar. Bu nedenle insan türünün toplum öncesi yaşamının ancak doğa bilimine uygun bir inceleme nesnesi sunabileceğini; hukuk biliminin ise, böyle bir evreyi incelemesinin söz konusu olamayacağını söylemek, açıktır ki, hukukun doğasının bir *toplum halini* varsaydığını söylemek ile eş anlamlıdır. Hukuk düşüncesi açısından bu, rasyonel bir gerekliliktir. Hukukun kendisini ya da topluluk üyelerinin uymakla yükümlü oldukları kuralları düşünebilmesi için, toplumu bir önkabul olarak varsayması gerekir. Düşünce sistematiği çerçevesinde bu varsayım, hukukun zorunlu olarak *düzenlilik* üzerine düşünmesi sonucuna yol açar. Çünkü hukuk kendisini, *toplumun keyfi, düzen dışı davranışlar karşısındaki tepkisi nedir* sorusu çerçevesinde kurar.[15] Bu nedenle düzen

15 Örneğin Recai G. Okandan keyfiyet ile hukuk arasındaki karşıt ilişki üzerine şunları yazmaktadır: "Hukuki nizam, topluluk hayatiyle uzlaşması imkansız isteklere bir hudut koyar, menfaatler arasında bir ahenk ve tevazün husule getirir." Bkz: Recai G. Okandan, *Umumi Amme Hukuku Dersleri*, 2. bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay., 1959, s. 9. Rona Aybay ve Aydın Aybay da beraber kaleme aldıkları *Hukuka Giriş* kitabında, hukuka aykırı davranışlarla ilgili olarak şu tespitte bulunurlar: "Ancak, her toplumda ve her zaman şu ya da bu biçimde hukuka aykırı davranışlarla karşılaşıldığı da apaçık bir gerçektir. Hukuk kurallarına aykırı davranışların, örgütlü ve sistematik bir biçimde, *devletin zorlayıcı gücüyle* karşılaşması öngörülmüştür. Başka bir deyişle, hukuk kurallarına uygun davranıp-davranmamak, kişinin seçimine, isteğine bırakılmamıştır." Bkz: Aydın Aybay,

ile toplum kavramları hukuk düşüncesinde ortakyaşar çiftler olarak kullanılırlar. Aydın Aybay ile Rona Aybay da birlikte kaleme aldıkları "*Hukuka Giriş*" kitabına bu varsayım ile başlar: "Toplum yaşamının insan için bir zorunluluk olduğunu söylemekle, insanın belli bir düzen içinde yaşamasının zorunlu olduğunu belirtmiş oluyoruz. ... çelişme ve çatışmaları gidermek, uzlaşma sağlamak, sonuca bağlamak, bir takım toplumsal davranış kurallarının benimsenip uygulanmasıyla gerçekleşebilir. İşte, toplumun varlığı için vazgeçilmez nitelik taşıyan bu kurallar bütünü, toplumun düzenini oluşturur. Az veya çok etkili bir düzen olmadan toplum olmaz. Düzensizlik, kargaşa ... ve sonsuz kavga demektir. Bu durumun sürmesi toplumun çökmesine yol açar."[16]

Toplum tarif edilmek istendiğinde, düzen kelimesi sık başvurulan kavramlardan biridir. Toplumun düzenli ve kurallı bir yapı olarak düşünülmesi, doğaldır ki, düzensizliğin de toplum dışı ya da öncesi biçiminde nitelenmesine yol açar. Teorik düzeyde toplumun kurulması sorununu tartışan düşünürlerde de toplum öncesi durum, çoğunlukla, düzensizlik ve istikrarsızlıkla bir tutulur. Hobbes'dan Rousseau'ya kadar, toplumun varlığını "toplum sözleşmesi"yle açıklamaya çalışan pek çok yazar, sözleşme öncesi evreyi temelde bu çerçevede ele alırlar.

Hobbes, sözleşmeye dayanan düzenli yapının, devletin kurulması öncesinde, herkesin herkes ile daimi bir savaş halinde olduğunu belirtir.[17] Hobbes'a göre, tüm insanlar yetkilerini tek bir kişiye bırakmadıkları ve o kişinin mutlak yetkilerinden korku duymadıkları müddetçe, söz konusu savaş halinin devam etmesini engellemek mümkün değildir.[18] Bu nedenle, Hobbes'da sözleşme öncesi evreyi, sonrası evreden, sözleşmenin sağladığı güvenlik ayırır. Herkesin herkesle savaşı nedeniyle güvenli bir biçimde yaşayamayan insanlar, yetkilerini, yaptırım uygulama güçlerini birbirleriyle yaptıkları bir sözleşme yoluyla bir kişiye ya da heyete devrederek

---

Rona Aybay, *Hukuka Giriş*, 4. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2007, s. 16. (Vurgular Aydın Aybay ile Rona Aybay'a aittir.)

16 *A.g.e.* s. 2, 4.

17 Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev: Semih Lim, 4. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2004, s. 94.

18 Aynı yerde.

devleti meydana getirirler.[19] Böylelikle, gerektiğinde zor uygulayabilecek bir gücün emri altında güvenli bir yaşantıya kavuşurlar: "Devletin amacı bireysel güvenliktir. ... Bu güvenlik doğal hukukla sağlanamaz. Çünkü adalet, hakkaniyet, tevazu, merhamet ve, özet olarak, bize ne yapılmasını istiyorsak başkalarına da onu yapmak gibi doğa yasaları, bunlara uyulmasını sağlayacak bir gücün korkusu olmaksızın, bizi taraf tutmaya, kibre, öç almaya ve benzer şeylere sürükleyen doğal duygularımıza aykırıdırlar. Kılıcın zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez."[20]

Locke'da ise toplum öncesi evre, 'doğa durumu' olarak kavramlaştırılır. Locke doğa durumunda insanların mülkiyet ile yaşam haklarının olduğunu, tehlikelere karşı kendileri zora başvurarak savunabileceklerini ileri sürer.[21] Ancak zora başvurma hakkı ne olursa olsun, doğa durumunda, kişilere istikrar ve güven vaat etmez. Kişi bu evrede her an saldırıya uğrayabilir, malından ya da canından olabilir. Bu nedenle, doğa durumu, toplumla karşılaştırıldığında, bireylere yeterli derecede düzenli bir yaşantı sağlamaz: "Doğa durumunda böyle bir hakkı olmakla birlikte, bu hakkı kullanması güvenlikten uzaktır ve durmadan başkalarının saldırılarına uğrayabilir; çünkü herkes onun kadar kral, herkes ona eşit ve çoğunluk nasâfet ve adaletini kesinlikle tutmayanlardan olduğu

---

19 Hobbes devletin ortaya çıkışını şöyle anlatır: "*Bir devletin oluşumu. Tanımı.* İnsanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve, böylece, kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu; bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye ve hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Yani, kendi kişiliklerini taşıyacak tek bir kişi veya bir heyet tayin etmeleri ve, herkesin, bu kişi veya heyetin, ortak barış ve güvenlikle ilgili işlerde yapacağı veya yaptıracağı şeylerin amili olmayı kabul etmesi; ve kendi iradesini o kişi veya heyetin iradesine ve muhakemesini de onun muhakemesine tabi kılmasıdır. Bu onaylamak veya rıza göstermekten öte bir şeydir; herkes herkese, *senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum* demişcesine, herkesin herkesle yapmış olduğu bir ahit yoluyla, hepsinin bir ve aynı kişlikte gerçekten birleşmeleridir. Bu yapıldığında, tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk, bir DEVLET, Latince CİVİTAS, olarak adlandırılır." Bkz: *A.g.e.* s. 129, 130. (Vurgular Hobbes'a aittir.)

20 *A.g.e.* s. 127.

21 Ian Hampsher - Monk, *Modern Siyasal Düşünce Tarihi*, Yayına Hazırlayan: Necla Arat, Çev: A. Deniz Hakyemez, İstanbul, Say Yay., 2004, s. 115.

için, bu durumda sahip olduğu şeyleri dilediği gibi kullanması çok belirsiz ve güvensizdir. Bu ona, özgür olduğu halde içinde bulunduğu, korkular ve tehlikelerle dolu durumu terk etmeyi istetir ve benim mülkiyet genel adı altında topladığım, canlarının, özgürlüklerinin ve mallarının korunması için, zaten birleşmiş ya da birleşmeyi aklına koymuş olan başka kimselerin toplumuna girmeyi aramayı dilemesi boşuna değildir."[22] İnsanların her an saldırı tehlikesi altında bulunduğu durumu, Locke "savaş durumu" olarak kavramlaştırır. İnsanlar tehlikelerle dolu bu savaş durumundan kurtulabilmek için, doğa durumunu bırakarak düzenin hâkim olduğu topluma girerler.[23]

Toplum sözleşmesi kuramcıları içerisinde, siyasal etkisi en fazla olan Rousseau'nun teorisinde ise, doğa durumunda karşılaşılan engeller sonunda öyle bir hal alır ki, tek tek kişilerin baş edemeyecekleri kadar büyük bir güce ulaşırlar. Bu yüzden insanlar yok olmamak adına yaşayışlarını değiştirmek; başka deyişle toplum haline geçmek zorunda kalırlar: "İnsanları öyle bir noktaya varmış sayalım ki, doğal yaşam halindeyken korunmalarını güçleştiren engeller, diretme güçleriyle tek tek her kişinin bu durumda kalabilmek için harcayacağı çabalara üstün gelsin. O zaman, bu ilkel durum sürüp gidemez artık; insanlar yaşayışlarını değiştirmezlerse, yok olup giderler."[24] Rousseau'da toplum sözleşmesi aracılığıyla toplum durumuna geçiş bu noktada devreye girer. Toplum evresi öncesindeki sorunlar sözleşme fikriyle aşılmaya çalışılır.[25] Bireyler arasındaki oybirliğine dayanan kurucu sözleşme, Rousseau'da, hem can ve malın, hem de özgürlüğün korunmasını sağlar: "Ama insanlar yeni güçler yaratmadıklarına, eldeki

22 John Locke, "Siyasal Toplum", *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, Der: Mete Tunçay, Çev: Mete Tunçay, C: II, 3. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2009, s. 273.

23 John Locke, "Doğa Durumu", *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, Der: Mete Tunçay, Çev: Mete Tunçay, C: II, 3. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2009, s. 269.

24 Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev: Vedat Günyol, 5. bs., İstanbul, Adam Yay., 1993, s. 24.

25 "Ama toplum düzeni bütün öbür hakların temeli olan kutsal bir haktır: Bununla birlikte, hiç de doğadan gelme değildir, sözleşmelere dayanmaktadır." Bkz: *A.g.e.*, s. 14.

güçleri birleştirip kullanmaktan başka bir şey yapamadıklarına göre, kendilerini korumak için yapacakları tek şey, birleşerek diretme gücünü alt edecek bir güç birliği kurmak ... Üyelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun."[26]

Teorik düzeyde toplum sözleşmesi kavramı, sözleşmeci yazarların toplum öncesi evreden toplum evresine geçişi düşünebilmelerini; onu insan eli ürünü bir durum olarak kavramalarını mümkün kılar.[27] Tüm bu düşünürlerde toplum, üyelerine güven ve istikrar vaat eder. Hukuk düşüncesinde toplum ya da devlet bununla bağlantılı biçimde, istikrarlı bir durum olarak düşünülmüştür. Modern düşüncenin erken dönem kaynaklarında dahi, devlet ile süreklilik arasında bir ilişkinin bulunduğu ileri sürülegelmiştir. Örneğin, Bodin devleti tanımlarken bu ilişkiye dikkat çekmiştir: "Daha önce devleti, birçok ailelerin ve onlar arasında ortaklaşa olan şeylerin, en yüksek ve en sürekli güç tarafından doğruluk üzere yönetilmesi diye tanımlamıştık."[28] Hobbes'da bu süreklilik, sözleşmeyle monarka verilmiş yetkilerin ihlal edilemezliği biçimine bürünür: "Dolayısıyla, bir monarkın uyrukları, onun izni olmaksızın, monarşiyi terk edip dağınık bir topluluğun kargaşasına

---

26 *A.g.e.*, s. 25.

27 "Doğal durumun birbirinden farklı özellikleri, bazen insanların bu durumdan çıkmalarını gerektiren nedenleri sıralarken ... Ancak bütün bu yazarlar aynı anlayışı ve aynı sorunu paylaşıyorlardı: oluşumunu betimlemek istedikleri toplumun kökeninden başka bir şey değildi doğal durum. Toplumun bulunmadığı bir durumdan var olan topluma geçişi, *toplumsal sözleşme* sağlar. Bu noktada da, her türlü anlaşma zaten kurulu bir toplumu varsaymıyormuş gibi, bir toplumun ancak genel bir sözleşme sonunda kurulabileceğini tasarlamak garip gelebilir. Gene de, gerekli sayıldığı için bu sorunsalı kabul etmek ve basit bir hukuki hile olmakla kalmayıp, çok daha derinlerde yatan nedenlerin dışavurumu olan *bu sözleşmenin ne anlam taşıdığını* kendi kendimize sormamız gerekir. İnsan toplumunun bir sözleşmeden doğduğunu söylemek, aslında tüm toplumsal kurumların kökeninin tümüyle *insan elinden çıkma ve yapay* olduğunu ilan etmektir. Toplumun ne *tanrısal* bir kurumun, ne de *doğal* bir düzenin sonucu olmadığını söylemektir." Bkz: Louis Althusser, *Montesquieu – Siyaset ve Tarih*, Çev: Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki Yay., 2005, s. 27, 28. (Vurgular Althusser'e aittir.)

28 Jean Bodin, "Egemenliğin Niteliği", *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, Der: Mete Tunçay, Çev: Özer Özenkaya, C: II, 3. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2009, s. 183.

geri dönemezler."[29] Başka deyişle uyruklar sözleşme öncesine dönemezler; toplum daimi bir biçimde varlığını korur. Locke'da ise söz konusu sürekliliği yasama organının kurulması sağlar: "Halkın onayı ve atamasıyla ... yetki verilmiş kişilerin ve onların yönetimi altında halkın birliliğinin sürekliliğini sağlayan yasama organının kuruluşu, toplumun birincil ve temel yasasıdır."[30] Hukuk düşüncesinde toplum, rastlantısal ilişkilerin bir araya getirdiği insan gruplarından ayrıştırılmıştır.[31] Bu yüzden ona, doğal halde bulunmayan bir düzen ve istikrar atfedilir.

Toplum ve anayasa ilişkisi üzerine yapılan tartışmalarda da benzer bir yaklaşımın varolduğundan söz edilebilir. Örneğin Hüseyin Nail Kubalı, yukarıdaki tartışmayla benzer bir biçimde, her toplumun belirli bir ana kuruluş düzenine sahip olduğunu ileri sürer: "En küçüğünden en büyüğüne kadar devamlı her insan topluluğunun bir "statü"ye, yani bir kuruluş ve işleyiş düzenine ihtiyacı vardır. O topluluğun gayesi ve iradesi böyle bir statü ile şekillenir ve gerçekleşir. Bu statüye "Constitution" yani ana kuruluş düzeni denir."[32] Kubalı, söz konusu ana kuruluş düzeni var olmadığında, devletin anarşi içerisine düşeceğini hatta böyle bir topluluğun düşünülmesinin dahi mümkün olmayacağını savunur.[33] Bu çerçevede, kuruluş düzenini "Devletin temel hukuki yapısı, bir toplumu Devlet olarak kuran ve idare eden temel kanunların bütünü olarak"[34] tanımlar. Denilebilir ki Kubalı, ana kuruluş düzeni kavramı ile anayasa kavramını neredeyse aynı anlamda kullanmaktadır.[35]

Erdoğan Teziç de hukuku, bir toplumun yürürlüğünü sağlayan kurallar bütünü olarak görür: "Hukuk belli bir toplumda, belli bir dönemde yürürlükte olan ve devlet tarafından yaptırıma ...

---

29 Hobbes, *Leviathan*, s. 131.

30 John Locke, "Devrim Hakkı", *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, Der: Mete Tunçay, Çev: Mete Tunçay, C: II, 3. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2009, s. 286.

31 Aybay, Aybay, *Hukuka Giriş*, s. 2.

32 Hüseyin Nail Kubalı, *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay., 1969, s. 1.

33 Aynı yerde.

34 Aynı yerde.

35 *A.g.e.*, s. 2.

bağlanmış toplumsal davranış kurallarının bütünüdür."[36] Bu pasajın hemen ardından Teziç açıklamasını geliştirerek tekrarlar: "Belli bir dönemde, belli bir toplumu düzenleyen hukuk kurallarına yürürlükteki hukuk denir."[37] Teziç de, Kubalı gibi, hukukun toplumu düzenleyici yönününe dikkat çekmektedir. Modern dönemde yürürlükteki hukuku oluşturan ise, anayasadır. Hüseyin Nail Kubalı ile Erdoğan Teziç'in toplumsal yapıyı düzenleyen kanunlarla ilgili tanımlamalarını birleştiren kavramın, modern toplumlarda anayasa olduğunu ileri sürmek mümkündür. Nitekim Teziç de anayasayı, Kubalı'nın ana kuruluş düzeni tanımlamasına oldukça yakın bir biçimde tarif eder: "... Anayasa bir devletin temel yapısını, kuruluşunu, iktidarın devrini ve devlet iktidarı karşısında bireylerin özgürlüklerini düzenleyen bir belgedir."[38] Kubalı'nın kuruluş düzeni düşüncesini tekrarlayan Teziç, işleyiş düzeni kavramını ise ayrıntılandırır. Ama temelde, iki hukukçu da benzer bir görüşü ifade etmektedir. İbrahim Ö. Kaboğlu da anayasanın kurucu, düzenleyici niteliğine dikkat çekmektedir. Kaboğlu anayasayı, siyasi toplumu kuran, toplumdaki genel ve ortak sorunların çözümünü sağlayacak ilkeleri belirleyen bir belge olarak tanımlar.[39]

Hukukçular toplumu, nasıl süreklilik arz eden bir yapı olarak düşünmüşlerse, anayasayı da, benzer bir biçimde, süreklilik arz eden bir kurallar silsilesi olarak düşünmüşlerdir.[40] Örneğin Kaboğlu, anayasanın "az-çok süreklilik gösteren istikrarlı (kalıcı) bir temel belge"[41] olduğu inancındadır. Kubalı da, toplum hayatında çok önemli yeri olan anayasaların süreklilik göstermeleri gerektiğini savunur.[42] Ancak, anayasaların daimilik niteliği taşıyan bu özelliği önemli bir sorunu da beraberinde getirir: Her an

36 Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, 3. bs., İstanbul, Beta Yay., 1996, s. 2.

37 Aynı yerde

38 *A.g.e.*, s. 6.

39 İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 4. bs., İstanbul, Legal Yay., 2009, s. 42.

40 Carl Schmitt, 1793 tarihinde Jirondenlerce hazırlanan anayasa taslağında da bu anlayışa yer verildiğini söylemektedir: "1793 tarihinde Jirondenlerin hazırladığı anayasa taslağında bu prensip şu şekilde hükme bağlanmıştır... Yasaların ayırt edici niteliği, genel olmaları ve ebedi sürekliliklerdir." Bkz: Carl Schmitt, *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, Çev: A. Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost Kitabevi Yay., 2006, s. 67, 68.

41 Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, s. 42.

42 Kubalı, *Anayasa Hukuku Dersleri*, s. 84.

değişiklik gösteren toplum yaşantısı karşısında anayasaların devamlılığı nasıl sağlanacaktır? Kubalı bu konuda şunları söyler: "Lakin toplulukların hayatında devamlı kalabilecek hiçbir esas ve prensip tasavvur edilemeyeceğine göre, Anayasaların da ... itinalı bir şekilde değiştirilerek hal ve şartların icaplarına uydurulması zaruridir."[43]

Teziç de, Kubalı gibi, anayasaların özenli bir biçimde değiştirilmeleri gerektiğini düşünmektedir. Anayasa değişikliklerinin sık yapılmasını tehlikeli bulan Teziç; bu durumdan kaçınabilmek için anayasaların ayrıntılı kurallara yer vermemeleri, genel ve soyut nitelikte düzenlemeler getirmeleri gerektiğini ileri sürer: "Anayasa belgesinin içerdiği kurallar, genel ve soyut niteliktedirler. Çünkü, anayasa kuralları öteki kanunlara oranla değiştirilmesi güç koşullara bağlanmıştır. Anayasaların ayrıntılı kurallara yer vermesinin ya da her konuyu düzenleme kapsamına almasının bazı sakıncaları vardır. Bir kanun ile düzenlenebilecek konuların anayasada yer alması ve bunların ayrıntılı olarak düzenlenmesi, koşulların değişmesiyle yeni anayasa değişikliklerini sık sık gündeme getirebilir. Bu da, ülkede, kolaylıkla bir siyasi kışkırtma nedeni olabilir. Bu bakımdan anayasalar, genel ilkeleri saptamakla yetinmeli ve kanun koyucunun düzenleyebileceği ayrıntılara girmemelidir."[44] Teziç'e göre, anayasaların süreklilikleri, soyut ve genel nitelikleri,[45] ayrıntılı düzenlemeler getirmemeleriyle sağlanabilecektir. Bu da, anayasaların sıradan kanunlardan farklılık taşımalarını, onlara göre daha güç değiştirilebilir olmalarını beraberinde getirmektedir. Bu durum, Anayasa hükümlerini sıradan

---

43 Aynı yerde.

44 Teziç, *Anayasa Hukuku*, s. 6.

45 Anayasaların sahip oldukları bu nitelik aslında tüm kanunların ortaklaşa paylaştığı bir özelliktir. Hukuk üzerine düşünen pek çok yazar kanunların bu niteliğine değinir. Örneğin Rousseau, "Yasaların konusu geneldir, dediği zaman şunu anlıyorum: Yasa yurttaşları bir bütün, davranışları da soyut olarak göz önüne alır; yoksa özel bir kişi ya da özel bir davranışı dikkate almaz." Bkz: Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s. 48. Philip Petit de *Cumhuriyetçilik* kitabında aynı konuya değinir: "Yasalar genel olmalı, ve yasa koyucular da dâhil herkese uygulanmalıdır." Bkz: Philip Petit, *Cumhuriyetçilik*, Çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1998, s. 231. Giorgio Agamben ise bu konuda şunları söylemektedir: "... kural, tam da genel olmasından dolayı, bireysel durumdan bağımsız olarak geçerli olmalıdır." Bkz: Giorgio Agamben, *Kutsal İnsan*, Çev: İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2001, s. 32.

kanunlardan ayıran temel özelliklerinden biridir. Bu özellik, anayasa değişikliklerinin kanun değişikliklerinden farklı düzenlenmesi sonucunu doğurmaktadır.[46] Kubalı bu konuda şunları yazar: "Anayasaların uzvi ve şekli mahiyetlerine, yani onları yapan organlara ve yapılış şekillerine göre ayrılması, maddi mahiyetlerinin, yani ihtiva ettikleri kuralların değeri yönünden, adi kanunlara üstün olmalarının neticesidir. ... Anayasaların üstünlüğü ve buna bağlı olarak sabit ve devamlı olması lüzumu ile değişen hal ve şartlara göre ayarlanması zaruretinin telifi, onların yeniden yapılmalarında veya tadillerinde salahiyeti, organlar ve takip edilecek usul ve şekiller itibariyle adi kanunlardan ayrı kaidelere tutulmalarını gerektirir."[47]

Anayasanın, içeriğinde toplumun sadece genel ilkelerini belirlemiş olması, onun toplumdaki değişiklikler karşısında esneklik gösterebilmesini sağlar. Bu süreklilik ve sahip olduğu kurucu nitelik, anayasanın bir toplum sözleşmesi olarak düşünülmesine de izin verir.[48] Kurucu nitelikleri açısından anayasalar, toplum sözleşmesi kuramcılarının sözleşme kavramıyla paralellik arzederler. Söz konusu teoride sözleşme nasıl toplumun kurulmasını sağlıyorsa, anayasa da belirli bir toplumun kurucu belgesi olma niteliği

46 Örneğin 1924 Anayasası'na göre, anayasa değişikliği yapılabilmesi şu şartlara bağlıdır: "Tâdil teklifi Meclis âzayı mürettebesinin lâakal bir sülüsü tarafından imza olunmak şarttır. Tadilât ancak adedi mürettibin sülüsan ekseriyeti ârası ile kabul olunabilir. İşbu kanunun şekli Devletin Cumhuriyet olduğuna dair birinci maddesinin tâdil ve tağyiri hiçbir suretle teklif dahi edilemez." Bkz: Süheyl Batum, Necmi Yüzbaşıoğlu, *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*, 3. bs., İstanbul, Beta Yay., 1999, s. 30.

47 Kubalı, *Anayasa Hukuku Dersleri*, s. 84.

48 Marx da anayasaların istikrarlı karakterlerine 1848 olaylarını incelediği *Fransa'da Sınıf Savaşımları* kitabında değinmişti. Marx bunu, anayasaların çoğunlukla toplumsal olayların durulduktan bir evrede yapılamalarına bağlıyordu. Böyle olmadığı durumlarda anayasalar çok kısa bir süre içerisinde yürürlükten fiilen kaldırılıyordu: "Eskiden, anayasalar, toplumsal alt üst oluş süreci bir durgunluk noktasına varınca, sınıflar arasında yeni oluşan ilişkiler sağlamlaşınca, iktidardaki sınıfın rakip kesimleri, kendi aralarında, savaşımı sürdürmelerini ve aynı zamanda gücü tükenmiş halk yığınını bu savaşımın dışına atmalarını sağlayacak bir uzlaşmaya vardıkları zaman yapılır ve kabul edilirdi." Bkz: Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşımları 1848-1850*, Çev: Sevim Belli, 4. bs., Ankara, Sol Yay., 1996, s. 69. Marx 48 olayları henüz sürerken, siyasal çatışmalar durulmamışken yapılan bu anayasanın çok kısa bir sürede eskimeye, fiilen uygulanmamaya başladığını söylüyordu: "Kurucu Meclis ... gerçekte, ancak ... sıkıyönetimle, bütün formüllerin yürürlükten kaldırılmasıyla yerinde tutunabiliyordu. ... Bu anayasa ... hiçbir toplumsal devrimi berkitmiyordu." Bkz: Aynı yerde.

taşır, onun yapısal düzenini açıklar. Anayasanın kalıcılığı sorununu tartışırken Serap Yazıcı da, anayasa ile toplum sözleşmesi arasındaki bu benzerliğe değinme gereği duyar: "Şüphesiz, toplum sözleşmesi olarak kabul edilen anayasa metinlerinin uzun ömürlü olmaları bunların temelinde güçlü bir oydaşmanın yer almasına bağlıdır."[49]

Bununla birlikte, bir toplumun anayasaya sahip olmasıyla, o toplum düzeninin anayasal bir nitelik taşıması birbirinden farklı sorunlardır. Nitekim, Teziç de anayasa sorunlarını tartıştığı *Anayasa Hukuku* kitabında, anayasal devlet ile anayasalı devleti birbirinden ayırır: "Çünkü tanımı gereği, her devletin bir anayasası vardır ama rejimi anayasal olmayabilir."[50] Teziç, kitabında anayasal rejim anlayışının erkler ayrılığı prensibiyle ilişkili olduğu düşüncesini ileri sürer.[51] Söz konusu tartışmanın kökeni ise, modern hukuk düşüncesinin oldukça erken dönem kaynaklarına, Montesquieu ve Locke'a, kadar gider. *Kanunların Ruhu Üzerine* kitabında Montesquieu, erkler ayrılığı kavramını kullanmamakla birlikte,[52] İngiliz anayasası üzerine görüşlerini açıklarken, yasama, yürütme ve yargı erklerinin farklı görevler yüklenmeleri gerektiğini belirtir: "Her Devlette üç çeşit yetki vardır: bir, yasama yetkisi; iki, Devletler hukukuna bağlı olan şeyleri uygulama yetkisi; üç, medeni hukuka bağlı olan şeyleri uygulama yetkisi. Birincisinde, hükümdar ya da bu işe memur edilmiş kimse ya bir süre için ya da her zaman için yürürlüğe girecek kanunları yapar; eskiden yapılmış olanları düzeltir ya da yürürlükten kaldırır. İkincisinde, barışı sağlar ya da savaş açar; büyükelçiler gönderir ya da kabul eder; ülkesinde güveni sağlar, istilaları önler. Üçüncüsüyle de suçları cezalandırır ya da kişiler arasındaki anlaşmazlıkları yargılar. Buna yargılama yetkisi, ikincisine de sadece Devletin uygulama ya da yürütme yetkisi adını vereceğiz."[53]

---

49 Serap Yazıcı, *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2009, s. 51.

50 Teziç, Anayasa Hukuku, s. 2.

51 Aynı yerde.

52 *A.g.e.*, s. 389.

53 Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, Çev: Fehmi Baldaş, 2. bs., İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yay., 1998, s. 234.

Montesquieu bu ayrımların ardından, yetkilerin birbiri içine geçtiği siyasal seçenekleri ele alır; bunların sonuçlarını inceler: "Yasama yetkisiyle uygulama ya da yürütme yetkisi aynı kişiye ya da aynı memurlar topluluğuna verilirse, ortada özgürlük diye bir şey kalmaz; çünkü aynı hükümdarın ya da aynı senatonun, şiddet kullanarak uygulamak için ağır kanunlar yapmasından korkulur. Yargılama yetkisi, yasama yetkisiyle uygulama yetkisinden ayrılmazsa ortada yine özgürlük diye bir şey kalmaz. ... bu üç yetki: yani kanun yapma yetkisi, genel kararları uygulama yetkisi, suçları ya da vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıkları yargılama yetkisi, aynı zamanda aynı kişinin, ya da yüksek memurlardan, soylulardan, halktan müteşekkil aynı toplulukların elinde bulunsaydı, Devlette her şey yıkılırdı."[54] Montesquieu kitabındaki, İngiliz Anayasası Üzerine adlı bölüm boyunca erkler arasındaki bu türden ayrılıkları inceler; bu kuvvetlerin yetkilerini tartışır. Bunların cumhuriyet, monarşi ve despotik rejimlerle ilişkisini araştırır.

Locke'da ise, ülke dâhilindeki işlerin yürütülmesinden temelde iki erk sorumludur: Yürütme ve yasama erkleri. Locke'a göre, kanunlar kısa sürede çıkarılabileceği için yasama erki devamlı çalışmak zorunda değildir;[55] ama kanunları uygulayacak yürütme erkinin süreklilik arzetmesi gerekir. Bu durum da erkleri birbirinden ayırır: "Ancak, yasaların kısa bir zaman içinde yapılmasına karşın, sürekli ve kalıcı güçleri vardır ve sonsuza kadar uygulanmaları gerekir; bu nedenle, çıkarılmış olan yasaların uygulanmasından sorumlu bir erk bulunmalıdır ve bu erk sürekli olmalıdır. Böylece, yasama ve yürütme erkleri sıklıkla birbirlerinden ayrılırlar."[56]

Avrupa'da feodal üretim tarzını kesin olarak sona erdiren Fransız Devrimi sonrasında ise, anayasal rejim tartışmaları, doğrudan doğruya, erkler ayrılığı prensibinin etkisi altına girer.

54 *A.g.e.*, s. 235.

55 "Yasama erki, ülkenin güçlerinin, toplumu ve bireyleri korumak için nasıl kullanılacağını belirleme hakkına sahip olan erktir. Sürekli olarak uygulanacak ve gücü her zaman sürecek olan yasalar kısa bir sürede çıkarılabileceği için ve yasama erkine sahip olanların sürekli olarak çalışmaları gerekmediğinden onların devamlı bir meclis oluşturmalarına gerek yoktur." Bkz: John Locke, "Yasama Erki, Yürütme Erki ve Federatif Erk", *Siyasal Düşünce*, Der: Michael Rosen, Jonathan Wolff, Çev: Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan, Ankara, Dost Kitabevi Yay., 2006, s. 161.

56 *A.g.e.*, s. 162.

1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nde yer alan, "Hakların güvence altına alınmadığı, kuvvetler ayrılığının yapılmadığı bir toplumda anayasa yoktur"[57] hükmü, devrimin yarattığı siyasal atmosferle birlikte hukuk düşüncesine neredeyse bir daha çıkmamak üzere yerleşir. Althusser de, Fransız Devrimi sonrasında aristokrasi yanlısı Montesquieu'nun dahi erkler ayrılığı prensibi çerçevesinde okunduğunu, hatta hazırlanan anayasaların bu prensibi ifade eden bir Montesquieu okumasını kendilerine temel aldıklarını yazar: "Bütün bu yüzyıl boyunca, Montesquieu'de, monarşik düzeni sarsmak, parlamentonun varlığını, *Etats Généraux* meclislerinin toplanması çağrısını doğrulamak için kanıtlar aranmamış mıydı? 1795 ve 1848 anayasalarında söz etmesek bile, yüzyıl sonunda benimsenen Amerikan Anayasası'nın ve 1791 Anayasası'nın gerekçeleri ve hükümleri Montesquieu'nun istediği güçler ayrılığına yer vermemiş miydi? İktidarın özü ve güçler dengesi izlekleri, hala Montesquieu'nün belirlediği sözcüklerle ele alınan ve de hala tartışılan güncel konular değil mi?"[58]

Carl Schmitt[59] de, *Parlamenter Demokrasinin Krizi* çalışmasında, erkler ayrılığı ile anayasal rejim düşüncesinin modern çağda genellikle özdeş kabul edildiğini ileri sürer: "Kuvvetler ayrılığı prensibi ile anayasanın özdeş olduğu ve bu düşüncenin anayasa kavramını oluşturduğu şeklindeki yargı, Kant'tan Hegel'e kadar Alman devlet felsefesinde de çok doğal karşılanmıştır."[60]

Fransız Devrimi sonrasında, anayasal rejim ile anayasa ve erkler ayrılığı prensibi aynı düşünceyi tanımlayacak biçimde birleşir: hukuk devleti. Hukuk devleti genellikle, sadece yönetilenlerin

57 "İnsan ve Yurttaşlık Hakları Beyannamesi (1789)", *Siyasal Düşünce*, Der: Michael Rosen, Jonathan Wolff, Çev: Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan, Ankara, Dost Kitabevi Yay., 2006, s. 519.

58 Althusser, *Montesquieu – Siyaset ve Tarih*, s. 120. (Vurgular Althusser'e aittir.)

59 Carl Schmitt: Almanya'nın en bilinen hukukçularındandır. 1888 yılında Vestfalya'da dünyaya gelmiştir. 1907'de Berlin Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine başlamış, Münih ve Strasburg'da da hukuk öğrenimini sürdürmüştür. 1919 yılı Eylül'ünde Münih Yüksek Ekonomi ve Ticaret okulunda akademik kariyerine doçent olarak başlar. 1922'de Bonn Üniversitesine girer. 1928'de tekrar Berlin'e, eski üniversitesine döner. 1933'te ise, 1945'e kadar öğretim üyeliğini yapacağı Friedrich-Wilhelm Üniversitesi'nde çalışmaya başlar. Schmitt, XX. yüzyılın en etkileyici ve en tartışmalı hukuk bilginlerindendir. Birçok yazar tarafından "çağımızın Hobbes'u olarak da nitelendirilmiştir.

60 Schmitt, *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, s. 63, 64.

değil, yönetenlerin de kanunlara saygılı oldukları, erkler arasındaki görev farklılıklarını tanıdıkları bir devlet olarak tanımlanmaktadır. Örneğin Ergun Özbudun *Türk Anayasa Hukuku* kitabında hukuk devletini bu biçimde tanımlar: "Hukuk dilinde "hukuk devleti" deyimi, devletin hukuk kurallarıyla bağlı sayılmadığı "polis devleti" kavramının karşıtı olarak kullanılmaktadır. Hukuk devletinin çağdaş demokratik uygarlığın en önemli aşamalarından biri olduğuna şüphe yoktur. ... Hukuk devletinin başlıca varlık şartları nelerdir? Bu ilke, her şeyden önce, devlet işlemlerinin hukuk kurallarına bağlılığını ifade eder. Hukuk kurallarına bağlılığı sağlayacak mekanizma ise, devletin eylem ve işlemlerinin yargı denetimi altında bulunmasıdır. Hukuk devleti denilince, ilk olarak yürütmenin hukuka bağlılığı ve yürütme işlemlerinin yargı denetimi altında bulunması akla gelmektedir. ... yasama organının yargısal denetimi bazı demokratik ülkelerde henüz kabul edilmemiş olduğu halde, yürütmenin yargısal denetimi bütün demokratik ülkelerde yerleşmiş bir kuraldır."[61]

O halde, hukuk devleti anlayışı ile erkler ayrılığı prensibinin birbirleriyle bağlantılı bir biçimde ele alındıkları söylenebilir. Anayasa ile anayasal rejim arasındaki ilişkiyi bu bağlantı sağlamaktadır. Söz konusu bağlantı, kâğıt üzerinde anayasaya sahip olan rejimler ile anayasal rejimleri birbirinden ayırır. Hukuk devleti olarak nitelenen rejimlerin özelliği, erkler ayrılığı prensibini güvence altına alan bir anayasaya sahip olmalarıdır.

Hukuk devleti anlayışının belirginleşmeye başlamasıyla birlikte, hukuk düşüncesinin hâkim meşruiyet anlayışı da, demokrasi olarak değişir.[62] Kaboğlu da demokrasi ile hukuk devleti arasındaki bu yakın ilişkiye dikkat çekmiştir: "Demokrasi, iktidarın hukukla uyumlu ve hukukla sınırlı olarak kullanıldığı ve uygulandığı bir siyasal rejimdir."[63] Erklerin birbirlerinin alanına müdahale et-

61 Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 4. bs., Ankara, Yetkin Yay., 1995, s. 89, 90.

62 "Kamu hukukunun hukuk bilimi perspektifinden incelenmesi söz konusu olduğunda bu önemlidir. Anayasa hukuku ve uluslararası hukukun, ne teorisi ne pratiği bir meşruiyet kavramı olmaksızın varlığını sürdürebilir; bu yüzden, bugün hakim olan meşruiyet türünün demokratik olması önemlidir." Bkz: Schmitt, *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, s. 46.

63 Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, s. 407.

medikleri, hukukun üstün olduğu rejimler genellikle demokratik rejimler olarak kabul edilir. Erklerden birinin diğerleri üzerinde hâkimiyet kurması ise, tam da bu nedenle, bir hukuk ve anayasa ihlali sayılır. Bu çalışma kapsamında önem taşıyan asıl sorun olan, yürütme erkinin diğer erkler ve organlar üzerindeki denetimsiz hâkimiyeti de, bu çerçevede, bir anayasa ihlali ya da anayasanın ilgası olarak nitelendirilmek durumundadır. Şu halde, yürütme erkinin diğer erkler üzerindeki hakimiyeti anlamına gelen "diktatörlük, böyle bir düşünce tarzı açısından ... kuvvetler ayrılığının, yani anayasanın ilga edilmesi yani yasama ile yürütme arasındaki ayrımın ortadan kaldırılmasıdır."[64]

Bununla birlikte, bu tür bir rejimi ifade eden tek yönetim şekli diktatörlük değildir. Mutlak monarşi ya da faşizmde de yürütme erkinin diğer tüm erkler ve devlet organları üzerinde bir hâkimiyeti söz konusudur. Tüm bu rejimlerin ortak yönünü, yürütme erkinin mutlak iktidarı oluşturur. Bu tür iktidarların hukuksuz, bu nedenle de keyfi, istikrarsız ve düzensiz rejimler getirdikleri düşüncesi ise, hukuk incelemelerinde oldukça sık rastlanan bir yargıdır. Montesquieu de *Kanunların Ruhu Üzerine* adlı çalışmasında benzer bir görüşü savunmaktadır. Mutlak iktidarı despotizm olarak düşünen Montesquieu, despotizmi "bir kişinin hiçbir kanun ya da kurala bağlı olmadan kendi istek ve heveslerine göre"[65] idaresi olarak tanımlar.[66] Tek kişilik idare düşüncesini Montesquieu şu biçimde açar: "Çünkü Devlette yalnız bir kişinin idaresinden, gelip geçici isteklerinden başka bir şey olmazsa, ortada istikrar diye bir şey, dolayısıyla temel kanun diye bir şey kalmaz."[67] Çünkü böyle bir devlette kanunlar yalnız bir kişinin aklındadır; kanunlar tek bir kişiye bağlı oldukları için de, güncel ihtiyaçlara göre durmadan değişirler.[68] Bu da, devletin istikrarlı bir yapıya kavuşmasının önüne geçer. Althusser, Montesquieu'yu incelediği *Politika ve Tarih*

64 Schmitt, *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, s. 64.

65 Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, s. 57.

66 Hegel de despotizm için benzer bir tespitte bulunur: "Despotizm demek, kanun yokluğu demektir. Desptizmde, özel irade ... kendi başına, kanun sayılır ya da, daha doğrusu, kanun yerini alır." Bkz: G.W.F. Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Çev: Cenap Karakaya, 2. bs., İstanbul, Sosyal Yay., 2004, s. 227.

67 Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, s. 67.

68 *A.g.e.* s. 196.

adlı çalışmasında bu yüzden despotizmi yapısız rejim biçimde tanımlar: "Despotizmin ilk özelliği, deyim yerindeyse hiçbir yapısı olmayan siyasal bir rejim olmasıdır. Ne siyasal – hukuki – ne de toplumsal bir yapısı vardır."[69]

Locke ise, keyfiyete dayalı bu tür kanunsuz rejimleri tiranlık olarak adlandırır. Ona göre, başkasına zarar verecek biçimde kanunlar aşıldığında tiranlık başlamaktadır.[70] Bu da egemenin iktidarının meşruluğunu tartışmalı hale getirir: "Her kim yasanın kendisine verdiği yetkiyi aşar ve buyruğu altındaki erki yasanın izin vermediği bir yerde kullanırsa, [meşru] yönetmen olmaktan çıkar..."[71] Locke'a göre, hükümdar kanuna aykırı davranır ve bundan doğan zararın düzeltilmesini elindeki erkle engellerse, bu durum, hükümdara karşı direnme hakkı meselesini gündeme getirir. Bununla birlikte, Locke söz konusu hakkın hemen geçerlilik kazanabileceği düşüncesinde değildir. Direnme hakkının bir gerçeklik halini alabilmesi için, hükümdarın kanuna aykırı hareketlerinin halkın çoğunluğuna zarar verecek bir biçime bürünmesi gerekir.[72] Ancak bu koşulda direnme hakkı siyasal açıdan önem taşıyacaktır. Çünkü söz konusu hak, sadece toplumun çoğunluğu tarafından kullanılabilecek türde bir haktır. Hükümdarın kanundışı hareketlerinden zarar görenlerin azınlıkta olduğu bir koşulda, direnme hakkının varlığının ya da yokluğunun siyasal bir önemi bulunmamaktadır.[73]

Krallık bağlamında mutlak iktidar sorununu tartışan Rousseau da, mutlak iktidarı istikrarsız bir yönetim olarak düşünür:[74] "Bu tutarsızlığın bir sonucu da, krallık yönetiminin kararsızlığıdır; bu

---

69 Althusser, *Montesquieu – Siyaset ve Tarih*, s. 101.

70 John Locke, "Devrim Hakkı", *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, Der: Mete Tunçay, Çev: Mete Tunçay, C: II, 3. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2009, s. 281.

71 *Aynı yerde.*

72 *A.g.e.* s. 283, 284.

73 *A.g.e.* s. 283, 284.

74 Rousseau kitabının başka bir bölümünde mutlak monarşi üzerine şunları yazar: "Bir tek adamın yönettiği hükümetin en ağır basan sakıncası, devlet gücünün durmadan el değiştirmesidir ... Bir kral öldü mü, yerine bir başkasının geçmesi gerekir; seçimler tehlikeli aralıklara yol açar, aralıklarsa fırtınalı geçer. Yurttaşlar, bu yönetimde pek bulunmayan çıkarsızlık ve dürüstlükten yoksunsalar, işin içine entrikalar, baştan çıkarmalar karışır." Bkz: Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s. 87.

yönetim baştaki hükümdarın ya da onun adına hüküm süren kimselerin karakterine göre kimi zaman şöyle, kimi zaman böyle davrandığı içindir ki, uzun süre, ne değişmez bir amacı olabilir, ne de tutarlı bir davranışı. Bu değişkenlik de devleti hep bir yoldan bir başka yola, bir tasarıdan bir başkasına iter."[75]

Bununla birlikte, Rousseau bu tür bir rejimi sadece tutarsız bulmakla yetinmez. Mutlak iktidarın varolduğu rejimlerin politik bütünlüğü yok ettiklerini de ileri sürer: "Onun için, halk açıkça boyun eğeceğine söz verince, bu davranışıyla kendi kendini dağıtıp halk olmaktan çıkar. Ortaya bir efendi çıkar çıkmaz, egemen varlık [*toplum kastediliyor*] diye bir şey kalmaz, politik bütün de artık yok olup gider."[76] Rousseau'un, egemen varlığın bir efendiye boyun eğmesi durumunda yok olup gideceği yollu önermesi, savunduğu toplum sözleşmesi teorisiyle tutarlılık arz eder. Rousseau'ya göre, politik bütün/toplum, özgür varlığını borçlu olduğu ilk sözleşmeye aykırı bir harekette bulunamaz.[77] Bu nedenle, toplumun bir efendiye boyun eğmesi bizzat kendisine, başka deyişle, kendi maddi varlığına karşı çıkması anlamına gelir. Bu da, toplum halinin reddedilmesi demektir. Çünkü Rousseau'ya göre, toplum sözleşmesiyle amaçlanan, toplumu oluşturan kişilerin özgürlüğünün güvence altına alınmasıdır; onları bir efendi karşısında özgürlüklerinden yoksun bırakacak bir kölelik sözleşmesini Rousseau kabul edilebilir bulmaz.[78] Rousseau'da toplum sözleşmesini değiştirmek, yenilemek mümkün olmasına rağmen,[79] bu durum,

---

75 *A.g.e.* s. 89.

76 *A.g.e.* s. 36.

77 "Ama politik bütün ya da egemen varlık, varlığını sözleşmenin kutsallığından aldığı için kendini hiçbir zaman ilk sözleşmeye aykırı bir şey yapmaya ... zorlayamaz; örneğin, kendinden bir parçayı başkasına geçiremez ya da bir başka egemen varlığın buyruğu altına giremez. Varlığını borçlu olduğu sözleşmeyi saymamak, kendini yok etmek demektir; kendisi hiç olan bir şey ne yaratabilir ki? Hiç." Bkz: *A.g.e.*, s. 28.

78 "Özgürlüğünden vazgeçmek, insan olma niteliğinden, insanlık haklarından, hatta ödevlerinden vazgeçmek demektir. Her şeyden vazgeçen insanın hiçbir zararını karşılama olanağı yoktur. ... Son olarak, bir yandan mutlak bir yetke, öte yandan sınırsız bir boyun eğme koşulu koşmak, tutarsız ve boş bir sözleşme olur." Bkz: *A.g.e.*, s. 20.

79 "Yani, devlet içinde yürürlükten kaldırılmayacak hiçbir temel yasa yoktur; toplum sözleşmesi bile geri alınabilir. Çünkü, bütün yurttaşlar toplum sözleşmesini oy birliğiyle bozmak için toplanırlarsa, sözleşmenin yasaya uygun olarak bozulacağından kuşkuya düşülemez. Grotius bile, tek tek her kişinin üyesi bulunduğu devletten vazgeçe-

toplumun sözleşmeyi bir egemene boyun eğecek biçimde yenilemesi anlamına gelmez. Dolayısıyla özgürlüğü garanti alında alan toplum sözleşmesine aykırılık, Rousseau'da toplumun maddi varlığına aykırılık anlamına gelir. Böylece Rousseau'nun teorisinde denetimsiz, mutlak iktidar, sözleşme kurallarına dayanan toplum halinin dışına çıkarılmış olur.

Diktatörlük tartışması bağlamında hukuk ile keyfiyet arasındaki ilişkiyi tartışan Carl Schmitt de, modern hukuk anlayışında, kanun ile keyfiyetin karşı karşıya konulduğunu belirtir: "Bütün bir hukuk devleti öğretisi genel, önceden yürürlüğe konmuş, istisnasız herkesi bağlayan ve kural olarak tüm zamanlar için geçerli olan yasa ile somut spesifik ilişkileri dikkate alarak, hal ve icaba göre şekillenen kişisel emir arasındaki zıtlığa dayanır. ... Bu yasa tasarımı ... 'genel' ile 'özel' arasındaki rasyonalist ayrıma dayanır ve hukuk devleti düşüncesinin temsilcileri 'genel'e kolaylıkla daha yüksek bir değer biçerler. Bu eğilim, *Law* [yasa] ve *Commission*'ı [monarkın kişisel emri], açıklamalarının merkezini oluşturacak şekilde karşı karşıya koyan Locke'da özelikle belirgindir."[80]

Hukuk düşüncesinde, kişisel emre dayanan rejim; Montesquieu, Locke ve Rousseau'da da görüldüğü üzere, keyfi bir rejim olarak kabul edilmektedir. Bir diktatörün başka deyişle mutlak iktidarın, sahip olduğu keyfiyet de, bu açıdan, düzensizlik olarak algılanmakta ve önce hukuk dışı, sonra da toplum dışı sayılmaktadır. Bu yargı, norm (kanun) ile hukuk alanı dışında kalan düzensizlik halinin (diktatörlük, kaos, anarşi) bir karşıtlık olarak belirlenmesiyle de tutarlılık arz eder. Carl Schmitt norm ile düzensizlik arasındaki bu ayrımı şöyle ifade eder: "Hiçbir norm yoktur ki bir kaos durumuna uygulanabilsin. Hukuki düzenin anlamlı olabilmesi için bir düzenin oluşturulmuş olması zorunludur."[81] Norm kaosun tersidir. Kaos ise hukukta düzensizlik kavramının yerine geçen pek çok kelimeden sadece biridir. Hukuk düzenlilik hali kabul edildiği müddetçe, hukuka uygun olmayanın da düzensizlik, keyfilik, diktatörlük olarak kabul edilmesi mantıksal tutarlılığın bir gereğidir.

---

bileceğini söylüyor. Buna göre, yurttaşların ayrı ayrı yapabildikleri şeyi bir araya gelerek yapamamaları çok saçma olurdu." Bkz: *A.g.e.*, s. 117.

80 Schmitt, *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, s. 65. (Vurgular Carl Schmitt'e aittir.)

81 *A.g.e.*, s. 20.

Carl Schmitt, hukuktaki bu kabulü, Kelsen'i ele aldığı bir yazısında şöyle ifade eder: "Çünkü onun devlet ve hukuk düzeni özdeşliği ... Bu özdeşlik, salt pozitivist bir düşünceden doğmuştur, her türlü 'keyfiliğin' reddine dayanır ve her türlü istisnayı insan zihninden defetmeye çabalar."[82]

Bu çerçevede, meşruluğunu erkler ayrılığı prensibinden alan hukuk devleti anlayışının diktatörlüğü sadece anayasanın ilgası olarak değil, aynı zamanda bir düzensizlik ve bizzat toplumun düzenli varlığının inkârı olarak görmesi, hukuk algısının doğrudan bir sonucudur. Modern hukuk düşüncesi, toplumun temeline toplum sözleşmesini başka deyişle erkler ayrılığına dayanan anayasayı koyduğu sürece, bu prensibi ve anayasayı inkâr eden bir yönetimi, bizzat toplumun varlığına saldıran bir yönetim olarak yargılayacaktır. Düzensizliğin kuruttuğu topraklarda hukukun uç verebilmesini beklemek ise, hukukun kendi mutlak karşıtıyla barış içinde bir arada yaşayabilmesini beklemekle özdeştir.

2.1. Hız Sorunu

Yürütme erkinin mutlak hâkimiyet kurduğu rejimlerin (diktatörlük, mutlak monarşi vb.) anayasa ve erkler ayrılığı ilkelerine karşıt bir nitelik taşıması, bu tür rejimlerin anlaşılması açısından önemli olmakla birlikte, onları demokrasilerden ayıran yönü tam anlamıyla göstermez. Modern çağda, anayasal rejimlerle diktatoryal rejimler arasında bir çekişme olduğu, bu iki rejimin birbirlerinin zıddı bir nitelik taşıdığı sıkça dile getirilmiştir. Maurice Duverger de *Siyasal Rejimler* kitabında, iki rejim arasında bir çekişme olduğu düşüncesini tekrar eder.[83] Bununla birlikte, diktatoryal rejimlerin ayırıcı özelliği sadece erkler ayrılığına karşı olmaları ve iktidar merkeziliğine dayanmaları değildir.

Bir önceki bölümde de açıklandığı üzere, hukuk düşüncesinde diktatoryal, Montesquieu'nun kavramıyla despotik rejimler, kanun hâkimiyetinin sona erdiği, iktidarın keyfi bir biçimde hüküm sürdüğü rejimler olarak görülür. Hukuk düşüncesi bu tür düzenleri iktidarın güçlülüğü ya da güçsüzlüğü sorunu açısından

82 *A.g.e.*, s. 45.

83 Maurice Duverger, *Siyasal Rejimler*, Çev: Teoman Tunçdoğan, İstanbul, Sosyal Yay., 1986, s. 27.

tartıştığı zaman dahi, onları meşruiyetleri açısından inceler. Buna göre, güçlü bir yürütme erkine sahip olan diktatoryal rejimler meşru görülmezler. Karakteristik özellikleri yürütme erkinin güçsüzlüğü olan, erkler ayrılığına dayalı rejimler ise, meşrudurlar. Bu nedenle, hukuk düşüncesinde bu iki tür rejimin topluma uyguladığı şiddet, birinde gayrımeşru bir zor, diğerinde ise hukuki yaptırım olarak adlandırılır. Söz konusu iki tür rejim arasındaki karşıtlık hukukta esas kabul edilir. Bu esas ise modern hukukun eşiğidir. Başka deyişle, hukukun evrenine ancak bu eşik kabul edildikten sonra girilebilir. Bununla birlikte, bu kısımda tartışılan konu açısından söz konusu karşıtlık ikincil önemdedir. Burada incelenen, asıl olarak, mutlak iktidarın doğası ile demokrasinin doğası arasındaki ilişkidir.

Toplum Sözleşmesi kitabında Rousseau her türlü hükümetin doğal eğiliminin sayısal olarak genişlemek değil, daralmak olduğunu ileri sürer. Rousseau'ya göre, bir hükümetin sıkışıp daralması, büyük sayıdan küçük sayıya doğru gerçekleşir; bu da yönetimin demokrasiden aristokrasiye, aristokrasiden de krallığa geçmesiyle olur.[84] Hükümetin elindeki gücün mutlak olarak hiçbir zaman değişmediğini ileri süren Rousseau, bu gücün sadece görece olarak arttığını ya da azaldığını söyler[85] ve bundan şöyle bir sonuç çıkarır: Hükümetin elindeki güç ne kadar çok kişiye dağılmış olursa, hükümet o oranda güçsüzdür; söz konusu güç ne kadar az kişi elinde toplanmış ise, hükümet de o oranda güçlüdür.[86] Bu nedenle Rousseau, tüm toplumun hükümdar olduğu hallerde, toplam güç tüm bireylere dağılmış olduğu için, hükümetin gücünün en aşağı noktaya düşeceğini savunur. Tek bir kişinin hükümran olduğu hallerde ise, toplumun en güçlü hükümete sahip olduğunu belirtir.[87] Maurice Duverger de *Siyasal Rejimler* kitabında benzer konuya değinir: "... eğer bütün yetkiler bir tek hükümet organına bırakılırsa, bu organ yönetilenlere oranla büyük bir güç kazanır; tersine, yönetenlerin sayısı çok olursa ve bunların her biri kesinlikle be-

84 Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s. 100.
85 *A.g.e.*, s. 75.
86 *A.g.e.*, s. 75, 76.
87 *A.g.e.*, s. 76.

lirli bir görevde uzmanlaşırsa, kuşkusuz, yönetenler daha güçsüz olurlar."[88]

Hükümetlerin sahip oldukları gücü, mantıksal çerçevede sayısal ölçütlerle değerlendiren Rousseau, toplumlarda yöneten sayısının artmasıyla, yönetim işlerinin ağırlaşması arasında paralellik olduğunu söyler: "Şurası da su götürmez ki, yönetim işlerini görenlerin sayısı ne kadar artarsa, işler o kadar ağır yürür."[89] Rousseau hükümetlerin en etkininin de bir kişi elinde bulunan hükümet olduğu ifade eder.[90] Bu öncüllere göre, diğer tüm nitelikler bir kenara bırakıldığında, demokrasi ile krallık rejiminin yönetsel gücünü sayısal nicelik dışında, yönetim işlerinin görülme hızındaki yükseklik ya da düşüklüğün ayırdığını söylemek mümkündür.[91]

Bununla birlikte, Rousseau'nun kullandığı *yönetim işleri* tabiri hukuk düşüncesi açısından yeterli netliğe sahip değildir. Çünkü bir devlette örneğin yargı erkinin hızlı çalışması, adaletin gecikmemesini sağlayan en önemli etkenlerden biridir. Aynı biçimde, yürütme organının kanunların yürütülmesini geciktirmesi ya da aksatması halinde pek çok sakıncanın ortaya çıkacağı, devlet işleyişinin, devlet dairelerinde görülen işlerin yürütülmesinin aksayacağı açıktır. Dolayısıyla ileri sürülebilir ki, hem yürütme hem de yargı erkinin seri bir biçimde çalışması, demokratik ve anayasal devletlerde istenen bir özelliktir. Ama Rousseau da hükümetlerin güçlerini tartıştığı bölümde sadece yukarıdaki açıklamalarla yetinmez. Bütün bir toplumun yönetim görevini üstlendiği hükümet durumunu tarif ederken, "hükümeti yasama gücüyle birleştirelim"[92] ifadesini kullanır. Bu durumun özelliği olarak da, yine yukarıda açıklandığı üzere, işlerin ağır yürümesini gösterir. Rousseau'nun işlerin yavaş yürüdüğünü söylediği düzen demokrasidir. Çünkü Rousseau demokrasiyi tüm toplumun ya da toplumun çoğunluğunun yönetim görevini üstlendiği düzen olarak tarif etmektedir.[93] Rousseau'da demokrasi, yasama ve yürütme erki arasındaki farkı ortadan

88 Duverger, *Siyasal Rejimler*, s. 36.
89 Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s. 76.
90 Aynı yerde.
91 *A.g.e.*, s. 77, 78.
92 *A.g.e.*, s. 76.
93 *A.g.e.*, s. 77, 78.

kaldırır; tüm toplumun kamu işleriyle uğraşmak üzere toplanması, yürütme erkinin bizzat yasama erkine dönüşmesi anlamına gelir. O halde, Rousseau'da yönetim işlerinin yavaş yürüdüğü erk temelde yasamadır.

Bununla birlikte, toplumların nüfusça genişledikleri, daha büyük alanlara yayıldıkları toplumlarda Rousseau'nun tarif ettiği türden bir demokrasinin (doğrudan demokrasi) yaşabilmesi imkânsızdır. Nitekim Rousseau da bu tür bir demokrasinin ancak küçük devletlerde yaşayabileceğini ileri sürer.[94] Doğrudan demokrasinin sadece küçük devletlerde uygulanabileceğini Duverger de kabul eder. Bununla birlikte, Duverger sadece bu kabulle yetinmez, katılım sorununun modern çağda temsili demokrasi sistemiyle aşıldığını belirtir: "Mademki yurttaşların tümü yönetime kişisel olarak katılamıyorlardı, o halde aralarından temsilciler seçerek Ulusal Meclis'e göndereceklerdi: İşte temsili demokrasi adı buradan gelir. Bundan böyle demokratik rejim, yönetenlerin yönetilenler tarafından seçilmesi olarak tanımlanır."[95]

Keskin bir parlamenter demokrasi karşıtı olan Carl Schmitt de, temsili demokrasiyi tartıştığı *Parlamenter Demokrasinin Krizi* kitabında benzer bir konuya değinerek, demokrasi teorisinde parlamentonun ortaya çıkışının şu şekilde açıklandığını söyler: "Aslında halk, cemaatin bütün üyelerinin köyün ıhlamur ağacının altında toplanabildikleri ilk zamanlardaki gibi gerçek bir bütünlük içinde karar vermelidir. Ancak günümüzde herkesin aynı anda, aynı yerde bir araya gelmesi pratik sebeplerle mümkün değildir; herkese her ayrıntının sorulması da imkânsızdır; bu yüzden makul davranıp temsilcilerden oluşan bir komiteden medet umarız; işte parlamento tam da budur."[96] Carl Schmitt'e göre, vücuda getirilen bu parlamentonun amacı, ülke içerisindeki kamusal tartışmanın örgütlenmesidir: "... parlamentonun özü, argüman ve karşı-argümanın kamusal alanda görüşülmesi, kamusal müzakere, kamusal münakaşa ve hükümet etmektir..."[97] Parlamentoda bir araya gelen milletvekilleri toplumsal sorunları müzakere ederler,

94 *A.g.e.*, s. 80.
95 Duverger, *Siyasal Rejimler*, s. 17.
96 Schmitt, *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, s. 52.
97 *A.g.e.*, s. 53.

fikir alışverişi yaparak tartışır, kanun çıkarma görevini yerine getirirler. Yasama tam da bu özelliği nedeniyle yürütmeden ayrı bir doğaya sahiptir. Yürütme, yönetici sayısı arttığı ölçüde azalan bir enerjiye sahipken; yasamanın büyük bir meclis tarafından gerçekleştirilmesi, yasama erkinin doğasına uygun düşer; fikri tartışmayı zenginleştirir; kanunların hakikate uygun bir biçimde yapılmasını sağlar.[98] Bu özelliği nedeniyle, yasama erkinin tüm toplum sathındaki siyasal tartışmaları, fikirleri bünyesinde barındırması gerekir. Karl Marx da benzer bir noktaya değinir: "Parlamenter rejim tartışmayla yaşar. ... Her çıkar, her toplumsal kurum, bu düzende, genel düşüncelere, düşünce olarak tartışılan genel düşüncelere çevrilmiştir. ... Kürsüdeki söz savaşımı basının polemiklerine yol açıyor. Palamentodaki tartışma kulübü, salonların ve kabarelerin tartışma kulüplerinde kendi zorunlu tamamlayıcısını buluyor. Durmadan kamuoyunun yargısına başvuran temsilciler, kamuoyuna, kendi düşüncesini dilekçeler aracılığıyla dile getirme hakkını veriyorlar."[99]

Parlamenter rejimlerde toplum sathına dağılmış ne kadar çok fikrin meclise ulaşması sağlanırsa, yasama faaliyetinin o ölçüde sağlıklı işleyeceğini söylemek mümkündür.[100] Çünkü meclis müzakereleri fikirlerin fikirlerle savaştığı ve bir senteze ulaştığı müzakerelerdir. Bu nedenle bu tür rejimlerde toplumdaki farklı fikirlerin susturulmaması gerektiği düşünülür. J. S. Mill bunu şöyle anlatır: "Birincisi, herhangi bir düşünce susmak zorunda bırakılıyorsa, bu düşünce, bizim kesin olarak bilebileceğimiz şeylere karşın, doğru olabilir. Bunun kabul etmemek yanılmaz olduğumuzu sanmak olur. İkincisi, susturulan düşünce yanlış bile olsa, bunda bir parça gerçek bulunması olanaklıdır, pek çok kez de bulunur; ve madem ki herhangi bir konuda genel olan ya da baskın olan düşünce nadiren gerçeğin tamamı olur ya da hiçbir zaman olmaz, o

98 *A.g.e.*, s. 69.

99 Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, Çev: Sevim Belli, 2. bs., Ankara, Sol Yay., 1990, s. 70.

100 "Buna göre, parlamento, insanlara eşitsiz bir şekilde dağılmış akıl zerreciklerinin bir araya geldikleri ve kamusal iktidarı kontrolleri altına aldıkları alandır." Bkz: Schmitt, *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, s. 54, 55.

halde gerçeğin geriye kalan kısmının tamamlanması olasılığı ancak karşıt düşüncelerin çarpışmasındadır."[101]

John Rawls[102] da gerçeğin ortaya çıkması açısından farklı fikirlerle, katılımı yüksek bir tartışma yapmanın gerekli olduğunu yazar: "Yine de, normal olarak, çok sayıda insanın katıldığı bir tartışmayla doğru bir karara varma olasılığının ... bu kişilerin yalnızca birinin konu üzerinde düşünerek doğru bir karar verme olasılığından yüksek olduğunu düşünürüz. Bu neden böyle? Günlük yaşamda başkalarıyla fikir alışverişinde bulunmak tarafsız olmamızı sağlar ve bakış açımızı genişletir; olayları onların bakış açısından görebiliriz ve kendi bakışımızın sınırlılığının bilincine varırız. Ancak ideal süreçte, bilgi sahibi olmamaları yasa koyucuların tarafsız olduklarını gösterir. Yasa koyucuların bilgilerinin ve muhakeme yeteneklerinin sınırlı olduğu gerçeği tartışmanın yararlarını ortaya çıkarır. Tek tek hiçbirisi diğerlerinin bildiklerinin tümünü bilmez veya ortak olarak yapacakları çıkarsamaların aynısını yapamaz. Tartışma, bilgi derleme ve irdelemeyi genişletme yoludur."[103]

Parlamento temsil mekanizmasıyla toplum sathındaki farklı fikirleri toplar, onlara meclis müzakereleri biçimini verir. Fikir tartışması nasıl gerçeğin ortaya çıkmasını sağlıyorsa, meclis müzakereleri de zıt düşüncelerin tartışılmasıyla "doğru siyasi iradenin ortaya çıkmasını"[104] sağlar.

Diktatörlük ise tüm bu tartışmalara ve tartışma süreçlerine karşıdır: "Diktatörlük tartışmanın zıddıdır."[105] Diktatör bir bakıma Swift'in cüceler ülkesi Liliput'daki kahramanı Gulliver gibidir. Bağlarından kurtulduğunda önünde durulamaz, kararları

101 John Stuart Mill, Özgürlük Üstüne, Çev: Alime Ertan, 2. bs., İstanbul, Belge Yay., 2000, s. 73.

102 John Rawls: 1921 doğumlu Amerikalı siyaset felsefecisi. Toplumsal adalet ve adaletin dağıtımı gibi konuları ele almıştır. Temel eserlerinden biri *Theory Of Justice/ Adalet Kuramı*'dır. Etkinliği özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artmıştır. Yeni toplum sözleşmecilerinden biri olarak kabul edilmektedir.

103 John Rawls, "Çoğunluk Yönetimi", *Siyasal Düşünce*, Der: Michael Rosen, Jonathan Wolff, Çev: Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan, Ankara, Dost Kitabevi Yay., 2006, s. 145.

104 Schmitt, *Parlamenter Demokrasinin* Krizi, s. 53.

105 Carl Schmitt, *Siyasi İlahiyat*, Çev: Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost Kitabevi Yay., 2005, s. 66.

tartışılamaz, sorgulanamaz bir dev olmaktadır; ama binlerce iple bağlandığında tehlikeli olmaktan uzaklaşmaktadır.[106] Parlamento Gulliver'i hareketsiz bırakan binlerce bağın yerini tutar. Siyasal iktidarı kısıtlayan, toplum sathına yayılmış sonsuz fikir tartışmasının nihai karar halini aldığı mekândır. Bu özelliği parlamentonun yürütme gibi küçük sayılarla değil, büyük sayılarla iş görmesini zorunlu kılar. Toplumdaki tartışmaların parlamentoya ulaşması ve orada nihai kararlar halini alması, halkın tartışma süreci ile parlamentonun karar alma süreci arasında önemli bir zaman aralığının varolmasını gerektir. Bu da, Rousseau'da da görüldüğü üzere, demokrasilerde yasama erkinin yavaş işlemesine yol açar. Diktatörlük ise, tartışmayı reddederek yasama erkinin hızlı çalışmasına neden olur. Yürütme erkinin mutlak iktidarı olan faşizm ile demokrasi arasındaki ilişkiyi incelerken, Yalçın Küçük de benzer bir noktaya değinir: "Demokrasi ile faşizm, aynı devletin, iki ayrı hareketliliğidir; arada hız farkı vardır. İki meclisli temsili sistemde, iki meclis, oda da denilebiliyor, arasında geçen sürede, toplumun çeşitli kesitlerinin bilgilenmesi söz konusudur; bilgilenme, katılımın ilk aşamasını meydana getiriyor. Tek mecliste tartışma ihtimali de katılım olanağı yaratabiliyor. Temsili sistemin odalarını kapatmak hızlanmaktır..."[107]

Diktatoryal rejimlerin fikir tartışmalarını, parlamenter işleyişi parlamento çoğunluğu ya da fiili zor yoluyla devre dışı bırakmalarını, yasama faaliyetini hızlandırmak biçiminde anlamak mümkündür. Yasama faaliyetinin yavaşlığı, halkın meclisteki tartışmalara sendikalar, kulüpler ya da basın gibi çeşitli örgütlenmelerle katılımını garanti altına alır. Diktatoryal rejimler ise, yasama faaliyetini hızlandırarak, öncelikle, toplum sathına yayılmış düşünsel tartışmayı bloke ederler; yürütme erkinin hâkimiyeti adına, halkın yönetime katılımını feda ederler. Öyleyse, yasama faaliyetindeki hız, iki rejim türü arasındaki işleyiş farkını oluşturur. Diktatoryal rejimler, yürütme erkini hâkim kıldıkları oranda devlet işleyişini hızlandırırlar; bu da, bu tür rejimlerin hızı kısıt-

106 Duverger, *Siyasal Rejimler*, s. 60.

107 Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, C: III, 2. bs., İstanbul, Tekin Yay., 1990, s. 18.

layan tüm mekanizmalara, engellere düşman olmaları sonucunu doğurur.[108] Yürütme hâkimiyetini kısıtlayan en büyük engel ise, yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılmış olmalarıdır. Tam da bu nedenle, diktatoryal rejimler erkler ayrılığına saldırırlar; diğer tüm erkleri yürütmenin emri altına almaya çalışırlar. Bu tür rejimlerde siyasal iktidar, yürütme hâkimiyetiyle birlikte, büyük sayılardan küçük sayılara doğru evrilirken parlamento da evrimleşir; giderek siyasal önemini yitirir. Yürütmenin tamamlayıcısı haline gelir. Böylelikle parlamento, halk egemenliğini cisimleştiren bir erk olmaktan çıkar; bir dekor halini alır.[109]

2.2. Demokrat Parti ve 1924 Düzeni

1924 Anayasası 1876 yılından beri ilerleme kaydeden anayasa düşüncesinin Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte ulaştığı son aşamanın ürünüdür. Doğaldır ki, kabul edildiği 1924 yılına kadar Türkiye'nin geçirdiği siyasal değişikliklerin izlerini taşır. 1876 yılından itibaren Türkiye'nin ve anayasal mücadelenin siyasal tarihi, egemenlik sorunu etrafında şekillenir. 1876 tarihli Kanuni Esasi'de egemenliğin kaynağı ile ilgili açık bir hüküm bulunmaz.[110] 1921 Anayasası'nda ise egemenliğin doğrudan doğruya millete ait olduğu belirtilir.[111] 1924 Anayasası da bu açıdan 1921 Anayasası'nı tekrarlar. Egemenliğin halka ait bir hak olduğunu ifade eder.[112] Ancak 1924 Anayasası egemenliğin nasıl kullanılacağı konusunda 1921 Anayasası'ndan ayrılır. 1921 Anayasası'nda "İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir,"[113] ibaresi yer alırken, 1924 Anayasası'nda söz konusu ilke yer almamıştır. Bülent Tanör, 1924 Anayasası'ndan bu ifadenin çıkarılmış

---

108 1950'li yılların Türkiyesi'nde ise, söz konusu engel sadece erkler ayrılığından ibaret değildi. Üniversiteler, basın ya da öğrenci kulüpleri gibi kurumlar hükümetin siyasal gücünü kısıtlıyor, onun tüm isteklerini yerine getirmesi önünde engel oluşturuyorlardı. Bu da, yürütmenin zaman zaman onları hedef alması sonucunu doğuruyordu.

109 Yalçın Küçük, *Tekeliyet*, C: II, İstanbul, İthaki Yay., 2003, s. 224; Schmitt, Parlamenter Demokrasinin Krizi, s. 76.

110 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 15. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2006, s. 135.

111 "Madde 1 – Hakimiyet bilâ kaydü şart milletindir." Bkz: Batum, Yüzbaşıoğlu, *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*, s. 1.

112 "Madde 3 – Hakimiyet bilâkaydü şart milletindir." Bkz: *A.g.e.*, s. 6.

113 *A.g.e.*, s. 1.

olmasını, halkın aktif olabileceği sistemden temsilciler hegemonyasına dönüldüğü biçiminde yorumlamaktadır.[114]

1924 Anayasası yasama ve yürütme yetkisini mecliste toplamıştı.[115] Anayasada Meclis'in yasama yetkisini bizzat, yürütme yetkisini ise cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu eliyle kullanması öngörülmüştü.[116] Buna göre, 1924 Anayasası bir yandan kuvvetler birliğini ve meclis hükümeti sistemini getirirken, bir yandan da yasama ve yürütme erklerini fonksiyonlarına göre ayırıyordu.[117] Ergun Özbudun bu sistemin anayasacılarca, erkler birliği ve görevler ayrılığı biçiminde adlandırıldığını ifade etmektedir.[118] Bununla birlikte, yasama erki yine de yürütme erkine üstün kılınmıştı. 1924 Anayasa Taslağı'nın Meclis'e sunulması sırasında verilen dilekçede de buna özellikle dikkat edildiği belirtiliyordu: "Hakimiyetin bilakaydu şart millete aidiyeti tesbit edildikten sonra bunun Büyük Millet Meclisi tarafından millet namına istismal edileceği ve binaenaleyh teşri salahiyetinin ve icra kuvvetinin mecliste temerküz ve tecelli edeceği gösterilmiştir. İmdi bütün kuva meclis canibinden istimal olunur. Hakkı teşride asla vekalet caiz değildir. İcra hakkı ise esasen meclise aittir. Tefriki kuva yoktur."[119] Meclis'in asıl yetkili olduğu, buna özellikle dikkat edildiği anlaşılmaktadır. Ancak yine de dilekçede bütün Meclis'in bu görevi görmesinin imkansız olduğu belirtilmişti: "Fakat meclis, en hurda teferruatına kadar bu hakkı bizzat istimal edemiyeceğinden salahiyeti icraiyesi kendi tarafından müntehap bir reisicumhur ve onun tayin edeceği bir icra vekilleri heyeti marifetiyle istimal eder."[120]

---

114 Tanör, *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 295.

115 "Madde 5 – Teşri salahiyeti ve icra kudreti Büyük Millet Meclis'inde tecelli ve temerküz eder." Bkz: Batum, Yüzbaşıoğlu, *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*, s. 7.

116 "Madde 6 – Meclis, teşri salahiyetini bizzat istismal eder. Madde 7 – Meclis, icra salahiyetini, kendi tarafından müntehap reisicumhur ve onun tayin edeceği bir icra vekilleri heyeti marifetiyle istismal eder." Aynı yerde.

117 Tanör, *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 296.

118 Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 9.

119 *1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri*, Yay.Haz: A. Şeref Gözübüyük; Zekai Sezgin, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1957, s. 2.

120 Aynı yerde.

1924 Anayasası'nda her ne kadar bir yürütmeden bahsedilse dahi, işlevi, yasama karşısında oldukça zayıftı. Anayasa'da Meclis'in her an hükümeti denetleyip düşürebileceği hükme bağlanmıştı.[121] Cumhurbaşkanı seçimi de Meclis'in yetkisindeydi ve Cumhurbaşkanı'nın Meclis üyeleri arasından seçilmesi uygun görülmüştü. Cumhurbaşkanı'nın görev süresi bir seçim dönemiyle kısıtlıydı; Meclis yenilendiğinde Cumhurbaşkanı da değişmek durumundaydı.[122] Başka deyişle, benimsenen sistemde her Meclis kendi Cumhurbaşkanı'nı seçiyordu.[123] Cumhurbaşkanı'na Meclis'ten geçen kanunları veto etme ya da kanunu referanduma götürme yetkisi verilmemişti; Cumhurbaşkanı sadece uygun bulmadığı kanunu bir daha görüşülmek üzere Meclis'e geri gönderme yetkisine sahipti. Ancak ilgili kanun Meclisçe tekrar kabul edildiğinde ilan etmek zorundaydı.[124] Meclis, kanunların yorumlanması yetkisini dahi kendi üzerine almıştı.[125] Buna karşın hükümete, parlamenter rejimlere özgü olan, Meclis'i feshetme hakkı tanınmamıştı.[126] 1924 Anayasası Meclis hakimiyetinin ön planda olduğu bir düzen getirmişti.[127]

121 "Madde 7 - ... Meclis Hükümeti her vakit murakabe ve ıskat edebilir." Bkz: Batum, Yüzbaşıoğlu, *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*, s. 7.

122 "Türkiye Reisicumhuru, Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi tarafından ve kendi azası meyanından bir intihap devresi için intihabolunur. Vazifeyi riyaset yeni Reisicumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihabolunmak caizdir." Bkz: Batum, Yüzbaşıoğlu, *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*, s. 13

123 Tanör, *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 301.

124 "Reisicumhur, Meclis tarafından kabul olunan kanunları on gün zarfında ilan eder. Teşkilatı esasiye kanunları ile bütçe kanunları müstesna olmak üzere ilanına muvafık görmediği kanunları bir daha müzakere edilmek üzere esbabı mucibesiyle birlikte keza on gün zarfında Meclise iade eder. Meclis, mezkur kanunu bu defa da kabul ederse, onun ilanı Reisicumhur için mecburidir." Bkz: Batum, Yüzbaşıoğlu, *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*, s. 14.

125 "Kanun koymak, kanunlarda değişiklik yapmak, kanunları yorumlamak ... gibi vazaifi bizzat kendi ifa eder." Bkz: *A.g.e.*, s. 11, 12.

126 Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 9.

127 Meclise sunulan Anayasa tasarısında yürütme erkine daha fazla yetki verilmek istenmesine rağmen Meclis bunu kabul etmemişti: "Mustafa Kemal Paşa, Anayasada Cumhurbaşkanına önemli yetkiler verilmesini istemiş ve hazırlanan Anayasa tasarısında da bu önerilere yer verilmişti. Taslakta Meclis tatildeyken gereğinde Meclisi olağanüstü toplantıya çağırma yetkisi yalnızca Cumhurbaşkanına tanınan bir hak iken, Meclis bu yetkiyi Meclis Başkanı'na da verdi. Meclisi fesh etme yetkisi hükümetin görüşünü almak ve gerekçe göstermek koşulu ile taslakta Cumhurbaşkanına tanınmak istendiyse de, Meclis bu yetkinin verilmesini kabul etmedi. Taslakta Cumhurbaşkanının görev süresi 7

Meclis'in bu tür yetkilerle donatılması sebepsiz değildi. 1924 Anayasası temelde bir ihtilal ve savaş dönemi anayasası olan 1921 Anayasası'nın devamı niteliğindeydi. Bu nedenle, her iki anayasa da yapıldıkları dönemin kavgalarının izlerini taşıyorlardı. Meclis üstünlüğünü temel alıyorlardı. Mümtaz Soysal da bu çerçevede, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) yasama, yürütme ve bir ölçüde de yargı erklerinin yetkilerini bünyesinde barındıran bir kuruluş olarak doğduğunu;[128] bütün güçlerin bir organda toplanmasının ve söz konusu güçlerin birbirinden ayrılarak dengeye kavuşturulması düşüncesinin reddedilmesinin, ihtilal rejimlerine özgü bir özellik olduğunu belirtmektedir.[129] TBMM'nin bir ihtilal çağının ürünü olması, Meclis'te hazırlanan anayasaların da bu ihtilal çağının karşıtlıklarını bünyesinde barındırmasına neden olmuştu. Teziç, Kurtuluş Savaşı süresince bütün yetkilerin Meclis'te toplanmasının[130] nedenini şöyle anlatıyordu: "Kurtuluş Savaşı süresince, bütün yetkilerin Meclis'te toplanmasının asıl hedefi bağımsızlığın kazanılmasından sonra, Osmanlı monarşisini tasfiye etmekti."[131] Mümtaz Soysal da, Meclis'e verilen yetkileri padişahı kısıtlama mücadelesinin bir ürünü olarak görüyordu: "Bir yanda, Ondokuzuncu Yüzyıldan beri süregelen "iktidarı sınırlama"

---

yıl iken, Meclis bu süreyi bir seçim dönemi, yani 4 yıl olarak, sınırladı. Cumhurbaşkanına Meclis'ten geçen yasaları Meclis'e geri gönderme yetkisi taslakta tanındıysa da, Meclis bu yetkinin kullanımını sınırladı ve belirli koşullara bağladı. Buna göre, Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmesi zorunluluğunun koşulu olarak konan, yasaların ikinci kez Meclis'in üçte iki çoğunluğu ile kabul edilmesi koşulunu, Meclis, çoğunluğun yeterli olacağı biçime dönüştürdü. Böylece Cumhurbaşkanına tanınmak istenen (bir anlamda) veto yetkisi Meclis tarafından kabul edilmedi ve bu yetki yumuşatıldı. Tasarıda Başbakanın kuracağı hükümetin programını Meclis'e yalnızca bildireceği hükmü konulmuşken, Meclis hükümetin Meclis'ten güvenoyu alması gerektiğini hükme bağladı." Bkz: Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950)", Çağdaş Türkiye 1908-1980, Yay.Yön: Sina Akşin, C: IV, 5. bs., İstanbul, Cem Yay., 1997, s. 95, 96.

128 Mümtaz Soysal, *Anayasanın Anlamı*, 6. bs, İstanbul, Gerçek Yay., 1986, s. 42.

129 *A.g.e.* s. 45.

130 Teziç, Meclis'in elindeki bu yetkileri şöyle anlatıyordu: "Türkiye'de 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, saf meclis hükümeti rejimini öngörmüştü. Bu anayasaya göre, yürütme ve yasama yetkileri Büyük Millet Meclisi'nde toplanmıştı (m. 2) ... Devlet başkanlığının öngörülmediği 1921 Anayasası'nda, yürütme organı, kendi içinden birini başkan seçiyordu, ayrıca Büyük Millet Meclisi başkanı da yürütmenin tabii başkanı olup, Meclis adına imza koymağa ve yürütmenin kararlarını onamağa yetkiliydi (m. 9)." Bkz: Teziç, *Anayasa Hukuku*, s. 397.

131 Aynı yerde.

çabası, Meşrutiyet dönemlerinden geçtikten sonra, artık doğrudan doğruya bütün egemenliği kullanan bir meclisin kurulmasına kadar varmakta, böylece iktidarı sınırlama yerine, doğrudan doğruya iktidarın kaynağını değiştirme isteği kendini göstermektedir. ... Osmanlı devletinde bir parlamentonun belirmesi, hukuk açısından, az çok Batıdaki gelişmelerin kalıplarına uygun bir biçimde olmuş ve padişahın yetkilerinden bir kısmı, "yasama" yetkisi olarak parlamentoya geçmişti. Başka bir deyimle, başlangıçta bütün yetkiler hükümdardayken, sonra bu yetki bütünlüğünün içinden ayrılıp kopan bir yasama yetkisi belirmektedir. Oysa, 23 Nisan 1920'de Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi, yalnızca yasama yetkisini kullanan basit bir "parlamento" değildir; bütün yetkiler onda toplanmıştır."[132]

Yavuz Abadan ve Bahri Savcı ise, yürütme erki ile Meclis arasındaki güç dengesizliğini, yürütme erkine Meclis'i feshetme yetkisi verilmemesinin nedenini, 1876 sistemine ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin belirli uygulamalarına bağlıyorlardı: "Bu, 1876 sistemine ve onu biraz tadilen devam ettiren 1909 sistemine bir tepkidir. Gerçekten de sistem icra uzvuna meclisi feshedip, memleketi milli temsilsiz ve milli murakabesiz bırakarak bir şahsi iktidar sürme veya terekküp tazını beğenmediği bir meclisten kurtulma imkanını veriyordu. Abdülhamit II 1877'de, İttihat ve Terakki hükümetleri de 1911'de bu maksatlarla Meclisi feshetmişlerdi."[133]

Tarık Zafer Tunaya ise, parlamentonun pek çok yetkiyi elinde toplaması haline, diğer yazarlara kıyasla, daha soyut bir perspektiften yaklaşarak, yürütmenin bazı anayasalarda, neden mümkün olduğunca güçsüzleştirilmek istendiğini şöyle açıklıyordu: "Meclis hükümeti adını almış olan rejim, örneklerden de anlaşılacağı gibi, tarihsel tepkilerin sonucu olarak, ortaya çıkmıştır. Kişisel iktidarların istibdatından bıkmış, parlamentolarla istediği gibi oynayan hükümdarlara karşı uzun savaşlar vermiş ülkelerde, milli, halk hareketleri sonunda kurulmuşlardır. Yıllar süren saltanatlardan

132 Soysal, *Anayasanın Anlamı*, s. 38, 39.

133 Yavuz Abadan, Bahri Savcı, *Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1959, s. 77.

bıktıkları için, yürütmeyi kabus olarak görürler, devlet başkanlığı kurumunu bile kabul etmedikleri olur."[134]

Meclis üstünlüğünü temel alan 1924 Anayasası'nı hazırlayan aydın kuşağı, Osmanlı Devleti'nin çöküş yıllarını yaşamış, ülkenin padişahça anayasasız ve meclissiz yönetildiğini görmüş, mutlak iktidar sahibi bir yürütme erkinin yaratacağı tehlikelere tanıklık etmiş bir kuşaktı. Bu nedenle, 1924 Anayasası'nda, millet adına egemenlik hakkını kullanan TBMM'yi kısıtlayacak hükümler yer almamıştı. Yürütmenin Meclis karşısında bu kadar zayıf bırakılmasının nedeni buydu.

Bununla birlikte, Anayasa'da Meclis'in yargı erki tarafından kısıtlanabileceğine dair bir ibare de yer almıyordu. Meclisçe yapılan kanunların yargı erkince denetlenmesine ilişkin herhangi bir madde Anayasa'ya konulmamıştı. Hatta Anayasa'da, kanunların nasıl yorumlanacağına dahi Meclis'in karar vereceği belirtilmişti. Görüldüğü üzere, 1924 Anayasası'nda Meclis, sadece yürütme erkinin değil, yargı erkinin de üzerinde konumlandırılmıştı. Bülent Tanör bu durumun anlaşılır olduğunu çünkü millet adına egemenlik hakkını kullanan bir kurumun, millet adına verdiği kararların ya da çıkardığı kanunların yargı denetimine tabi kılınmasına izin vermesinin beklenemeyeceğini ileri sürer.[135] Ancak bu durum bir dizi soruna sebep olur. 1924 Anayasası, her ne kadar, yasama organınca çıkarılan kanunların anayasaya aykırı olamayacaklarını belirlemişse de,[136] bunu denetleyecek bir kurumun Anayasa'da yer almaması, kanun maddesiyle ifade edilen, Anayasa'nın üstünlüğü prensibinin işlevsizleşmesine yol açar. 1924 Anayasası'nda haklar ve özgürlükler ile ilgili çeşitli maddeler bulunmakla bir-

134 Tarık Zafer Tunaya, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, 4. bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay., 1980, s. 394.

135 Tanör, *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 307. Ergun Özbudun da 1924 Anayasası üzerine benzer bir tespitte bulunur: "Zaten böyle bir anayasa yargısının kurulması, egemenliğin ancak Meclis tarafından kullanılabileceği ilkesiyle de kolay kolay bağdaşamazdı. Çünkü egemen bir organın iradesi ürünü olan kanunların, onun dışındaki bir organ tarafından iptal edilebilmesi bir tutarsızlık olurdu." Bkz: Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 13.

136 "Madde 103 – Teşkilatı Esasiye Kanununun hiçbir maddesi, hiçbir sebep ve bahane ile ihmal veya tatil olunamaz. Hiçbir kanun Teşkilatı Esasiye Kanununa minafi olamaz." Bkz: Batum, Yüzbaşıoğlu, *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*, s. 30, 31.

likte, bunların nasıl güvence altına alınacakları konusu belirsizdir. Anayasa'nın bu konuda getirdiği yegane güvence, egemenliğin TBMM tarafından kullanılmasıydı. 1924 Anayasası, Anayasa'ya karşı sadece Meclis dışından bir tehdit gelebileceği düşüncesi temeli üzerinde yükseliyordu: "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki, Padişah egemenliği anlayışına son verilince, TBMM'nin bütün bir milleti temsil etmesi, en büyük güvence olarak kabul ediliyordu."[137]

1924 Anayasası'nda yer alan, anayasanın üstünlüğü prensibiyle ilgili olarak Hüseyin Nail Kubalı ise şunları yazmaktadır: "Bu sistemde Anayasa üstünlüğünün başlıca teminatı meclis tarafından yapılan kontroldü. Bu kontrolün tesirli olması evvela Millet Vekillerinin şahsen gösterecekleri dikkat ve itinaya, sonra da Devlet başkanının tarafsızlığına bağlıydı. Anayasaya ve Meclis İç Tüzüğü'ne göre, Anayasa üstünlüğünün resmi teminat vasıtaları Millet Vekillerinin ve Cumhurbaşkanının yemini, Cumhurbaşkanının kanunların ikinci bir defa daha müzakeresini istemek yetkisi, Meclis komisyonlarının ve nihayet Meclis Umumi Heyeti'nin müzakereleri idi."[138]

Yavuz Abadan ve Bahri Savcı da, 1924 Anayasası'nda anayasanın üstünlüğü prensibini korumak yetkisinin mahkemelere değil,[139] Meclis'e verildiğini ileri sürüyordu: "Vakıa, 103'üncü maddesi ile bizzat teşrii organı bile – Anayasa'ya aykırı kanun çıkarmaktan menederek – insan haklarına riayete mecbur etmiştir. Fakat mahkemelere, kanunların anayasaya aykırılığını inceleme yetkisini açık olarak vermemiştir. Hatta, 52'inci madde ile, hükümetin nizamnamesinin bile kanunlara aykırılığını Meclis'in çözebileceğini zikrederek bu hususta mahkemelerin yetkisizliğini zikrettiğine göre, kanunların anayasaya aykırılığını tesbitte,

137 Teziç, *Anayasa Hukuku*, s. 140.

138 Kubalı, *Anayasa Hukuku Dersleri*, s. 107.

139 Bülent Tanör 1924 Anayasası'nın, yasaların anayasaya uygunluğunu yargı yoluyla denetlenmesi anlayışını getirmek yerine başka bir yol benimsediğini söylüyordu: "Benimsenen yol, BMM'nin kendi kendini denetlemesi, yani yasaların Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na uygun düşüp düşmeyecekleri konusunda, bunlar tasarı aşamasındayken bir siyasal denetim yapmasıdır. Başta Anayasa Komisyonu olmak üzere BMM'nin yetkili encümenleri ve genel kurulu bu hususla görevlendirilir." Bkz: *Tanör, Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 307.

mahkemelerin evleviyetle yetkisiz olacağını zımnen ifade etmiş sayılmaktadır."[140]

Anayasanın üstünlüğü ve kanunların anayasaya aykırılığının denetlenmesi ancak 27 Mayıs İhtilali'nin ardından Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasıyla güvence altına alınabilir. Tek parti iktidarı boyunca bu tür bir yargısal denetim söz konusu olmaz. Tanör bunu şöyle yorumlar: "İnkılapçı rejimin yasama ve yürütmenin işlem ve eylemleri üzerinde etkili bir yargı denetimi istemediği açıkça görülmektedir."[141] Yasama erki üzerinde yargı denetimine izin vermeyen 1924 Anayasası, Anayasa'nın Meclis'e karşı nasıl korunacağına ilişkin bir düzenleme getirmez. Çünkü Milli Mücadele'nin düşünce atmosferi içerisinde, milletin haklarının ancak milli irade ürünü olmayan organlar tarafından zedelenebileceği öngörülmüş, milletin bizzat kendi temsilcilerinden de korunması gerektiği düşüncesi geri plan itilmiştir.[142] Bu durum, yasama organının denetim üstü bir niteliğe bürünmesine neden olur.

1924 Anayasası'nın getirdiği düzenin gizemi şuradadır: Anayasa'nın büyük yetkilerle donattığı organ, Meclis, bir yandan bir ihtilal organının gücüne sahiptir ama bir yandan da aynı Meclis, Anayasa'nın en zayıf noktasıdır. "Aslında ihlal edilemeyecek olan bu Anayasa, Akhilleus gibi, sadece bir noktadan yara alabilirdi; ama topuğundan değil de başından, daha doğrusu, içinde eridiği"[143] TBMM'den. Ama bu zayıflığın ortaya çıkabilmesi için bir katalizör gerekiyordu: Çoğunluk usulüne dayanan seçim sistemi işte bu katalizör oldu.[144] Bu seçim sistemi, 1924 Anayasası'nın ki-

140 Abadan, Savcı, *Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış*, s. 81.

141 Tanör, *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 308.

142 Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 13.

143 "Cette constitution, si subtilement inviolable, était cependant, comme Achille, vulnérable en un point, non pas au talon, mais à la tête, [...] dans lesquelles elle se perdait." Bkz: (çevrim içi), http://classiques.uqac.ca/classiques/Marx_karl/18_brumaine_louis_bonaparte/18_brumaine_louis_bonaparte.pdf, 19.01.2010.

144 Mümtaz Soysal, çoğunluk sistemini şöyle anlatmaktadır: "1961'de önce Türkiye'de seçim sistemi, tek turlu ve çok adlı sistemdi: seçim çevresi olarak kabul edilen illerde partiler illerin nüfuslarıyla orantılı sayıda aday gösterirler, en çok oy alan partinin listesindeki bütün adaylar her birden o ilin milletvekilliklerine seçilirlerdi." Bkz: Soysal, *Anayasanın Anlamı*, s. 57. Bu seçim usulü, çok partili hayata geçmemizin ardından uygulanmaya devam edecek ve partilerin parlamentoda eşitsiz bir biçimde temsil edilmelerine neden olacaktı. Erdoğan Teziç de, çoğunluk sisteminin adaletsizlik doğurduğunu

litli yapısını açan anahtar rolünü üstlenmişti. Seçimleri kazanan siyasal partinin Meclis'te büyük bir çoğunlukla temsil edilmesine izin veren bu sistem, Meclis'i, halkın farklı siyasal eğilimlerinin temsil edildiği bir organ olmaktan çıkarıyor, tek bir partinin grubu haline getiriyordu. Böylelikle seçimleri kazanan parti Meclis'i egemenliği altına alabiliyordu.

1924 Anayasası'nın getirdiği; çoğunluk usulüne dayanan seçim sistemiyle de iyice perçinlenen siyasal düzen, tek parti iktidarının hüküm sürdüğü yıllar boyunca nispeten sorunsuz bir biçimde işlemişti. Anayasa, istenen tüm ihtilalci önlemlerin alınmasına izin veriyor; Meclis'e ülkeyi sorunsuzca yönetme imkanı tanıyordu.[145] Yönetenler Cumhuriyet rejimi ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) anlayışı doğrultusunda hareket ettikleri sürece, Anayasa'nın yürütme hakimiyetine izin veren yönleri bir araz olarak ortaya çıkmamıştı. Bunların görünür hale gelmeleri için, çok partili hayata geçilmesi; DP'nin iktidarı CHP'den devralması gerekiyordu. 1924 Anayasası'nın arazları tek parti dönemi boyunca, bu arazları örten bir perdenin ardında kalmıştı. DP iktidarıyla birlikte bu perde aralanıyordu. 1924 Anayasası'nın gizemli niteliğine Orhan Aldıkaçtı da dikkat çeker; Anayasa'nın beklenenin tersine, meclis istibdatı değil, yürütme hakimiyeti getirdiğini ileri sürer: "1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu, ruhu meclis hükümeti olan, fakat parlamenter rejimden ilkeler alan bir hükümet şekli meydana getirmekte idi. Fesih müessesesinin olmamasından, istediği zaman Bakanlar

---

ileri sürmektedir: "Çoğunluk sisteminin, ister tek isimli, ister listeli olsun, doğurduğu sonuçlar, aynıdır. ... Ancak, bloke listeli çoğunluk sistemi, bu adaletsizliği daha da belirginleştirmektedir. Çünkü bir seçim çevresinde, en çok oy alan parti listesi bütün milletvekilliklerini elde etmekte ... Bu durum bir partinin ülke genelinde oy sayısı az olsa bile, parlamentoda sandalye sayısını arttırmaktadır." Bkz: Teziç, Anayasa Hukuku, s. 279. Bu sorun, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde DP'nin Meclis'te ezici bir çoğunluk kazanmasını sağlayacak; oy sayısı, DP kadar olmasa da, toplum genelinde oldukça yüksek olan CHP'nin Meclis'te azınlıkta kalmasına sebep olacaktı.

145 "1924 Anayasası yapılırken şüphesiz Atatürk'ün ve yakın çalışma arkadaşlarının zihninde bulunan devrim programının gerçekleşmesi için, çoğunlukçu demokrasi anlayışı daha elverişli koşullar sağlıyordu. Çünkü bu demokrasi tipi, iktidarın tek bir mecliste ve dolayısıyla Meclis'e siyasal yönden hakim bulunan bir hükümette toplanmasını mümkün kılıyordu. Siyasal iktidarın çeşitli merkezler arasında bölüşülmesini, paylaşılmasını, dengelenmesini gerektiren çoğulcu demokrasi ise, devrimlerin yürütülmesi bakımından uygun bir ortam sağlamayabilirdi." Bkz: Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 13.

Kurulunu düşürmek yetkisine sahip olan Meclis'in istibdatından korkulurdu. Halbuki, tamamen aksi olmuş, nazari olan bu görüş fiiliyatta yürütme organının Meclis'e dilediğini yaptırması şeklinde gerçekleşmiş ve 1924 Anayasası hep böyle uygulanmıştır."[146]

Aldıkaçtı, 1924 Anayasası üzerine inceleme yapan pek çok hukukçuyla aynı tespiti yapmıştı. Kubalı da Meclis üstünlüğünü öngören 1924 Anayasası'nın dar bir azınlık hakimiyetine yol açtığını ileri sürüyordu: "Aynı şekilde Anayasamızın dayandığı Meclis Hakimiyeti müessesesi, fiilen yürütme hakimiyeti, hatta bir tek parti grubu ve parti içinde bir azınlık ve hatta iki şahıs (Bayar – Menderes) hakimiyeti durumuna düşmüş, gerçekten bir siyasi müessese olarak niteliğini kaybetmişti."[147] Teziç de, 1924 Anayasası'nın, meclis hükümeti sistemi anlayışı dayanmasına rağmen, yürütme üstünlüğüne yol açtığını; meclis çoğunluğu içinden çıkan yürütmenin, parti mekanizması sayesinde kendi çoğunluğu üzerinde egemenlik kurabildiğini yazıyordu.[148] Teziç'e göre, çok partili hayata geçildiğinde de Anayasa'nın bu niteliği değişmemişti: "1924 Anayasası, hukuki açıdan Meclis üstünlüğünü öngören bir sistem getirmiş olmasına rağmen, uygulamada, gerek tek partili, gerekse çok partili dönemde, bir partinin Meclis'te sürekli çoğunluğunu sağlamış olması nedeniyle, siyasi açıdan, Türkiye'de tamamen 'yürütme üstünlüğüne' dayalı yönetimler gerçekleşmiştir."[149]

Yürütme üstünlüğünün anahtarı meclis çoğunluğundaydı. Çoğunluk usulüne dayalı seçim sistemi sayesinde, seçimleri kazanan parti Meclis'te büyük bir üstünlük kazanmış, 'milli iradeyi' tek başına temsil etme gücüne dahi sahip olabilmişti.[150] Böylece Meclis, seçimlerde galip gelen partinin Meclis'i haline gelmişti. Bu durum, parti liderlerinin Meclis'e istediklerini yaptırabilmelerinin yolunu açıyordu. Anayasa'ya göre, en yetkili kurum olan Meclis'i bir liderler oligarşisi, bu sayede, kolayca teslim alabiliyordu. Başka deyişle, parti disiplini yoluyla siyasi liderler, Meclis'in temsil

146 Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, 3. bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay., 1978, s. 93.

147 Kubalı, *Anayasa Hukuku Dersleri*, s. 8.

148 Teziç, *Anayasa Hukuku*, s. 395.

149 *A.g.e.*, s. 141.

150 Tanör, *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 351.

yetkisini kendi üzerlerine geçirebiliyorlardı. 1924 Anayasası'nda milletin temsilcisi TBMM, liderler oligaşisinin Meclis'ine karşı korumasız bırakılmış; anayasanın üstünlüğü ilkesi liderler oligarşisinin kollayıcılığına terk edilmişti. "1924 Anayasası'nı yapanlar, hem Fransız İhtilali'nin, hem de Anadolu İhtilali'nin etkisiyle, Meclis iradesini sınırlayacak önlemlerin aynı zamanda ulus iradesini sınırlamak anlamına geleceğine inanıyorlardı."[151] Bu nedenle, Anayasa'da Meclis'in sınırlanması söz konusu dahi edilmemişti. Demek ki, yasama erki kendisini, onu yaralayabilecek yegane organa karşı korumasız bırakmıştı; uygulamada yasama üstünlüğünü geçersiz kılan, onu tersine çeviren de bu olmuştu: "Böylece, Meclis çoğunluğunu elde eden siyasal parti, onun grubu ve hükümeti, 'milli irade'yi temsil yetkisini yalnızca kendisinde görmüştür. Hükümet ve parti içinde oluşan dar bir liderler grubunun yarattığı oligarşi, partinin meclis grubunu da denetimi altına alarak, 'milli irade'nin tek sözcüsü ve gerçekleştiricisi kimliğine bürünmüştür. Bu etkenler, 1924 Anayasası'nın öngörmüş olduğu Meclis üstünlüğü sistemini de tersine çevirmiş, fiili bir yürütme üstünlüğü ya da parti oligarşisi sistemi yaratmıştır."[152]

Meclis'teki parti hakimiyeti, çıkarılan kanunların Meclis denetiminden geçmeleri önünde de engel teşkil ediyordu. Anayasa'nın korunmasını sadece Meclis'e bırakan 1924 Anayasası, parti hakimiyetinin yerleşmesiyle birlikte, yukarıdan aşağıya doğru erozyona uğruyordu. Meclis'teki parti çoğunluğu sayesinde, iktidara gelen grup, Anayasa'da öngörülen hürriyetleri dilediği gibi kısıtlama yetkisi kazanıyordu: "1924 Anayasası, hürriyetler konusunda, Fransız Devrimi'nden beri süregelmekte olan "tabii hak" anlayışını kabul etmiştir. ... Bu hürriyetçi anlayışa rağmen, 1924 Anayasası, hürriyetleri geniş ve ayrıntılı şekilde düzenlememiş, çoğu zaman bunların sadece adını saymak ve sınırlarının kanunla çizileceğini belirtmekle yetinmiştir. Böylece Meclis, hürriyetleri dilediği gibi sınırlandıracak kanunlar çıkarılabiliyordu. Üstelik, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi sistemi de

151 Soysal, *Anayasanın Anlamı*, s. 49.
152 Tanör, *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 351.

yerleşmiş olmadığından, Meclis çoğunluğunun oyuyla, azınlığın haklarının ölçüsüz şekilde sınırlandırılması mümkündü."[153]

Kanunların Anayasa'ya aykırılık taşıyamayacakları ilkesi de, hem yargı denetiminin Anayasa'da öngörülmemesi, hem de Meclis'in çoğunluk partisinin kararlarını tasdik kuruluna dönüşmesiyle birlikte önemini yitiriyordu. Böylelikle, parti çıkarları doğrultusunda Anayasa'ya aykırı kanunların çıkarılması dahi mümkün hale geliyordu. Nitekim uygulamada gerçekleşen de bu olmuştu: "Fakat teorik tartışmalar ne olursa olsun, 1924 Anayasası'nda bir anayasa yargısının mevcut olmaması, yukarıda da belirtildiği gibi, Anayasa'nın sertliğine ilişkin hükümlerin etkinliğini büyük ölçüde zedelemiş, Anayasa'ya aykırı kanunların adi çoğunluklarla çıkarılması mümkün kılınmıştır."[154]

Anayasa'da öngörülen düzenin en tepe noktasından, TBMM'den, çözülmeye başlamasıyla, Anayasa'nın yürütme erkini engelleyici ve düzenleyici niteliği de giderek yok oluyordu. Hatta bizzat Meclis aracılığıyla, yürütme erkinin tüm isteklerini kanun biçiminde ifade etmesine imkan sağlanarak, yürütmenin Anayasa'ya aykırı isteklerini dahi kanunileştirmesinin önü açılmıştı.[155] Çoğunluk diktatörlüğü kurulmasının önündeki bütün engeller, Meclis'in mevcut yapısı sayesinde artık birer birer ortadan kaldırılabilir ve çoğunluk diktatörlüğü kanunlarla meşrulaştırılabilirdi. Bir düzen kanuni bir biçimde en tepeden çözüldüğünde, daha alt düzeydeki kurumların, üniversite vb., buna direnmesi mümkün olabilir miydi? Yasama erki, çoğunluk diktatörlüğü kurulmasının önünde engel teşkil etmediğinde, Anayasa bu diktatörlüğe nasıl direnebilirdi? 1924 Anayasası'nın karşılaştığı bu sorun, Anayasa'nın tüm öğelerinin dengesini bozuyor, erklerin yetkilerini boşa çıkararak, Anayasa'nın üstünlüğü ilkesini yok ediyordu. Anayasanın üstünlüğü ayaklar altına alındığında, bizzat Anayasa'nın açtığı bu kilitli

153 Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 11.

154 *A.g.e.*, s. 13.

155 Montesquieu yasaların yürütülmemesini, çağdaş dönemde anayasanın yürütülmemesi olarak düşünmek mümkündür, bir demokrasi için çok ciddi bir sorun olarak görüyordu: "Ama bir halk hükümetinde kanunlar yürütülmedi mi, bu da ancak Cumhuriyetin bozulmasından ileri gelebilir, işte o zaman devlet yıkılmış demektir." Bkz: Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, s. 73.

kapıdan bir gün diktatörlük rejiminin girmesi tesadüf sayılabilir miydi?

Çoğunluk hakimiyeti nedeniyle Meclis, öz itibariyle, milletin hakimiyetini somutlaştırmaktan çıktığı halde, şeklen hala milleti temsil ediyordu. Siyasal düzenin Meclis karşısındaki bu anayasal zayıflığı, çoğunluk hakimiyetine dayanan yürütme erkinin elinde güce dönüşüyordu. Yürütme erki, söz konusu anayasal zayıflıktan siyasal gücünü arttırmak için yararlanıyordu. Öyleyse Anayasa'ya aykırı kanunlar ya da çoğunluk hakimiyeti yoluyla Anayasa'nın ayaklar altına alınması kaçınılmazdı. 1924 Anayasası'nı yürütme hakimiyetine boyun eğdiren bu zorunluluktu.

DP'nin 1950 sonrasındaki tüm gücü de, söz konusu anayasal zayıflığın bir ürünüydü. 1950 ve sonrasındaki tüm seçimlerde Meclis'te hakimiyet kurmayı başaran DP, seçim sistemi sayesinde neredeyse tek başına milletin temsilcisi haline gelebiliyordu. DP sahip olduğu Meclis çoğunluğu aracılığıyla Meclis'ten dilediği kanunları geçirme yetkisi kazanıyordu. Böylelikle DP iktidarı boyunca yasama erki, yürütmenin kendisini kanunlar halinde ifade etmesinin basit bir aracı haline dönüşüyordu. Ama 1924 Anayasası'nın getirdiği düzende, yasama erkinin yürütme üzerindeki denetleyici gücünü yitirmesi sadece yasama erkini etkilemez. Yasama bir kez yürütme egemenliğine girdiğinde, Anayasa'nın niteliği gereği, yargı erkinin de yürütme üzerindeki sınırlandırıcı gücü sona erer. Çünkü yasamanın içinde eridiği yürütme erki başka deyişle DP iktidarı, yargı erkinin karşısına kanun yapıcı kimliğiyle çıkma imkanı kazanır. Dolayısıyla yargı erkinin karşısında artık yürütme değil, bizzat Meclis çoğunluğu yani yasama erki vardır. 1924 Anayasası'na göre, bu mücadelede son sözü söyleme hakkı kanun yapıcıdadır. Klasik bir erkler ayrılığı uygulaması olan kanunların Anayasa'ya uygunluğunun yargısal denetimi 1924 Anayasası'nda öngörülmediğinden, yasama erki karşısında yargı erki yetkisizdir. Hatta denebilir ki, yargının görevi yasama erkinin kabul ettiği kanunları uygulamaktır. Ama bu kanunlar, DP'nin parti gruplarında tasarladığı ve Meclis'te kanun biçimini verdiği dar çıkarlarının bizzat kendileri değil midir? Yürütme erki kendi dar çıkarlarına kanun biçimini verdiğinde, yargı erkinin buna

karşı çıkabilmesi nasıl mümkün olabilirdi? Hukukta bunu sağlamanın tek yolu, yasama erkince hazırlanmış kanunların anayasaya uygunluğunun bir mahkeme tarafından denetlenmesidir. Oysa bu yolu kapatan bizzat 1924 Anayasası'ydı.

DP'nin siyasal gücü asıl olarak Meclis çoğunluğuna dayanıyordu. Yürütme erkinin isteklerine yaşam veren, onları Meclis çatısı altında kanunlar haline dönüştüren bu çoğunluktur. Bu ifade 1924 Anayasası'nın diline çevrildiğinde şu biçimi alır: DP'nin siyasal gücünün görünen yüzü yasama erkidir. Bu yüzün arkasında ise asıl güç yer almaktadır: yürütme erki. Neredeyse tüm DP iktidarı boyunca bu erk, isteklerini yasamanın diliyle ifade eder. Bu ise, 1924 Anayasası'nın pek çok hukukçu tarafından da ifade edilen gizemi değil midir: Yürütmenin egemenliğindeki yasama erki. DP'nin iktidarda olduğu yıllar boyunca faydalandığı da yasamanın bu niteliği olmuştur. Daha önemlisi, söz konusu nitelik Anayasa'ya dayanmaktadır. Çoğunluk usulüne dayalı seçim mekanizmasıyla kurulmuş bir Meclis'in anayasal üstünlüğünü temel almaktadır. Başka deyişle, Meclis'in anayasal üstünlüğü kanuni yollarla yürütmenin egemenliğine dönüşmüştür. Öyleyse, Forumcuların DP iktidarını, daha sonraki bölümlerde de detaylı olarak tartışılacağı üzere, temelde bir yürütme egemenliği olarak görmeleri nedensiz değildir.

3. Forum'un Yolu

Çok partili hayatın henüz ilk yıllarıydı. 1950'li yılların ortalarında bir grup aydın, yurt dışında eğitimlerini tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönmüşlerdi. Yurt dışında eğitim aldıkları yıllar boyunca, İngiltere ve Amerika'daki siyasal rejimlere hem tanıklık etmiş, hem de onu yerinde inceleme imkânı bulmuşlardı. Ülkeye dönmelerinin ardından üniversitede faaliyet gösteren bazı akademisyenlerle temas kurdular. Yurt dışındaki demokratik rejimlerin bir benzerinin Türkiye'de de kurulması, hali hazırda epey yol almış bulunan çok partili hayatın, dünyadaki demokratik rejimlerle karşılaştırılarak ilerletilmesi amacıyla görüşmeler, toplantılar

yaptılar.[156] Bütün bu görüşmelerin verimi, 1 Nisan 1954 tarihinde, Türkiye'de yayımlanmış en önemli siyasal dergilerden biri olarak gün ışığına çıktı: *Forum* dergisi.

Forum dergisinin çıkarılmasına asıl olarak Aydın Yalçın ile eşi Nilüfer Yalçın öncülük ettiler.[157] Derginin kurucularından Prof. Osman Okyar, dergi fikrinden nasıl haberdar olduklarını, otuz yıl sonra şöyle anlatmıştı: "Kuruluşta öncülük etmiş olan Aydın Yalçın ve refikası Nilüfer Yalçın, mezuniyet sonrası eğitimlerini tamamlamak üzere 1950'lerin İngiltere'sinde geçirdikleri birkaç yıldan sonra Türkiye'ye dönünce, siyasi ve iktisadi konuları ele alan bir dergi çıkarmak istediklerini yakın dostlarına bildirdiler."[158]

Dostlarına bildirdikleri, elbette, sadece bu istekle sınırlı değildi. Yalçın çifti, yaptıkları görüşmelerde derginin nasıl bir siyasal rol üstleneceğini de söylemişlerdi. Derginin çok partili hayatı desteklemesi, onu mümkün olduğunca fikri kaynaklarla beslemesi öngörülüyordu. Okyar'a göre, dergi çıkarılması isteğinin arka planında, İngiltere demokrasisinden gelen gelenekleri Türkiye'de uygulamak arzusu yatıyordu.[159] Okyar'ın söylemlerinden yola çıka-

156 Birlikte toplantılar düzenleyen bu grubu Aydın Yalçın şöyle anlatıyordu: "Askerlikten terhis olduktan sonra, 1953 yılı ders senesi başından itibaren üniversitedeki arkadaş ve meslektaşlarımla bir konuşma ve tartışma grubu kurmuştuk. 15-20 kişi olan bu grup içinde Turhan Feyzioğlu, Turan Güneş, Bahri Savcı, Yaşar Karayalçın, Aki Erginay, Kudret Ayiter, Bedi Feyzioğlu, Cemal Aygen, Bahattin Baysal, Erdal İnönü, Cavit Erginsoy, Metin And, Bülent Ecevit ve Cahit Talas'tan müteşekkil ve zaman zaman da bazı arkadaşların katılmasıyla sayısı değişen, 19-20 kişilik bir entelektüel grubumuz vardı. Bizi bir araya getiren en mühim sebep, ilim adamı olarak, aydın olarak, tecerrütten kurtulmak, düşünce ve müşahedelerimizi disiplinli bir biçimde birbirimizle paylaşmak ve mübadale etmekti. Bu işi gayet ciddiye almıştık. Askerlikten önce de zaman zaman gene arkadaşlarımızla muntazaman buluştuğumuz ve toplandığımız oluyordu. Fakat asıl ciddi ve devamlı toplantılar bilhassa 1953 ders yılı başından itibaren başlamıştı." Bkz: Aydın Yalçın, "Fikir Mihrakları Kurmak", *Forum*, C: XIV, No: 169, 15 Nisan 1961, s. 11.

157 Yalçın çifti sadece öncülük etmekle kalmaz, 1957 yılına kadar da dergiyle bilfiil ilgilenir: "1954 Nisan'ından 1957 Kasım ayına kadar *Forum*'un yayınlarıyla çok yakından ben ve karım meşgul olduk." Bkz: Aynı yerde.

158 Osman Okyar, "Sistem Devamlılığı ve İktisadi Politika IV, 1960'ların İktisat Politikasının Oluşmasında *Forum*'un Rolü," *Yeni Forum*, C: V, No: 105, 15 Ocak 1984, s. 10.

159 Osman Okyar, Yalçın çiftinin dergiden beklentilerini şöyle anlatmaktadır: "Bu isteğin [*dergi çıkarma isteğinin*] gerisinde iki noktanın ağır bastığını zannediyorum. Birincisi, Türkiye'de İkinci Dünya Harbi'nden sonra başlamış olan çok partili demokratik hayatı desteklemek ve bazı fikir kaynakları ile beslemek idi. İkinci nokta, İngiltere demokrasisinden gelen gelenekleri Türkiye'de uygulamak arzusu idi." Bkz: Aynı yerde.

rak, derginin Türkiye demokrasisi için Batı demokrasilerini model alacağını ileri sürmek mümkündür.

Batı demokrasilerinin model olarak kabul edilmesi, Forumcuların kendilerine bakışlarını da etkilemişti. Bu bakış açısıyla Aydın Yalçın, Meşrutiyet aydınları ile *Forum* dergisinin yazar kadrosu arasında koşutluk kuruyor; kendilerini, Batı'da gördüklerini Türkiye'deki arkadaşlarına aktaran Meşrutiyet aydınları gibi değerlendirdiklerini söylüyordu: "Birinci Meşrutiyet Hareketinin öncüleri, Namık Kemal ve arkadaşlarına, İngiltere'de, Fransa'da gördüklerini anlatmışlar ve onlara somut öneriler sunmuşlarsa, İkinci Dünya Savaşı sonunda yurt dışına gidip, 1950 yıllarının başında, Türkiye'ye dönen bizler de aynı heyecanla, aynı düşüncelerle dolu idik."[160] Forumcular da, Meşrutiyet aydınları gibi, ülkeyi aydınlatma, ilerletme fikriyle yola çıkıyorlardı.

Derginin çıkarılmasından önce, Aydın Yalçın'ın söylemiyle, 'Türkiye'nin çağdaş Meşrutiyetçileri' evlerde sık sık toplantılar yaptılar ve birbirleriyle fikir alışverişinde bulundular.[161] Evlerde yaptıkları bu toplantılar çok verimli geçiyordu: "...bazı toplantılar, gerçekten bir seminer atmosferi içinde cereyan ediyordu. İçimizden biri çok daha önceden tespit edilmiş olan, canlı bir konu üzerinde araştırma ve inceleme yapıyor; gerekli yerlerden bilgi ve veri topluyor; konuyu bilenlerle konuşuyor ve gelecek toplantıya bir sunuş hazırlıyordu."[162]

Toplantıya katılanlar, tek kişinin bakış açısıyla yapılan bu ilk sunumla yetinmiyorlardı. İlk sunumun ardından, aynı konuda

160 Aydın Yalçın, "Eski *Forum*'un Kuruluş Hikayesi II, *Forum*'un Uyandırdığı İlgi", *Yeni Forum*, C: I, No: 15, 15 Nisan 1980, s. 12.

161 Aydın Yalçın bu ev toplantılarını şöyle anlatıyordu: "Bu toplantılara daha önceden tespit edilen fikri ve aktüel konularda bir arkadaşın sunduğu tebliğlerle başlıyorduk.Yarım saat süren bu ilk raportör konuşmasını müteakip, genel tartışma başlıyor ve birkaç saat konuşuyorduk. Çay veya bira içiyorduk. Raportörün konuşmasından önce son 10-15 gün içinde birbirini göremeyenler yarım saat kadar bir süre boyunca sohbet ediyorlardı. Konuşmalara daima ev sahibi arkadaş başkanlık ediyor ve her 15 günde bir başka bir arkadaşın misafiri oluyorduk. Bu toplantılarda zamanın ve memleketin, fikri bakımdan manidar olan birçok konuları ele alınıyordu. Arkadaşlar çalışma, araştırma ve fikri hazırlıklarıyla, ele aldığı konuları çok güzel hazırlıyorlar ve genel tartışma son derece enteresan ve istifadeli oluyordu." Bkz: Yalçın, "Fikir Mihrakları Kurmak", *Forum*, No: 169, s. 11.

162 Yalçın, "Eski *Forum*'un Kuruluş Hikayesi II", *Yeni Forum*, No: 15, s. 12.

ikinci bir raportör, farklı bakış açısıyla bir sunum daha yapıyordu; en sonunda ise, tüm davetlilerin katılımıyla genel bir tartışma cereyan ediyordu.[163] Davetlilerin toplantılardaki tartışma biçimlerinden, söz konusu toplantılara, entelektüel çevre içerisindeki alelade arkadaş buluşmalarından çok daha fazla önem atfettiklerini; tartışmalara hem içerik, hem de usûl yönünden daha büyük bir ciddiyetle hazırlandıklarını söylemek mümkündür.

Bu ciddiyetin bir ürünle somutlaştırılmak istenmesi aslında beklenmesi gereken bir gelişmedir. Nitekim öyle de olur: Toplantılar esnasında konuşmaları bir kişinin derlemesi ve yazıya dökmesi fikri ortaya atılır.[164] Böylelikle, ileride *Forum* dergisini gün ışığına çıkaracak süreç de başlamış olur. Bu sayede, toplantılarda hararetle tartışılan konuların sadece davetliler arasında kalması da engellenmiş olacaktır. Üzerine tartışılan konuların yayımlanması fikri, ister istemez, bunun nasıl yapılabileceği sorusunu doğuracaktı.[165] İşte bu soruya verilen yanıt, *Forum* dergisi oldu.

3.1. Forum ve Aydınlar

Derginin ilk sayısı 1 Nisan 1954 tarihinde yayımlanmıştı. Yayın hayatı ise 15 Ekim 1969'a kadar devam etti. Kurucuları Bahri Savcı, Osman Okyar, Bedii Feyzioğlu, Aydın Yalçın, Turhan

163 Aynı yerde.

164 Aynı yerde.

165 "Bu konuşmalarda, yapılan tartışmaların, sunulan tebliğlerin daha geniş bir çevreye duyurulması fikri ortaya atıldı. Arkadaşlar bu toplantılarda fikren çok iyi kamçılanıyorlar ve beliren fikirlerin daha geniş bir zümre ile paylaşılması arzusunu hissediyorlardı. 1953 yılının sonuna doğru iki görüş belirdi. Bir kısım arkadaşlar toplantı konuları ve yapılan konuşmaların, zaman zaman yayınlanacak broşürler halinde amme efkarına aksettirilmesine taraftardılar. Ben, Bahri Savcı ve daha birkaç arkadaş bunun tatminkar olmayacağı kanısında idik. Nihayet bir gün Akif Erginay'ın evinde yapılan bir toplantıda, Bahri Savcı, Cemal Aygen ve daha bir iki arkadaşla birlikte ben, dergi fikrini ortaya attık. Fikir genel olarak tasvip görmedi. Fakat ben ve Bahri Savcı bu fikri iyiden benimsemiştik. Ben tartışma grubumuz dışında bu fikre taraftar daha bazı arkadaşlar bulabilirsek böyle bir teşebbüse geçebileceğimize kani oldum. İstanbul'da Turan Güneş ile konuştum. Üniversiteden daha bazı arkadaşlardan söz aldım. En çok güvendiğim arkadaşlardan biri Turhan Feyzioğlu idi. İngiltere'de bulunuyordu. Ona mektup yazdım, fikri heyecanla benimsedi ve teklif ettiği FORUM adını da beğendiğini bana yazdı. Bu isim dergi fikrine taraftar arkadaşlar tarafından azcık yadırganıyordu. Bahri Savcı pek itiraz etmedi. Bülent Ecevit ismi beğendi ve benimsedi. " Bkz: Yalçın, "Fikir Mihrakları Kurmak", *Forum*, No: 169, s. 11, 12.

Feyzioğlu, Turan Güneş, Nilüfer Yalçın, Bülent Ecevit, Kemal Salih ve Nejat Tunçsiper'di.[166]

Derginin kurucularının büyük bir kısmı akademi mensubuydu. Kurucular arasında saydığımız ilk beş isim üniversitede doçent olarak çalışıyorlardı; Turan Güneş ise asistandı. Yazarlarının önemli bir kısmı da, kurucular gibi, akademi üyesiydi. Bilimsel çalışma geleneği içerisinde yetişmişlerdi. Bunun, *Forum*'daki yazılara ve incelemelere etki etmemesi mümkün değildi. Nitekim, ampirizme başka deyişle olgusal incelemeye ve teoriden ziyade güncel olguların rasyonel tahliline verilen ağırlık, *Forum* dergisinde yayımlanan yazıların ortak özelliği oldu.[167] Söz konusu ampirik inceleme yapma alışkanlığının *Forum*'a önemli bir getirisi de vardı: Yayımlanan yazılarda devamlı surette güncel sorunların tahlil ediliyor olması, derginin sadece bilimsel bir karakter taşımasını sağlamıyordu, aynı zamanda, soyut, güncellikten kopuk bir dergi olmasını da engelliyordu.[168]

Derginin kurucu kadrosu ve yazarları, eğitimleri sırasında yurt dışında bulunmuş; dünyadaki demokrasi uygulamalarını görme şansına sahip olmuş aydınlardı. Eğitimleri esnasında, seviyeli ve tarafsızlık iddiasına sahip yayın organlarının Batı demokrasilerinde oynadıkları role bizzat tanıklık etmişlerdi.[169] Türkiye'de de bu

166 *Forum*, C: I, No: 1, 1 Nisan 1954, s. 20.

167 "Biz Türkiye'de şimdiye kadar alışılmış ve kısır kalmış bir dergicilik yoluna iltifat etmemeye karar verdik. Hadiseye ve ampirik tahlile dayanmadığımız takdirde, bizden evvel söylenenleri ve nihayet kendi kendimizi tekrar etme tehlikesi varid olabilirdi. Esasen başka türlü hareket edemezdik. Çoğumuz ilim metodu geleneği içerisinde yetişmiş bulunuyorduk." Bkz: "İkinci Yılımıza Girerken", *Forum*, C:III, No: 25, 1 Nisan 1955, s. 2.

168 "Biz *Forum*'u bir aksiyon dergisi, günlük siyasi aktüaliteyi takip eden bir haber ve yorum dergisi olarak kurmadık. Fakat aktüalite ile ilgisi tamamen kopuk, günlük meselelere karşı ilgisiz, kuru bir organ halinde de mütalaa etmedik. Derginin bilhassa ilk 3 yılında, ben şahsen, kısa notların, fikri muhtevası olan, fakat bir noktai nazar ve görüş ifade eden kısa tahliller olmasını temin etmeye çalışıyordum." Bkz: Yalçın, "Fikir Mihrakları Kurmak", *Forum*, No: 169, s. 12.

169 Metin And, *Forum*'u çıkarırken hangi yayın organlarından etkilendiklerini şöyle anlatıyordu: "1954'te başladı. 1954'ten önce Aydın ve Nilüfer Yalçın Londra'da idik. Aydın Yalçın London School of Economics'de doçentliğe hazırlanıyordu. O zamandan beri İngiliz dergileri, İngiliz fikriyatı, İngiliz modeli demokrasi ile ilgiliydi. O zamanlar Economist, New Statesman and Nation gibi dergiler vardı. *Forum*'un da şekli, planlaması ve içeriği New Statesman and Nation'a benzedi." Bkz: Nursel Sağıroğlu, "An Intellectual Opposition In The DP Period, 1954-1960", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990.), s. 96.

tür bir derginin çıkarılabileceğini düşünüyorlardı. Kuruculardan Osman Okyar, *Forum* dergisinin üstleneceği siyasal rolü şöyle anlatıyordu: "Bilindiği üzere, başlıca İngiliz siyasi partilerinin, İşçi Partisi ve daha az ölçüde, Muhafazakar Partinin, gerisinde veya yanında, bunların fikriyatını oluşturan, olaylar karşısında politikanın belirlenmesine yardım eden, zaman zaman iktidarı tenkit eden dernekler ve dergiler bulunuyordu. Bunların en meşhurları, İşçi Partisinin fikriyatını besleyen 'Fabian Society' ile liberal olmakla beraber daha müstakil kalan 'Economist' dergisi idi. Yeni kurulan *Forum*'un bunlara benzer bir görev yapması düşünüldü."[170] *Forum* böyle bir rol üstlenecekti. Kurucu ve yazarlarının Batı demokrasilerinde geçirdikleri uzun yıllar, onlara Economist gibi tarafsız olduğu iddiasına sahip fikir organlarının Batı'da oynadıkları rolü görme imkanını vermiş; içlerinde, benzer türde girişimleri ülkemizde de gerçekleştirme özlemi uyandırmıştı.[171] *Forum* işte bu özlemin vücut bulmuş haliydi.

Forum dergisi, düşünsel tartışmaların yapılabileceği bir "meydan" işlevi görme iddiasıyla çıkış yapmıştı. Öyle ki, derginin büyük puntoyla yazılmış isminin altında, küçük puntoyla yazılmış bir "Fikir Meydanıdır" ibaresi yer alıyordu.[172] İlk sayının çıkış yazısı olan "*Forum*'un Davası" başlıklı yazıda da, *Forum* dergisinin neden bir fikir meydanı olarak nitelendiği açıklanıyordu: "Basın ve radyo gibi modern haberleşme vasıtalarının olmadığı eski çağlarda, hür site vatandaşları sitenin merkezi bir yerinde toplanır, burada müşterek meselelerini konuşurdu. Bu meydanın eski Yunandaki adı Agora, Romadaki adı ise FORUM'du. Bugün FORUM kelimesi birçok batı memleketlerinde, fikirlerin serbestçe söylendiği ve tartışıldığı herhangi bir yere verilen sembolik bir isim olmuştur. ... FORUM, "sitemizi" ilgilendiren her konuyu aydınlarımızın serbestçe düşünmesine, tartışmasına imkan veren bir meydan olmak

170 Okyar, "Sistem Devamlılığı ve İktisadi Politika IV", *Yeni Forum*, No: 105, s. 10.

171 "*Forum*'un Davası", *Forum*, C: 1, No: 1, 1 Nisan 1954, s. 1.

172 Hasan Hüseyin Akkaş, "*Forum* Dergisi'nin Öne Çıkmış Temel Entelektüellerinin Türkiye'nin Siyasal ve Kültürel Sorunlarına Yaklaşım Biçimleri (1954-1957)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2004.), s. 18.

emelindedir."[173] Dergiye neden "*Forum*" isminin konulmuş ve alt başlık olarak da "Fikir Meydanı" ibaresinin seçilmiş olduğu, derginin çıkış yazısında böyle anlatılmıştı.

Kurucu ve yazarları, *Forum*'un, fikirlerin serbestçe ifade edilebildiği bir kürsü işlevi görmesini istemişlerdi. Dergiye, hür site vatandaşlarının siyasal tartışmalara katıldıkları '*Forum*' ile aynı adı koyarak, toplum düzeninde hür tartışma yolunu benimsediklerini anlatmak istemişlerdi.[174] Çıkış yazısında, siyasal tartışmaların serbestçe yapılabildiği yayın organlarının, demokrasinin başarıyla hüküm sürdüğü memleketlerde, halkın aydınlatılması açısından, önemli vazifeler üstlendiği söyleniyordu. Bu organların, farklı görüş ve inançtaki vatandaşların düşüncelerini karşılaştırmalarını, böylelikle, halk oyunun aydınlatılmasını sağladıkları ifade ediliyordu.[175] *Forum* dergisi etrafında toplanan yazarlar Türk demokrasisinin de benzer fikir organlarına muhtaç olduğunu düşünmüşlerdi: "Dergi etrafında toplanan bizler de, Türk Demokrasisinde tıpkı Klasik çağların Forumuna benzer fikir ocaklarına şiddetle muhtaç bulunduğumuzu hissediyoruz. Memleketimizde kararlı bir hürriyet düzeninin kurulabilmesi için, meselelerimizin hür ve seviyeli tartışma havası içinde aydınlatılması şartına hayati bir önem veriyoruz."[176] Hür ve seviyeli tartışma havası! *Forum* dergisinin yayın hayatında savunacağı yaklaşım bu olacaktı.

Forum yazarları başyazılarında, bütün Türk aydınlarının *Forum*'daki tartışmalara katılabilmesini sağlamak istediklerini, dergiyi bunu yapabildiği oranda başarılı kabul edeceklerini dile getirmişlerdi. *Forum*'u okuyan her aydının, yapılan tartışmalara yeni bir şeyler katmasını, onu zenginleştirmesini arzu ediyorlardı. Öyle ki, en büyük arzularını, "FORUM'u meraklı ve araştırıcı Türk aydınının zevkle ve istifade ile okuyabileceği bir dergi yapmak,"[177] olarak açıklamışlardı. Bu anlayışla yola çıkan *Forum*, alelade halka değil, 'aydınlara' seslenen bir dergi olmak emelin-

173 "*Forum*'un Davası", *Forum*, No: 1, s. 1.
174 Aynı yerde.
175 Aynı yerde.
176 Aynı yerde.
177 *A.g.m.*, s. 2.

deydi. Derginin çıkış yazısında, seslenilen okuyucu tipi dahi tarif edilmişti: "FORUM'un aradığı okuyucu, zihni tecessüs ve merakını diğer kaynaklardan kafi derecede tatmin imkanı bulamayan, fikir ve kanaatine şekil verirken daima araştıran, meselenin bilinmesi gereken temel unsurlarını öğrenmek isteyen kimselerdendir."[178] Dergi, yayın hayatındaki ikinci yılını doldururken, yazarları, seslendikleri kitleyi tekrar tarif etme gereği duymuş ve derginin elitist çizgisinin süreceğini, halka seslenmek adına fikirlerini vulgarize etmeyeceklerini açıklamışlardı: "FORUM hem bir ilim dergisi, hem de aydın amme efkarının teşekkülüne yardım edecek bir yorum ve tahlil organıdır. Hitabettiğimiz kütle, devlet idaresi ve siyasi ilimler sahasında oldukça geniş fikre sahip seçkin aydınlardan müteşekkildir. Bu sebeple yazılarımızın standardını düşürmeye müncer olacak vülgarizasyon yolu bizim için cazip değildir."[179]

Aydınlara seslenen bir yayın organı olarak kurulan *Forum*, okuyucularından ve yazarlarından da aydın insanlara yaraşır katkılar bekliyordu. Tartışmalar esnasında derginin aydınlara özgü sorgulayıcılığını yitirmesi ya da üslup açısından seviyesini düşürmesi kesinlikle istenmiyordu. Derginin çıkış yazısında, *Forum*'un fikri dogmatizme, bir sorunun yalnızca tek bir cevabı olabileceği fikrine cephe alacağı, amiyaneliğe kaçmayacağı, seviyesini ise devamlı koruyacağı net bir biçimde ifade edilmişti.[180]

Forum yazarları, derginin düşünsel seviyesini düşürmeyi istemedikleri için, okuyucularından fikri gayret göstermelerini arzu ediyorlardı.[181] Bununla birlikte, derginin okuyucuya tepeden bakan, üst perdeden konuşan, bilgiç ve kuru bir dergi olmasını da istememekteydiler.[182] Okurlardan beklentileri, yalnız yayımlanan yazıları okumaları değildi; aynı zamanda, aydın okurların *Forum* dergisi aracılığıyla karşılıklı fikir alışverişinde bulunmalarını da istiyorlardı. Bu nedenle *Forum* yazı kurulu, herhangi bir dergi yazı kurulundan farklı olarak, kendi işlevinin sadece seviyeli fikirlerin ifade edilmesine gözcülük ve aracılık etmekle sınırlı olduğunu söy-

178 Aynı yerde.
179 "İkinci Yılımıza Girerken", *Forum*, No: 25, s. 2.
180 "*Forum*'un Davası", *Forum*, No: 1, s. 2.
181 Aynı yerde.
182 Aynı yerde.

lemekteydi: "FORUM'un şimdiki yazı kurulu kendini ancak bir müteşebbis heyet saymaktadır. Bütün rolümüz, tartışma meydanının seviyeli, istifadeli ve düzenli şekilde faaliyet göstermesine gözcülük etmek olacaktır."[183] Bu yaklaşımı mümkün olduğunca somutlaştırabilmek, okurların birbirleriyle ve yazarlarla fikir alışverişinde bulunmalarına aracılık edebilmek amacıyla, dergide, "Okurların Forumu" başlıklı bir bölüme dahi yer verilmişti.[184] Okuyucularca dergiye gönderilen yazılar bu bölümde yayımlanmaktaydı.

Forum'un siyasal çizgisinin kapsamı ise, dergide güncel olaylarla ilgili ampirik incelemeler yayımlandıkça yavaş yavaş belirginleşmişti. Çıkış yazısında, 'aydınlar arasındaki hür ve demokratik tartışma ihtiyacına' yapılan vurgu, derginin daha sonraki sayılarında 'tarafsız, bilimsel tutum' gibi yeni temalarla zenginleştirilmişti. İlk birkaç sayıda pek fazla değinilemeyen, neredeyse sadece derginin kapağındaki, "on beş günlük tarafsız siyaset, iktisat, kültür dergisi" tarifinden ibaret kalan tarafsızlık anlayışı, derginin yedinci sayısında Turhan Feyzioğlu tarafından netleştirilmeye çalışılmıştı: "*Forum* tarafsızdır. *Forum* ailesini kuranların mühimce bir kısmı, benim gibi, partilerin ve politikanın dışında kalmağa kararlı ve esasen meslekleri icabı da politikada taraf tutmayan insanlardır. ... *Forum*, kapağında ilan edildiği gibi dergi olarak tarafsızlık şiarını benimsemiştir."[185]

Bununla birlikte, "tarafsız siyaset dergisi" tarifi çelişkili bir ifade izlenimi vermektedir. Bir kişinin, belirli bir siyasal tavrı alenen savunduğu halde, tarafsız kalmayı sürdürebileceği iddiası açıklanmaya muhtaçtır. Bu çelişkinin Feyzioğlu da farkındadır. Bu nedenle, yukarıdaki ifadeyle yetinmez, tarafsızlıktan ne kastettiğini daha açık ifadelerle yazma gereği duyar: "Hem durumu daha iyi açıklamak, hem de bir soruya daha cevap vermek için tarafsızlıktan ne anladığımı da kısaca belirtebilir miyim: Benim tarafsızlıktan

183 Aynı yerde.

184 Yalçın Küçük, okuyucu mektuplarını bu derece önemsemenin bir Anglo-Amerikan usulü olduğunu ileri sürüyor. *Forum* için Küçük şunları yazıyor: "Anglo-Amerikan usullerini bilen genç üniversite öğretim üyelerinin dergisi oluyor; Anglo-Amerikan dünyasında, yayınlarda, okuyucu mektupları hiçbir zaman küçümsenmiyor." Bkz: Yalçın Küçük, *Aydın Üzerine Tezler*, C: V, 2. bs, İstanbul, Tekin Yay., 1997, s. 582.

185 Turhan Feyzioğlu, "2 Mayısın Manası (Dostlara Mektub'a Ek)", *Forum*, C: I, No: 7, 1 Temmuz 1954, s. 13.

anladığım, partiler dışı ve beşer kudreti nisbetinde objektif kalmağa çalışmaktır. Yoksa belli meselelerde açıkça cephe almaktan kaçınmak değil. Kanaatsızlık başka, tarafsızlık başkadır."[186] Siyasal konularda incelemeler yapan diğer *Forum* yazarlarının da, bu faaliyetlerine rağmen, derginin tarafsız bir siyasal çizgi izlediği fikrinde oldukları düşünüldüğünde, Feyzioğlu'nun bu iddiasının *Forum* dergisi için münferit bir iddia olmadığı ileri sürülebilir.

Forumcular, hür demokratik cemiyet nizamında aydının güncel meselelerdeki bilimsel, siyasal tespit ve tahlillerini toplumla paylaşma yükümlülüğü olduğunu düşünmekteydiler. Bu yükümlülüğün gereklerine uygun davrandığı için aydının, bilim adamının siyaset yaptığı, tarafsızlığını yitirdiği iddia edilemezdi.[187]

Bununla birlikte, söz konusu düşünce bilim adamlarına, akademisyenlere aktif siyaset yapma kapısının açılması biçiminde anlaşılmamalıydı. *Forum* bu konuda bir kayıt düşme gereği duymuştu. Dergiye göre, siyasal bir konuda özgürce fikrini açıklamak ile aktif siyaset yapmak arasında farklar vardı. Bahri Savcı, *Forum*'daki bir yazısında aktif siyaseti, teşkilatlı bir biçimde demokratik yollarla halkın rızasını kazanarak, en yüksek emretme gücünü başka deyişle iktidarı ele geçirmek biçiminde tarif ediyordu. Savcı, ancak bunun yapılması durumunda söz konusu kişinin aktif siyaset yapmış kabul edilebileceğini söylüyordu.[188] Ancak Savcı'ya göre, bir de aktif olmayan, sadece düşünsel tespitlerin kamuya açıklanmasını içeren bir siyaset tarzı vardı. İktidarı kazanmaya çalışmadan,

186 Aynı yerde.

187 Turhan Feyzioğlu bu konuda şunları yazmaktadır: "Demokrasilerde tarafsızlar, hata ifratlara karşı cephe almak suretiyle sistemin işlemesine sayılarından çok daha büyük ölçüde yardımda bulunurlar. Tarafsız ve ilmi tutum, suya sabuna dokunmamak ve memleket meselelerine sırt çevirmek demek değildir. Yurdunun menfaatlarına aykırı gördüğü bir duruma parmak basmak, tarafsız bir yazarın, bilhassa içtimai ilimlerle uğraşan bir Üniversite mensubunun hakkıdır. Bazı hallerde ise vazifesidir." Bkz: Aynı yerde.

188 "Bugünkü şartlara göre en yüksek emretme ve tanzim etme iktidarını ele geçirmek ve müdafaa etmek için; bu iktidarı ele geçirmenin demokratik yolu olan çoğunluğun rızasını kazanabilme veya muhafaza edebilme hususunda belli fikirleri bildirme, onları ikna yolu ile kabul ettirme, ve nihayet bu fikirleri icra etme yetkisini kazanma veya muhafaza etme hususlarında bir teşkilat ve kadronun herhangi bir kademesinde yer alındığı zaman, bu teşkilat ve kadronun iktidarı ele geçirme veya muhafaza etme faaliyetine katılmış olur; yani, siyaset yapılmış olur ve siyaset de, faal surette siyaset olarak tavsif edilmek gerekir." Bkz: Bahri Savcı, "Memur-Politik Alan Münasebetleri", *Forum*, C: I, No: 9, 1 Ağustos 1954, s. 9.

sadece halkın istek ve eğilimlerine en uygun hareket tarzının belirlenmesi, bu eğilimleri ifade eden çözüm yollarının bulunması amacıyla düşüncelerini açıklamak, Bahri Savcı'nın fikrince, aktif siyaset olarak görülemezdi.[189] Bu, fikir hürriyetinin bir gereğiydi. *Forum* yazarları dergide yapılanın ve savunulanın da bu olduğunu düşünüyorlardı. Bu çerçevede *Forum* kendisini şöyle tarif ediyordu: "Binaenaleyh FORUM hiçbir zaman bir aksiyon organı olma hedefiyle işe başlamadı. Yazı yazanların hepsi, siyasi cereyanlardan, nüfuz ve tesirlerden uzak kalarak, yalnız ve yalnız entelektüellik görevini ifaya azmetmiş kimselerdir. Bu görev, demokratik hür cemiyet nizamında düşünme ve düşüncelerini anlatma ve yayma görevidir. ...Bu bakımdan FORUM hem bir ilim dergisi, hem de aydın bir amme efkarının teşekkülüne yardım edecek bir yorum ve tahlil organıdır."[190]

Başka bir yerde ise, *Forum* amacını, "milli hayatımızın çok özlemlerden sonra kavuşulan bu demokratik gelişme çağında, yurt meselelerini, siyasi iktidar savaşının taraf tutan görüşüne ve taktiklerine göre değil, ilmi ve mutlak tarafsız teemmülün mantıki sonuçlarına göre ortaya koymak, çözüm yollarını"[191] araştırmak olarak açıklamıştı. Bu anlayışla *Forum* dergisi, iktidar savaşı yapan siyasi teşekküllerden hiçbirisinin politikasını gütmediğini;[192] iktidarı elde etmeğe çalışan türlü akımlar arasında kendi tarafsız kimliğini korumaya, bilimsel düşüncenin kendisine gösterdiği alanda bağımsızlığını sağlamaya çalıştığını ileri sürüyordu.[193] *Forum* siyasal meseleleri, bilimin soğukkanlı ve hassas terazisinde tartan, onları rasyonel inceleme yöntemiyle sınayan tarafsız aydınların fikir ve yayın organı olma iddiasıyla Türkiye'nin siyasal

189 "Şimdi, bir siyasi teşekkül dışında olarak, ve doğrudan doğruya iktidarı kazanmağa veya muhafazaya müteveccih olmayacak, eşyanın tabiatına ve umumun dilek ve temayüllerine en fazla yaklaşan hareket tarzının belirlenmesine fikir beyanları, teşvik ve tahliller, çözüm yolları gösterme ise, artık bir siyaset, hele faal bir siyaset değildir; sadece ve sadece, bir fikir ve ifade hürriyetidir." Bkz: *A.g.m.*, s. 10.

190 "İkinci Yılımıza Girerken", *Forum*, No: 25, s. 2.

191 "Cereyanlar Arasında Bağımsız *Forum*", *Forum*, C: I, No: 11, 1 Eylül 1954, s. 1.

192 "Binaenaleyh, FORUM'da iktidarı elde etmeğe veya muhafaza etmeğe yönelmiş bir faaliyet gösteren herhangi bir teşekkülün, partinin siyasi amaçlarını savunmağı görmek şöyle dursun, en hafif anlamı ile, onlara maddi ve manevi bir zemin hazırlama vasfı dahi görülemez." Bkz: Aynı yerde.

193 Aynı yerde.

yaşantısına dahil olmuştu.[194] Öyle ki, *Forum* bu uğurda, fikir hürriyeti için hiçbir şeyden yılmayacağını, her türlü baskıya katlanmaya hazır olduğunu dahi ilan etmişti.[195] Siyasal konularda fikrini söyleme ve siyasal yaşama katılma özgürlüğü *Forum*'da kamuya ilan edilen temel ilkeydi.

Forum söz konusu ilkeden herhangi bir geri adım atmaya da niyetli görünmemekteydi. Devlet memurlarının, üniversite mensuplarının, öğrencilerin siyasetle uğraşmalarının DP hükümetince yasaklanmak istenmesi üzerine, 15 Temmuz 1954 tarihli başyazısında, söz konusu ilkeyi demokratik rejim için bir '*casus belli*' kabul ettiğini, hayli sert bir üslupla ilan etmişti. Eğer demokratik bir rejim amaçlanıyorsa, *Forum*'a göre, bu ilkeden feragat edilemezdi: "Demokraside siyaset her vatandaşın vazifesidir. Parlamento, demokrasinin beşiği olan İngiltere'de adeta bütün memlekete yayılmış olan bu tartışma gruplarının [öğrenci dernekleri ve kulüpleri kastediliyor] bir konfederasyonudur. Bu birlik adeta minyatür halde milli bir münazara mahallidir. Aradaki yegane fark, Parlamentodaki münazara kanun şeklinde nihai bir milli kararı ifade eder. Diğer binlerce, yüz binlerce münazara ve tartışma ise, bu nihai kararı hazırlayan, ilk çalışmalar olarak kabul edilmektedir. Bunları kösteklemek, parlamentonun faaliyetini de kösteklemek olur. Hakiki fonksiyonunu ifa edemeyen parlamentonun sonucu da totaliter diktatörlüktür."[196]

Aynı yazının bir başka bölümünde, demokratik bir siyasi rejimde devlet idaresi üzerine fikir beyan etmenin her vatandaşa tanınmış tabii bir hak olduğu ifade ediliyordu. Devlet idaresini ilgilendiren meseleler üzerinde, fikri olan herkesin konuşma ve tartışma hakkına sahip olduğu; demokratik memleketlerde hiçbir ferdin, hiçbir sınıfın, teşekkül ve topluluğun milli ve siyasi meseleleri konuşmasının, bunlar üzerinde kendine göre karar almasının engel-

194 Bununla birlikte, *Forum* yazarlarının tarafsızlık iddiası aslında naif bir iddiadır. Nitekim kendileri de bu iddianın gereklerini yerine getirmemişlerdir. 27 Ekim 1957 seçimleri öncesinde Turhan Feyzioğlu Cumhuriyet Halk Partisi'nden, Aydın Yalçın ise Hürriyet Partisi'nden aday olarak siyasete atılmışlardır.

195 "İkinci Yılımıza Girerken", *Forum*, No: 25, s. 1.

196 "Siyasetle Uğraşmak", *Forum*, C: I, No: 8, 15 Temmuz 1954, s. 2.

lenemeyeceği savunuluyordu.[197] Totaliter rejimlerde ise, *Forum* çevresi, bunun tam tersi bir anlayışın hakim olduğunu ileri sürmekteydi: "Totaliter rejimlerde Devlet idaresini ilgilendiren meselelere karşı alaka gösterme, ve bilhassa siyasi iktidarı elinde bulunduran zümrenin icraatı hakkında, tasvipten gayrı fikir beyan etme suçtur. Bu hal o rejimlerin dayandığı siyasi ve içtimai felsefe muvacehesinde mantıkidir. Çünkü, iktidarı şu veya bu şekilde eline geçiren azınlık, bir "seçkinler" zümresidir. Bu zümre içtimai bakımdan "iyi" olanı en iyi bilir. Esasen içtimai "iyi" büyük kütlelerin arzu ve isteklerini ifade etmeleri, bunları tartışmaları ile değil, bu seçkin zümrenin bu "iyi"yi doğrudan doğruya sezmeleri ile tesbit edilebilir. Çünkü bu bir Devlet idaresi ihtisası işidir. Buna herkesin karışması hatalıdır. Ancak seçkin bir zümre ve bu zümreyi temsil eden "şef" bu hususta selahiyetlidir. Diğerlerinin bu işe karışması, adeta selahiyet aşımıdır ve bir suçtur."[198]

Bu nedenle *Forum*, "totaliter ülkelerde" bilim adamlarının hükümet görüşünü benimsemek zorunda kaldığını çünkü bu tür ülkelerde siyasetin bir fert ya da oligarşinin tekeli altında bulunduğunu; siyasetle uğraşma hakkının diğer fert ve zümrelerden alındığını ileri sürüyordu.[199] DP'nin memurların siyaset yapma haklarını kısıtlanmasını da, bu yönde atılmış bir adım olarak kabul ediyordu. Bu adımla, siyasi tartışmanın aydın kişiler arasında ve daha geniş bir muhit içinde cereyan etmesinin güçleştirildiğine inanıyordu.[200] *Forum*'a göre, bir ülkede demokratik bir gelişme olabilmesi için, öncelikle halkın, aydınların, üniversitelerin siyasal hayata geniş ölçekte katılmaları gerekiyordu. Forumcular bunun,

197 *A.g.m.*, s. 1, 2.

198 *A.g.m.*, s. 1.

199 "Totaliter bir memlekette ilim ve fikir adamları ammeyi ilgilendiren meselelerde hükümet görüşünü kabul etmek zorundadır. Çünkü orada siyaset bir tek ferdin veya oligarşinin tekeli altındadır. Bir memlekette iktidarı elinde bulunduran fert veya zümre siyasi inhisara doğru yol almışsa, siyasetle uğraşma yetkisi diğer zümrelerden ve ferdlerden yavaş yavaş alınır. Buna açıkça cesaret edilemezse, türlü sebepler ve bahaneler ileri sürülerek, aydınların ve bilhassa üniversitenin fikrini ve sesini duyurması önlenmeye çalışılır." Bkz: "Demokratik Bir Düzende İlim Adamlarının Yeri", *Forum*, C: III, No: 35, 1 Eylül 1955, s. 2.

200 Aynı yerde.

demokratik bir rejim tesis edilebilmesi için bir önkoşul olduğunu düşünüyordu.

Forum'a göre aydınların toplumsal görevi de, asıl olarak, bu noktada başlamaktaydı. *Forum*'da, aydınların yukarıda sözü edilen türdeki baskılara, totaliter eğilimlere karşı durmaları; demokrasinin kurumlaşabilmesi için bu eğilimlere karşı savaşmaları savunuluyordu. Çünkü dergiye göre, toplumsal değişim dönemlerinde aydınların nasıl bir düşünsel eğilime sahip oldukları, değişimin yönünün tayin edilebilmesi açısından büyük önem taşımaktaydı; *Forum* için demokrasinin kurumlaşmasında aydınların rolü yaşamsaldı: "Her içtimai hareketin öncülüğünü yapan aydınların, demokrasi tecrübesine girişirken, nasıl bir fikir temayülü gösterecekleri meselesi son derece önemli bir konudur."[201] *Forum*, aydınlara tüm toplumsal değişimlerin anahtarı rolünü yüklemişti. Bu çerçevede, Türk aydınları demokrasinin öncülüğünü yapacak, demokrasi adına totaliter eğilimlerle mücadele edecek ve Türkiye'de demokrasinin kurulmasına katkıda bulunacaklardı.

Bu iddia, aydınların demokratik bilinçlerinin tahlil edilmesini gerektirmişti. Demokratik bir rejim içerisinde aydınların iktidar karşısında nasıl tutum aldıkları, tam da bu nedenle, dergide ele alınmıştı. Yayımlanan yazılarda, demokratik bir cemiyet içinde bilim adamlarının, aydınların rolünün; politikacıların daha çok sezgiyle benimsediği görüşleri sorgulamadan onaylamak olmadığı ileri sürülüyordu. *Forum*'a göre bu, ancak Nazi Almanyası'nda ve komünist Rusya'da böyle olmuştu.[202]

Özellikle Türkiye gibi, yakın zamanlarda Batı medeniyetini benimseyerek kültür değiştiren ülkelerde aydınların, üniversitelerin siyasal hayata katılmaları, *Forum*'a göre, bir zorunluluktu. Onların siyasetten ellerini çekmeleri, gerilik taraftarlarının ülkeye hakim olmaları sonucunu doğurabilirdi: "... kültür değiştiren bir

201 Aydın Yalçın, "Aydınların Ferdiyetçiliği", *Forum*, C: III, No: 29, 1 Haziran 1955, s. 16.

202 "Hür ve demokratik bir cemiyet nizamı içinde, ilim adamı ve aydının rolü, muvakkaten iktidar mevkiine getirilmiş olan politikacının daha çok seziş ve insiyakla benimsediği fikir ve programı körü körüne tasvip etmek, her söylenen sözün mahzı hakikat ve keramet olduğunu isbat etmek için deliller bulmak değildir. Bu ancak Nazi Almanyası'nda ve komünist Rusya'da böyle olmuştur." Bkz: "Üniversite Açılırken", *Forum*, C: II, No: 15, 1 Kasım 1954, s. 2.

memleketin muayyen bir devre içtimai istikrarsızlığa duçar oluşudur. Böyle bir cemiyette her şey bir yüzüş ve hareket halindedir. İnanılacak, bağlanılacak fikirler, şahsiyetler, müesseseler henüz vazıh olarak belli değildir. Bu istikrarsız ve kararsız muhitte, ilim adamının önderliği hayati derecede önemlidir. İlim adamı kendi kabuğuna çekilmiş, ne yaptığından kimsenin haberdar olmadığı bir münzevi olmamalıdır. Yüksek kültürü temsil etmesi gereken bir zümre olarak, cemiyet hayatının ön safına atılmalı, fikirlerinin, kıymet ve ideallerinin misyonerliğini yapmalıdır. Bunu ihmal ederse, inkılap kolaylıkla bir kontrrevolüsyona maruz kalır ve ekalliyet olan aydınlar zümresi cemiyet üzerindeki tesirini kaybeder. Aydınlar zümresinin önemli bir unsuru olan üniversite ileri atılmazsa, ortalığı oportünistler, prensipsizler, menfaatçılar ve gerilik taraftarları kaplayabilir."[203]

Bunun olmaması, henüz yeni yeni ilk adımlarını atan çok partili yaşamın gerisine düşülmemesi için, *Forum*'a göre, aydınların baskıya ve gericiliğe karşı mücadele etmeleri gerekmektedir. Gericiliğe karşı demokrasi adına mücadele eden aydınların ise demokratik yaşama katılma isteklerinde yılgınlığa kapılmamaları şarttır: "Son bir faktör demokratik ameliyeye iştirakte yılmamaktır. Bugün bazı aydınlarımız için fiili politikaya iştirak yolları kapanmış olabilir, kendileri bundan dolayı bedbinliğe kapılabilirler, fakat memleket işlerine iştirakte bütün aydınlara bütün yolların kapanmış olduğunu iddia eden bazı aydınlarımız ya gayri samimi davranmakta veya demokrasinin icap ettirdiği çalışma şekillerine idrak etmediklerini göstermektedirler. Burada bedbinliğe düşmek, kendi kendine acımak tarihin affetmiyeceği bir lükstür. Aydının asıl mahareti kendini bu gibi vaziyetlerde dahi faal tutmaktır."[204]

Forum'un aydınlara seslenen ve onların sesini duyurmak isteyen bir dergi olması, bu açıdan önemlidir. *Forum*'un kurucu ve yazarları, aydınlara açtıkları bu kürsüyle, derginin Türkiye'de demokrasi mücadelesinde ön saflarında yer almasını istemiş; hat-

203 "Demokratik Bir Düzende İlim Adamlarının Yeri", *Forum*, No: 35, s. 3.

204 Şerif Mardin, "Demokrasi ve Aydın Mesuliyeti", *Forum*, C: II, No: 16, 15 Kasım 1954, s. 9.

ta, sadece bunu istemekle de kalmamış, *Forum*'un en ön saflarda olmasını sağlamışlardır. Derginin yayın hayatındaki ikinci yılı kutlanırken, başyazıda, haklı bir övünmeyle, şu ifadelere yer verilmesinin gerekçesi biraz da bu başarıdır: "Memlekette fikir hürriyeti bulunmadığı, bunun için susmayı tercih ettiğini ileri sürenler haklı çıkmadılar. *Forum* isbat etti ki, bu memlekette muhtevalı, seviyeli fikir tartışmasına bin türlü bahane ileri sürerek katılmak istemeyenlerin evhamı yersizdir."[205]

Forum dergisinin çıkışı aslında, hem bu yersizliğe bir tepki, hem de üniversitelere ve aydınlara yönelik bir çağrıydı. *Forum*'un bu çağrısını, dergiyi almaya koşan ya da dergiye yazı gönderen pek çok okuyucu ve aydın kısa bir sürede duymuştu.[206] *Forum* dergisinin çıkış yazısındaki şu pasajın önemi işte bu çağrıdan ileri gelmekteydi: "Memleketimizin fikir tarihinde, ne yapmak istediğini bilen, bu kadar geniş bir aydın zümresinin bir araya gelmesi, herhalde şiddetli bir ihtiyacın delili olsa gerektir. Bu ihtiyaç, Cumhuriyet neslinin ve Türk aydınının, hürriyet havası içinde memleket meselelerini seviyeli bir şekilde konuşmak arzusundan doğmaktadır."[207]

Forum'un çıkışı ve etkisi, fikirlerini yayımlayabilme imkanı gören pek çok aydını *Forum* dergisinde yazmaya itmişti. Muammer Aksoy, Doğan Avcıoğlu, İlhan Arsel, Şerif Mardin, Cevat Çapan, Bülent Ecevit, Bilge Karasu, İlhan K. Mimaroğlu, Metin And, Orhan

205 "İkinci Yılımıza Girerken", *Forum*, No: 25, s. 1.

206 "Derginin 1954'teki ilk sayısı 1500 adet basılmıştı ve tamamı tükenmişti. Derginin sonraki sayılarında baskı adedi giderek artırılmıştır. 1954 yılı sonunda üç bin baskı yapan Derginin 1957 yılı vasati tirajı yedi bin civarındaydı. Ancak aynı yıl kimi sayılarının ki özellikle genel seçimler öncesi sayılarının on bini aşan bir tirajı bulduğu, 1958 yılında vasati tirajın on bin olduğu, 1959'da ise vasati tirajın on iki bini yakaladığı bilinmektedir. Derginin yıllar geçtikçe artan oranda bir tiraja sahip olması da okurların gözünde tarafsızlıkla ilgili şüphelerin sınırlı olduğunun bir göstergesidir. Aksi halde okurlar Dergiyi almamaya başlayabilir ve Dergin tirajının da düşmesi beklenirdi. İlaveten, 1955 nüfus sayımına göre nüfusun 24 milyon olduğu hatırlandığında, Türkiye'nin gelişmişlik seviyesi göz önünde tutulduğunda, değişen yıllara göre artan *Forum*'un tirajının azımsanmayacak seviyelerde seyrettiği söylenebilir. Kaldı ki dergiyi satın alanların satın almayanlar ile dergiyi paylaştıkları ihtimali düşünülürse, Derginin okur oranının yüksek olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır." Bkz: Diren Çakmak, "*Forum* Dergisi 1954-1960", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara, 2007.), s.58.

207 "*Forum*'un Davası", *Forum*, No: 1, s. 1.

Asena, Cahit Talas, Mümtaz Soysal, Turgut Uyar, Yakup Kepenek gibi aydınların *Forum*'da devamlı olarak yazıları yayımlanıyordu. İşte bu yoğun ilgi, *Forum* dergisinin, Yön dergisiyle birlikte, Türkiye'de yayımlanmış, en geniş aydın desteğine sahip dergilerden biri olmasını sağlamıştır.

3.2. "Aydın" Üzerine Bir Tartışma

Yayımlanmaya başladıktan kısa süre sonra, *Forum* dergisinin çevresinde pek çok aydın toplanmış ve *Forum* takip edilen bir dergi haline gelmişti.[208] Prestijli aydınlardan oluşan bir yazarlar kadrosuna sahipti. Ama bu büyük aydın desteğine rağmen *Forum*, kendi aydınlarını yaratmak amacıyla Türkiye aydınlarını tartışmaya açtı.

Forum, Türkiye'ye bilgi ve ilim ışığında ilerlemek isteyen bir neslin gerekli olduğunu, böyle bir nesil yetiştirildiği takdirde, istikbalden endişe edilmesine gerek olmadığını ileri sürüyordu.[209] Söz konusu iddia, mevcut durumda, istenilen özelliklere sahip bir nesle ve aydın kadrosuna sahip olmadığımızı ima ediyordu. Bunun ardından *Forum*'un aydın tarifi geldi. Dergi, aydınları bu tarife göre "gerçek" ve "sahte" aydınlar olarak ikiye ayırıyordu: "Türkiye'nin bugün en çok muhtaç olduğu unsur, kütlelerin geri temayüllerini istismar etmeden, siyaset ve fikir alanında liderlik vazifesini yapacak gerçek aydınlardır."[210] Gerçek aydınların hangi amaç doğrul-

---

208 *Forum* çevresi pek kısa sürede siyasal açıdan önemli bir yere gelmişti. Öyle ki, yazarlarının çeşitli toplantılarda yaptıklara konuşmalara, dönemin Başbakanı Menderes cevap verme gereği duyabiliyordu. 1956 yılının Ocak ayında, Ankara Fikir Kulübü öğrencileri üniversitede DP karşıtı bir konferans düzenlemişti. Konferans başlığı şuydu: "Demokrasilerde parlamento hakimi mutlak değildir." Panelin katılımcıları ise *Forum* dergisinde de yazan aydınlardı: Prof. Yavuz Abadan, Prof. Turhan Feyzioğlu, Prof. Aydın Yalçın, Doç. Muammer Aksoy, Doç. Yaşar Karayalçın. Bu toplantıdan bir gün sonra, konferanstaki konuşmalara karşı Menderes bir cevap açıklaması yapıyordu: "Dün yapılan münakaşalı bir konferansta hükümet ve partiye karşı şümullü bir hareketin başladığı görülmüştür. İlmin yerine zulmün ikame edileceğini söyleyecek kadar ileri gitmişlerdir. Bu konferansta bunları ve bunlara mümasil sözleri söyleyenlerin hepsi Halk Partisine mensuptur. Ve artık matbuatla işbirliği yapmaktadırlar. Hükümet bu vaziyete seyirci kalmayacaktır." Bkz: Muammer Taylak, Öğrenci Hareketleri, Ankara, Başnun Matbaası, 1969, s. 238, 239.

209 "Devrimler ve Demokrasi Meselelerimiz", *Forum*, C: V, No: 59, 1 Eylül 1956, s. 3.

210 "Aydınların Sorumluluğu", *Forum*, C: IV, No: 37, 1 Ekim 1955, s. 3.

tusunda çalışacakları da dergide belirtilmişti: "Geriye doğru gitmeden hürriyeti ve gerçek demokrasiyi gerçekleştirmek, gerilik temayüllerine olduğu kadar dikta usullerine de karşı koymak. İşte Türkiye'mizin tek kurtuluş ve yükseliş yolu budur."[211]

Gerçek aydınların, yeni idealist neslin bu anlayış doğrultusunda yetiştirilmeleri isteniyordu. *Forum* yetişecek bu yeni aydın kuşağına siyasal alanda yer açabilmek amacıyla Türk aydınını sert bir eleştiriye tabi tutmuştu. Türkiye'de aydınların toplumu ileri gitmeye sevk edebilecekleri halde, şüphe ve kararsızlık içerisinde bocaladıklarını, siyasi partiler ve demokratik organlar içerisinde faaliyet göstermekten kaçındıklarını, toplum hayatına katılmaktan çekindiklerini ileri sürüyor; bunu yapmaya devam etmelerinin ise, hata ve ihmalin en vahimi olacağını dile getiriyordu.[212]

Aydınların demokratik ve siyasal hayata katılmak konusundaki vahim hatalarına, Aydın Yalçın da, Türkiye aydınında teşhis ettiği bir hastalığı ekliyordu. Yalçın, *Forum*'un sayfalarında, Türk aydınını zayıflatan bir "*ferdiyetçilik hastalığından*" söz ediyordu: "Aydınlarımız, bugün kendilerini birleştirmesi gereken umumi hedeflerden el'an habersiz görünmektedirler. Bunlar kendilerini işbirliğine çağıran davalar karşısında, hala ufak çapta mülahazaların tesirinden kendilerini kurtaramıyorlar. Kısır ve verimsiz hesaplar, hareketler, onlarda el'an kıskançlık, hırs ve rekabet gibi ayrıcı melekeleri takviye ediyor. ... Bunun en mühim sebebinin Türk aydınları arasında, birbirini iten birbirinden daima uzaklaşmağa çalışan marazi bir 'ferdiyetçilik' olduğuna şüphe yoktur."[213]

Aydın Yalçın'ın hastalık teşhisinden sonra ise, Turhan Feyzioğlu'nun "*aydın ihaneti*" teşhisi gelmişti. Feyzioğlu, *Forum*'daki bir yazısında, demokrasi için en büyük tehlikenin aydınların ihaneti olduğunu yazıyordu.[214]

---

211 Aynı yerde.

212 "Uzağı Düşünme Zamanı", *Forum*, C: V, No: 51, 1 Mayıs 1956, s. 2.

213 Yalçın, "Aydınların Ferdiyetçiliği", *Forum*, No: 29, s. 17.

214 "Türkiye'de demokrasi için asıl tehlike okuma yazma nisbetinin düşüklüğü değildir: İngiltere demokrasisini, İskandinav demokrasilerini okur yazar kütleler kurmadı. En büyük tehlike 'aydınların ihaneti' ... dir." Bkz: Turhan Feyzioğlu, "Demokrasi Davamıza Genel Bir Bakış", *Forum*, C: IV, No: 46, 15 Şubat 1956, s. 12.

Forum'un bu iki büyük yazarı, yeni aydına yer açmak, onun kök salacağı toprağı temizleyebilmek amacıyla, eski aydını yerinden sökmeye çalışıyorlardı. Bu amaçla *Forum*, ülkenin gelecekteki kuşaklarını, aydınlarını yetiştirmekle yükümlü üniversitenin ancak medrese düzeyinde eğitim verebildiğini dahi ileri sürmüştü. *Forum*, üniversitede öğretilen bilgilerin skolastik ve cansız olduğunu söylüyor; modern hayat ve düşüncenin ihtiyaçlarını karşılamadığını iddia ediyordu.[215] Hem aydınlar, hem de onları yetiştiren kurum *Forum*'un sert eleştirilerinden nasibini alıyordu.

Ancak *Forum* sadece aydınları eleştirmekle yetinmemişti. Aydınların siyasal hayata katılmaktan çekinmeye devam etmeleri halinde, hangi bedeli ödemek zorunda kalacaklarını da açıklamıştı. Şerif Mardin söz konusu bedeli şöyle tarif ediyordu: "... fertlerin idare ameliyesine iştiraki sağlanamadığı zaman ortaya çıkanlara bir misal teşkil etmek üzere de Almanya'nın Birinci Cihan Harbinden sonra geçirdiği tecrübeye işaret ederler. Şüphesiz, Hitlerin iktidara geçmesini sağlayan amiller arasında en mühimlerinden bir tanesi Alman aydınlarının günlük politikayı bir hayli kirli bir alışveriş telakki etmiş olmalarıdır. Ahlaki tenlerinin politika güneşinde kavrulmasından ürken Alman aydınlarının politikaya, ve bilhassa demokratik politikanın her tatbik edildiği yerde tazyik gruplarının meydana getirdikleri alışveriş vasfına karşı gösterdikleri tiksinti, bir gün, Hitler gibi bir adamın başlarına geçip yerleşmesine yol açmıştır."[216]

Forum'a göre, Alman aydınlarının siyasal tavır almaktan, güncel siyasetten kaçan bu yaklaşımları, Almanya'da diktatörlüğün yerleşmesini kolaylaştırmıştı.[217] Öyleyse kusur aydınlardaydı.

---

215 "Bugünkü haliyle üniversitelerimizde öğretmen ve öğrencinin, alışveriş konusu yaptıkları bilgi fonksiyonel, dinamik bir mahiyete sahip olmaktan uzaktır. Tipik misalini, sınavlarda sorulan sorular ve alınan cevaplarda bulan bu bilgi, skolastik, cansız ve manasız bir eğitim faaliyetini ifade etmektedir. Tıpkı medresede okutulanlar gibi, modern hayatın ve bu hayat içinde başarı gösterecek modern düşüncenin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır." Bkz: Aydın Yalçın, "Üniversitelerimizde Bilimsel Çalışmalar", *Forum*, C: III, No: 34, 15 Ağustos 1955, s. 19.

216 Mardin, "Demokrasi ve Aydın Mesuliyeti", *Forum*, No:16, s.8.

217 "Bir memlekette hürriyet nizamının yok olması yalnız bir zümrenin iktidar hırsı ile izah edilemez. Yakın dünya tarihinde hürriyetini kaybeden bazı memleketlerde, birçok iyi niyetli aydınlar, fikir adamları ve politikacılar, diktatörlüğe doğru gidişi önlemek şöyle dursun, uzun müddet farkına varmadan müstakbel diktatoryanın gizli emel-

Ancak, diktatörlüğün faturası neredeyse sadece aydınlara çıkarıldığında, *Forum*'un bulduğu çözüm de, ister istemez, otomatikleşiyordu. *Forum* çevresi, diktatörlüğün önlenememesinden nasıl aydınları sorumlu tuttuysa, onun önlenmesinden ve demokrasinin kurulmasından da yine, asıl olarak, aydınları sorumlu tutuyordu. Ama elbette, burada bir fark vardı. *Forum*, ikinci halde sorumluluğu "gerçek/hakiki aydınlara" yüklemekteydi: "... siyasi inhisar kurmak isteyenlerin bu memlekete diktatörlük nizamının zulmetini çöktürmeye azmedenlerin teşviki ile, politikanın haram ve ayıp bir iş olduğu yolunda telkin ve propaganda durmadı, bil'akis kesifleşti. ... Netice itibariyle diyebiliriz ki, son zamanlarda şahit olduğumuz şekilde, ilim ve politika tefriki yapmaya kalkanlar, ya siyasi inhisara doğru gidişi teşvik edenlerin, yahut da, korkak, verimsiz, kısır ve mes'uliyetsiz sözde aydınların tuttuğu bir yoldur. Memleketini seven, mensup olduğu cemiyete karşı mes'uliyet hissi duyan, düşüncesinin doğru olduğuna dair kafi derecede fikri olgunluğa varan aydınlar, devlet idaresi demek olan politikayı haram ve ayıp bir iş telakki etmeyeceklerdir. Aydın Türk Gençliği, fikri önderlik vazifesini müdrik ilim adamları, politikayı en yüksek cemiyet hizmeti saymalıdır. Ancak bu takdirde, cemiyette hakiki ve sahtenin birbirinden ayrılması, tatminkar bir içtimai ıstıfanın cereyanı mümkün olabilecektir."[218]

Bu amaçla *Forum*, tüm aydınları, gerçek aydının temel faaliyeti olan politika ile uğraşmaya davet ediyor; hatta aydınlardan, gerekirse, her işlerini bırakarak politikayla ilgilenmelerini istiyordu. Çünkü *Forum*'a göre, politika ile uğraşmak, hürriyetlere sahip

---

lerine yardım etmişlerdir. Almanya'da Nazi rejiminin kuruluşuna karşı gereken mukavemeti göstermeyen fikir ve siyaset adamlarının, harpten sonra kendi kendilerini ithamla dolu, hatıratları, beyanat ve tahlilleri, hürriyetlerin adım adım sistemli bir şekilde kısılması karşısında nasıl hareket edilmesi veya nasıl hareket edilmemesi gerektiğini bütün dünyaya ibretle ilan eden vesikalardır. Hitler iş başına geçtiği zaman Alman aydınlarının mühim bir kısmı, Nazi ideolojisini kendileri için hazmedilmez buldukları halde, Hitleri, nihayet komünist aleyhtarı bir milliyetçi, içtimai müsavat anlayışına sahip bir işçi dostu sandıkları için ona tahammül edilebileceğini, onun ehveni şer olduğunu kabul etmişlerdir. Naziler, karşılarındaki mukavemeti yenmek için, etrafa bir taraftan Nazi zaferinin kaçınılmaz olduğu telkinini yayarken diğer taraftan da müteredditlere 'nihayet Hitlerin pek de fena bir insan olmadığı' kanaatini uyandırmaya çalışmışlardır." Bkz: "Kıymetlerimizi Savunma Kararı", *Forum*, C: III, No: 36, 15 Eylül 1955, s. 1.

218 "Siyaset Çamuru", *Forum*, C: IV, No: 67, 1 Ocak 1957, s. 4.

çıkmanın yegane yoluydu; hürriyetlerin baş düşmanının ise, hürriyetlere karşı ilgisizlik olduğunu ileri sürüyordu.[219] Böylelikle *Forum*'un sayfalarında, aydın ile politik faaliyet eşitleniyordu.

Bütün bu iddialarla giderek karmaşıklaşan *Forum* tablosunu şöyle netleştirmek mümkündür: *Forum*'un analiz mantığına göre, sözde aydınlar diktatörlüğü, bilerek ya da bilmeyerek, yakınlaştırırken; hürriyetlerin korunmasını sağlayan politikayı en yüksek toplum hizmeti sayan gerçek/hakiki aydınlar, diktatörlüğü uzaklaştırmaktadır.

Diktatörlük karşıtı bu mücadele içinde gerçek aydınlara düşen vazife ise, *Forum*'a göre, mızrak ucu olmaktır: "Bu şartlar içinde aydınlara düşen vazife, Anglo-saksonların 'mızrak ucu' tabiriyle ifade ettikleri bir fonksiyon ifa etmektir. ... Nasıl mızrak hedefine nüfuz edebilmek için en çok mukavemet ve tazyiki ucundaki sivri ve keskin uca havale ediyorsa, bir cemiyette de yeni fikirlerin ve hareketlerin yerleşebilmesi için aydınların şiddet ve mukavemetle karşılaşmaktan korkmamaları lazımdır."[220]

Yeni bir fikir olan demokrasinin Türkiye'de yerleşebilmesi için, Türk aydınları demokrasi adına mücadele ettikleri; bu görevi üstlenmekten korkmadıkları takdirde – And'ın akıl yürütmesine göre– Türkiye'de hürriyetlerin korunabilmesi mümkün olabilecekti. *Forum* dergisinin aydınlara seslenmekteki amacı böylelikle ortaya çıkmaktadır. *Forum*, demokratik rejimin kurulması sorumluluğunu neredeyse tümüyle aydınlara yüklemektedir.

"Vaziyet açıktır. Yapılacak seçme, hürriyet ve demokrasi yolu ile, bütün diktatörlüklerin ve totaliter sistemlerin tuttukları yol arasında bir seçmedir."[221] Seçmeyi yapacak olanlar ise, *Forum*'a göre, aydınlardı. Bu seçimin sonucunda aydınlar ya diktatörlük

---

219 "Lütfen politika ile uğraşın! Evet, lütfen uğraşınız, icap ederse her işinizi bırakarak lütfen politika ile uğraşınız. Çünkü, her işinizi, hürriyetlerinizi kurmanın, korumanın ilk şartı, önce, hürriyetlerinize sahip çıkmaktır. Hürriyetlerinizin baş düşmanı da bizzat sizin, hürriyetlerinize ilgisizliğinizdir. Hürriyetlere sahip çıkmanın, hürriyetlerle ilgilenmenin tek yolu da politika ile uğraşmaktır. Politika ile uğraşmak da, yalnız, dört yılda bir seçim sandığı başına gitmek değildir. Bu, politika ile uğraşması, amme intizamı mülahazaları ile yasaklanmış olan yurttaşlar dahil herkesin bir hakkıdır." Bkz: "Lütfen Politika İle Uğraşın", *Forum*, C: III, No: 31, 1 Temmuz 1955, s. 4.

220 "Siyaset ve Eğitim", *Forum*, C:VII, No: 74, 15 Nisan 1957, s. 2.

221 "Doğruyu Söylemek Hakkı", *Forum*, C: III, No: 27, 1 Mayıs 1955, s. 2.

rejiminin tüm günahlarını ya da "hürriyet düzeni demokrasinin" tüm sevaplarını üsteleneceklerdi. *Forum* yazarlarının düşünce dünyalarında yaratan ve yok eden aydınlardı. O halde, *Forum*'un düşüncesini bir *Forum* yazarıymışçasına formüle edersek, şunu yazmak mümkündür: 'Önce aydın vardı.'

3.3. Soğuk Savaş Demokrasisi

Dünyada, 1950'li yıllarda nerede demokrasi tartışılmışsa, orada Sovyet Bloku'nun da tartışıldığını söylemek mümkün müdür? Bu soruya verilecek en yüzeysel yanıtların dahi, meseleyi sadece bir demokrasi tartışması olmaktan çıkarıp, daha farklı bir mecraya sürükleyeceği ve bir Soğuk Savaş dönemi tartışması biçimine büründüreceği ileri sürülebilir.

Batılı ülkeler açısından bakıldığında, bu dönemin *geist*'ı "hür dünya" söylemidir. Bu söylemin kökeni takriben 1947 yılına, Amerika'nın hür dünya adına ilan ettiği ve Sovyetler Birliği karşıtlığını temel alan Truman Doktrini'ne gitmektedir. Soğuk Savaş döneminin kapısı, Truman'ın doktrin niteliği kazanan, kongredeki ünlü konuşmasıyla aralanır. Truman konuşmasında şunları söyler: "Silahlı azınlıkların ya da dış baskıların boyunduruğuna girmeye direnen özgür halkları desteklemek, Birleşik Devletler'in politikası olmalıdır. Kendi kaderlerini kendileri tayin etmeye çalışan özgür halklara yardım etmemiz gerektiğine inanıyorum."[222]

ABD bu açıklamayla, SSCB ve komünizm tehdidi altındaki ülkelerin, halkların hamisi rolünü üstlenir.[223] Truman Doktrini'nin ilan edilmesiyle aralanan Soğuk Savaş kapısı, daha çok NATO kısaltmasıyla bilinen Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nın kurulmasıyla ise, ardına kadar açılır. 4 Nisan 1949'da imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması'yla kurulan bu teşkilat, Soğuk Savaş yılları boyunca Batılı devletlerin Doğu Bloku'na karşı başat savunma ittifakı olur.

---

222 "I believe that it must be the policy of the United States to support free peoples who are resisting attempted subjugation by armed minorities or by outside pressures. I believe that we must asisst free peoples to work out their own destinies in their own way." Bkz: Clark Clifford, Richard Holbrooke, *Counsel To The President: A Memoir*, New York, Random House New York, 1991, s. 130.

223 Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl, Aşırılıklar Çağı 1914-1991*, Çev: Yavuz Alagon, 3. bs, İstanbul, Everest Yay., 2006, s. 306.

Kuzey Atlantik Antlaşması, olası bir Sovyet saldırısına karşı, Batılı devletler için bir güvenlik teminatı anlamına gelmektedir. Bu teminatın ne olduğu antlaşmanın 5. maddesinde açıkça ifade edilmiştir: "Avrupa ya da Kuzey Amerika'da aralarından bir ya da birkaçına karşı girişilecek silahlı bir saldırıyı bütün üye devletlere karşı bir saldırı sayacak ve böyle bir saldırı gerçekleştiğinde ... tek başına ya da toplu olarak kendini savunma hakkı uyarınca, tek tek ve öteki üye devletlerle birlikte, silahlı kuvvet kullanma da dahil, gerekli gördüğü bütün önlemleri alarak saldırıya uğrayan üye devlete ya da devletlere yardım edecektir."[224]

Sovyet tehdidi altında bunaldığını düşünen Türkiye de çareyi, 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'nun sığ sularına sığınmakta bulur. Yine 1952 Şubat'ında Yunanistan da NATO'ya girecektir. 9 Mayıs 1955 tarihinde ise, bölünmüş Berlin'iyle maruf Federal Almanya NATO'ya katılır. Böylece, hem dünyanın, hem de Berlin'in batı yakası NATO'nun kanatları altına girer.

Batılı ülkelerin bu siyasal adımlarına SSCB destekli sosyalist ülkelerden de çeşitli yanıtlar gelecektir. 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore ile Güney Kore arasında savaş patlak verir. 14 Mayıs 1955'te, Varşova'da imzalanan Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşmasıyla, NATO'nun SSCB ve Doğu Bloku ülkeleri nezdindeki simetrik örgütü Varşova Paktı kurulur. SSCB destekli Alman Demokratik Cumhuriyeti de, Federal Almanya'nın NATO üyesi olmasından hemen bir hafta sonra, 16 Mayıs 1955'te Varşova Paktı'na katılır. Berlin'in doğu yakasının da Varşova Paktı'na katılmasıyla birlikte, soğuk savaşın *geist*'ının karşısına, Berlin'de birdenbire bir duvar örülür.[225] Artık Berlin, Berlin'e karşıdır. Batılı ülkelerin Soğuk Savaş dilinde bunun anlamı şudur: Berlin'i ikiye ayıran sınırın Batı yakasında hür dünyanın insanları yaşamaktadır; diğer yakasında ise, esaret altında kurtarılmayı bekleyen Doğu Berlinliler...

---

224 "Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı", *AnaBritannica*, C: XX, 50. bs, İstanbul, Ana Yayıncılık A.Ş., 1994, s. 72.

225 Berlin iki ayrı dünyayı temsil edecek biçimde, bıçakla kesilmiş gibi ikiye ayrılmıştır. Ancak Berlin duvarı, Berlin'in ikiye ayrılmasıyla hemen örülmeye başlamaz. Duvarın Doğu Almanya tarafından örülmesi 1961 yılını bulacaktır.

Sıkça propagandası yapılan ve övülen Batı Berlin, aslında kapitalist ülkeler için sadece bir simgedir; hür dünyanın, Sovyet tehdidi altındaki tüm Batılı ülkelerin simgesidir. NATO ise, bu ülkelerin özgürlüğünün teminatı olarak görülmektedir. Ama Batı için NATO sadece SSCB karşıtı askeri bir teşkilat değildi; o, aynı zamanda, söz konusu ülkelerin özgürlüğe açılan penceresiydi. Batının Soğuk Savaş başka deyişle Doğu Bloku'na karşı verilen mücadele hakkındaki fikrini şöyle özetlemek mümkündür: "Düşman komünist sistemin kendisidir – amansız, açgözlü, durmaksızın dünya hakimiyeti peşinde koşan... Bu, sadece silah üstünlüğü için verilen bir mücadele değildir. Bu, aynı zamanda birbiriyle çatışan iki ideoloji arasındaki üstünlük mücadelesidir: Tanrı'nın emrettiği özgürlüğe karşı acımasız, tanrısız tiranlık."[226] Tanrısız tiran SSCB'ydi; modern Batı devletlerinin tanrısal özgürlüklerine karşı savaşıyordu. Soğuk Savaş döneminin yaygın söylemi buydu.

Bir Soğuk Savaş dönemi dergisi olan *Forum*'da da bu söylemin izleri sıkça görülür. Öyle ki, kimi zaman bu benzerlikler birebir örtüşme düzeyine dahi çıkabilmektedir. Derginin kurucularından Aydın Yalçın'ın komünizm karşıtı fikirleri bu açıdan tipiktir. Yalçın şunları söylemektedir: "Bugün hür dünyanın hayat tarzı, içtimai düzeni ideal ve kıymetleri amansız ve gayet usta bir düşman ideolojinin meydan okumasına maruzdur. ... Atlantik Paktı Camiası, bu müttehit ve amansız düşman karşısında bir cephe tutabilir. Bu cephe siyasi ve askeri olduğu kadar, ondan belki daha da mühim olarak manevidir."[227]

Yalçın, söz konusu manevi cephenin örgütünün NATO olduğunu düşünmektedir. Yalçın'a göre NATO, sadece Rus aleyhtarlığı ve komünizm düşmanlığı üzerinde yükselen bir askeri ittifak değildir; o, aynı zamanda, Batı medeniyetinin, hür ve demokrat dünyanın da sembolü olan bir birliktir.[228] Bu nitelikleriyle NATO, Sovyet

226 Pasaj, J.F. Kennedy'nin 1960'ta, seçim kampanyası sırasında yaptığı bir konuşmadan alınmıştır. Bkz: Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl, Aşırılıklar Çağı 1914-1991*, s. 310.

227 Aydın Yalçın, "Amerika ve Hür Dünya Liderliği", *Forum*, C: II, No: 15, 1 Kasım 1954, s. 7.

228 "... NATO yalnız bir Rus aleyhtarlığı ve Komünist düşmanlığından doğan askeri bir ittifak değildir. O, müşterek ideallere sahip, muayyen hayat felsefesi ve içtimai kıymetleri benimseyen Batı medeniyetinin, hür ve demokrat dünyanın sembolü olan bir birliktir." Bkz: *A.g.m*,. s. 8.

Rusya ve komünizm karşısında medeni ülkelerin ortak kimliğini temsil etmektedir.

Aydın Yalçın, bu sembol örgütün temsil ettiği değerleri Türkiye'nin de sahiplenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bununla birlikte, mevcut haliyle Türkiye'nin NATO'daki yeri, Yalçın'a göre, aslında tartışmaya açıktır: "NATO camiası içinde Türkiye şimdiye kadar takip ettiğimiz hareket tarzı ve manevi hazırlık ve yakınlık bakımından, en zayıf halkalardan birini teşkil etmektedir..."[229] Yalçın, zayıf halkalardan biri olmaktan kurtulmanın, NATO'nun hakiki bir üyesi olmanın yolunun, hür ve demokrat Batı'ya özgü değerleri benimsemekten geçtiğini söyler.[230] Bunun için, NATO içinde lider mevkide bulunan müttefiklerimizin hakim motiflerini, kıymet ve ideallerini tam anlamıyla öğrenmemiz yeterli olacaktır.[231] Böylelikle, hür dünya ile işbirliğimiz de gerçek manasına kavuşarak, ortak değerler üzerinde yükselen manevi bir birliktelik haline bürünecektir.[232] Yalçın'a göre, bunları benimsediğimizde, hür dünya ülkeleriyle birlikte sahip olacağımız ortak kıymet, ideal ise, SSCB ve sosyalizm karşıtlığını temel alan bir demokrasi anlayışı olacaktır.

Forum böyle bir demokrasi anlayışının Türkiye'de kurulabileceği fikrindedir: "Yurdumuzda istikrarlı hükümetler kurulmasını mümkün kılan verimli bir demokrasi rejiminin kök salabileceğine kaniyiz. ... Partilerimiz birbirleriyle bağdaşması ve uzlaşması imkansız nazariyelere taassupla sarılmış birer doktrin partisi değildir. Demokrasinin yerleşme devrinde, bu durumun bazen düşünüldüğü kadar zararlı olmadığını sanıyoruz. ... Türkiye'de ana partilerin irtica ve komünizme karşı koymak hususunda müşterek bir

229 Aynı yerde.

230 "Hürriyet ve demokrasiye samimi inancımız ve bunu benimseme ve ilerletme azmimiz sayesinde ve ancak o takdirde NATO'nun hakiki azası olabiliriz." Bkz: Aynı yerde.

231 *A.g.m.* s. 7.

232 "Hür dünya ile işbirliğimiz Batı Medeniyetinin müşterek kıymet ve ideallerine olan samimi bağlılığımız ve heyecanımızla ancak hakiki manasına kavuşabilir. Bu bakımdan Atlantik Paktı müttefiklerimiz ve bu paktın lideri olan Amerikan milletiyle olan bağlarımızın manevi temelleri üzerinde tam bir vuzuha ermemiz lazımdır." Bkz: Aynı yerde.

görüşe sahip olmaları da, aralarında demokratça bir mücadeleyi mümkün kılabilecek bir hususiyettir."[233]

Forum'a göre, siyasal partilerimizin irtica ve komünizmi reddetmeleri, birer doktrin partisi olmamaları, Türkiye'de demokrasinin yerleşebilmesi için uygun bir zemin yaratmaktadır. İrtica ve komünizm dışarıda bırakıldığında, ülkemizde demokrasinin nimetlerinden faydalanılmaması için hiçbir neden bulunmuyordu. Bu açıdan komünizm dışarıda bırakılması, demokrasinin, tartışma hürriyetinin yeşerebileceği ortamın oluşması için bir gerek koşul oluyordu: "Bugünkü cemiyetimizin sosyal endişeleri, bir taraftan irticaın kucağına düşmemek, öte yandan sınıf savaşına müncer olacak sol harekete maruz kalmamak şeklinde ifade edilebilir. Bu iki husus dışarıda kalınca, mutedil bir liberal ve muhafazacı politika anlayışı ile mutedil bir sosyal zihniyet içinde yeşeren görüş çevreleri dahilinde fikir münakaşa hürriyetlerinden faydalanılabilir."[234]

Öyleyse, demokrasi dendiğinde *Forum*, fikirlerin özgürce tartışılabilmesini; fikirlerin özgürce tartışılabilmesi dendiğinde ise, komünist ve irticai olmayan görüşleri anlıyordu. Demokratik rejimin uç vereceği bereketli toprak, *Forum*'a göre buydu.

3.4. Komünizme Karşı Demokrasi

Forum dergisinin siyasal görüşleri, daha önceki bölümlerde de görüldüğü üzere, aslında Soğuk Savaş demokrasisinin sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu durum, komünizm türünden ideolojilerin nasıl alt edilebileceği meselesini, ister istemez, bir siyasal sorun olarak derginin önüne çıkarmıştı.

Forum, yıkıcı komünist cereyanlarla mücadele edilebilmesi için, halka ve aydınlara demokrasinin üstünlüklerinin anlatılması gerektiğini söylemektedir. *Forum*'a göre, ideoloji sahasında komünizmin alt edilmesi, aydınlara, hür ve demokrat toplum düzeninin rasyonel bir biçimde, komünist diktatörlüğüne üstün olduğunun ispatlanmasıyla mümkün olacaktır.[235] Demokrasinin gelişmeye

233 "Türkiye'de Yıkıcı Cereyanlar Meselesi", *Forum*, C: III, No: 30, 15 Haziran 1955, s. 3.

234 "Af Yolları Elbette Açıktır", *Forum*, C: II, No: 15, 1 Kasım 1954, s. 4.

235 "Türkiye'de Yıkıcı Cereyanlar Meselesi", *Forum*, No: 30, s. 3.

açık ve insanca bir düzen olduğunun gösterilmesi, aydınların bu rejimi tercih etmeleri üzerinde etkili olacaktır. *Forum*, kendi iddiası bu yöndedir, yayımlanmaya başladığı günden beri bu uğurda çaba sarf etmektedir.[236]

"Komünizmle mücadele!" Soğuk Savaş'ın parolası bu iki sözcüktü. Dahası, bu anlayış tüm Batı dünyasının, elbette *Forum* dergisinin de, temel söylemiydi. Ancak söz konusu ifade, mevcut haliyle sorunludur. Çünkü komünist akımlarla hangi usulle mücadele edilmesi gerektiğini ifade etmez. *Forum* bu mücadelede demokrasiye güvenilmesi gerektiğini; yıkıcı sol akımlara zor uygulanmasının tersi sonuçlar doğuracağını ileri sürmektedir: "Netice itibariyle şunu söylemek istiyoruz: Memleketimizdeki yıkıcı cereyanlara karşı mücadelede hissi tavırlar, menfi vaziyet alışlar, umumi ithamlarla iktifa etmek kısa görüşlü bir hareket olur. İtham, iftira ve çamur atma kampanyaları daima zıt neticeler verir. Fikri meseleler karşısında şiddet, cebir ve devlet otoritesi kullanma, daima davanın zayıflamasına yol açar."[237]

Forum, zora başvurmanın, komünizmle hürriyetleri kısarak mücadele etmenin, halkı ve aydını demokrasiden soğutacağını, bunun da son tahlilde, yıkıcı akımlara hizmet edeceğini söyler.[238] İkinci dünya savaşının ardından, Orta ve Doğu Avrupa'da kurulan sosyalist ülkeleri de göz önünde bulunduran *Forum*, komünizme devlet otoritesi ve sağcı diktatörlükler yoluyla karşı çıkılmasının, hiç arzu edilmese dahi, proletarya diktatörlüğüne geçiş için uygun bir zemin yaratabileceği kuşkusunu taşımaktadır: "Bugün solcu diktatörlük karşısına, mukabil ağırlık olarak nerede sağcı

---

236 "Netice itibariyle denebilir ki, ideoloji sahasında komünizmle mücadele edilmek isteniyorsa, hür ve demokrat bir cemiyet düzeninin, komünist diktatörlüğüne her bakımdan üstün olduğunu, mantıkla, tahlille, misal ve delillerle isbat etmek lazımdır. *Forum* çıktığı günden beri, bu uğurda gayret sarfetmektedir. Demokratik bir nizamın daha insanca bir düzen olduğunu, gelişme ve medeni hamleye komünist diktatörlüğünden daha müsait bulunduğunu devamlı bir şekilde telkine çalışmaktadır." Bkz: Aynı yerde.

237 Aynı yerde.

238 "Tartışma hürriyetini kısan, totaliter usullere başvuran ve tutum ve tarzıyla halkı ve aydını demokratik usul ve mücadele tarzından soğutan hareketler, yıkıcı cereyanlara hizmet etmek demek olur. Türkiye'de yıkıcı cereyanların bir gün hakiki tehlike haline gelmesi, halkın ve aydının memleketimizde demokrasiden ümid kesmesinden sonra olacaktır." Bkz: Aynı yerde.

diktatörlük çıkarılmışsa, netice daima felaketli olmuştur. İrtica, sınıf imtiyazı ve istismar üzerine kurulmuş sağcı bir diktatörlük, hiçbir zaman mes'ut bir netice vermemiştir. Harpten evvel orta ve doğu Avrupa'da hüküm süren sağcı diktatörlükler, bugünün solcu diktatörlükleri için müsait bir zemin hazırlamışlardır."[239] O halde *Forum*, komünizme karşı zor uygulanması meselesini tartışırken, aslında, komünizme karşı alınan bu önlemin kendisini değil, sonuçlarını tartışmaktadır. Önlemi sonuçları üzerinden yargılamaktadır.

Komünizme zor uygulanması yerine demokratik özgürlüklerle yanıt verilmesi düşüncesi, demokrasiye güvenilmesi isteğinin bir ifadesi olarak düşünülmelidir. Bu çerçevede *Forum*, hür ve serbest bir tartışma ortamında karar vermek durumda kaldıkları müddetçe, Türk aydınlarının da komünizmi seçmeyeceklerini, demokrasiden yana tavır alacaklarını öngörüyordu.[240] Ancak bu öngörü sadece demokrasiye güven duymakla açıklanamaz. *Forum* aynı zamanda demokrat aydınlara güven de aşılamak istemektedir. Bu nedenle, demokratik rejim ve serbest tartışma olanağı varolduğu müddetçe komünizmin alt edilebileceğini ileri sürer.[241] Dergide, söz konusu güveni sağlayabilmek için ilk adım olarak, solculuğun ülkemiz açısından sanıldığı ölçüde tehlikeli bir cereyan olmadığı üzerinde durulur: "Siyasi, içtimai ve tarihi şartlar bakımından komünizmin en az başarı gösterdiği memleketlerden biri olan Türkiye'mizde, acaba son zamanlarda halk efkarına aksettirilmeyen, ne gibi ciddi bir tehlike birdenbire baş gösterdi de, herkes durup dururken uyanık olmaya davet ediliyor?"[242] Komünizmin Türkiye için sanıldığı ölçüde tehlike taşımadığını ima eden bu soruyu, sol cereyanların güncel durumu hakkındaki tespitler izler. *Forum*, düşünce dünyamızda komünizmin izine rastlanmadığını; bu ideolojinin kısır yazarlarının da kalıplaşmış, verimsiz tartışma-

239 *A.g.m.* s. 2.

240 "Türk aydınlarının sağduyusu ve zihni kabiliyeti, 'solculuk' meselesinde salim bir karara erişme imkanı sağlayacak derecede kuvvetlidir. Hür ve açık karar verme durumunda kalırsa, halkımızın ve aydınlarımızın kütle halinde, ferdi hürriyetleri inkar eden, tam manasıyla esaret rejimi olan sınıf diktatörlüğü doktrinini şiddetle reddedeceğinden hiç şüphemiz olmasın." Bkz: "Solculuk Korkusu", *Forum*, C: III, No: 25, 1 Nisan 1955, s. 5.

241 Aynı yerde.

242 "Türkiye'de Yıkıcı Cereyanlar Meselesi", *Forum*, No: 30, s. 2.

larla oyalandıklarını; az satan birkaç dergi içinde sıkışıp kaldıklarını yazar.[243] Komünizmin Türkiye açısından önemsizliğini anlatan bu tespitlerin ardından, *Forum*'un komünizm ve komünistler hakkındaki asıl yargısı gelir: "Bilgili ve kültürlü bir insanı ikna etmekten uzak, boş ve müphem fikir kalıplarıyla arada bir rastlanan kimseler ise, bugün milletimizin hakiki ihtiyaçlarından ve idealerinden bihaber birer zihni sapık olarak telakki edilmektedir. ... bu ideoloji ... Türkiye'nin meseleleri ve ihtiyaçları karşısında en kısır bir fikir olarak kalmak mecburiyetindedir."[244]

Forum, komünizm meselesinde öncelikle soğukkanlı bir yaklaşımın gerekli olduğunu savunmaktadır. 19. ve 20. yüzyıl boyunca toplumsal ve siyasal düşüncenin başlıca konusu olan sol akımların, ülkemiz düşünce tarihinde yer almasını önlemenin mümkün olmadığını, Türkiye'nin bir biçimde bu akımların etkisine maruz kalacağını ifade eder.[245] *Forum*'a göre, buna karşı alınması gereken önlem, siyasal sistemlerin birbirinden ayırt edilebilmesine imkan verecek bir serbest tartışma havasının yaratılmasıdır. Bu yapılabildiği takdirde, hür ve demokratik hayat tarzını benimseyen solculuk ile Sovyet liderliğini kabul etmeye hazır komünist solculuk birbirinden ayrılabilecektir.[246]

Bununla birlikte *Forum*, böyle bir ayrıma gidilebilmesi için, devlet nizamında değişikliği savunan tüm akımların komünizm kategorisine dahil edilmesi yaklaşımından vazgeçilmesi gerektiğini ileri sürer: "Bunun içerisinde [*Sol düşünce kastediliyor*] sınıf diktatörlüğü kurmak isteyen ihtilalci sosyalizmden, radikal ananesi kuvvetli olan liberalizme kadar derece derece muhtelif içti-

---

243 "Az satan birkaç dergi içinde, kalıplaşmış terim ve mefhumlarıyla kendini açığa vuran kısır birkaç yazardan başka, fikir ve düşünce hayatımızda komünist ideolojinin izine rastlamak hakikaten zordur." Bkz: Aynı yerde.

244 Aynı yerde.

245 "Solculuk Korkusu", *Forum*, No: 25, s. 4.

246 "Bütün 19 ve 20'nci asır esnasında, içtimai ve siyasi tefekkürün başlıca konusu olmuş olan sol cereyanların memleketimiz düşünce tarihinde yer almasını önlemek mümkün değildir. Türkiye Batıya açtığı manevi hayatıyla, ister istemez, bu cereyanların tesirine maruz kalacaktır. Yapılacak şey, muhtelif sistemleri, birbirinden vuzuhla ayırmaya imkân verecek bir serbest tartışma havası yaratmaktır. Bu takdirde memleketimizde hürriyet ve demokratik hayat tarzına sadık 'solculuk' ile, komünist diktatörlüğü ve Sovyet liderliğini kabule hazır solculuğu birbirinden daha açık bir şekilde ayırdetmek mümkün olabilecektir." Bkz: Aynı yerde.

mai cereyanlar yer almıştır. Binaenaleyh fikri vuzuh bakımından, müşterek vasıfları olmakla beraber, birbirinden önemli farklılıklar arz eden muhtelif 'solculuk' cinslerini birbirinden ayırmak zarureti vardır. Yapılması elzem olan ilk ayırma, demokratik sosyalizm ile komünizm arasındadır."[247]

Forum, Türkiye'de bu ayrımın yapılamamasının zihinsel bir kargaşa ve huzursuzluk nedeni olduğunu;[248] söz konusu ayrımın yapılabilmesi halinde, bu huzursuzluğun giderebileceğini savunur. Bu nedenle, kapitalizme ve demokrasiye karşı olmayan bir sosyalizm anlayışını ihtilalci sosyalizmden kesinkes ayırt eder.

Bunun ardından *Forum*, demokratik sosyalizm hakkındaki görüşünü dillendirir: "Atatürk inkılabının bir parçası olarak bugün milli bir prensip haline gelen, hususi teşebbüs aleyhtarı olmayan devletçiliğin, bizi İngiltere ve İskandinavya memleketlerinde müşahede edildiği tarzda doktrinci olmayan pragmatist sosyalizme yaklaştırdığını söyleyebiliriz. İnkılabımızın radikalist ve laik anlayışıyla, müsavatçı ve tesanütçü gelenekleriyle, Avrupa'nın bu kısmındaki demokratik sosyalizm cereyanları arasında oldukça sıkı bir münasebet bulunduğuna kaniyiz."[249]

Demokratik sosyalizm anlayışı çerçevesinde *Forum*, "...radikal içtimai reformların muslihane yollarla tahakkuk ettirilebildiğinden ilham alarak, ferdi hürriyetleri ortadan kaldırmadan, ikna metoduyla, gönül rızasıyla ve tedrici bir şekilde içtimai değişikliğe gidilmesi"[250] taraftarı olduğunu açıklar. Liberalizm ve sosyalizm karışımı bu siyaset tarzının dünya düzeni için büyük önem taşıdığına işaret eder. Piyasa mekanizması ile sosyal kontrol ve devletçiliğin birbirlerinin zıddı olmadıklarını, tersine birbirlerini tamamladıklarını; bu anlayışın "*liberal-sosyalist hal tarzı*" olarak adlandırıldığını ve büyük imkanlar sakladığını yazar.[251]

---

247 Aynı yerde.

248 "Türkiye'de solculuk cereyanı, komünist diktatörlüğüne taraftar Rus Bolşevizmine itaatkar olanların teşkil ettiği zümre ile, hürriyetçi ve demokratik müesseselere sadık sosyalist fikirli solcular arasında belirli bir ayırma yapamadığı için büyük bir zihni kargaşalık ve huzursuzluk kaynağı olmuştur." Bkz: Aynı yerde.

249 "Biz Ne İstiyoruz", *Forum*, C: V, No: 60, 15 Eylül 1956, s. 2.

250 Aynı yerde.

251 "Bugün batıda fikri liderlik mevkiinde bulunan, muhtelif içtimai doktrinlerin temsilciliğini yapan birçok şahsiyetlerin, piyasa mekanizması ile sosyal kontrol ve devlet-

Forumcular, demokratik sosyalizm teorisine gürültüsüzce kapıyı açarlarken, ihtilalci sosyalizme de kapıyı tümüyle kapatıyorlardı. Sosyalist doktrinin Marksist ve ihtilalci koluyla tam bir anlaşmazlık içinde olduklarını; toplum içindeki ahenksizliklerin proletarya diktatörlüğü yoluyla ortadan kaldırılabileceğine inanmadıklarını söylüyorlardı.[252] Ardından *Forum*, doktriner ihtilalci sosyalizm anlayışının, demokratik rejimin temeli olan bireysel hürriyetleri boğan bir karakter taşıdığını yazar.[253] Böylelikle, ihtilalci sosyalizme *Forum* kapısı kapanır.

Ancak *Forum*, ihtilalci doktriner sosyalizmi, asıl olarak, demokratik sosyalizmle ilişkilendirilen Atatürk inkılabının bizzat kendisinin kapı dışarı edeceğini düşünmektedir: "Atatürk inkılabının hem sür'atli değişme, hem de ferdi hürriyeti ortadan kaldırmadan ikna metodu kullanarak devrimleri kökleştirme imkanları bahşetmesiyle, Türkiye'de komünizme karşı gayet kuvvetli bir alternatif formül bulduğuna kaniyiz. İnkılabımızın gerek sosyal, gerekse siyasi ve iktisadi sahada meydana getirmeye çalıştığı sür'atlı değişim hamlesi devam ettirilebilirse, içtimai cereyan olarak Türkiye'de komünizm için hiçbir istikbal olamayacağına inanıyoruz."[254]

Forum'un sayfalarında Kemalizm'e, komünizmin panzehiri rolü veriliyordu. Demek ki, Kemalizm'in reformculuğuyla hür ve serbest tartışma; sosyalizmin devletçiliği ile de kapitalizmin piyasacılığı, özel teşebbüsçülüğü birleştirildiğinde –*Forum* buna "*demokratik sosyalizm*" adını veriyor– Türkiye'de komünizmin

---

çilik arasında bir zıddiyet değil, bir karşılıklı tamamlama hali mevcut olduğu yolundaki görüşlerine iştirak ediyoruz. Bazılarının 'liberal-sosyalist hal tarzı' diye adlandırdıkları bu cereyanın, müstakbel dünya nizamı için çok büyük imkanlar sakladığına inanıyoruz." Bkz: Aynı yerde.

252 "Sosyalizm karşısında tavır almak gerekirse ... bu doktrinin Marksist ve ihtilalci koluyla tam bir anlaşmazlık içindeyiz. Cemiyet içindeki, ahenksizliklerin, ihtilal yoluyla, şiddet metodlarıyla, proleter diktatörlüğü kurarak, ortadan kaldırılabileceğine inanmıyoruz." Bkz: Aynı yerde.

253 "Buna mukabil, doktriner sosyalizmin, en sonunda devletin her şeye el atması, her şeye hakim olması ... tehlikeli bir şekilde kudret temerküzü yaratarak ferdi hürriyetleri boğacağına kaniyiz. Yegane patronun devlet olduğu bir içtimai organizasyonda siyasi hürriyetlerin, ferdi hakların yok olmaya mahkum olduğunu, Sovyet misalinin çok iyi ifade ettiğine şahidiz." Bkz: Aynı yerde.

254 Aynı yerde.

yolunun tıkanacağı öngörülüyordu. *Forum*'dan Aydın Yalçın, buna örnek olarak, liberal demokrasinin beşiği İngiltere'yi göstermişti: "Esasları koalisyon hükümetleri zamanında konan müterakki vergi sistemi, İngiltere'deki gelir seviyesini, dünyanın (Sovyet Rusya dahil) hiçbir yerinde görünmeyecek şekilde eşitliğe doğru yaklaştırmıştır. Muhafazakar hükümetler, esas itibariyle işçilerin millileştirme tecrübelerini kabul etmişlerdir. Bu suretle, İngiltere'de kapitalizm iyiden iyiye şekil değiştirince, sosyalizmin böyle bir cemiyete daha ne getirebileceği, İngiliz sosyalistleri arasında günün en ilgi çekici konusu olmuştur. ... *Keynes*, kapitalizmin deva bulmaz sanılan derdini, iktisadi istikrarsızlık ve işsizlik hadiselerini tahlil ve izah eden nazariyesini ortaya attığı zaman, yalnız iktisat nazariyesinde değil, içtimai ve siyasi düşünce tarihinde de yeni bir durum yaratmıştır. Hususi teşebbüs rejimini ortadan kaldırmadan, piyasa mekanizmasını tahrip etmeden kapitalizmin istikrarsız gidişinin kontrol edilebileceğini, işsizlik ve sefaletin önleneceğini haber vermiştir. Aslında *Liberal Partiye* mensup olan *Keynes*, bazı doktriner sosyalistlerin inandıkları gibi, kapitalizmi tahribe hiç lüzum bulunmadığını açıkça göstermiştir."[255]

Aydın Yalçın'a göre, *demokratik sosyalizm* anlayışı o kadar etkiliydi ki, İngiltere'de sosyalizmi liberalizmden ya da muhafazakarlıktan ayırmayı dahi güçleştirmekteydi: "Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, sosyalizm bugün gelişen içtimai ilimlerin ortaya koyduğu yeni fikirler ve girişilen tecrübelerin verdiği dersler sayesinde, eski dogmatik, doktriner şeklini çok kaybetmiştir. Esasen sosyalist itikadının temel prensibi sayılan kaideler çok yumuşamış, bu fikir sisteminin, şiddetli mücadeleci hususiyetleri tanınmayacak kadar değişmiştir. Bugün mesela İngiltere'de sosyalizmi, liberalizmden ve hatta konservatizmden ayırmak gittikçe zor bir hale gelmektedir."[256]

Forum, demokratik sosyalizmin/sosyal demokrasinin yaşama geçirildiği İngiltere'de, ihtilalci sosyalizmin giderek çözüldüğünü, gereksizleştiğini düşünüyordu. Demokrasinin sosyal sorumluluk-

255 Aydın Yalçın, "Sosyalizmin Bugünkü Meseleleri", *Forum*, C: IV, No: 40, 15 Kasım 1955, s. 12. (Vurgular Aydın Yalçın'a aittir.)

256 *A.g.m.* s. 13.

lar gözetilerek yaşama geçirildiği bir ülkede ihtilalci sosyalizmin güç kaybedeceği fikrindeydi. Dergide, demokrasinin ve demokratik usullere sadık sosyalizmin, neden komünizme panzehir olarak sunulduğunun yanıtı, böylece ortaya çıkmaktadır: Forumcular, ihtilalciliğin alternatifinin, komünizme karşı sosyal önlemlerle silahlanmış liberal demokrasi olduğuna inanmaktadırlar.

3.5. Demokrasinin Doğası: Savaş

Forum'un okuyucuları, 1950 yılında büyük bir değişimi yaşamış, çok partili hayatın eşiğinden içeri henüz yeni adım atmış bir neslin insanlarıydı. *Forum*, söz konusu değişimi yaşamış, çok partili hayatı bir biçimde kazanmış bu neslin, elindeki bu değeri savunma azmi gösterebileceğine inanıyordu. Henüz 1950'li yıllardı ve tüm bir nesil sahip olduğu değerleri korumaya çağırılabiliyordu. "*Kıymetlerimizi savunma kararı*" başlıklı başyazısında *Forum*'un yaptığı da buydu: "Çetin mücadeleler sonunda kazanılan birçok hürriyetlerimizin, muhtelif bahanelerle tedricen kısılması karşısında, hürriyetlerini büsbütün kaybeden memleketlerin işlediği hatayı tekrar etmemek bizim neslimizin tarihi mesuliyetidir."[257]

Forum, bazı memleketlerin iktisadi gelişmeyi hızlandırmak için hürriyetleri kısıtlama yoluna gidebildiğini ama bunun bir çıkar yol olmadığını ileri sürüyordu.[258] İktisaden az gelişmiş ülkelerde hürriyetler ne kadar tahdit edilmiş olursa olsun, bu tahditlerin iktisadi gelişmeyi hızlandırmadığını, milli ekonominin veriminin artmadığını, üretim maliyetinin yüksek kalmaya devam ettiğini iddia ediyordu; *Forum*'a göre bu yol, kalkınma yolu değildi.[259] *Forum*, "hürriyetlerin noksan olduğu yerlerde ekonomik gelişmeler de"[260] kifayetsizdir demekteydi. Kalkınabilmek, üretim maliyetini ucuzlatmak ya da milli ekonominin verimini arttırmak için de hürriyetin gerekli olduğunu yazıyordu. *Forum*'da hürriyet sanki tüm kapıların sihirli anahtarıydı; her tür kilidi açabiliyordu.

257 "Kıymetlerimizi Savunma Kararı", *Forum*, C: III, No: 36, 15 Eylül 1955, s. 2.

258 "Grev Hakkı Kampanyası", *Forum*, C: II, No: 24, 15 Mart 1955, s. 6.

259 "İktisaden az gelişmiş memleketlerde bazı ana haklar ve hürriyetler şu veya bu şekilde tahdit edilmiş ve noksan kalmıştır. Fakat bu tahditler iktisadi gelişmeyi hızlandırmamış, milli ekonominin verimini arttırmamış, istihsal maliyeti yüksek kalmış ve kalitesi fevkalade düşük olmuştur. Bu yol kalkınma yolu değildir." Bkz: Aynı yerde.

260 Aynı yerde.

Forum, hür tartışma havası ve demokratik idarenin iktisadi gelişmemizi hızlandırdığını ileri sürüyordu.[261] Ülkemizin, hürriyetleri kısıtlamadan, *Forum*'un iddiası budur, iktisadi açıdan ilerleme kaydettiği fikrindeydi: "Türkiye'de hürriyetlerin adım adım kısılmasını haklı gösterecek iktisadi ve içtimai sebepler mevcut değildir. Memleketimiz, iktisadi gelişmesini, diğer bazı memleketlerde olduğu gibi hürriyetleri ortadan kaldırmadan tahakkuk ettirme tecrübesinde ümit verici sonuçlar elde etmiştir."[262]

Forum simyayı bulmuştu. Forumculara göre, hürriyet düzeni demokrasi iktisadi gelişmelerin de temelinde duruyordu. Bu nedenle, Forumcular için öncelikli sorun, demokrasinin uygulanmasından ibaretti. Peki ama *Forum*, sıkça övdüğü demokrasiyi hürriyet rejimi olmasının dışında, nasıl tarif ediyordu? Bahri Savcı, *Forum*'un sayfalarında demokratik yaşamı şöyle tasvir etmişti: "Demokrasi hayatı daima bir savaş hayatıdır. Siyasi iktidarın – emretme gücünün – çok partili bir parlamenter rejim içinde kullanıldığı ülkelerde siyaset alanında görülen, daima bir savaştır."[263]

Savcı, demokrasiyle ilgili tanımlamasını yaparken daha çok, onun ne olduğundan değil, nasıl bir etkiye sahip olduğundan yola çıkmıştı. Bahri Savcı'yı ilgilendiren, asıl olarak, demokratik bir rejimin siyasal yaşantısında 'neler olup bittiğiydi.' *Forum*'da yayımlanan bir başka yazıda da aynı konu ele alınmıştı: "... çok partili parlamenter demokrasilerde huzur ve sükun yoktur. Buralarda bütün siyasi hayat bir savaş – iktidar savaşı – alanıdır. Bu alanda, taraflar – yani partiler – 'o sandalyeden sen kalk, ben oturacağım'ın savaşını yaparlar. Kamu oyu, bu savaşın her safhasıyla ilgilidir: yurttaşlar, ya birbirine rakip kamplardan birinde yer almışlardır, ya kamplardan birine sempatizan olmuşlardır – veya seçim günü olacaklardır – hiç olmazsa, bu savaşın milli kaderi tayin edeceğini bildiklerinden, onunla, bu yönden ilgilenirler."[264]

261 "Hatta hür münakaşa havası ve demokratik idare ile birlikte iktisadi gelişmemizin, yavaşlamak şöyle dursun, hızlandığı söylenebilir." Bkz: Aydınların Sorumluluğu", *Forum*, No: 37, s. 2.

262 Aynı yerde.

263 Bahri Savcı, "Türkiye'de Demokratik Savaşın Şekli Prensipleri, *Forum*, C: II, No: 20, 15 Ocak 1955, s. 8.

264 "Demokrasilerde Sükun ve Huzur Meselesi", *Forum*, C: II, No: 17, 1 Aralık 1954, s. 3.

Forum bu düşünceden hareketle, demokratik rejimden sükunet, huzur ve istikrar bekleyen bazı aydınları sertçe eleştiriyordu. Bu tür aydınların çoğunlukla, demokratik rejimdeki gürültülü tartışmalardan rahatsız olduklarını, siyasetçilerden ülkeyi barış ve huzur içinde idare etmelerini istediklerini ifade ediyor ve ardından, bu isteğin söz konusu aydınların demokrasi hakkındaki bilgisizliklerini kanıtladığını ileri sürüyordu.[265] Demokrasiyi bir savaş hayatı olarak gören *Forum*, ondan sükunet beklemenin anlamsız olduğunu düşünüyordu.

Forum bu anlayışla, 1955 yılının Mart ve Nisan aylarına denk düşen, DP ile CHP arasındaki gerginliği azaltma, normalleştirme amaçlı girişimleri de eleştiriyordu; bu tür bir normallikten demokrasinin çıkmayacağını ileri sürüyor ve DP karşıtı muhalefeti uyarıyordu: "Lakin, evet lakin, partiler arasında normal münasebet kurma, siyasi hayatı sükun içinde yürütme iddiaları; bu normal münasebetin ve sükunun şartı olarak; iktidara karşı olan fikir ve davranışları memleket menfaatlerine aykırı saymağı, binaenaleyh, memleket menfaatleriyle aykırılığa düşmemek için iktidarın politikasını tasvip etmeği isteyecek kadar ileri giderse, münasebetler şeklen normalleşecek, fakat bu bir demokrasi olmayacaktır."[266]

Muhalefetin görevi, *Forum*'a göre, iktidar kızmasın diye muhalefet etmemek değildir. O, iktidarı denetleyebilmek, siyasal hayattaki sorunları kendi bakış açısıyla ortaya koyabilmek için iktidarı eleştirmek zorundadır: "Partiler arası münasebetlerin normalleşmesini; bu sefer, muhalefet yönünden ele aldığımız zaman, bu da; 'aman iktidar kızmasın' diyerek muhalefet hürriyetlerini kullanmaktan feragat manasında değildir. O muhalefet hürriyetleri ki;

265 "Bunların çoğu demokratik vetirenin daimi bir tartışma ve bazı kaidelere riayet ederek devamlı bir çekişme hali olduğundan bihaber kimselerdi. Onlar çok defa 'canım nedir bu çekişme, bu gürültü. İşte anlaşıversinler; beraberce memleketi sulh ve sukün içinde idare edip gitsinler' tarzında safça mülahazalar ileri sürüyorlardı; demokratik idarenin mahiyeti hakkında tam bir bilgisizliği gösteren bu tarz bir tutumun, bazı başyazarlar tarafından da benimsenmiş görünmesine üzülmemek zordur. Bunlar son çekişmelerin, siyasi rejimimizin temellerinin kurulması ile ilgili bir mahiyeti bulunduğunu her nedense görmemezliğe gelmektedirler." Bkz: "Parti Münasebetlerinde Yeni Safha", *Forum*, C: III, No: 29, 1 Haziran 1955, s. 3.

266 "Münasebetler Normal Ama Demokrasi Nerede?", *Forum*, C: III, No: 26, 15 Haziran 1955, s. 3.

seçmenlerin bir kısmı da, onları, muhalefete, 'devlet hayatının muhalefetini teşkil etmeleri' için vermiştir. O muhalefet hürriyetleri ki; demokrasilerde iktidarı ele geçiremeyen diğer teşkilatlı fikir kadroları, ancak bunları kullanarak devlet faaliyetine katılmış olurlar. Demokrasilerde seçim kazanamayan teşkilatlı fikir kadroları – partiler – devlet hayatından silinmezler. Devlet hayatının muhalefetini teşkil ederler ve bu sıfatla konuşarak, tenkid ederek, karşı fikir ve çözüm yolları göstererek devlet faaliyetine katılmış olurlar. İşte bir muhalefet grubu da, demokrasi içinde bu hürriyetlerini kullanmaktan, yani muhalefet etmekten feragat edemez."[267] Muhalefet söz konusu hürriyetten feragat ediyor ya da etmeye zorlanıyor ise, bu, *Forum*'a göre, demokrasi olamazdı.

Öyleyse şunu söylemek mümkündür: *Forum* demokrasiyi, muhalefetin iktidarı tenkit ettiği ve bu halin süreklilik arz ettiği bir rejim olarak düşünmektedir. Bu nedenle, *Forum*'un demokrasi tarifindeki savaş hali 'geçici' değil, 'kalıcıdır.' Ancak, bunun kalıcı olabilmesi için de, söz konusu savaş halinin sürekliliğinin bir biçimde sağlanması gerekir. Bunu sağlayan, savaşan tarafların, mücadelenin bitmesine neden olacak biçimde birbirlerinin varlığına kastetmekten centilmence kaçınmalarıdır: "Evet, bu savaş, rakibini yok ediciliğin ezici, kanlı çarpışması değildir. Tam tersine rakibine, kendisini yenme imkanlarını bulma, hazırlama, kullanma şansının verildiği bir 'centilmenler savaşıdır.' Bunda, hiçbir tahrip aracı kullanılmaz. O, kafalarda yapılır. Bütün mahiyeti, fikrin, fikirle karşılaşmasından ibarettir. Yenen fikir, bu savaştan zaferle çıkan fikir, hiçbir zaman 'mutlak gerçeklik'i temsil ederek 'mutlak bir güç' kazanmaz."[268]

Türkiye'de, İngiltere ve Amerika'daki gibi bir demokrasinin kurumlaşabilmesi için, *Forum*'a göre, bu anlayışın mücadele eden iki ana partiye, DP ve CHP, yerleşmesi gerekmektedir. Bu partilerin, Zafer gazetesindeki bir yazıda ileri sürüldüğü gibi,[269] birbirlerini

267 Aynı yerde.

268 Savcı, "Türkiye'de Demokratik Savaşın Şekli Prensipleri", *Forum*, No: 20, s. 8.

269 Zafer gazetesinde yayımlanan "*Halk Partisi Ne Olacak?*" başlıklı bu yazıda CHP'nin tasfiyesi tartışılmaktadır: "Halk Partisi, bizce işini bitirmiş, defteri amalini dürmüş ve başarılarıyla, muvaffakiyetsizlikleriyle, iktisadi ve siyasi anlayışlarıyla tarihe intikal etmiş bir partidir. Onun ancak bir kuruluş ve intikal devrinin türlü zaruretleri için mü-

tasfiyeye yönelmeleri, Türkiye'nin çiçeği burnunda demokrasisinin yok olması anlamına gelecektir. *Forum* dergisinde, Zafer gazetesindeki yazıya cevaben yayımlanan yazıda şu fikir ileri sürülür: "Buna mukabil Amerika, İngiltere ve İskandinavya misallerini ele alalım; bu memleketlerde demokrasinin başarı ile işlemesini temin eden unsur iktidar ve muhalefet partilerinin mutedil bir doktrine sahip olmalarıdır. Türkiye'de demokrasinin geleceği, mutedil bir zihniyet ve nizamı temsil eden iki ana partimizin centilmence faaliyet göstermelerine bağlıdır. Yoksa birinin diğerini ortadan kaldırması veya bunu arzu etmesi Türkiye'de demokrasinin sona ermesini istemek olur."[270]

Öyleyse, demokrasinin sona ermemesi için, partilerin centilmence mücadele ilkesine uymaları gerekmektedir. Dergide ileri sürülen bu fikirden yola çıkılarak, *Forum*'un demokrasiyi, sadece demokrasiye inanların sürdürebildiği hatta kurabildiği bir rejim olarak gördüğü iddia edilebilir mi? DP ya da CHP'nin birbirlerinin varlığına kastetmeleri halinin demokratik rejimini ortadan kaldırıyor olması, böyle bir düşünceye ister istemez kapı açmaktadır. *Forum*'un ideal, özgürlükçü demokrasisi, bir bakıma, üç ayaklı bir sehpa gibidir. Ayaklardan birinin, örneğin iktidardaki partinin, demokratik anlayıştan sapması, "*totaliter görüşlere*" meyletmesi halinde, bütün bir yapı sarsılmaktadır. Üstelik bu türde bir siyasal tavır, ihtimaller arasında her zaman bulunmaktadır. Buna örnek olarak, seçimle iş başına gelen Peron iktidarı verilebilir.[271] Nitekim

samaha ile karşılanabilecek olan zihniyeti artık bugünün ihtiyaçlarına tekabül etmiyor. ... İnsanlar gibi siyasi toplulukların da tabii bir ömürleri vardır. H. Partisi bu tabii ömrü ikmal etmiş bulunuyor. O artık bugünkü cemiyet içinde hiçbir ileri düşüncenin ve hamlenin müdafii durumunda değildir. Mazisiyle beraber müdafaa etmek mecburiyetinde olduğu iktisadi ve siyasi her fikri, bugünün anlayışlarına göre geridir. ... Halk Partisinin önümüzdeki Kurultayı bu hakikatleri görerek tasfiye kararına varacak mıdır? Günün suali budur. Varmayacaksa, bu, partiyi şifası gayri mümkün bir hastalığa tutulan yatalak bir adam gibi uzun bir ihtizara mahkum etmekten başka bir şeye yaramayacaktır ve mukadder netice değişmeyecektir." Bkz: Bahadır Dülger, "Halk Partisi Ne Olacak", *Zafer*, No: 1994, 16. 06. 1954., s. 2.

270 "Halk Partisinin Tasfiyesi Ne Demektir?", *Forum*, C: I, No: 7, 1 Temmuz 1954, s. 3.

271 *Forum*'dan Turhan Feyzioğlu seçimlerin hürriyetle ilişki üzerine şunları söylemektedir: "Serbest seçimler hürriyetler için şüphesiz bir teminat teşkil eder; fakat asla kafi değildir. Çünkü, Fransız amme hukuku profesörlerinden J. Barthélemy'nin dediği gibi, "diktatörlük pek ala bir şahıstan da, bir parlamento çoğunluğundan da, bir partiden

Forum dergisinde de bu örnek üzerinde durulmuştur: "Bununla beraber, nazi ve faşist diktatörlüklerinden farklı bazı hususiyetler gösteren Peron idaresi, Arjantin'de diğer siyasi partileri kapatmamıştır. Newyork Times'ın yazdığı gibi, serbest seçimle iş başına geldiği halde, aynı mekanizma ile işten uzaklaştırılmamak için gayet sıkı tedbirler almıştır. Batı aleminin mukaddes tanıdığı bütün hürriyetler – basın, söz ve toplantı hürriyetleri, adil seçimler, temsili meclis ve bağımsız mahkemeler – birer birer ortadan kaldırılmıştır."[272]

Forum'a göre, seçimle iş başına gelmek, liberal demokrasi dışı bir yola sapmanın önünde bir engel teşkil etmiyordu: "... bir memlekette demokrasi kurmak, muhtelif partilere mensup mebusları seçimle parlamentoya getirmekle temin edilmiş olamaz. Bir tek parti parlamentoda hakimiyeti ele geçirirse, bu partiye de bir ferd veya zümre hakim olursa, eğer içtimai şartlar ve müesseseler mevcut değilse, o memlekette demokrasi kısa zamanda dejenere olabilir. Filhakika hakimiyet ve iktidar muhtelif içtimai müesseselerin varlığı ile desantralize olmazsa, parlamentonun temsil ettiği siyasi iktidar hakiki bir Leviathan şeklinde istibdatın yoluna koyulabilir."[273]

Forum'un korkusu, iktidarı eline alan partinin, geçmişte mutlak monarşilerde olduğu üzere, tümüyle kontrol dışı hareket etme eğilimine kapılmasıydı: "İktidarı bu tarzda elinde temerküz etmiş gören bir parti oligarşisi, eski monarşilerin kontrol dışı şahsi iktidarlarının zihniyeti ile hareket etme alışkanlığına düşerek, eski sınıf ve feodalite imtiyazlarına benzer imtiyazlı durumların doğmasına yol açabilir. Hiç olmazsa bu oligarşinin etrafındaki dar çevrede, devlet hayatında 'corruption' – tefessüh – diye tavsif edilen bir durum hasıl olur."[274]

---

de, bir içtimai sınıftan da gelebilir." (Précis de Droit Public, Paris 1937, s. 35)" Bkz: Turhan Feyzioğlu, "Hürriyet ve Mahkemeler", *Forum*, C: II, No: 19, 1 Ocak 1955, s. 9.

272 "Arjantin Olaylarının Cihanşümul Önemi", *Forum*, C: IV, No: 38, 15 Ekim 1955, s. 9.

273 "Türkiye'de İlk Grev", *Forum*, C: I, No: 9, 1 Ağustos 1954, s. 4.

274 Bahri Savcı, "İktidarın Temerküzünden Doğan Tehlikeler ve Çaresi", *Forum*, C: II, No: 17, 1 Aralık 1954, s. 8.

Bahri Savcı, "İktidarın Temerküzünden Doğan Tehlikeler ve Çaresi" başlıklı bu yazısında, söz konusu durumun hasıl olabileceğini işaret ettikten sonra, şöyle devam ediyordu: "Elinde toplanan kontrol dışı temayüllü iktidarın cazibesi bu oligarşiyi, gittikçe bir iğvaya düşerek, nihayet, bizzat demokratik devlet müessesesini tasfiye edici darbelere sürükleyebilir."[275]

1 Nisan 1955 tarihli başyazısında *Forum*, böyle bir ihtimale karşı, diktatör olmak isteyen bir kişinin halkı kandırmak isteyebileceği yönünde bir uyarıda dahi bulunmuştu.[276] Forumcular, hürriyetlerden yeniden fedakarlık edilmesini gerektirecek bir sorunun olmadığını, hatta içinde bulunulan tarihi şartların bir diktatörün toplumu bir an için kandırmasına dahi imkan vermeyecek bir nitelikte olduğunu söyleyerek, böyle bir ihtimale kapıyı kapatmaya çalışıyorlardı.[277]

Ancak, söz konusu ihtimali düşünürken *Forum* şu soruyu kendisine sormamıştı: Tarihi şartlar diktatörlüğü engellemek için yeterli midir? Daha da önemlisi, demokrasi, *Forum* yazarlarınca iyi niyetli bir centilmenler mücadelesi olarak görüldükçe, diktatörlüğe doğru gidişi engelleyecek bir mekanizmanın varlığından söz etmek mümkün müdür? Siyasal partilerin birbirlerini yok etmemeleri üzerine kurulu demokratik savaş düşüncesinde, iyi niyet dışı 'çözümlere' karşı yegane engel, siyasal partilerin kendi demokratik bilinçleridir. Oysa, demokratik rejimin korunması meselesi zaten, hali hazırda, bu bilincin var olduğu değil, var olmadığı halleri tartışma konusu yapmaktadır. Bu nedenle, mevcut haliyle *Forum*'un "demokratik savaş" ve "demokrasi" fikri arazlıdır.

Bununla birlikte, iktidardaki partiye güvenilmediği başka deyişle iktidardaki partinin her an diktatörlük yoluna sapma ihtimalinin göz önünde bulundurulduğu hallerde, bu tür bir sapmayı çeşitli kurumlar aracılığıyla engellemek seçeneği düşünülebilir

275 Aynı yerde.

276 Bkz: "İkinci Yılımıza Girerken", *Forum*, No: 25, s. 2.

277 "Hürriyetlerimizden yeni baştan fedakarlık etmemizi gerekli kılacak, ortada ne bir fikir vardır, ne de, Atatürk gibi bir defaya mahsus müstesna bir şahsiyet. İçinde bulunduğumuz tarihi şartlar, otoriter bir nizama yeniden dönmemize ve diktatörlük meraklısı bir şarlatanın bizi bir müddet için dahi kandırmasına imkan vermeyecek mahiyettedir." Bkz: Aynı yerde.

olmaktadır. Ancak, bu koşulda da demokrasinin bir centilmenler savaşı olduğu iddiası tümüyle işlevsizleşmektedir. *Forum* yazarları düşüncelerindeki bu çelişkinin farkında değillerdir. Ama farkında olmamalarına rağmen, güncel meselelerin siyasal ağırlığıyla, demokrasi hakkındaki ilk iddialarını yine de geri plana iterler. Böylelikle, "totaliter fikirlere" her an meyletme ihtimali bulunan bir yürütme erkinin nasıl denetlenebileceği sorunu dergide tartışmaya açılmış olur. Bu durum, *Forum*'un demokrasi tanımını, ister istemez, değişikliğe uğratır: "Demokrasi muhtelif fikirlerin, zümrelerin, organların birbirlerini frenlediği, muhtelif istikametlerden gelen cereyanların birbirini muvazenede tuttuğu bir nizamdır."[278] İktidarı kısıtlamak meselesi artık bir iyi niyet değil, güç sorunu haline gelmiştir. *Forum*'a göre, farklı zümrelerin, organların birbirlerine karşı uyguladıkları güç, bütün bu organları bir biçimde dengede tutmaktadır. Bu denge, söz konusu organlardan, zümrelerden biri yararına bozulduğunda ya da iktidar tarafından ortadan kaldırıldığında ise, diktatörlük rejimi ortaya çıkar: "Bu sebeple bir cemiyette siyasi iktidarın arzusuna mukavemet edebilecek, onun aşırı hareketlerini zaman zaman tadil edebilecek olan muhtar kurum ve müstakil organlar ortadan kaldırılırsa, o memlekette demokrasi nizamının günleri artık sayılı hale gelir. Siyasi iktidarın bir heyula gibi, içtimai hayatın bütün safhalarına hakim bir Leviathan haline gelmesini önleyecek müesseseleri zayıflatmamak lazımdır."[279]

Forum'a göre, söz konusu muhtar kurumlar sadece iktidarı denetlemez aynı zamanda onun yanlış yollara sapmasını da engeller. *Forum*, muhtar kurumların, yaptıkları uyarılar sayesinde, iktidar mevkiinden bulunanları tehlikeli adımlar atmaktan alıkoyduğunu; iktidara eylemlerinin sonuçlarını göstererek, onun çıkmaz sokaklara sapmasını engellediğini düşünmektedir.[280]

---

278 "Üniversite Açılırken", *Forum*, C: II, No: 15, 1 Kasım 1954, s. 2.

279 Aynı yerde.

280 "Demokratik rejimin idare edenler için en büyük nimeti, her türlü müdahaleden uzak muhtar müesseselerin mevcudiyetidir. Bu müesseseler sayesinde iktidarda bulunanlar her zaman faaliyetlerinde kendilerini tehlikeli sığlık ve kayalıklardan koruyacak fenerlere sahip sayılırlar. Devlet gemisinin yürütülmesinde bu onlar için büyük kolaylıktır. Hüsnüniyetle bile olsa bu fenerlerin söndürülmesinin kaptanlar için zararlı netice-

Peki, o günün Türkiye'sinde iktidarı kısıtlaması ve ona yol göstermesi beklenen özerk kurumlar hangileridir? Forumculara göre, mahalli idareler, işçi sendikaları, özerk üniversite, özgür basın ve bağımsız yargı gibi kurumlar iktidarı kısıtlama vazifesi görebilecek türde kurumlardır.[281] Bunların vazifesi, *Forum*'un fikri bu yöndedir, merkezi hükümetin karşısına müstakil olarak çıkıp, iktidarın keyfi hareketlerine frenlemek ve onun demokrasi dışı arzularına karşı durmaktır.[282] Eğer bu organlar mevcut ise, diktatörlük rejiminin kurulmasına basamak teşkil eden, iktidarın tek bir elde toplanması hali engellenebilecek ve toplumda demokratik çoğulculuk hakim olacaktır. *Forum*, İngiliz demokrasini bu açıdan örnek kabul etmektedir: "İcraa ve teşrii kuvvetlerinin nazari olarak ayrıldığı parlamenter rejimlerde de, fiilen, parti bağları ve iki kuvveti – bizde olduğu gibi – birbirine yaklaştırıyor. İşin hukuki cephesi bir yana, siyaset ilmi yönünden İngiltere'de icra ve teşrii kuvvetlerinin ayrılığından bahsetmek güçtür: parlamento çoğunluğunu elde tutan iktidar partisi hükümette de hakim olduğu için, fiiliyatta, parlamento çoğunluğu ile hükümeti iki ayrı kuvvet saymak pek doğru değildir. Fakat İngiltere'de, demokrasinin yaşaması için zaruri olan 'plüralizm,' kuvvet çokluğu, başka yollardan sağlanmıştır: muhalefet partisi –iktidar ikiliği, parlamento– kral çatışmalarının yerine geçmiştir. Muhalefet lideri devletten maaş alır, son derece mühim bir memleket vazifesi ifa eden bir kimse sıfatıyla saygı görür. Mahkemeler, kanunları tatbikle mükellef, fakat tamamıyla bağımsız bir kuvvettir. Mahalli idareler, sendikalar, muhtar üniversiteler ve hür basın gibi kuvvet temerküzünü önleyen unsurlar vardır. Hakikat şudur ki, gerçek demokrasi plüralist bir nizamdır ve kuvvet temerküzü üzerine kurulamaz."[283]

Forum dergisince, özerk ve bağımsız kurumlar oluşturulması düşüncesi, hükümetin "totaliterliğe" eğilim gösterebileceğinden duyulan şüphe üzerine, bu soruna bir çözüm getirebilmek

---

ler doğurabileceğini düşünmemiz icap eder." Bkz: "Seçimlerden Beri Siyasi Hayatımızın Bilançosu", *Forum*, C: I, No: 9, 1 Ağustos 1954, s. 4.

281 "Üniversite Açılırken", *Forum*, No: 15, s. 2.

282 "Türkiye'de İlk Grev", *Forum*, No: 9, s. 4.

283 "Kuvvetler Birliği mi? Kuvvetler Ayrılığı mı?", *Forum*, C: II, No: 23, 1 Mart 1955, s. 5.

amacıyla savunulmuştur. Bu tür kurumların meşruluklarını sağlayan ve onlara iktidarı denetleme, kısıtlama yetkisi verecek kaynak ise, anayasadır. Çünkü anayasalar yürütmenin, yasamanın, yargının ve bunların dışında, yürütme organı içindeki özerk kurumların (üniversite vb.) kanuni sınırlarını çizen bir takım kurallar getirirler.[284] O halde, iktidardan duyulan şüphe, *Forum*'un sayfalarında, anayasanın ve hukuk devletinin formüle edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu formülasyonun etkisi ise şu olur: Hem *Forum* dergisi, hem de 1950'li yılların toplumsal muhalefeti, DP iktidarını kısıtlamak amacıyla anayasa ve anayasal denetimi bir toplumsal ihtiyaç olarak talep ederler.[285] Anayasal rejim talebi ve bu talebin bir gereği olan Anayasa Mahkemesi kurulması arzusu, söz konusu toplumsal ihtiyacın görünen yüzüdür. *Forum* dergisinden Necip Bilge bu taleplerin gerekçesi olarak şu iddiayı dile getirmektedir: "Milletlerin siyasi tarihleri, ferdi hak ve hürriyetlere devlet otoriteleri tarafından yapılan tecavüzler ve bu tecavüzlere karşı girişilen hürriyet mücadeleleri ile doludur. Bu hürriyet mücadelesi idare olunanlarla birlikte idare edenlerin dahi, yani devlet otoritesini ellerinde bulunduranların dahi hareketlerinde kanuna, hukuka bağlı kalmaları halindedir ki, hürriyet nizamının gerçek teminata kavuşabileceği hakikatini meydana çıkarmıştır. İdare edenlerin, başka deyimle devlet otoritesini ellerinde tutanların hukuka bağlılıkları hukuk devleti mefhumunun gerçekleşmesi demektir.

---

284 "Anayasa öyle bir yasa ki, devletin temel yapısını ve bu yapının başlıca işleyiş kurallarını gösteriyor. Zaten, batı dillerinin pek çoğundaki "anayasa" sözüne kaynaklık eden latince "constitutio" kelimesi de, başlangıçta, bir kimsenin parça parça bütün güçlerini bir araya getiren vücut yapısı ve fizik bütünlüğü anlamında kullanılmış; sonra da devletin temel yapılarını ve bu yapıların içindeki güçlerin durumunu gösteren belgeler için aynı terim kullanılmağa başlanmış." Bkz: Mümtaz Soysal, *Anayasanın Anlamı*, 6. bs, İstanbul, Gerçek Yay., 1986, s. 8.

285 "Türkiye'de çok partili düzenin en önemli özelliklerinden biri, bu dönemdeki tartışmaların ve parti çekişmelerinin gitgide anayasa sorunları üzerinde toplanması, zamanla doğrudan doğruya anayasa sorunlarını konu alan bir politik atmosferin doğmasıdır. ... Görülüyor ki, çok partili yaşama geçişle birlikte ve özellikle Demokrat Parti iktidarının tutumundaki sapmalardan sonra, muhalefet partilerinin üzerinde durdukları ve seçim bildirilerine kadar soktukları çözümler, daha çok anayasa kurallarıyla ve kurumlarıyla ilgili birer çözüm niteliğinde. Anayasa ayarlamaları yoluyla demokrasiyi yaşatma çabası öylesine yoğun bir nitelik kazanmıştı ki, neredeyse tek kurtuluş yolunun bu olduğuna bütün ulusça inanılmakta, Anayasa değişikliğinden mucizeler beklenmekteydi." Bkz: *A.g.e.* s. 58, 60, 61.

Hukuk devleti mefhumu da sadece icra ve kaza uzuvlarının değil, aynı zamanda teşri uzuvlarının da yani devletin bütün uzuvlarının önceden tespit edilen hukuk kaidelerine bağlılığını icap ettirir."[286]

Forum diktatörlüğün karşısına hukuku, anayasayı koyuyordu. Derginin demokrasi tanımı da, bu çerçevede, 'plüralist anayasal rejim' haline geliyordu. *Forum* yazarları hürriyetlerin bu yolla korunabileceğini düşünüyorlardı.

Bununla birlikte, Necip Bilge yazısında hukuk devleti savıyla yetinmemiş; hak ve hürriyetlere, pek çok ülkede kanunlar yoluyla tecavüz edildiğine de dikkat çekmişti. Bu tespit, anayasanın, anayasal denetim yapılmadığında kadük olması tehlikesini işaret ediyordu. Öyle ülkeler vardır ki, diyordu Bilge, demokratik anayasalara sahip oldukları halde, hak ve özgürlükler anayasaya aykırı kanunlarla kısıtlanmış hatta yok edilmiştir.[287] Öyleyse, anayasaya aykırı kanunlar çıkarılmasını, özgürlüklerin ayaklar altına alınmasını önleyecek, başka deyişle anayasal rejiminin kendini korumasını sağlayacak yollar bulunmalıydı.[288] Necip Bilge, bu ihtiyacın, kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesiyle giderilebileceğini düşünüyordu: "Demokrasi prensiplerinin milletin bütün fertlerinde bir itiyat haline gelmesi için ise zamana ihtiyaç vardır. İşte ... bu zaman zarfında bocalamalar, demokrasi esaslarına, Anayasaya aykırı hareket teşebbüsleri vaki olabilir. Teşri organından sadir olabilecek bu gibi hareketleri önlemenin en müessir hukuki çaresi ise kazai murakabedir."[289]

Bilge, bu çareyi tespit ettikten sonra, bunun demokrasiyle ilişkisini de yazmayı ihmal etmemişti: "Henüz başlangıç safhasında bulunan Türk demokrasisinin de mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda ve emin bir biçimde kökleşmesini sağlamak için kanunların Anayasaya uygunluğunun kazai murakabesine ihtiyaç olduğu muhakkaktır."[290] Turhan Feyzioğlu ise şunları yazıyordu: "İktidarın kötüye kullanılmasını imkansız kılan kuvvetlerin başında kaza

286 Necip Bilge, "Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakabesi", *Forum*, C: I, No: 4, 15 Mayıs 1954, s. 10.
287 Aynı yerde.
288 Aynı yerde.
289 *A.g.m.* s. 11.
290 *A.g.m.* s. 10.

kuvveti gelir. İşte bunun içindir ki, bağımsız mahkemeler hürriyetlerimizin en emin teminatıdır."[291]

Necip Bilge ve Turhan Feyzioğlu'nun ileri sürdükleri düşünceler ışığında şunu iddia etmek mümkündür: *Forum* dergisi, demokrasinin bir centilmenler mücadelesi olduğu yollu ilk, naif tezlerinden geri adım atmıştır. Başka deyişle, iktidardan duyulan şüphe, centilmence mücadele fikrini, sessiz sedasız, *Forum*'un sayfalarından uzaklaştırmıştı. Diktatörlük yoluna sapması her an ihtimal dahilinde olan iktidarı kısıtlayan ve böylelikle de hürriyetlerin korunmasını sağlayan artık partilerin demokratik bilinçleri değil, bizzat anayasaydı. Demek ki, anayasayı dünyaya getiren şüphe olmuştu.

4. Demokrat Parti Diktatörlüğüne Doğru

Tarihte mutlak iktidarlar demokrasi düşüncesinin gelişmesinde bir kaldıraç işlevi mi görmüşlerdir? Bu işlev, diktatoryal/despotik rejimlerin, demokrasi düşüncesi ve uygulamasına tarihsel olarak öncel olmalarından mı kaynaklanmaktadır? Avrupa'da demokrasi teorisi, asıl olarak, mutlak monarşi rejiminin tüm nitelikleriyle kendini gösterdiği Fransa, İngiltere gibi, bir dönem mutlak monarklarca yönetilen ülkelerde gelişme kaydeder. Mutlak monarkların keyfi uygulamalarını engelleme; toplum üzerindeki iktidarlarını denetim altına alma isteği, Avrupa'da demokrasi teorisinin gelişmesinde önemli bir rol oynar. Bu nedenledir ki, krallık iktidarını sınırlama düşüncesi, ağırlıklı olarak, söz konusu iki ülkede tartışma konusu olmuştur. Fransa'da Montesquieu mutlak iktidar üzerine düşünmüş; teorisinde cumhuriyet, monarşi ve despotizm arasındaki farklılıkları; bu çerçevede yasama, yürütme, yargı erkleri arasındaki ilişkileri incelemişti.[292] İngiltere'de ise

291 Feyzioğlu, "Hürriyet ve Mahkemeler", *Forum*, No: 19, s. 9.

292 *Kanunları Ruhu Üzerine* adlı kitabında Montesquieu despotik rejimlerin kanunlara dayanmadan yönetildiklerini anlatıyordu. Kitabında cumhuriyet, monarşi ve despotizm arasındaki farkları incelemiş, bu üç hükümet şeklini şöyle ayırmıştı: "Üç çeşit hükümet vardır: Cumhuriyet, Saltanat, İstibdat. ... Ben, üç tarif, daha doğrusu üç vakıa düşünebiliyorum: birincisi 'Cumhuriyet'le idare, milletin tümünün birden ya da milletin bir parçasının idareyi yeniden elinde bulundurmasıdır; Saltanatla idare, bir kişinin, ama sabir ve yerleşmiş kanunlarla idaresidir; İstibdatla idare ise, bir kişinin hiçbir kanun ve kurala bağlı olmadan kendi istek ve heveslerine göre idaresidir." Bkz: Montesquieu,

John Locke mutlak monarşiye karşı anayasal ve parlamenter yönetim fikrinin sözcülüğünü yapmıştı.[293]

Türkiye'de de benzer bir biçimde, despotik padişahlık rejimi, anayasal iktidar ve demokrasi düşüncesinin gelişmesinde, olumsuz bir referans kaynağı da olsa, bir kaldıraç işlevi gördü. Padişahlığın mutlak iktidarını kısıtlama yönündeki çabaları ete kemiğe büründüren Birinci Meşrutiyet hareketi, istibdat rejimine karşı anayasal bir rejimi savunuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'na bir anayasa; 1876 Anayasası'nı hediye etmişti.[294] 1908 yılında yine istibdat rejimine karşı dağa çıkan İttihatçı subaylar da padişahtan anayasa talep etmişlerdi. Hem Avrupa'da, hem de Türkiye'de anayasal düzen yanlıları taleplerini ve eleştiri oklarını, öncelleri olan

---

Kanunların Ruhu Üzerine, Çev: Fehmi Baldaş, C: 1, 2. bs., İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yay., 1998, s. 57.

293 "John Locke, Hobbes'dan elli yıl sonra dünyaya gelir. Onun tanık olduğu mutlak krallık artık açıkça, güçlenen burjuvaziye karşı savaşan ve bu savaşımda soylularla ittifaka giden krallıktır. ... Hobbes'un temennisi, tüm soylu sınıfına haddini bildiren bir kraldı. Oysa temel mücadele kralla soylular arasında değildi. Mutlak monarşi merkezileşme demekti ama mutlak monarşinin kralı, tek tek bazı soylulara darbeler vursa da, yeni koşullar altında feodalitenin genel çıkarlarını temsil ediyordu. ... Nitekim Locke'un kralı II. Charles, vergilendirmeye ilişkin düzenlemelerde ve seçim reformu (oy verme hakkının daha geniş bir kitleye tanınmasını amaçlayan reform tasarısı) gibi konularda parlementoyu saf dışı bırakmış ve kralın seçimle belirlenmesi isteminin önüne geçebilmek için parlamentoyu iki kez dağıtmıştı; bu yasanın geçirilmesine çalışanları tutuklattı. ... Locke, feodal düzenin kalıntılarının ve bu kralın karşısında, dinsel hoşgörüyü, parlamentoyu ve anayasanın üstünlüğünü savundu." Bkz: Deniz Hakyemez, "Tebaadan Yurttaşa Geçiş: Hobbes, Locke ve Rousseau'da Toplum Sözleşmesi Kuramları", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul, 2006.), s. 36. Locke kanunun üstünlüğüne karşı çıkılması halini doğrudan toplum dışı bir durum sayıyor ve savaş durumu kabul ediyordu: "Yasaya ve atanmış yargıçlara başvuruda bulunulmuşsa ama adalet ve yasalar çarpıtılarak gerekenin yapılmasından kaçınılıyorsa ... savaş durumundan başka bir durumdan söz edemeyiz. Çünkü isterse atanmış yargıçlardan gelsin, şiddet şiddettir, zarar zarar; bunlar hangi renge, mazarete ya da yasa biçimine büründürülmüş olurlarsa olsunlar..." Bkz: Hampsher-Monk, Iain, *Modern Siyasal Düsünce Tarihi*, "John Locke", Çev: Deniz Hakyemez, İstanbul, Say Yay., 2004, s. 119, 120.

294 Bülent Tanör bu anayasayı şöyle tarif ediyordu: "Bizce KE, gerçek bir meşrutiyete geçişi değil ama mutlakiyetten çıkışı ifade eder. Bu yarı meşruti sistemde padişah, yargı ve kısmen de yasama işlevi açısından egemenliğin biricik ve mutlak sahibi olmaktan çıkmakta, ayrıca toplumun ve kişinin bazı özelliklerini ferman tipi de olsa bir anayasa ile tanımaktadır. Monarşi kendini sınırlayarak mutlak olmaktan çıkıp ılımlı, anayasalı ve parlamentolu hale gelmekte, ama henüz gerçekten meşruti, anayasal ve parlamenter bir niteliğe kavuşmuş olmamaktadır." Bkz: Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 15. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2006, s. 149.

diktatoryal rejimlere yöneltmişlerdi. Demokrasi mücadelesinin tarihinde yer alan bu safha nedeniyle, demokrasi kavramı, daha çok, diktatörlüklere ya da despotik rejimlere bakılarak, bu tür rejimlerin bir değillemesi olarak tarif edildi.

Forum dergisi de demokrasiyi tanımlarken söz konusu tarifin dışına çıkmamıştı. Türkiye'de demokratik usullerin yerleşmesi doğrultusunda bir yayın politikası izleyen *Forum* dergisi, demokrasiyi diktatoryal rejimlerle karşılaştırarak inceliyordu: "Demokratik devlet idaresi, diktatörün ve oligarşik bir zümrenin keyfi hareketlerini frenleyen, bir kontrol manzumesinin, muhtelif emniyet subapları ve müş'irlerinin faaliyet göstermesiyle işlemektedir."[295] *Forum*, demokrasiyi iktidarın keyfi hareketlerini *frenleyen* bir rejim biçiminde tarif ederken, diktatörlüğü *frensizlik* olarak niteliyor ve eleştiriyordu: "Nihayet, çaresizlik veya frensizlik yüzünden, diktatör memleketi sonu meçhul bir maceraya (harbe, iktisadi keşmekeşe) sürükler."[296] *Forum*'a göre diktatörlük rejimi, iktidarın kendisini kısıtlayan tüm bağlardan sıyrıldığı, denetimsiz kaldığı bir hali karakterize etmekteydi. Öyle ki, diktatörlüğün yerleşmiş olduğu ülkelerde, *Forum*'un fikrince, hükümdar, toplumun doruklarında keyfi bir biçimde hüküm sürüyordu.

Forumcular, bir kişinin keyfi isteklerine böylesi bir bağımlılığın, toplumu diktatörün iç hayatındaki kararsızlıkları takip etmek zorunda bırakacağı düşüncesindeydiler: "Filhakika kendi kendini idareden aciz ve kaderini diktatöre emanet eden bir cemiyette ferdlerin ertesi gün ne olacağını bilmelerine imkan yoktur. Bugün resmi hakikat ilan edilen bir fikir ve bunu temsil eden şahsiyetler, ertesi gün hata ve inhiraf diye bütün millet tarafından tel'in edilir. Cemiyet diktatörün iç hayatındaki kararsızlıkları takibe mecbur edilmiş ve bu hal içtimai bakımdan muazzam kayıplara ve israflara yol açmış olur."[297]

Frensiz bir rejimde diktatörün kararsızlıklarının engellenmesi de mümkün değildir. Çünkü sorumlu mevkilerdeki vatandaşlar, kendilerinden önceki korkutucu emsalleri görerek, diktatörün

295 "Seçmenden Çekinme", *Forum*, C: V, No: 57, 1 Ağustos 1956, s. 4.

296 Turhan Feyzioğlu, "Diktatörlüğe Dair", *Forum*, C: IV, No: 40, 15 Kasım 1955, s. 14.

297 "Üniversite Açılırken", *Forum*, C: II, No: 15, 1 Kasım 1954, s. 2.

keyfi isteklerine karşı durmamaları gerektiğini, bir biçimde, öğrenmiş olurlar.[298] Korku, *Forum*'a göre, diktatoryal rejimlerde devamlı işleyen bir motordur: "Günlük politikada, müessir bir unsur olarak yalnız korku mevcuttur: cemiyetimizde uzun zamandan beri tatbik edilen bazı politik kıymet ölçülerinin doğurduğu mutlakiyet korkusu."[299] Diktatörün kendisini kısıtlayan bağlardan sıyrılmasını ve ülkeyi frensiz bir biçimde yönetmesini sağlayan da bu korkudur.

Denetimsizliğin doğal sonucu ise, diktatörün keyfi taleplerine uyarlanmış, denetim dışı işleyen yasama ve yürütme mekanizmasındaki yüksek hızdır. Anayasal kısıtlamalar demokrasilerde siyasal iktidarı frenleme işlevi görür. Diktatörlüğün ayırıcı özelliği ise, yasama ve idari işlemlerdeki yüksek hızdır. Diktatörlük ne kadar hızlı işleyen bir rejim ise, demokrasinin de o ölçüde yavaş işleyen, kurumların ve erklerin her an birbirlerini denetlediği, frenlediği bir rejim olduğunu söylemek mümkündür. *Forum*'un demokrasi ve diktatörlüğe bakışı, genel planda, bu ölçütlerin çizdiği sınırlar içerisinde kalır.

Türkiye'deki siyasal gelişmeleri böyle bir bakışla algılayan *Forum*, 1956 yılı Ağustos'unda, *demokrasi açısından yolun neresindeyiz* sorusunu sorar. Forumcular, iktidarı kısıtlayan emniyet subaplarının tahrip edildiği bir demokrasiyi tehlikeli sonuçların beklediği yanıtını verirler: "Her an ana müesseseleri sarsıntıya uğrayan demokrasimizin, 1954 Mayıs'ından beri ara seçimleri yapmamakta ısrar eden iktidar partisi yüzünden, önemli bir unsurundan daha mahrum edilmesi affedilmez bir harekettir. Demokrasinin, zor ve ihtilale dayanmayan devlet idaresinin temel müesseselerinden olan, basın hürriyeti, parti içi demokrasi, ara seçimleri gibi emniyet subaplarının tahribi veya işlemez hale

298 "Diktatörlük düzeni üzerine dayanan modern bir cemiyetin, kararsız muvazene halini tevlit edişi, içtimai hareket sorumluluğunun, teker teker vatandaş reyinden ve vicdanından kaldırılmış olmasındandır. ... Vatandaş veya şahsi karar ve sorumluluğunu kullanması gereken herhangi bir makam, korku, telkin veya emsale bakmak suretiyle hareket ettikçe, diktatörlük nizamının bir cemiyete getirdiği istikrarsızlığı büsbütün arttırmış olacaktır." Bkz: "İleri Toplum ve Şahsi Sorumluluk", *Forum*, C: VI, No: 68, 15 Ocak 1957, s. 2.

299 Şerif Mardin, "Politikanın İnanç Muhtevası", *Forum*, C: I, No: 7, 1 Temmuz 1954, s. 9.

sokulması, sonunda demokratik idarenin yegane bakiyesi olan periyodik genel seçimlere de hürmetsizlik itiyat ve cesareti besleyebilir ki, bu yolun sonu siyasi istikbalimiz için hiç de parlak değildir."[300]

Forumcuların, *yolun neresindeyiz* sorusuna 1956 yılında verdikleri bu yanıt, DP iktidarının altı yıllık icraatının muhasebesinin ürünüydü. 1950 yılında, seçimlerle açılan demokrasi kapısının DP döneminde giderek kapanması, Forumcularda büyük bir hayal kırıklığına yol açmıştı. *Forum*'un yazar kadrosunun hararetle desteklediği çok partili hayattan umduklarını bir türlü bulamamaları, DP iktidarı sırasında yaşadıkları hayal kırıklığını daha da yoğunlaştırmıştı. Bu nedenledir ki, okuyucularına, halkın 1950 yılında DP'ye verdiği desteği hatırlatan *Forum*, DP'nin aslında demokrasiyi sadece kendisi için istediğini, ülkeye bir hürriyet rejimi getirmek için istemediğini ileri sürer.[301] *Forum*'a göre; 1950 yılındaki ümitli hava çok kısa bir sürede dağılmıştı: "Altı yıl evvel memleketimizde esmeye başlayan ümit ve heyecan havasının, kısa bir zamanda dağılıp kaybolduğuna şahit oluşumuz, muhakkak ki çağdaş siyasi ve içtimai tarihimizin en büyük hayal kırıklıklarından biri olarak hatırlanacaktır. 1950 Mayıs'ı ortalarında, uzun süren bir baskı ve mahrumiyet rejimini artık dönmemek üzere tarihe karışmış zannediyorduk. Türk milleti istikbale ümit ve iyimserlikle bakabilmek için, yeni ufuklara doğru güvenle yola çıkmışa benziyordu. 1950 baharında uyanan bu hava, kısa bir zamanda ve muttarit adımlarla dağıldı. Türk milletinin, daha geniş manevi ve siyasi hürriyetlere, daha yüksek bir hayat seviyesine ve iktisadi gelişmeye doğru attığını zannettiği adımlar, şaşılacak derecede kısa bir zamanda ters neticeler verdi. Demokrasi namına yapılanlar, rejimi, eski devirleri neredeyse aratacak bir polis devletine doğru sürüklüyordu."[302] Altı yıl içerisinde, *Forum* çevresindeki

300 "Seçmenden Çekinme", *Forum*, No: 57, s. 4.

301 "Demokrat Partiye destek verilmesinin sebebi, daha çok hürriyet ve daha çok refah vaat etmiş olmasıdır. Fakat hiçbir millet, tarihinde demokrasi için yaptığı mücadele bu ölçüde hayal kırıklığına uğramamış ve uğratılmamıştır. 1950'den sonra yavaş yavaş anlaşılmıştır ki, bugün siyasi iktidarı ellerinde bulunduranlar, hürriyeti, kendi hürriyetlerini artırmak ve başkalarının hürriyetlerini daraltmak, hatta yok etmek için bir vasıta saymışlardır." Bkz: "Basın Hürriyeti ve Ötesi", *Forum*, C:XII, No: 139, 1 Ocak 1959, s. 1.

302 "Uzağı Düşünme Zamanı", *Forum*, C: V, No: 51, 1 Mayıs 1956, s. 1.

aydınların demokrasi teşhisleri, polis devleti teşhisine dönüşmüştü. Bu dönüşüm, DP ve liderleri hakkındaki tüm iyimserliği de yok etmişti.[303]

Ülkeye anayasal rejim getirmek için 1 Nisan 1954 yılında yola çıkan Forumcular, üç ay kadar kısa bir süre sonra, 15 Temmuz 1954 tarihinde şu saptamayı yapmak zorunda kalmışlardı: "Hukuk devleti; senelerden beri hasretini çektiğimiz bu nizam artık yeniden aranmaya başlanacaktır. Ona kavuştuğumuzu zannetiğimiz anda, onu kaybetmenin endişesi içindeyiz."[304] Forumcuların böyle bir yorum yapmalarının nedeni, memurların bağlı bulundukları Vekalet emrine alınmalarının yolunu açan, Temmuz 1954 tarihli Emekli Sandığı Kanunu tasarısıydı. *Forum*'a göre bu kanun, hukuk devletinin temel ilkeleriyle çatışıyordu: "Fakat son çıkan, memurların bağlı bulundukları teşkilat emrine alınmak suretiyle vazifelerinden uzaklaştırılacakları hakkındaki kanun, bu şekilde hizmetlerine son verilen memurlara, herhangi bir kazaa merciine başvurmak hakkını vermemektedir; yani idari bir kararın artık Devlet Şürasınca kontrolü bahis mevzuu değildir. Diğer bir tabirle, hukuk devletinin unsurlarından biri olan idari kazanın artık bu sahadaki mevcudiyeti, bir hayli ihlal edilmiştir."[305]

Yürütmenin bu uygulamasına karşı memurlar kanuni mercilere başvurarak haklarını arayamıyorlardı. *Forum*'a göre, hukuk devleti ilkelerinden biri, idari işlemlerin yargıya taşınabilmesi ilkesi, çıkarılan bu yasayla fiilen ihlal edilmişti. *Forum* dergisi için 1954 yılı, asıl olarak, bu saptamanın ardından başlıyordu. Çünkü *Forum*'un izleyeceği siyasal hattı belirleyen bu saptama olacaktı. 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan seçimlerle Meclis'te çoğunluğu ele geçiren DP iktidarı,[306] söz konusu yıla pek çok kanun tasarı-

303 "1950'den beri geçen 6 sene esnasında yeni hareketin siyasi liderlerinin tuttuğu yol hakkında fazla izahate lüzum yoktur. Bu yol bugün artık kafi derecede aydınlanmıştır. Liderler, 1950 hareketini yalnızca, iktidarı ele geçirme vesilesi telakki etmişlerdir; memlekete vaad ettikleri hedefleri tamamen unutmuşlardır; yeni şartların icab ettirdiği, fikir, hareket ve zihniyete kendilerini uydurma başarısı gösterememişlerdir." Bkz: "Meselelerimiz ve Manevi Hazırlık Zarureti", *Forum*, C: IV, No: 42, 15 Aralık 1955, s. 2.

304 "Hukuk Devleti Hasreti", *Forum*, C: I, No: 8, 15 Temmuz 1954, s. 3.

305 Aynı yerde.

306 2 Mayıs 1954 seçimlerinde oyların %56'sını alan DP 503 sandalye, oyların %35'ini alan CHP ise sadece 31 sandalye kazanıyordu. DP grubu neredeyse meclisin tü-

sı sığdırmaya çalışırken; Forumcular da, giderek sertleşen siyasal atmosferde kendilerine, hukuk ve demokrasi adına, DP'yi uyarma rolü biçiyorlardı.[307] DP'nin siyasal düzeni sarsan icraatlarının bir biçimde dönüp yine DP'yi vuracağını söylüyorlardı. Bu tür tehditler yoluyla *Forum*, diktatoryal bir çizgiye meyleden DP'yi, bu politikadan vazgeçirmeye çalışıyordu: "Tabii iktidar partisi fikir ve enerjisini tüketmiş ve bu yüzden kendine emniyetini kaybetmişse, iktidarda kalmanın kolay yollarını, muhalefeti ezmek, serbest düşünce ve tartışmayı boğmak ve memleketi tek başına idare etmekte görebilir. Taki işler 1950'deki gibi çığrından çıkar ve memlekette teki asabiyet ve husumet son haddini bulur ve iktidardan halkın galeyanı ile süprülür gider. Bundan zarar gören en başta memleket ve ondan daha fazla da diktatörlük yoluna sapan ve kolay idareyi tercih eden partidir. ... Bu sebeple siyasi partilerimizin halk efkarını zor alternatifler karşısında bırakarak, demokratik siyasi düzenin elastikiyetini bozmamaları lazımdır."[308]

Bu yazı 1954 Ağustos'unda kaleme alınmıştı. O halde, *Forum* 1954 yılının ikinci yarısında, DP'nin demokratik düzeni tehdit eden bir siyasal çizgi izlediğini saptamış ve DP yöneticilerini tehditle karışık bir biçimde uyarmıştı. Bir sonraki sayıda ise İlhan Arsel, mevcut anayasanın DP'nin diktatoryal çizgisine set çekebilecek niteliklerden yoksun olduğu teşhisinde bulunuyordu. Arsel,

---

müne hakim olmuştu.

307 "*Forum* genel seçimlerin akabinde çıkartılmaya başlayan anti-demokratik kanunları eleştirmekten imtina etmez. Bilindiği üzere 30 Haziran 1954 tarihli kanunla, Kırşehir ili ilçeye çevrilmiş, ilçe olan Nevşehir ise aynı adla il olmuştur. Bu kanun ile DP iktidarı, Kırşehirlileri, Millet Partisi'ne oy vermiş olmaları nedeniyle cezalandırmıştır. Kırşehir hadisesinden daha önce ise Malatya cezalandırılmış ve bu il ikiye bölünmüş, Adıyaman yeni il olarak ortaya çıkmıştı. 30 Haziran 1954 tarihinde çıkartılan bir diğer antidemokratik kanun ise seçim kanundaki değişiklik tasarısı idi. Bu kanun ile muhalefetin hakları kesintiye tabi tutulmuştur. Haziran 1954, DP'nin Meclisin kapanmasından önce bir dizi anti-demokratik kanunu çıkarttığı tarih olmuştur. Nitekim aynı dönemde emekli sandığı kanununda değişikliğe gidilmiş, bu değişiklikle CHP'nin seçmen tabanı olduğu düşünülen memurlar cezalandırılmak istenmiştir. Temmuz 1954'te de memurların Vekalet emrine alınmasına dair bir yasa çıkartılmıştır. Bu yasa memurların iş güvencesini ortadan kaldırmaktaydı. DP, bunun gibi bir dizi anti-demokratik kanunu Meclisten geçirdi." Bkz: Diren Çakmak, "*Forum* Dergisi 1954-1960" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara, 2007.), s. 121.

308 "CHP Kurultayı", *Forum*, C: I, No: 9, 1 Ağustos 1954, s. 2.

yürürlükteki anayasaya sadık kalarak DP'yi durdurmanın mümkün olmadığını ileri sürüyordu. Çünkü ona göre; "Anayasamız, B.M. Meclisinde çoğunluğu elinde bulunduran bir siyasi partiye her türlü imkanları bahşetmekte ve hatta ona Devletin temel kanunu bile tadil edebilmek şansını tanımaktadır. ... Unutmamak gerekir ki siyasi bir partinin kahir bir ekseriyetle Meclise girmesi, bu partinin, her vasıtaya başvurmak suretiyle memleket içerisinde hakimiyet tesirine çalışacağı ve müstebit bir zihniyetle faaliyetini genişleteceği manasını tazammun eder; ve yine unutmamak gerekir ki bir partinin siyasi diktatorya tadını alması, bir tek adamın aynı mahiyetteki ihtirasından daha az korkunç değildir, ve her iki halde de Devlet aynı menfi neticelerle çökmeğe meyleder."[309]

Forumcular, devletin çökeceği uyarısıyla DP'ye ve kamuya, yolun sonunda beklediğini düşündükleri tehlikeyi göstermeye çalışıyorlardı. 1954 Kasım'ında ise *Forum* dergisi, "*Meclis'in Açılışı ve Ümitlerimiz*" başlıklı bir yazıda siyasal iktidarın bir oligarşi haline gelip gelmeyeceği sorununu ele almıştı: "Evet, bugün, bütün siyasi kuvvet ve nüfuz, Anayasa Metnine göre, şeklen bir numaralı devlet organı olan Parlamento elindedir. Fakat, gerçekte, bütün siyasi kuvvet ve nüfuz, gittikçe partilere, partilerin merkez organlarına geçmektedir. ... bu akım yumuşatılmazsa Parlamento, bir gün, bütün iktidarlarından soyunmağa ve devlet gücünü bir avuç parti oligarşisinin eline bırakmağa mecbur kalır. O zaman, parti merkez organlarının eline geçen siyasi iktidar gücü, kontrolsüz bir kuvvet olarak, bütün vatandaşların ve türlü içtimai kategorilerin hürriyetleri ile, onlara bunu vermeğe uğraşan demokratik müesseseleri zeval buldurur."[310]

Demek ki, *Forum*'a göre, güncel durumda demokratik kurumlar tehlike altındaydı. Ardından *Forum*, Meclis'in, DP'de ifadesini bulduğuna inandığı bu tür oligarşik eğilimlere yenik düşüp düşmeyeceği sorusunu soruyor[311] ve bu konudaki yargısını belirtiyor-

309 İlhan Arsel, "Çoğunluğun Hakimiyeti Karşısında Ferdin ve Azınlığın Teminatı Meselesi", *Forum*, C:I, No: 10, 15 Ağustos 1954, s. 13.

310 "Meclisin Açılışı ve Ümitlerimiz", *Forum*, C: II, No: 15, 1 Kasım 1954, s. 3.

311 "Kasım ayının başlangıcında, taraflı tarafsız bütün vatandaşların bakışları, Türkiye Büyük Millet Meclisi üzerine çevrilmiştir: İktidarın, bir parti oligarşisi halinde, bir parti oligarşisinin metodları ile çalışma yoluna girip girmeyeceği; Meclisin, kendi

du. *Forum*'a göre, DP kontrol dışıydı: "Kontrol meselesine gelince: Meclisimiz, hükümeti kontrol sahasıdır. Fakat bugün, kontrol hususunda da meclisin faaliyetlerine, gene meclisteki parti çoğunluğu hakim ve müessirdir. O halde, iktidar, bizzat kendini kontrol edecek demektir."[312]

Görüldüğü gibi, 1954 yılı sonunda *Forum*, mevcut düzende iktidarın kendi kendisini denetlemesi haricindeki tüm kontrol mekanizmalarının devre dışı olduğuna karar vermiştir. Yasama erkindeki, Meclis'teki DP çoğunluğu tüm kontrol mekanizmalarını geçersiz kılmıştır. *Forum*'un 1954 yılı Aralık sayısında Bahri Savcı da aynı sorunu ele almış ve parti oligarşisinin yarattığı denetimsizlik haline dikkat çekmişti. Bahri Savcı, parlamento tarafından denetlenmesi gereken kabinenin, DP'nin sahip olduğu Meclis çoğunluğu ve liderleri etrafında biçimlenen parti içi disiplin nedeniyle kontrol edilebilir olmaktan giderek uzaklaştığını; hatta artık kendisini denetlemesi gereken parlamenter grup üzerinde egemenlik kurabildiğini, bu yolla da milletvekillerinin faaliyetlerini, siyasal tavırlarını kontrol edebilir hale geldiğini ileri sürüyordu.[313]

Forum'a göre, totaliter bir parti sahip olduğu meclis çoğunluğu yoluyla, karşılaştığı hukuki engelleri yeni kanunlar çıkararak kolaylıkla bertaraf edebilirdi. *Forum*'un daha geç tarihli; Aralık 1955 sayısında bu konuya değinilmişti: "Bizim siyasi hayatımızı sevk ve idare eden liderlerin tuhaf bir huyları var ki, artık, demokratik hukuk düzenimiz bakımından tehlikeli olmağa başladı bile: Bunlar, içinde bulundukları güçlüklerden kurtulmağa savaşırlarken, mev-

---

nüfuz ve kuvvetini kullanarak bu istikamete girmeği ne derece önlemeğe çalışacağı, bu dönemde belli olacaktır." Bkz: Aynı yerde.

312 *A.g.m.* s. 4.

313 "... Kendisine, kanun teklif etme, nizamname, talimatname, kararname tanzim etme; siyasi, idari, iktisadi, sosyal münasebetler alanlarında icrai mahiyette fiilerde bulunma yetkisi tanıyarak hukuki araçlarla kendisini takviye ettiğimiz, ve fakat parlamento altında bulundurarak sorumlulukla tahdid ettiğimiz kabine, yavaş yavaş, gayri şahsi mahiyetli bir devlet organı olmaktan uzaklaşıyor, parti lider ve liderlerinin şahsında, şahsi bir mahiyet alıyor. Meclis tarafından kontrol edilen ve sorumluluğa maruz bir heyet iken parti lider ve liderlerinin kurduğu parti içi disiplin ve mertebeler silsilesi kombinezonları ile, kontrol edilmekten uzaklaşıyor; tersine, parlamenter gruba hakimiyet yolu ile, grubun ve parlamenterlerin faaliyetlerini, davranışlarını kontrole başlıyor. Bu ise tehlikelidir..." Bkz: Bahri Savcı, "İktidarın Temerküzünden Doğan Tehlikeler", *Forum*, C: II, No: 17, 1 Aralık 1954, s. 8.

cut demokratik düzenin gereklerine uyacak ve bu düzen, kendilerine imkan vermediği an eğilecekleri yerde, o düzenin üzerine yürüyorlar. Mevcut kanuniliğin nerede olduğunu arayacakları ve buna uyacakları yerde, kendileri için en çıkar yol saydıkları hal suretini hemen bir hukuk ve teamül halinde kurmağa kalkışıyorlar. Bu suretle de, siyaset hukuku ve teamülleri edebiyatına, gerçek hukuki esaslarla uyuşmaz indi tatbikatlar, teamüller, hukuklar getiriyorlar."[314]

Bu düşünce doğrultusunda ileri sürülebilir ki, DP istediği takdirde hukuku dolanabilme, hukuki engellerden yasama faaliyeti yoluyla kurtulabilme iktidarına sahiptir. Öyleyse, *Forum*, DP'nin hem denetim dışı, hem de artık denetim organlarının bizzat kendisini kontrol edebilir hale geldiğini düşünmektedir. Hatta denebilir ki DP; Meclis, yasama erki yoluyla kanunsuzluğu kanunileştirebilme gücüne sahiptir. DP elinde giderek yoğunlaşan iktidarı tahlil eden *Forum*, bu tahlilden böyle bir siyasal sonuç çıkarmıştı.

Yönetenlerin 1954 yılını böyle değerlendiren *Forum*, yönetilenlerin 1954 yılını ise şu şekilde tasvir ediyordu: "Milli Eğitim Bakanının bir üniversite hocasını istediği anda mesleğinden uzaklaştırabilme yetkisi kazanmasının, üniversite muhtariyetini bir kalemde yıkmak demek olduğu ... artık herkes tarafından anlaşılmıştır. Üniversite 1954 akademik yılına elinden muhtariyeti alınmış bir şekilde girmektedir. ... Mahalli idarelerimizin zaafı herkesçe bilinmektedir. Sendikalarımız henüz kuruluş aşamasındadır; bunları siyasi faaliyette bulunmalarını önleyen, grev haklarını tanımayan statüleri değişmedikçe, kendilerinden demokratik inkişaf bahsinde fazla bir şey beklenemez. Basın hürriyetinin iktisadi baskı ve şiddetli cezalarla ne dereceye kadar kısılmış olduğu günün en hararetli tartışma konularından biridir. Bundan başka emeklilik kanunuyla yüksek hakimler sınıfının baskı altına alınmış olduğu iddialarında bir hayli hakikat bulunduğu inkar edilemez. Nihayet kendini hür ve bağımsız hissederek, memleket meselelerinin umumi tekamülü hakkında korkmadan fikir beyan edebilecek ilim alemi ve fikir ademleri zümresi de, üniversite muhtariye-

314 "İndi Hukuk ve Teamül Koyma", *Forum*, C: IV, No: 42, 15 Aralık 1955, s. 5.

tinin baltalanmasıyla sıkı bir baskı altına alınmıştır."[315] Demek ki, yönetilenler, *Forum*'a göre, baskı altındadır. 2 Mayıs seçimlerinin damgasını vurduğu 1954 yılı sona ererken *Forum*'un güncel durum değerlendirmesi böyleydi.

Bununla birlikte, Forumcuların çok partili rejime dair beklentileri henüz tümüyle sarsılmamıştı. Parlamentodaki mücadeleden ve seçimlerden ümitlerini yitirmemişlerdi. Demokrasinin gereklerini yerine getirmeyen DP'nin seçimler yoluyla düşürülebileceğini düşünüyorlardı. Muhalefetin görevinin DP'ye oy vermeye devam eden kitleyi uyarmak ve DP'yi seçimler yoluyla iktidardan indirmeye çalışmak olduğunu yazıyorlardı.[316] Bu bakış açısıyla *Forum*, zor yoluyla iktidarı değiştirme düşüncesini reddediyor,[317] belediye seçimlerini boykot etme kararı alan Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) eleştiriyordu: "T.K.P.'den sonra, C.M.P. de bir siyasi boykot yoluna girdi: Belediye, Genel Meclis ve muhtar seçimlerine parti olarak katılmayacaklar. ... Her iki partinin bu boykot kararının sıhhatini inceleyecek değiliz. Hatta, ana muhalefet partisi olan CHP de bu boykota katılırsa hasıl olacak vahameti de tahlile kalkmayacağız. ... Biz şunu belirteceğiz: Bu türlü siyasi boykotlar, demokratik gelişmenin müsbet ve yapıcı unsurları arasında yer alamaz. Ayrıca, böyle siyasi küsmeler, partiler arası iktidar savaşının araçlarından da değildir. Sonra; boykotçuların mantığını sonuna kadar güdersek, parti olarak seçime girmemelerinin arkasından, bütün seçmenleri de seçim haklarını kullanmamağa davetin gelmesi lazımdır. Halbuki, siyasi partinin manası, iktidara doğru gitmektir; seçimlere boykot çekerek ve seçmenleri de seçim sandığı başına

315 "Üniversite ve Fonksiyonu", *Forum*, No: 15, s. 1, 2.

316 "DP... demokratik düzenin istediği değişikliği yapmıyorsa, yapmayacaksa buna rağmen büyük kitle, gene de oy veriyorsa, verecekse bu ne demektir? Büyük kitle, bu noktaların önemini kavramamış, kavramıyacak demektir. O zaman da gene muhalefete düşen, büyük kitleyi uyarmaktır, onu, uyararak, inandırarak iktidara gelmektir. Bunun için de, gene seçime girmek lazımdır." Bkz: "Seçime Girmek Beyhude mi?", *Forum*, C: II, No: 17, 1 Aralık 1954, s. 4.

317 CHP'nin seçimlere katılma kararı üzerine *Forum* şunları yazar: "CHP'nin son kararında, taze demokrasimizi, İran ve bazı Arap memleketlerindeki karışıklığa düşmekten, Güney Amerika Cumhuriyetlerinin kuvvet darbeleri esasına dayanan iktidar değiştirme yoluna girmekten koruyan böyle bir mahiyeti vardır. Onun için, gerçek batılı demokrasi idealine bağlı olanlar, bu karardan ancak memnunluk duymuşlardır." Bkz: "CHP Meclisinin Kararı Üzerine Düşünceler", *Forum*, C: I, No: 12, 15 Eylül 1954, s. 5.

gitmekten vazgeçirerek, iktidar yolunda ilerlemek nasıl mümkün olacaktır?"[318]

Forum dergisi bu eleştirilerinin ardından, seçimleri boykot etme kararının pasif mukavemet gibi görünmekle birlikte, aslında her an parlamaya hazır bir şiddet çekirdeği ihtiva ettiğini yazar. Bu türlü bir hareketin masum bir biçimde başlasa dahi, seçim usulündeki *ikna etme* ilkesi yerine *zor uygulama* ilkesini getirebileceğini ileri sürer.[319] Turhan Feyzioğlu da 1955 yılında, *Forum*'daki bir cevap yazısında benzer bir düşünceyi dile getirmektedir: "Fakat bugün, nazariyatçı diye vasıflandırılan kimseler bile, Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesinde yer alan 'baskıya karşı mukavemet', veya 'tazyike karşı isyan' hakkının ne kadar boş olduğunu eserlerinde belirtiyorlar. ... bütün bu nazari sözlerin Türkiye'mizin şartları ile ilgisi yok. Kanunlara itaatsizliği veya ayaklanmayı 'nihai' bir hürriyet garantisi olarak gösteren ve sayıları gittikçe azalan nazariyatçılar, bir şeyi unutuyorlar: bu yol, çıkar yol değildir ve bu yoldan hürriyetler korunmaz. Olsa olsa bir baskı rejiminden başka bir baskı rejimine (muhtemelen daha kötüsüne) geçilir. Memleket ölçüsüz zararlara uğrar."[320]

Baskıcı bir iktidara karşı ihtilalci metodlara başvurulması seçeneğini dışlayan *Forum*, iktidarı kazanma savaşının parlamentoda verilmesi gerektiği fikrindedir: "Bu akımın dayandığı sebep şu idi: içinde bulunulan şeraitte, bilhassa çıkarılan son kanunlar karşısında, Mecliste, muhalefet vazifesini ifa mümkün değildir. ... Muhalefet bazı kanunlar dolayısıyla yarı metlûç hale de düşebilir.

---

318 ""Siyasi Boykot"larve Asıl Kaynağı", *Forum*, C: I, No: 11, 1 Eylül 1954, s. 3.

319 "Evet, bütün seçimlere bir boykot çekmek, hatta seçmenleri oy sandığı başına gitmemeğe kandırmak, siyasi hayatın akışı üzerinde kuvvetli tesirler yaratacak bir ustaca taktik mahiyeti olabilir. Fakat bu hareket, başlangıçta, hatta masum bir passif mukavemet mahiyetinde başlasa bile, sonunda, türlü şiddet yollarına da sapabilir; "inandırma esası" yerine de "maddi kuvvetin üstünlüğü esası"nı getirmeğe varabilir. Burada kullanılan Passif Mukavemet sözüne de aldanmamalıdır. Aslında, seçimlere girmeme ve seçmenlere oylarını kullanmama öğüdünü verme, özünde sinirli ve hemen parlamağa istidatlı bir şiddet çekirdeği de ihtiva etmektedir." Bkz: "CHP Meclisinin Kararı Üzerine Düşünceler", *Forum*, No: 12, s. 5.

320 Turhan Feyzioğlu, "Turhan Feyzioğlu'nun Notu", *Forum*, C: III, No: 25, 1 Nisan 1955, s. 15.

Fakat bu kanunları bertaraf etmek için yapacağı iktidarı kazanma savaşının birinci meydanı gene Meclistir."[321]

Forum, DP'nin bir parti oligarşisi haline geldiğini düşünse dahi, henüz çok partili rejimin bütün unsurlarının yok olduğuna, kullanışsız hale geldiğine inanmıyordu. DP'yi diktatörlük heveslisi ilan eden *Forum*, 1954 yılında çok partili rejimin kurallarının hala geçerli olduğunu düşünüyordu. Öyleyse, *Forum* için ufukta bir yol ayrımı görünmektedir: Diktatörlük teşhisinde bulunan *Forum* ile çok partili düzenin kurallarının hala yürürlükte olduğuna inanan *Forum* arasındaki yol ayrımı...

4.1. Forum'da Yol Ayrımı

Forum dergisinin 1954 yılındaki çizgisi ile 1955 yılının ikinci yarısından sonraki çizgisi arasında farklılıklar bulunur. *Forum* 1954 yılı boyunca, yukarıda açıklandığı üzere, siyasal çizgi açısından çok partili rejimin dışına taşmamaya özen gösterir; *seçimle iktidarı alma* taktiği dışında kalan diğer siyasal seçenekleri gözardı eder. Neredeyse tüm *Forum* yazarlarına hakim olan bu bakış açısını şöyle açıklamak mümkündür: *Forum*, matematiksel bir denklem kurmuş ama bu denklemin kendi doğal sonucunu değil, o denklemin kendi ifadesi dışında kalan yapay bir sonuç üretmesini istemişti. *Forum*'un, DP iktidarını tanımlayan *diktatörlük teşhisi* bir denklem kabul edilirse, bu denklemin sorduğu soru şundan ibaretti: Diktatörlük nasıl sona erdirilir? *Forum* 1954 yılında buna, yapay bir cevap, *seçimler yoluyla* cevabını veriyordu.[322] 1955 yılı sonunda *Forum*'da yazılanlar ise, söz konusu denklemin asıl ve doğal sonucuydu: *Seçim dışı seçenekler de vardır!*

Derginin 1955 yılı Aralık sayısında Türkiye'nin artık eski Türkiye olmadığı; çok partili hayata geçiş sırasında söylenen sözlere halkın bugün kolay kolay kanmayacağı ifade ediliyordu: "Türkiye, on

321 "Meclisten Çekilmek", *Forum*, C: I, No: 11, 1 Eylül 1954, s. 3.

322 *Forum*'un söz konusu soruya verdiği yanıt yapaydır; çünkü diktatörlük rejimi altında, liberal demokrasinin kurallarından biri olan seçimlerin hala özgürce yapılabileceği fikrini temel almaktadır. Oysa diktatörlük rejiminin bizzat kendisi, diktatörün seçim yoluyla iktidarı bırakmayı reddetmesini, hatta çoğunlukla seçim mekanizmasını tümüyle ortadan kaldırmasını gerektirmektedir. *Forum*'un diktatörlük saptamasını yaptıktan sonra hala DP'yi seçim kazanarak iktidardan indirebileceğini düşünmesi, teşhis ettiği sorun ile bulduğu çözüm arasında bir uyuşmazlık olduğunu göstermektedir.

yıl evvelki Türkiye değildir. Bundan sonra artık herkes hesabını ona göre yapmalıdır. Halk hakimiyeti ve hürriyeti gibi mefhumlar, halk önünde muayyen maksatlar için istendiği gibi oynanabilecek siyaset edebiyatı terimleri arasından ebediyen çıkmıştır."[323] Derginin Kasım sayısında ise, değişen Türkiye'nin karşısındaki esas mesele net bir biçimde ortaya konmuştu: "Demokrasimiz, yakında, pek yakında, rejim meseleleriyle iktisadi hayat ve istihsal faaliyetinden fışkıran meseleler üzerinde bir tartışma, bir çatışma alanına girecektir. Eğer demokrasimiz olacaksa, bu zaruridir. Bu olmayacaksa, demokrasi de olmayacaktır."[324] *Forum*, DP'nin siyasal uygulamalarında kendisini dışa vuran şiddeti duymuş ve *savaş kabulümdür*, demişti. *Forum*'a göre, Türkiye'de eğer bir gün demokrasi kurulacaksa, çatışma bir zorunluluktu.

1955 yılının ikinci yarısında, güncel siyasal mücadelelere bu gözle bakan Forumcular, iktidarı seçimle devirme yollu eski düşüncelerinden giderek uzaklaşmışlardı. CHP ve CMP'nin belediye ve genel meclis seçimlerine katılmayacakları yönündeki beyanları üzerine, *Forum*, bu sefer, partilerin aldıkları seçimlere katılmama kararını eleştirme gereği duymuyor, hatta bu kararı destekliyordu: "Seçim gibi halkın amme işleri hakkında irade beyanının en mühim vasıtası olan bir hususta CHP ve CMP'nin vermiş olduğu bu kararın arzettiği vehamet ve ağırlık üzerinde durmaya lüzum bile yoktur. ... Doğrusunu söylemek lazım gelirse bütün bu şartların bir seçim iklimi yarattığını iddia etmek mümkün değildir. Bu durum karşısında muhalefetin seçimleri boykot etmesini, her halde demokrasi oyununda mızıkçılık veya milli iradeye ihanet olarak vasıflandırmak mümkün olmasa gerektir."[325] Yazının daha sonraki bölümlerinde seçim boykotunun ancak demokratik ülkelerde tepkiyle karşılanabileceği söyleniyor ve Türkiye'de demokrasinin kurulmamış olmasının boykot kararını kabul edilebilir kıldığı ifade ediliyordu.[326]

---

323 "Değişen Türkiye'de Yeni Adımlar", *Forum*, C: IV, No: 41, 1 Aralık 1955, s. 1.

324 "Tarafsız Organlar Üzerine", *Forum*, C: IV, No: 40, 15 Kasım 1955, s. 4.

325 "Seçimler ve Muhalefetin Boykotu", *Forum*, C: III, No: 34, 15 Ağustos 1955, s. 1.

326 "Fransa'da veya İngiltere'de bir parti, seçim serbestisi olmadığı iddiası ile seçimlere girmeyecek veya seçim neticelerine itiraz edecek olsa, kendi görüşünü kimseye kabul ettirmek imkanını bulamayacaktır. Çünkü bu memleketler demokratik rejimin te-

Boykot kararını sahiplenecek kadar siyasal açından sertleşen *Forum*, Arjantin'de, 19 Eylül 1955'te Peron'un askeri ayaklanmayla düşürülmesini de, ibret alınması gereken bir olay olarak sayfalarında nakledip destekliyordu. Hatta *Forum*, Peron rejimini anlatırken, Peronist iktidarla, adını vermeden, DP iktidarı arasında, Peron'un uygulamalarını tek tek sayarak, zımni benzerlikler dahi kuruyordu: "Bununla beraber, Nazi ve faşist diktatörlüklerinden farklı bazı hususiyetler gösteren Peron idaresi, Arjantin'de diğer siyasi partileri kapatmamıştır. Newyork Times'ın yazdığı gibi, serbest seçimle işbaşına geldiği halde, aynı mekanizma ile işten uzaklaştırılmamak için gayet sıkı tedbirler almıştır. Batı aleminin mukaddes tanıdığı bütün hürriyetler –basın, söz ve toplantı hürriyetleri, adil seçimler, temsili bir meclis ve bağımsız mahkemeler– birer birer ortadan kaldırılmıştır."[327]

Şüphesiz, Forumcuların Peron rejiminin yıkılması olayına verdikleri önem sebepsiz değildi. *Forum* dünyanın diğer köşelerinde de diktatörlüğe özenenler olduğunu, Peron vakasından bunların da ders çıkarmaları gerektiğini yazıyordu: "Son günlerde Arjantin'den gelen haberler, bir bahane bularak halka ve vatandaşa zulmeden bir diktatörün daha, diktatörleri bekleyen şaşmaz akıbetten kendini kurtaramadığını göstermektedir. Peron son aylarda kaynaşan, zaman zaman taşma alametleri gösteren Arjantin halkının iradesine nihayet boyun eğmiştir. Gelen haberlere göre ya intihar etmiş yahut da bir yere gizlenmiştir ... Dünyanın diğer köşelerinde de diktatörlüğe özenenlerin, bundan bir defa daha ders alabileceklerini ümid etmek fazla bir iyimserlik olur mu dersiniz?"[328]

Forum, Peron'un devrilişini bütün dünyada hürriyet uğruna mücadele edenlere ümit veren önemli bir olay olarak

---

mel kurallarını tam bir vüzuhla vaz etmişlerdir. ... Binaenaleyh memlekette hakiki bir huzur istiyor ve Türk milletini en kısa zamanda diğer medeni milletler seviyesine çıkarmak istiyorsak, belki de diğer temellere tercihen demokratik rejimin ana temellerini bir an evvel atmalıyız. Ancak o zamandır ki siyasi hayatımız şimdi içinde bulunduğumuz gibi çıkmazlardan kurtulacak ve seçimleri boykot eden partiler azınlıkta da olsa bir kısım vatandaşın itimadını dahi alamamış biçare teşekküller olarak kalacaklardır." Bkz: *A.g.m.* s. 2.

327 "Arjantin Olaylarının Cihanşümul Önemi", *Forum*, C: IV, No: 38, 15 Ekim 1955, s. 9.

328 "Diktatörlüğün Şaşmaz Akıbeti", *Forum*, C: IV, No: 37, 1 Ekim 1955, s. 3, 4.

görüyordu.[329] Demek ki, Forumcular artık ayaklanma fikrinden eskisi gibi ürkmüyorlardı. Bundan böyle boykot, ayaklanma ve ihtilal *Forum*'un siyasal seçenekleri arasında yer bulabilecekti.

Forum'un siyasal harareti gün geçtikçe yükseliyordu. Fakat *Forum*'u siyasal açıdan bu derece sertleştiren neydi? Sorunun cevabı, DP'yi siyasal açıdan gerileten gelişmelerde gizlidir. 1955 yılı, *Forum* için bir ileri atılma dönemi demekse, DP için de sonun başlangıcı demektir.[330] 1955 yılıyla birlikte, bütünlüğünü koruyamayan DP giderek erimeye başlar. Basına ispat hakkının[331] verilmemesi nedeniyle parti içerisinde çıkan anlaşmazlık, 2 Mayıs 1955 tarihinde bazı DP'li milletvekilleri tarafından TBMM'ye ispat hakkı önergesi verilmesiyle sonuçlanır. Önergeye Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, Turan Güneş, Raif Aybar, Ekrem Alican gibi isimler imza koymuşlardır. Önergede, basını herhangi bir bakan, yargıç ya da devlet memuru hakkındaki yolsuzluk ve benzeri iddialarını ispatlama hakkından yoksun bırakan kanun eleştiriliyordu. Milletvekillerince verilen önergeye katılımlar da gün geçtikçe artmış ve on dokuz kişiyi bulmuştu. Bu nedenle, ispat hakkını savunan bu gruba 19'lar adı verildi. DP'nin dört kurucusundan biri olan Fuad Köprülü de, DP içerisindeki tartışmalar sırasında 19'lardan yana çıkmış, bu yüzden Dışişleri Bakanlığı'ndan alınmıştı.[332] İspatçıları dışlayan DP yönetimi, 10 Ekim 1955 tarihinde ispat

329 "Arjantin Olaylarının Cihanşümul Önemi", *Forum*, No: 38, s. 9.

330 Osman Okyar *Forum* yazarlarının düşüncelerinde 1955 yılında gerçekleşen değişimi şöyle anlatıyordu: "Siyasi sahada, hepimiz çok partili siyasi demokrasiye taraftar idik. 1946'da Türkiye'de bu istikamette başlayan tecrübeyi candan destekliyor, siyasi ve iktisadi sahalarda hürriyet bayrağını taşımış olan Demokrat Parti'yi tutuyor ve uzun yıllar tek parti uygulamasını yürütmüş olan Halk Partisi'nde uzak duruyorduk. Siyasi sahada bu tercihlerimiz, 1955-1956 yıllarında Demokrat Parti'nin tutumunda başgösteren ve bize 'anti demokratik' görünen davranışların kesinleşmesine kadar devam etti." Bkz: Osman Okyar, "Sistem Devamlılığı ve İktisadi Politika IV", 1960'ların İktisat Politikasının Oluşmasında *Forum*'un Rolü," *Yeni Forum*, C: V, No: 105, 15 Ocak 1984, s. 10, 11.

331 Bu hakkın verilmemesi şu anlama geliyordu: Herhangi bir gazeteci, örneğin bir bakanın yolsuzluk yaptığını belgelerle ispatlayabilecek durumda olsa dahi, yolsuzluk yapan bakanı küçük düşürmüş sayılıyor ve ceza alıyordu. Gazetecilere, yaptıkları bu tür haberlerin doğruluğunu ispatlama hakkı verilmemişti. Bu durum, yolsuzluk yapan bakanlar ya da devlet memurlarının değil, bunları haberleştiren gazetecilerin yargılanmasına ve cezalandırılmasına neden oluyordu.

332 Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara, Phoenix Yay., 2004, s. 279.

hakkını savunan F. Lütfü Karaosmanoğlu ve Fethi Çelikbaş'a, dört gün sonra yapılacak olan Genel İdare Heyeti toplantılarına katılamayacaklarını bildirmişti.[333] Bunun üzerine Karaosmanoğlu Menderes'e mektup yazıyor ve *Forum* dergisinde de sıkça yer verilen sözcüklerle Menderes'i eleştiriyordu: "Reis Beyefendi; rejim hala teminatsızdır. Teminatsız olduğu için de diktatoryadır. Murakabe yoktur. Meşveret yoktur. ... Hürriyetten korkmayınız, tek el idaresini bırakınız..."[334]

19'ların bir kısmı 1955 Ekim'inde DP'den istifa ettiler, diğerleri ise yine Ekim ayında DP Haysiyet Divanı kararı ile partiden çıkarıldılar.[335] DP'den kopan ispatçılar, 20 Aralık 1955 tarihinde Hürriyet Partisi (HP) adını alarak partileşirler. Basının da desteğini arkasına alan HP'nin prestiji giderek yükselmektedir. Bu nedenledir ki, 1957 yılında DP'den istifa edecek Fuad Köprülü'nün de başvuracağı adres yine HP olacaktır. Tüm bu gelişmelere Üçüncü Menderes Kabinesi'nin 30 Kasım 1955 tarihinde istifa etmesi, bazı tüketim maddelerinin (kömür, et, şeker) giderek bulunamamaya başlaması, 6-7 Eylül Olayları[336], aydınlar ve basın üzerindeki baskı, üniversite muhtariyetinin yok edilmesi gibi toplumsal sorunlar da eklendiğinde, hükümetin toplumsal prestijini önemli ölçüde yitirdiğini söylemek mümkündür. Ama muhalifler için umut kapısını açan asıl gelişme, DP'nin kendi içinden bir parti, HP'yi,

---

333 Ahmet Hamdi Başar, Ahmet *Hamdi Başar'ın Hatıraları – Demokrasiye Geçiş, DP İktidarı ve 27 Mayıs*, Yayına Hazırlayan: Murat Koraltürk, C: II., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2007, s. 382.

334 Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 279.

335 *Forum*, 19'ların partiden uzaklaştırılmalarını DP liderlerinin parti içerisindeki bir hükümet darbesi olduğunu ileri sürüyordu: "İşte Demokrat Parti'nin 1955 Ekim'inde toplanan Büyük Kongresi, artık parti ve grup içinde murakebe ve kontrolden kurtulmak isteyen demokrat şeflerin, kendi teşkilatları dahilinde yaptıkları bir darbe-i hükümet mahiyetinde idi. Gidişi tenkid etmeye hazırlanan delegelerin Kongreye iştirak ettirilmeyişleri, hükümetin muarız olduğu ispat hakkı teklifine imza koyan genel idare kurulu üyelerinin tüzüğe aykırı olarak azledilmeleri, artık bu "hükümet darbesi"nin başarı gösterdiğini ifade ediyordu." Bkz: "Neyin Seçimini Yapıyoruz", *Forum*, C: VII, No: 84, 15 Eylül 1957, s. 2.

336 *Forum* 6-7 Eylül Olayları'nı da keyfi idarenin bir sonucu olarak yorumlamıştı: "Nihayet 6-7 Eylül Hadiseleri, keyfi idarenin ve murakabesizliğin, bazı vatandaşların hayatlarına ve maddi varlıklarına karşı düpedüz tecavüzlerin vukuuna müncer olacak kadar ileri götürüldüğünü ifade eder." Bkz: Aynı yerde.

çıkarması olmuştu.[337] Bu olay, muhalif çevrelerde DP cephesinin yıprandığı kanısını uyandırmıştı. *Forum*'un dozu giderek artan siyasal sertliğinin sebebi buydu; Forumcular, DP'deki erimenin kendi yollarını açacağına inanıyorlardı.

19'lar hareketinin DP içerisindeki muhalefeti, DP karşıtı *Forum* dergisinde de büyük bir heyecan dalgası yaratmıştı. *Forum*, daha sonra HP'yi kuran 19'ları hararetle destekliyor ve bu kopuşun totaliter idareye karşı bir ümit ışığı olduğunu söylüyordu: "1955 yılı sonlarına doğru resmen faaliyete geçen Hürriyet Partisi kurucularına, Türk milleti çok şey borçludur. Memleketi totaliter bir nizamın karanlık ufuklarına doğru dolu dizgin götürenlerin karşısına, bu bir avuç idealist çıkmamış olsaydı, 1956 yılı başlarında yeniden beliren ümit ve iyimserlik havasına kavuşmamız belki de mümkün olmazdı. Hürriyet Partisi kurucuları, 'artık yeter' deyinceye kadar, Demokrat Parti oligarşisine hakim olan 'bir avuç muhteris', bu memlekekette hürriyet diye sayıklayan insanları, dehşet içinde bırakan niyetlerini artık gizlemek lüzumunu dahi görmemeye başlamışlardı. ... İşte bu hesabı alt üst eden, memleket içinde her an daralan diktatörlük çemberi kıran hareket, 'isbatçılar' yahut '19'lar hareketi' diye yakın tarihimizin hürriyet mücadelesine adları yazılacak olan 'Hürriyet Partisi' kurucularının yaptıkları huruç hareketi olmuştur. Yakın siyasi tarihimiz yazılırken, Türk milletinin siyasi hürriyetlerine yeniden kavuşmasında, kendilerine neler borçlu olduğu daha iyi anlaşılacaktır."[338]

DP'deki erime, DP karşıtlarını yüreklendirip umutlandıracak kadar gözler önündeydi. Hükümetin bu erimeye rağmen, uzlaşma yollarını kapatıp muhalifler üzerindeki baskısını arttırıyor olması, *Forum*'u, iktidar mücadelesinde seçim dışı seçenekleri de düşünmeye zorlamıştı. Hükümet, 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan seçimlerdeki büyük başarısına rağmen, 1955 yılı sonlarında ortaya çıkan toplumsal sorunlar nedeniyle giderek yıpranmış ve düze in-

337 "1956 başı ile 1957 seçimleri arasında geçen devre, siyasi hayatımız ve tarihimiz bakımından çok önemli olaylarla doludur. Demokrat Parti'den bir parça daha kopmuş, yeni bir ümit ışığı doğmuştu. Hürriyet Partisi'ne, gidişten huzursuzluk ve endişe duyan partili ve partisiz birçok vatandaşlar kucaklarını açmışlardı." Bkz: Başar, *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları – Demokrasiye Geçiş, DP İktidarı ve 27 Mayıs*, s. 413.

338 "Yeni Parti ve Hürriyet", *Forum*, C: VI, No: 43, 1 Ocak 1956, s. 3, 4.

mişti. Artık siyasal açıdan daha kolay hedef alınabilir bir haldeydi. Demek ki, demokrasinin kurallarına uygun bir biçimde yenilmeye razı olmadığında, başka yollarla düşürülmeyi beklemek durumundaydı. *Forum* bunu hiçbir zaman açıkça yazmamıştı; ama derginin 47. sayısında yayımlanan "*Madrid Üniversitesi'ne Selam*" başlıklı yazı, alenen söylenemeyeni, dolaylı bir biçimde dile getiriyordu. İspanya'da, Madrid Üniversitesi öğrencilerinin diktatörlük rejimine karşı Şubat ayında ayaklandıklarını haber veren *Forum*, diktatörlük karşıtı bu öğrenci ayaklanmasını övme ihtiyacı duyuyordu.[339] İspanya'daki siyasal gelişmeler üzerine bu bilgileri veren *Forum*, yazının daha sonraki bölümlerinde ayaklanmayı aydınlık ile karanlığın ezeli mücadelesine benzetiyor ve Türk gençliğinden Madrid Üniversitesi'nin macerasını dikkatle takip etmesini istiyordu: "Madrid Üniversitesi macerası, bilgi ve ışıkla temasa gelen Promete'nin, zihni merakla sualler soran Faust'un, memnu meyvayı yediği için, başına binbir ıztırap ve felaket gelen insan oğlunun ezeli macerasıdır. İlme ve bilgiye susayan, soran, merak eden, araştıran Türk gençliği, Madrid Üniversitesi'nin macerasını dikkat ve ibretle takip etmelidir."[340]

Madrid Üniversitesi takip edilmeliydi çünkü, *Forum*'a göre, DP'nin büyüsü artık bozulmuştu. Bu durum, DP karşıtlarının rejim kavgasının verileceği bir çatışma alanına doğru yol alabilecekleri anlamına geliyordu. 1956-1957 yıllarına girilirken, giderek sertleşen siyasal iklim *Forum*'u da sertleşmek zorunda bırakıyordu.

4.2. Pirus Zaferi: 1957 Seçimleri

Forum, 1956 yılına siyasal gelişmelerin ve DP içindeki erimenin kendi yolunu açtığına inanarak giriyordu. Çok kısa bir sürede basit bir dergi çevresi olmaktan çıkıp giderek büyümüş, bir siyasal hareket haline dönüşmüştü. Bu nedenle, 1956 ve 1957 yıllarına

339 "Şubat ortalarında Madrid Üniversitesi öğrencileri İspanya'da diktatörlük rejiminin tek partisi olan *Falanj*'a karşı ayaklanmışlardır. Ayaklanmalarda *Falanj* taraftarı bir öğrenci ağır yaralanmış, öğrencilerin bu ayaklanması, İspanya'daki zahiri sükun ve istikrarı tehdit edici bulunduğu için, Madrid Üniversitesi müddetsiz kapatılmış, Rektör ve Hukuk Fakültesi dekanı azledilmiş, anayasadaki bazı ferdi hak ve hürriyetler muvakkaten kaldırılmıştır." Bkz: "Madrid Üniversitesine Selam", *Forum*, C: IV, No: 47, 1 Mart 1956, s. 6. (Vurgular *Forum*'a aittir.)

340 Aynı yerde.

gelindiğinde, artık geleceğe son derece iyimser bir biçimde bakıyordu. Verdiği mücadeleyi kazanmasına ramak kalmış siyasal partilerin, zaferlerini resmen ilan etmelerini sağlayacak o son mücadele öncesinde duydukları özgüveni duyuyordu. Forumculara göre, mevcut düzenin artık bir hakikat olduğunu söylemek dahi güçleşmişti: "Gerek maddi bakımdan, gerekse manevi yönden tamamen çürümüş olan bugünkü düzen er geç sona erecektir. İnsan münasebetleri, siyasi ve iktisadi hayatın düzeni o derece bozulmuştur ki, günbegün nasılsa devam ede gelen bu nizamın, hakikat olduğuna bile inanmak güçleşmiştir. Binaenaleyh, yakın bir gelecekte Türk milletinin, olağanüstü bir hamle daha yaparak, bu kabustan kurtulmasını beklemek lazımdır."[341] O hamle, *Forum* dergisince, hürriyet rejimini tesis etmek olarak açıklanıyordu. Türkiye'de demokrasiyi kurma savaşı yapıldığını belirten *Forum*, bütün sınıfları, insanları bu savaşa katılmaya ve hürriyet rejimi demokrasiyi kurmaya çağırıyordu.[342]

İleriye yürüyen her hareket gibi, verecekleri savaş öncesinde bir *sorunlar ve görevler* analizi yapan Forumcular, yakın tarihimizin en büyük buhranlarından birini yaşadığımızı ileri sürüyorlardı.[343] Söz konusu buhranı tartışırken Turhan Feyzioğlu da, DP açısından çok ağır kabul edilmesi gereken bir tespitte bulunuyor ve Türkiye'nin demokrasi tecrübesinin değil iflas etmek, henüz başlamadığını ileri sürüyordu: "Bugün, 'körpe demokrasimiz' hastadır. Açıkça görünen araz karşısında hiç kimse bu hastalığı inkar etmiyor. ... demokrasi tecrübemizin 'hukuki müesseseler' bakımından da büyük noksanları olduğunu kabul etmeliyiz. *... Türkiye'de demokrasi tecrübemizin iflas ettiğini sananlar aldanıyorlar. Çünkü bu tecrübe hakikatte yapılmamıştır.*"[344]

---

341 "Uzağı Düşünme Zamanı", *Forum*, C: V, No: 51, 1 Mayıs 1956, s. 2.

342 "Türkiye'de bir siyasi demokrasi kurulma savaşı yapılıyor. Bütün sınıfların, bütün insanların, bu siyasi demokrasiyi kurma çabasına kendi yapıcı kuvvetlerini getirmeleri isteniyor. Gerçekten de, bütün sınıflar, kendi güçlerince, bu siyasi demokrasi savaşına katılmışlardır. Bir siyasi demokrasinin amacı ise hürriyet rejimi kurmaktır..." Bkz: Bahri Savcı, "Konuşabiliriz", *Forum*, C: IV, No: 44, 15 Ocak 1956, s. 7.

343 "Rejim Buhranı ve Ötesi", *Forum*, C: V, No: 51, 1 Mayıs 1956, s. 4.

344 Turhan Feyzioğlu, "Demokrasi Davamıza Genel Bir Bakış", *Forum*, C: IV, No: 46, 15 Şubat 1956, s. 12. (Vurgular Turhan Feyzioğlu'na aittir.)

Forum'a göre, yaşanan bu hastalık ve buhran çok partili parlamenter yapının işleyişindeki aksaklıklardan kaynaklanıyordu: "Çok partili parlamenter sistemin işleyişinde görülen aksaklıklar bu buhranın veçhelerinden birini teşkil etmektedir. ... Yasama faaliyetinin, fiilen, meclis dışı sorumsuz bir organ tarafından yapılması, iktidar ve muhalefet partileri arasındaki münasebetlerin, büyük bir kısmı mecliste cereyan etmesi gereken, dürüst bir yarışma olmaktan çok uzak bulunması, meclis-hükümet münasebetlerinde başlıca kontrol müesseselerinin işlemez bir hale gelmesi (bunlar siyasi tartışmaların daha ziyade meclis dışında yapılmasına yol açmaktadır), hükümetin sorumluluğu konusunda uyulması şart olan ana prensipler karşısında gösterilen hafiflik, Devlet Başkanlığı müessesesinin sistemin prensibi ve mantığı ile bağdaşmayacak bir hale gelmesi, kaza kuvvetinin geçirdiği tehlike, parti içi demokrasi fikrinin soysuzlaşması, basın ve üniversite gibi müesseselerin fonksiyonlarına karşı gösterilen anlayışsızlık geçirdiğimiz buhranın başlıca tezahürleridir."[345] Bütün bu sorunların neticesi olarak *Forum*, Türkiye'nin giderek bir polis devletine;[346] iktidarınsa, uygulamaları tartışılmaz mutlak bir iktidar haline dönüştüğünü ileri sürüyordu.[347]

Türkiye'nin karşısındaki sorunları, genel planda, bu şekilde tespit eden *Forum*, 1957 Temmuz'undaki, "*Uyanmalıyız Artık!*" başlıklı yazıda söz konusu sorunları çok daha net ve açıklayıcı biçimde ele almıştı. 1954 seçimlerinden bu yana yaşanan gelişmelerin özetlendiği yazıda; değiştirilen seçim kanunları yoluyla seçim hürriyeti ve eşitliğinin zedelendiği, hakimlerin kolayca işten el çektirilebilir hale geldiği, Maarif Vekiline istediği anda üniversite hocalarını üniversiteden alma yetkisinin verildiği, basın hürriyetinin ayaklar altına alındığı, pek çok gazetecinin yazdıkları yazılar nedeniyle hapse atıldığı, çıkarılan bir kanunla

345 "Rejim Buhranı ve Ötesi", *Forum*, No: 51, s. 4.

346 "Vatan insanın yatağında korkusuz uyuyabildiği toprak olmalıdır. Türkiye, kendi iyiliği, esenliği uğrunda çalışan, yahut çalışmağa yeterli aydınları için henüz böyle bir toprak olamamıştır. Çünkü biz istediğimiz kadar hürriyet ve demokrasiden, ispat hakkı, yargıç teminatı, üniversite bağımsızlığından söz edelim, Türkiye hala bir polis devleti zihniyetiyle yönetilmektedir. Acı gerçek, tatsız, kötü gerçek budur." Bkz: Bülent Ecevit, "Güvenlik, Hürriyet ve Kültür", *Forum*, C: V, No: 50, 15 Nisan 1956, s. 26.

347 "Katedralde Cinayet", *Forum*, C: VI, No: 66, 15 Aralık 1956, s. 3.

toplantı hürriyetinin bertaraf edildiği, sendikaların kapatıldığı ileri sürülüyordu.[348] Siyasi iktidarın toplum üzerindeki baskısını bu derece yoğunlaştırmasının nedeni olarak da, Meclis'te çoğunluğa sahip bulunan DP'nin kendisini kısıtlayan demokratik ve hukuksal kurallara tahammülsüzlüğü gösteriliyordu.[349] Yazıda, rejim buhranına son verebilmek için önümüzde artık sadece iki yol bulunduğu belirtilmişti: "Halbuki demokrasi, çoğunluğun her şeyi yapabildiği rejimin adı değildir. Hukuk devleti esasına dayanan hakiki demokrasilerde, Parlamentonun Kanun ve kararları, Anayasaya; bizzat Anayasa da, insan haklarına uygun olmaya mecburdur. O halde bugün, bir rejim buhranının son kademelerine vardığımızdan şüphe edilemez: "Ya Demokrasi ya diktatörlük!", işte mesele budur. Milletin bu seçimi yapıp ona göre hareket etmesi zamanı çoktan gelmiştir."[350]

Bir tercih noktasında bulunduğumuzu ileri süren Forumcuların son emniyet subabı da, DP'nin Meclis'teki kürsü dokulmazlığını ihlal etmesiyle yıkılmıştı. Bu yaptırım *Forum*'da, DP'nin artık parlamenterlerin dokunulmazlıklarını da tanımadığı biçiminde yorumlanmıştı. Osman Bölükbaşı'nın Meclis'teki bir konuşması sırasında DP'ye karşı sarfettiği kelimeler nedeniyle mahkemeye verilmesini

348 "1954 Seçiminden bu yana nelere şahit olmadık? Seçim kanunları öylesine değiştirildi ki, seçim hürriyeti ve müsavatı dahi esaslı surette zedenledi. Adliye Vekili'nin, istediği anda en yüksek hakimlerin bile işlerine son verebilmesini mümkün kılan kanunlar kabul edildi. Hem de bu kanunlar öyle bir sertlikle tatbik olundu ki, Temyiz Başreisi ve Başsavcısı da dahil olmak üzere, kıymetli birçok hakimin sırf içtihatlarından dolayı vazifelerinden uzaklaştırılmasından bile çekinilmedi. Maarif Vekiline, üniversite hocalarını, Dekan ve Rektörleri bile istediği anda vekalet emrine alma salahiyetini tanıyan Kanunlar çıktı. Hem de Senatonun aksi mütalaasına rağmen tatbik edildi ve edilmekte. Basın hürriyeti, hiçbir demokraside benzerine rastlanmayan iki kanunla, içi boş bir mefhum haline getirildi. Memleketin tanınmış birçok fikir ve siyaset adamı, en normal tenkid ve mizah yazıları yüzünden hapishanelere doldurulduğu; diğerleri de sıralarını beklemekte. Toplantı hürriyeti, sertlikte rekor kıran bir kanunla tamamen bertaraf edildi. Bu kanunun tatbikatında ise, değil siyasi toplantılara, ilmi konferanslara bile müsaade verilmedi. Hatta birkaç vatandaş tarafından eli sıkılan bir parti lideri, suç işlemiş sayılarak 6 ay hapse mahkum oldu. Sendikalar kapatıldı ve kapatılıyor." Bkz: "Uyanmalıyız Artık", *Forum*, C: VII, No: 80, 15 Temmuz 1957, s. 1.

349 "İktidar partisinin tahammül edemediği şey, siyasi hayatta bazı tahditlerin, bazı sınırların mevcut olmasıdır." Bkz: *A.g.m.* s. 2.

350 Aynı yerde.

Forum, denizin bitişi olarak değerlendiriyordu:[351] "Fakat bardağı taşıran en son damla muhakkak ki, diktatörlük sath-ı mahaline giren bir gidişin, tecavüz ve müdahalesini artık Meclis kürsüsüne de teşmil etmesi oldu. Bir milletvekili ve parti başkanının teşrii masuniyetinin kaldırılması en saf vatandaşın zihnindeki şüpheleri de silip süpürmeye yardım edecek bir hadise oldu."[352]

Foruma göre, DP yıkılabilecek tüm fren mekanizmalarını yıkmış; iktidarın karşısına çıkabilecek, onun dengeleyebilecek tüm toplumsal kurumları (üniversite, yargı, Meclis) sindirmişti. DP artık toplumun doruklarında yapayalnız hüküm sürüyordu. 8 Eylül 1957 tarihinde DP Genel İdare Kurulu adına gazetelere gönderilen ve muhalefetin eleştirilerini yanıtlamaya çalışan tekzip yazısı da, hem muhalefetin hem de *Forum*'un bütün iddialarını doğrular nitelikteydi. DP bu tekziple, muhalefetin kendisine yönelik eleştirilerini bir bakıma kabullenmiş ve icra kuvveti olarak, yasama, yürütme, yargı erkleri arasındaki denge prensibini tanımadığını kamuya açıklamıştı: "Nisbi seçim esası, Anayasa mahkemesi, çift meclis yahut icranın teşrii kuvvet tarafından daha sıkı bir şekilde murakabesi lüzumu gibi hususlar daha önce de kerrat ile ileri sürdükleri hususlardır. Hem sonra bunlar, sade bu sebeple değil, büyük dünya demokrasilerinin bugünkü temayülleri bakımından da tamamıyla anakronik olmuş ve ameli sahada tedavülden kalkmış hususlardır."[353]

Tekzip yazısında muhalefetin talepleri, yürütmenin denetlenmesi arzusu tarih dışı diye nitelendikten sonra, DP'nin söz konusu erkler hakkındaki düşünceleri de ifade edilmişti: "Kuvvetler arasındaki muvazeneye herşeyden fazla ehemmiyet veren görüşlerin

351 *Forum*'da Muammer Aksoy meseleyle ilgili olarak şunları yazıyordu: "... bir mebusun *Meclis dahilinde teşrii vazifesini ifa münasebetiyle sarfettiği sözler, hakaret teşmil etse dahi, adli takibata konu teşkil etmezler.* Milletvekilinin teşrii vazifesini yaparken sarfettiği sözlerden dolayı dokunulmazlığının kaldırılması, hem Anayasamızın 17. Maddesinin birinci cümlesindeki hükme ve hem de batı hukukunda asırlardan beri hakim olan pek mühim bir hukuk prensibine tamamen aykırıdır. Tatbikatta da, ne memleketimizde ve ne de herhangi bir hür devlette, bir mebusun parlamentodaki sözlerinden dolayı mesul edilmesinin yüzyıllardan beri bir tek misali yoktur." Bkz: Muammer Aksoy, "Milletvekilinin Sorumsuzluğu", *Forum*, C: VII, No: 81, 1 Ağustos 1957, s. 11. (Vurgular Muammer Aksoy'a ait.)

352 "Neyin Seçimini Yapıyoruz", *Forum*, No: 84, s. 2.

353 "Totaliter Gidişin Bahane ve Delilleri", *Forum*, C: VII, No: 84, 15 Eylül 1957, s. 4.

yerini, şimdi artık sür'atli karar ve icraata geçebilecek icra cihazlarına ve bunların teşrii meclislerle en kestirme yoldan anlaşmalarına imkan verecek sistemler almaktadır. ... Kudretli bir icraaya ve sür'atle karar alacak bir teşri cihazına her zaman ve tahsisen bugünkü şartlar içinde muhtaç olan memleketimize..."[354]

DP, fren mekanizmalarının ön planda olduğu hukuk devletini yavaş buluyor ve süratli karar alabilecek güçlü bir yürütme ve yasama kuvveti istiyordu. Daha doğrusu, tekzip yazısında 1957'deki fiili durum ifade ediliyordu. DP'nin güçlü ve denetimsiz bir yürütme erki istediğini bu şekilde kamuya deklare etmesiyle birlikte, *Forum*'un diktatörlük eleştirisi tam anlamıyla ete kemiğe bürünmüştü. Artık mesele DP'nin kendi kendini kontrol etmesi olarak görülemezdi. *Forum*'a göre, DP iktidarını kısıtlayacak mekanizmaların süratle yaratılması gerekiyordu. 1957 seçimleri öncesinde işbirliği görüşmeleri yapan muhalefeti, *Forum* dergisi, meselenin bu yönünü ihmal etmemeye çağırmış ve partileri uzun dönemli bir program etrafında birleşmeye davet etmişti. Bununla birlikte, *Forum*, DP'nin yaptığı hataların muhalefetin önünü açacağını, bunun da iktidarı ele geçirmek için yeterli olacağını düşünmenin, rejim bunalımından çıkmak için yeterli olmayacağını da söylüyor ve böyle bir kolaycılığa sapılmaması için muhalefeti uyarıyordu: "Bugün iktidarın başarısızlıklarından istifade edip, şeker, petrol, ekmek sıkıntılarını vesile ittihaz ederek hükümeti yıpratmanın, halkta uyanan şüphe ve ümitsizliği giderebileceğini sanmak bir hayaldir. Bugün Türk politikasında hükümet nasıl bir çıkmaza saplanmışsa, muhalefet de aynı derece çıkmazdadır. Muhalefetin içinde bulunduğu çıkmaz, hükümetin başarısızlıklar serisiyle kendiliğinden hallediliverecek cinsten değildir. Muhalefet, Türkiye'nin kısa ve uzun vadeli meseleleri üzerinde kesif bir zihni faaliyete girişmeden, içinde yüzdüğü bu çıkmazdan kurtulamayacaktır."[355]

Forum'a göre, iktidara talip olanların mevcut başarısızlıkları dile getirmekten öteye geçmeleri, iktidara geldiklerinde ne yapacaklarını topluma açık ve net bir biçimde ifade etme-

354 Aynı yerde.
355 "İç Politikamızda Asıl İhtiyaç", *Forum*, C: VI, No: 69, 1 Şubat 1957, s. 2.

leri gerekiyordu.[356] *Forum* işbirliği görüşmeleri yapan muhalefet partilerinden asıl olarak bunu talep ediyordu: "Binaenaleyh muhalefetler, rejim meselelerinde de daha yapıcı teklifler, daha yeni fikir ve düşüncelerle seçmen karşısında çıkmalıdırlar. Mesela anayasa tadili teklifinde bulunuyorlarsa, bir anayasa tasarısı üzerinde fikir yormalı, rejim davalarını formel hukuki müesseselerinde de teminata bağlayacak tedbirler, teklifler düşünceler üzerinde fikri faaliyette bulunmalıdırlar."[357]

Ancak *Forum*, sadece dışarıdan muhalefet partilerine öğüt veren bir siyasal pozisyon almamıştı. Yazarları doğrudan doğruya, HP ve CHP saflarında siyasal mücadeleye katılmışlardı. Derginin Muammer Aksoy, Münci Kapani, Aydın Yalçın gibi önemli yazarları HP'ye üyeliklerini yaptırmışlardı. Turhan Feyzioğlu ise, Ekim 1957 seçimleri yaklaşırken CHP'ye girmişti. 1957 seçimlerinde Sivas'tan milletvekili de seçilecekti. Öyleyse *Forum*, 1957 seçimleri sürecinde artık aktif olarak politikanın içindeydi. Bu da, *Forum*'un siyasal programının artık güncel bir siyasal program olarak tartışılmaya başladığı anlamına geliyordu. *Forum*'un muhalefet partilerine yaptığı, uzun dönemli bir program üzerinde tartışma çağrıları da aslında bu açıdan anlamlı olmaktadır. *Forum*, sayfalarında pek çok kez iktidarın izlemesi gereken siyasal çizgiyi ifade etmiş olmanın, demokratik bir hukuk devletinin nasıl kurulabileceğini yazmış olmanın güveniyle çağrıda bulunuyordu. Örneğin Turhan Feyzioğlu *Forum*'un sayfalarında, Türkiye'de hukuk devletinin kurumlaştırılabilmesi için yapılması gerekenleri şöyle anlatmıştı: "Seçim kanunundan işe başlamalıdır: yalnız 1954 seçimlerinden sonra atılan geri adımlardan dönmek yetmez. Mutlaka *daha adil bir temsil sistemine* ihtiyaç vardır. ... Kaza kuvvetinin (adliye, idari kaza, askeri kaza) istiklalini zedeleyebilecek çeşitli hükümler kaldırılmalı, ıslah edilmelidir. ... *'Yüksek Hakimlik Şurası'* kurulmalıdır. ... *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin iç tüzüğü* tek parti devrinin iç tüzüğüdür. Bu iç tüzüğün gensoru açılmasını ve meclis murakabesinin gerektiği şekilde işlenmesini imkansız kıldığı çok partili hayata girdiğimizden beri geçirilen tecrübelerle tekrar tekrar sabit olmuştur. ...

356 "Uzağı Düşünme Zamanı", *Forum*, No: 51, s. 2.
357 "Yapıcı Tekliflere Muhtacız", *Forum*, C: VII, No: 76, 15 Mayıs 1957, s. 2.

Üniversite öğretim üyelerinin, Milli Eğitim Bakanı tarafından vazifeden uzaklaştırılmasına imkan veren 6435 sayılı ve 1954 tarihli kanun *Türk Üniversitelerinin muhtariyetine* ağır bir darbe indirmiştir. ... Anayasa Mahkemesi kurulmalıdır. Kanunların anayasaya ve nizamnamelerin kanunlara uygunluğunu denetlemek vazifesinden başka, bu mahkemeye, bugün Uyuşmazlık Mahkemesine, Yüce Divana ve Yüksek Seçim Kuruluna verilmiş olan çeşitli vazifeler de tevdi edilmelidir. ... toplantıları, 'fiili bir müsaade rejimine' tabi tutan idari tatbikata son verilmelidir. ... Siyasi parti propagandalarında ve resmi beyanlarda yer alan bir çok sarih vaatlere rağmen, grev hakkının tanınmaması sendikalizmin gelişmemesine set çeken amillerden biridir."[358]

Bunlara, *Forum*'da pek çok kez değinilen basın kanununun ve radyo ile ilgili düzenlemelerin tekrar yapılması ihtiyacı da eklenmelidir. Şu halde, 1957 seçimleri sürecine *Forum* elinde hazır bir programla girmektedir. Programın özü ise şundan ibarettir: İktidarın fiilen ve hukuken denetlenmesi başka deyişle yürütmenin frenlenmesi. DP'nin hukuksal engelleri bertaraf etmeye dayanan hızlı yönetim anlayışına karşı *Forum*, fren mekanizmalarına sahip bir hukuksal rejim istemektedir.

Forum'a göre, Ekim 1957 seçimlerinde karşı karşıya gelen bu iki anlayıştı: Mücadele, demokrasi yanlılarıyla diktatörlük yanlıları arasındaydı.[359] *Forum* yaşanan tüm olumsuzluklara, DP'nin muhalefete yönelik baskıcı tutumuna rağmen seçimlerden umutluydu: "Buna rağmen Türkiye'de, totaliter bir memlekette hüküm süren ölüm sükutu henüz yoktur."[360] *Forum*, ölü sessizliğine bürünmeyen Türk milletinin hürriyet isteğinin yenilemeyeceğini düşünmektedir. Türk milleti için hürriyetin artık bir din haline geldiğini, bu dine inanan insanın ise yolundan çevrilemeyeceğini

358 Feyzioğlu, "Demokrasi Davamıza Genel Bir Bakış", *Forum*, No: 46, s. 12, 13, 14. (Vurgular Feyzioğlu'na aittir.)

359 Münci Kapani seçimleri değerlendirdiği bir yazısında şunları yazmıştı: "Memleketin kaderini belli edecek gün çok yaklaşmış bulunuyor. Önümüzdeki seçimler, siyasi rejimimizin demokrasi veya diktatörlük yollarından birine yönelmesini tayin bakımından Türkiye tarihinde bir dönüm noktası teşkil edecektir." Bkz: Münci Kapani, Hangi Şartlar Altında Seçimlere Giriyoruz", *Forum*, C: VIII, No: 86, 15 Ekim 1957, s. 8.

360 "Hürriyetin Temelleri", *Forum*, C: VII, No: 81, 1 Ağustos 1957, s. 4.

yazmaktadır.[361] Hürriyet isteyenlerin bu uğurda her türlü tehlikeyi göğüsleyeceklerini söylemektedir: "... kimse hürriyetin sesini kısamayacaktır. Daha fazla şiddet, daha fazla direnme yaratacaktır. Daha fazla hapis, daha fazla hapse gitmeye gönüllü basın mensubu yaratacaktır."[362] Başka deyişle, *Forum* 1957 yılına gelindiğinde, artık diktatoryal uygulamalara karşı savaşmaya hazırdır.

Bu ümitli ve kavgacı düşüncelerle seçimleri bekleyen *Forum*, yazarlarının önemli bir kısmının katıldığı HP'yi desteklemişti.[363] Dergide Cemal Aygen tarafından yapılan seçim tahmininde HP için oldukça iyimser bir tablo çiziliyordu. *Forum* hem umutluydu, hem de desteklediği partinin seçimlerde çok büyük bir atılım yapacağına inanmaktaydı. Üç ihtimalli bir seçim tahmininde bulunan Cemal Aygen, ilk tahmininde HP'nin 3.416.628 civarında bir oy toplayacağını ve bu rakamlarla partinin genel planda oyların %33.24'ünü kazanacağını öngörmekteydi. Buna karşılık, CHP'nin oyların %29.78'ini, CMP'nin %10'unu, DP'nin ise %26.98'ini kazanacağını düşünüyordu. Aygen'in ikinci tahmininde, HP oyların %22.16'sını, CHP %29.78'ini, CMP %10'unu ve DP %38.15'ini ka-

361 "Hürriyet Dini ve Basın", *Forum*, C: VII, No: 78, 15 Haziran 1957, s. 3.

362 Aynı yerde.

363 Derginin seçimler sürecinde daha çok HP yanlısı yayın çizgisine okurlardan gelen tepki *Forum*'u şöyle bir açıklama yapmaya zorlamıştı: "*Forum* yazarları hadiselerin gelişmesi ile, kendi kanaat ve mizaçlarına göre siyasi partilere katılmak ve onları desteklemek kararı verdiler. ... Bir yere tutunma, kör amansız kuvvetlerin savurmasına, köklemesine karşı direnmek için, bir kısmı Hürriyet Partisi'ni, bir kısmı CHP'sini melce olarak seçti. Seçimlerde işbirliğinin tahakkuk ettirilemeyişi, *Forum*'un bir tek muhalefet partisini desteklemesini zaruri kıldı. Okurlarımızdan bir kısmının yadırgadığı bir kısmının tasvip ettiği bu tutum, seçim gibi müstesna bir devre esnasında kaçınılamayacak bir hal idi." Bkz: "Yeni Senenin Eşiğinde", *Forum*, C: VIII, No: 90, 15 Aralık 1957, s. 2. Başka bir yazıda da aynı konuda şunlar söyleniyordu: "Hürriyet Partisi'nin faaliyeti ile FORUM'da yazılanlar arasında bir benzerlik müşahade ediliyor, ikisi arasında bazı okurlarımız muvazilik seziyorlarsa, FORUM'un prensip olarak hiç kimseye benzememek gibi bir iddiası yoktur. FORUM'un dört yıldır savunduğu fikirler ortadadır. Yazılarımızda bu istikametten ayrılan bir hal yoktur. Bir siyasi teşekkül de bizim inandığımız ve benimsediğimiz hedefleri benimsemişse, bizim mutlaka herkesten ayrı olmak endişesiyle kendimizi başka türlü düşünmeye icbar etmemiz beklenemez." Bkz: "*Forum*'un Taraf Tutması", *Forum*, C: VIII, No: 86, 15 Ekim 1957, s. 5. Turhan Feyzioğlu, Nursel Sağıroğlu'nun kendisiyle yaptığı bir söyleşide, *Forum*'un HP'ye verdiği destek üzerine şunları söylüyordu: "... benden başka herkes destekliyordu. Bir de Bülent Ecevit, zaten CHP'liydi ve o sırada dışarıdaydı." Bkz: Nursel Sağıroğlu, "An Intellectual Opposition In The DP Period, 1954-1960" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990.), s. 104.

zanıyordu. Sonuncu ihtimalde ise, HP yine oyların %22.16'sını, CHP %40.86'sını, CMP %10'unu ve DP %26.98'ini elde ediyordu.[364] Her üç şıkkı da inceleyen Aygen, hiçbir durumda partilerin tek başlarına iktidar olmaya yetecek bir güce sahip olamayacaklarını söylüyordu.[365] Tahmini, DP'nin tek parti iktidarı kurması ihtimalini ortadan kaldırıyordu. Bu tahlillerin ardından Cemal Aygen, söz konusu üç ihtimal arasında en gerçekçisinin ikinci ihtimal olduğunu belirtmekteydi: "Bu üç ihtimalden en kuvvetlisi ikincisidir. Yani en fazla mebus sayısını D. Parti çıkaracak olmakla beraber, kendi başına hükümet kuramamak durumunda kalacaktır. Hatta bu tahmin gerçekleşecek olursa, diğer üç partinin kendi aralarında anlaşmaları karşısında, DP'nin hükümete bir iştirak edememesi ihtimali her zaman mevcuttur."[366]

Forum 1957 seçimlerinde, DP'yi bir biçimde yenebileceklerini umuyor[367] ve koşulların böyle bir siyasal gelişmeye uygun olduğunu düşünüyordu: "Bugün yeni bir seçim arifesinde durum nedir? 1946 ve 1950'de büyük ümidler ve vaadlerle iş başına gelen zümrenin derin bir hayal kırıklığı yarattığını, artık herkes açık bir şekilde müşahade etme imkanına kavuşmuştur. 1954'te böyle imkanın mevcut olduğu iddia edilemezdi; çünkü vakit çok erkendi ve hadiseler herkesi vuzuha eriştirecek şekilde durulmamıştı. Fakat 1954'ten sonra rejim bahsinde siyasi hürriyetler konusunda giri-

364 Cemal Aygen, "Önümüzdeki Seçimlerin Muhtemel Neticeleri", *Forum*, C: VIII, No: 85, 1 Ekim 1957, s. 12, 13.

365 Aynı yerde.

366 Aynı yerde.

367 *Forum* seçim öncesinde umutla şunları yazıyordu: "Partiler arasında şimdiye kadar seçim beyannamesi neşreden yegane parti CHP olmuştur. Hürriyet Partisi ve CMP'nin beyannamelerinin de hazır olduğu bildirilmektedir. Demokrat Parti'ye gelince, 1954 seçimlerinde olduğu gibi, bu seçimde de beyanname neşretmeyecek, geçmişte yaptıklarını misal göstererek istikbal hakkında seçmene yapabileceği vaadlerin ne olabileceğini anlatmaya çalışacaktır. Demokrat Parti, 1954'te başarı sağlayan bir usulü bu seçimlere de tatbik edeceğini sanmaktadır. Oysa ki son üç buçuk yıldır çok şeyler değişmiştir. DP'nin mazide yaptıkları, önümüzdeki devre için hiç de iyi bir propaganda vesilesi teşkil etmeyecektir. DP önümüzdeki devre için hiçbir şey vaadetmemek suretiyle, vatandaştan bu sefer de açık çek istemektedir. Vatandaşın bu defa da kendisine böyle bir açık çek yazacağı her zamankinden çok şüphelidir. DP bu suretle şartların çok değiştiğini idrak etmemekte, kendini yeni şartlara uyduracak şekilde bir mücadele taktiği kabul etmek lüzumunu duymamaktadır." Bkz: "Seçim Beyannameleri", *Forum*, C: VIII, No: 86, 15 Ekim 1957, s. 4.

şilen işler, artık herkeste nereye gidildiği hususunda açık bir kanaatın hasıl olmasına hizmet etmiştir."[368] Demek ki, artık vakit gelmişti. *Forum* seçimlere bu inançla giriyordu.

Forum'un öngörüsü DP'nin bir biçimde frenlenebileceği ve tek başına iktidarı alamayacağı üzerineydi. Forumcular iyimserlerdi ve güçlerinden eminlerdi. Öyle ki, CHP'yi HP ile işbirliği yapmadığı, tek başına seçimlere girdiği için eleştiriyorlardı. HP'nin önemli bir güç olacağı konusunda kuşkuları bulunmuyordu. *Forum* dergisinin gördüğü ilgi de beklentilerini yüksek tutmalarını sağlamıştı. Fakat seçim sonuçları açıklandığında, *Forum*'un hazırladığı zafer çığlığı yerini hayal kırıklığına bırakıyordu. Seçimlerin hemen sonrasında çıkan ilk sayısında *Forum*, beklemediği ağır bir yenilgi almış ancak hiçbir zayıflık işareti göstermek istemeyen bir insanın soğukkanlılığına bürünmüştü. Bununla birlikte, bu soğukkanlılık mimikleri yüzünde hayretten donakalmış bir insanın soğukkanlılığıydı. Çünkü HP oyların sadece %4'ünü alabilmişti. Böylelikle, HP'nin Meclis'teki temsilci sayısı 30'lu sayılardan bir anda 4'e iniyordu. *Forum*, bu şaşkınlıkla seçimleri analiz etmeye çalışıyor, seçim öncesi değerlendirmelerinin gerçekçi olmadığını itiraf ediyordu: "Bu seçimler 15 Ekim 1957 tarihli sayımızdaki başyazımızda ileri sürdüğümüz bazı tavsiye ve tekliflerde realist olmadığımızı meydana çıkarmıştır. Biz seçmenin "Halk Partisi mi, yoksa Demokrat Parti mi?" tarzında zor bir seçim şıkkı karşısında bulundurulmasına lüzum olmadığını söyleyerek, üçüncü bir yolun denenmesiyle bu mahzurun ortadan kalkabileceği ümidini izhar etmiştik. Bu tavsiyede Demokrat Parti'nin kuvvetini küçümsediğimiz, buna mukabil üçüncü yolu temsil eden Hür P'nin rey temerküz ettirme imkanlarını mübalağa ettiğimiz bugün anlaşılmaktadır."[369]

Forum'un şaşkınlığı o ölçüdeydi ki, derginin programatik gücünü HP'nin gücüyle ölçüyordu.[370] *Forum* dergisi, seçim sonuçlarının

368 "Yapıcı Tekliflere Muhtacız", *Forum*, No: 76, s. 2.

369 "Seçimin Düşündürdükleri", *Forum*, C: VIII, No: 87, 1 Kasım 1957, s. 2.

370 *Forum*'un programatik gücünü, CHP üzerindeki etkisiyle göstermek mümkündür. CHP'nin programında yer alan tüm öneriler, neredeyse kelimesi kelimesine *Forum* dergisinde daha önce yazılmıştır. CHP'nin önerileri şunlardır: "CHP'nin yayınladığı seçim beyannamesine gelince, vatandaşın bugün arzuladığı, amme hayatımızda tartışma konu-

neticesinde, tüm soğukkanlı görüntüsüne rağmen soğukkanlılığını yitiriyor ve DP dahil olmak üzere, tüm partiler üzerindeki düşünsel ve programatik gücünü tek başına HP'nin aldığı oy oranıyla bir tutuyordu. *Forum*, HP'nin yenilgisinden kendisine pay olarak büyük bir hayal kırıklığı çıkartmıştı.

Ancak 57 seçimleri DP için aslında sadece bir "Pirus Zaferi"[371] olmuştu. DP'nin muhalefetin birleşmesini engellemek amacıyla seçim kanununda yaptığı tadilat,[372] seçim tarihinin seçimlere çok kısa bir süre kala açıklanması, seçim süreci boyunca radyonun DP tekelinde kalması, seçimler sırasında yapıldığı iddia edilen yolsuzluklar düşünüldüğünde,[373] DP aslında sadece seçimlere duyulan güveni aşındırmıştı. DP liderleri, kesin olarak kazanacakları bir seçime gitmişlerdi. *Forum*'un seçimler öncesindeki son sayısında

---

su olan her konunun burada yer aldığı müşahade edilmektedir. Bütün rejim meseleleri (İnsan hakları, anayasa mahkemesi, çift meclis, tarafsız idare, adliye, üniversite muhtariyeti, basın hürriyet, radyo, vs. vs.) teker teker zikredilmektedir. Seçim sisteminin nisbi temsil esasına dayandırılacağı, ispat hakkı, nüfuz suiistimali, mebus maaşları gibi hususlar da yer almıştır." Bkz: "Seçim Beyannameleri" , *Forum*, No: 86, s. 4.

371 Pirus Zaferi: Gelecekte yenilmeye mahkum olanların yengilerini anlatmak için kullanılır. Şu hikayeden doğmuştur: Epirus'lu Pirus'un 280 ve 279 yıllarında Roma'yla yaptığı savaşı kazanırken, bu zafer uğruna bütün ordusunu telef ederek ordusuz kalması üzerine, tanrıdan "bir daha bana böyle zafer verme" dileğinde bulunduğu söylenir. Benzer biçimde kazanılan zaferleri anlatmak için bu deyim kullanılır.

372 DP bu tadilat ile muhalefetin birleşmesini engellemeye çalışıyordu. Bu tadilatla partiler aralarında anlaşsalar dahi bir parti mensubunun diğer bir parti listesinden aday olması engelleniyordu. Aynı zamanda partilerin birbirleri yararına bazı bölgelerde seçimlere girmelerine yasak getirilmişti; seçime giren bir partinin, teşkilat kollarının olduğu her yerde seçime katılması zorunluğu getirilmişti. Fuat Köprülü'nün HP saflarında seçime katılmaması için DP, son altı ay içerisinde bir partiden istifa eden bir adayın başka bir partiden aday olamaması hükmünü dahi seçim kanununa eklemişti. Bkz: Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, 1. bs., İstanbul, Bilgi Yay., 1976, s. 167.

373 Yolsuzluklarla ilgili olarak *Forum*'da şunlar yazılmıştı: "Yapılan itirazlar şu noktalar etrafındadır: Ellerinde seçmen kartı olduğu halde isimlerini seçmen kütüklerinde bulamayan binlerce vatandaş oylarını kullanamamıştır. Seçimler esnasında radyo bazı seçim sandıklarının rey tasnifini ilan etmek suretiyle vatandaş üzerinde baskı yapmıştır. Seçim günü asliye mahkemesinden karar alınmak suretiyle DP binlerce vatandaşa rey kullandırmış, bu arada İstanbul bayındırlık işlerinde çalıştırılan işçilerin kütle halinde oy kullanabilmeleri için kütüklere alelacele birçok ilaveler yapılmıştır. Birçok mıntıkalarda mükerrer olarak oy kullandırılmıştır. Bazı yerlerde tasnif aleni yapılmayıp, gizli yapılmış, oylar seçim kurullarına usulsüz teslim edilmiş, ve bir kısmı kaybolmuştur. Bazı mıntıkalarda muhalefet partileri müşahitlerine baskı yapılmıştır." Bkz: "Seçim Yolsuzlukları", *Forum*, C: VIII, No: 87, 1 Kasım 1957, s. 4.

Münci Kapani de bu düşünceyi ileri sürüyordu: "Hulasa, DP her ne bahasına olursa olsun kendisinin iktidarda kalmasını sağlıyacak ve muhalif partilerin kazanmasını önliyecek ve her türlü tedbiri almış olarak seçimlere gitmektedir. Onun bu şekilde mücadeleye girişini, rakibin elini kolunu sımsıkı bağladıktan soran, "haydi, şimdi gel güreşelim" diyen bir pehlivanın (!) haline benzetmekten kendimizi alamıyoruz."[374]

1957 seçimlerinin aydınlarda yarattığı güvensizliğin ardından, seçim, hile ve hayal kırıklığı aynı anlama gelmeye başlıyordu.[375] DP karşıtlarının yaşadığı bu hayal kırıklığının, *Forum*'un 27 Mayıs öncesinde çıkan sayılarındaki etkisi büyük olacaktı. DP karşıtı muhalefet yenilmiş ancak yengi tohumları, başka deyişle seçimlere yönelik büyük bir güvensizlik bırakarak yenilmişti. Gün batıyordu; Minerva'nın baykuşu artık uçmaya başlayabilirdi.

5. Yürütmenin Denetlenmesi

Forum'un, *DP ülke üzerinde parti oligarşisi kurmuştur* iddiası, DP'nin böyle bir siyasal güce nasıl eriştiği sorusunu, ister istemez, incelenmesi gereken bir konu olarak derginin önüne koymuştu. *Forum*'un buna ilk elde verdiği yanıtlardan biri, seçim sistemindeki adaletsizlikti. *Forum*'a göre, çoğunluk usulüne dayanan seçim sistemi partilerin seçimlerde aldıkları oy sayısıyla orantılı bir biçimde TBMM'de temsil edilmelerini sağlamamaktaydı. Dergide bu konuyu ele alan yazılar, 2 Mayıs 1954'te yapılan seçimlerin hemen ardından yayımlanmaya başlamıştı. 1954 seçimleri, beklendiği üzere, DP'nin seçim zaferiyle sonuçlanmış; DP 5.3 milyon civarındaki oy sayısıyla, Meclis'te 503 milletvekilliğine sahip olmuştu. CHP ise 3.2 milyon civarında oy kazanmasına rağmen, Meclis'te

374 Kapani, "Hangi Şartlar Altında Seçimlere Giriyoruz", *Forum*, No: 86, s. 9.

375 "Önümüzdeki seçimlerin, 1950 ve 1954 seçimlerine nazaran başka bir hususiyeti de, bu defa seçim emniyetinin hissedilir derecede azalmış ve zayıflamış olmasında görülür. Filhakika, evvelce, "görülen lüzüm üzerine" emekliye sevk hükmü, temyiz mahkemeleri ve Devlet Şurası üyeleri hakkında tatbik edilmezken, şimdi bu yüksek hakimler de aynı keskin hükmün tehdidi altına alınmıştır. Bu suretle, bugün, Yüksek Seçim Kurulun'nun üyeleri kanuni teminatlarını kaybetmiş bulunmaktadırlar. Onların iktidar karşısında bu teminatsız durumu, yalnız kendi istiklallerini sarsmakla kalmayıp, dolayısıyla seçim emniyetini ve halkın huzur hissini de ağır bir şekilde zedelemiştir." Bkz: *A.g.m.* s. 8, 9.

sadece 31 milletvekilliği kazanıyordu.[376] Böylelikle DP, parlamentoda büyük bir çoğunluk elde etmişti. İşte bu durum, *Forum*'un seçimlerde uygulanan seçim usulünü tartışmaya açmasının gerekçesini oluşturdu. *Forum*'un 1954 seçimlerine ilk tepkisi şu olmuştu: "*Muhalefetin Tasfiyesi veya Muhalefetsiz Parlamento.*" *Forum*'un 15 Mayıs 1954 tarihli sayısında yayımlanan yazılardan birinin başlığı buydu. Parlamentoda muhalefetin varlığının iktidarın denetlenebilmesi açısından çok önemli olduğunu düşünen *Forum*, muhalefetsizlik durumunu yaratan baş etken olarak 54 seçimlerinde uygulanan seçim usulünü –çoğunluk usulü– görmüştü.

Forum'a göre, seçimler DP'ye, Meclis'te istediği kanunları kabul ettirme yolunu açmıştı; DP parlamenter çoğunluk sayesinde artık her isteğini gerçekleştirebilecek güce sahipti. Tam da bu nedenle, *Forum*'un değiştirilmesini istediği düzenlemeler arasında, ilk sıralarda seçim sistemi yer alıyordu: "Adaletsizlik aşikardır: alınan oylarla çıkarılan mebus sayıları arasında, yukarıda da işaret edildiği veçhile pek bariz bir nisbetsizlik vardır. Bugün, geniş seçim çevreleri usulüyle memleketimizde tatbik edilmekte bulunulan ekseriyet sisteminin, milli temsilin mümkün mertebe sahih ve mükemmel bir şekilde tahakkuna engel olduğu aşikardır."[377]

Bununla birlikte, *Forum* yazarları belli bir seçim sisteminin, örneğin nisbi seçim sisteminin[378], savunulması gerektiği konusunda tam bir uzlaşıya sahip değillerdi.[379] Mukbil Özyörük'ün, 1954

376 *Forum*'dan Mukbil Özyörük temsil düzeyindeki bu dengesizliği şöyle yorumlamaktadır: "Alınan oylarla çıkarılan mebuslar arasındaki adedi nisbetsizlik aşikardır. 3 buçuk milyon seçmen 30 küsur mebusla temsil edilmekte, her bir muhalefet mebusu, vasati 100 bin rey toplayarak Meclise gelmektedir. Buna mukabil 4 buçuk milyon seçmen 500 küsur mebusla temsil edilmekte, iktidar partisinin bir mebusubu Meclise sokabilmek için vasati 9-10 bin raddelerinde rey alabilmek kafi gelmiş bulunmaktadır. ..." Bkz: Mukbil Özyörük, "Seçim Sistemimizin Değeri Hakkında", *Forum*, C: I, No: 4, 15 Mayıs 1954, s. 8.

377 Aynı yerde.

378 "Nisbi temsil sistemi, presibinde çok basit olup, milletvekillerinin, seçime katılan listeler arasında, aldıkları oy oranına göre paylaştırılmasını amaçlar ... Çoğunluk sisteminden farklı olarak, nisbi temsil sistemi, elde edilen oylar ile, parlamentoda kazanılan sandalyeler arasındaki dengesizliği ortadan kaldırmaktadır. Öte yandan nisbi temsil, toplumdaki bütün siyasi eğilimlerin, önemleri ölçüsünde, parlamentoda temsil edilmelerini sağlayarak, seçim adaletini gerçekleştirmektedir." Bkz: Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, 3. bs., İstanbul, Beta Yay., 1996, s. 280.

379 *Forum* yazarları bu konuda farklı fikirleri savunuyorlardı. Münci Kapani nisbi seçim usulünün mutlak bir gereklilik olduğunu düşünmüyordu. Getirilecek seçim usulü-

seçimlerinde uygulanan ekseriyet usulünü eleştirdiği yazısından, *Forum*'un bu konuda bir fikir birliğine sahip olmadığı anlaşılabilmektedir: "Ekseriyet usulünün yarattığı nisbetsizliğin, sadece ve sadece nisbi temsil sistemiyle izale edilebileceği iddiasında değiliz. Karma sistemler mevzubahis olabilir; ekseriyet usulünün bu aşırı neticelerini tahfif edecek diğer bazı tedbirler mevzubahis olabilir."[380]

Forum yazarları getirilmesi gereken sistem konusunda tümüyle uzlaşmasalar dahi, mevcut seçim sisteminin değiştirilmesi, Meclis'te siyasal partilerin daha adil biçimde temsil edileceği bir seçim sisteminin bulunması gerektiği konusunda hemfikirdiler. Turhan Feyzioğlu, "ekseriyet usulü" ve "nisbi seçim usulünün" faydalı ve zararlı yönlerini inceledikten sonra, iki yöntem arasında kesin bir tercih yapmamakla birlikte, mevcut seçim sisteminin kesinlikle değiştirilmesi gerektiğini belirtiyordu: "Yukarıdaki izahlar nisbi temsil ile "tek turlu ekseriyet usulü" arasında tercihte bulunabilmek için kafi olmaktan uzaktır. Bugünkü seçim sistemimizin memleketimizin ihtiyaçlarına uygun olmadığına inanıyoruz. Körpe demokrasimizin selameti bakımından bu alanda mutlaka bir ıslahat yapılması lüzumuna kaniyiz."[381]

Forumculara göre, çoğunluk usulü, seçim bölgelerinde genellikle azınlıkta kalan partilere verilmiş oyların yanmasına neden oluyordu.[382] Bu da, iktidarı kazanan partiye, Meclis'te büyük bir üstünlük kazandırdığı için, çoğunluk diktatörlüğü yolunun kapı-

---

nün Türkiye'ye yerleşmiş olan iki partili sistemi değiştirmemesi gerektiğini söylüyordu. Bkz: Münci Kapani, "Yarınki Anayasa Düzenimiz Hakkında Bazı Düşünceler", *Forum*, C: XI, No: 127, 1 Temmuz 1959, s. 10. Necat Erder de, bu konuda Kapani ile benzer görüşlere sahipti: Bkz: Necat Erder, "Muhalefetin Siyasi Görüşleri Üzerine Bazı Düşünceler", *Forum*, C: X, No: 120, 15 Mart 1959, s. 11. Turhan Feyzioğlu da bu konuda net bir karar varmış değildi. Bkz: Turhan Feyzioğlu, "Seçim Sistemine Dair II", *Forum*, C: I, No: 10, 15 Ağustos 1954, s. 9, 10. İlhan Arsel ise ekseriyet usulünü savunuyordu: Bkz: İlhan Arsel, "Ekseriyet Sistemini Terketmek Doğru Olur Mu?", *Forum*, C: I, No: 7, 1 Temmuz 1954, s. 12.

380 Özyörük, "Seçim Sistemimizin Değeri Hakkında", *Forum*, No: 4, s. 9.

381 Turhan Feyzioğlu, "Seçim Sistemine Dair I", *Forum*, C: I, No: 8, 15 Temmuz 1954, s. 11.

382 "Tek turlu ekseriyet usulü, memleketin aşağı yukarı her tarafında taraftarları olsa bile, seçim bölgelerinin hiç birinde en kuvvetli parti durumuna geçemeyen (veya pek azında geçebilen) partilerin aldığı oyların yanmasına yol açar. Bu, sistemin mekanik bir neticesidir. Bu gibi partiler aldıkları oylara nisbetle parlamento içinde noksan bir temsile kavuşurlar..." Bkz: *A.g.m.* s. 10.

sını açmaktaydı. Bu yüzden DP, iktidarda bulunduğu dönem boyunca parlamentoda neredeyse muhalefetsiz kalmış, Meclis ihtiyaç duyulan hükümeti denetleme görevini yapamamıştı. Öyle ki, 1957 seçimlerine kadar Meclis ve DP grubu neredeyse aynı anlama gelmişti. Ümitle beklenen 1957 seçimlerinden sonra da DP grubu Meclis'te asıl çoğunluğu, anayasayı değiştirebilecek sayıda milletvekili sayısını muhafaza etmeye devam etmişti. Bu durum, daha önceki bölümlerde de görüldüğü üzere, Forumcuların, çoğunluk diktatörlüğü teşhisinde bulunmalarının gerekçesini oluşturmuştur.[383]

DP grubu Meclis'te sayısal olarak öylesine hakimdi ki, Meclis'in DP hükümetini denetleyebilmesi için, hükümetin buna rıza göstermesi gerekiyordu: "Yaratılan bu fiili durumda, Türkiye Millet Meclisi'nin hükümeti murakabe edebilmesi, bizzat hükümetin müsaadesine bırakılmış ve hükümet müsaade etmedikçe, hükümet ve bir bakan hakkındaki en mevsuk suç ithamlarının bile Meclis'e getirilmesi, Meclis'te görüşülmesi önlenmiş olmaktadır. Yaratılan bu fiili durum, Anayasa ve Cumhuriyet esaslarına kesin olarak aykırı bulunduğu gibi..."[384]

Başka bir yazıda ise, muhalefetin Meclis'te hükümeti gensoru yoluyla denetlemesinin mümkün olmadığı anlatılmaktaydı: "Yürürlükteki iç tüzük hükümleri, çoğunluk partisine, gensoru önergelerini "müzakaresiz" reddetmek yetkisini verdiğine göre, DP grubunun -daha önceden grup toplantısında alınmış gizli karara uyarak- gensoruların Meclis'te konuşulmasına engel olmasında mevzuat bakımından usulsüzlük yoktur. Fakat siyasi bakımdan! ... 8 yıldan beri, bir tek istisna hariç, bütün gensoru

383 Muammer Aksoy 57 seçimlerin ardından yazdığı yazıda DP'nin kurmuş olduğu çoğunluk diktatörlüğü ile ilgili olarak şunları yazıyordu: "Demokrasi, "çoğunluğun herşeyi yapabilmesi" olarak kabul edilirse, onun ideal bir idare tarzı olmak vasfı da ortadan kalkar. Eğer bir memlekette vatandaşın herkese, yani çoğunluğa karşı dahi korunan bazı kaleleri (ana hakları = siyasi hürriyetleri) yoksa, çoğunluk akla gelen her kararı alabiliyorsa, orada keyfi idare mevcut demektir. Adalet ve hukuk temeline değil de, istibdat ve tahakküme dayanan bir idarenin başında, bir tek şahsın mı, yoksa bir kalabalık yahut çoğunluğun mu bulunduğu hususu, o rejimin karakteri bakımından önemli sayılmaz. İstibdat istibdattır. Ejderin bir başı olacak yerde milyon başlı olması, onu niçin daha sempatik hale getirsin?!" Bkz: Muammer Aksoy, "Rejim Buhranı Halledilmelidir", *Forum*, C: VIII, No: 88, 15 Kasım 1957, s. 9.

384 "Anayasanın Fiili İptali", *Forum*, C: XI, No: 126, 15 Haziran 1959, s.3.

önergeleri reddedilmiştir. Gensoru yolu ile millet temsilcilerinin hükümeti murakabe etmesinin önemini bilenler için, bu tatbikat üzüntü vericidir."[385]

Sahip olduğu çoğunluk gücü DP'ye, sadece Meclis'te belirgin bir üstünlük vermekle kalmıyor, ona seçimleri bizzat Meclis yoluyla yaptırmama keyfiyetini de veriyordu. Örneğin, en son 1951 yılında yapılmış olan ara seçimler bir türlü tekrarlanamamıştı; DP ara seçimlerin tekrarlanmasını Meclis yoluyla engellemişti. 1954'te iki yıllığına seçilen Köy Muhtarları ve İhtiyar Meclisleri ile şehir ve kasabalardaki Muhtar ve İhtiyar Heyeti seçimleri de 1959 yılına kadar üç kez ertelenmişti; İl Genel Meclisi ile Belediye Seçimleri ise 1960 sonbaharına bırakılmıştı.[386] *Forum* söz konusu ara seçimlerin yapılamamasını şu şekilde yorumluyordu: "Anayasamızın ve Seçim Kanunu'muzun açık, amir hükümleri boşalan milletvekillikleri için ara seçimlerin yapılmasını emrettiği halde, bir takım tefsir oyunlarına ve hukukla ilgisi olmayan mütalaalara sığınarak, Anayasa ve kanun dışı tatbikat savunulmak istenmişti. ... Anayasaya aykırı bir hal şeklinin Meclis çoğunluğu tarafından tasvibi, bu hal şekline hukuki değer kazandıramaz."[387] *Forum*, hükümetin bu tasarrufunun hukuki olmadığı; halkın seçim yoluyla iktidarı denetlemesi, hükümete onay verdiğini ya da vermediğini göstermesi prensibini ihlal ettiği düşüncesindeydi.

Fiili durumda Meclis çoğunluğu, DP'ye anayasa dışı istemlerini dahi kanunlaştırabilme olanağı veriyordu. Çünkü Münci Kapani'ye göre, mevcut Anayasa amir hükümler getirse dahi, söz konusu hükümlerin uygulanmasını sağlayacak yaptırımlardan yoksundu. Kapani, yürürlükteki 1924 Anayasası'nın "... sadece prensipler koyan fakat bunları müeyyide ile desteklemeyen "frensiz" bir Anayasa"[388] olduğunu söylüyordu. DP'ye parti oligarşisinin tüm kapılarını açan da 1924 Anayasası'nın bu niteliğiydi. Kapani'ye göre Anayasa, DP iktidarını gerektiğinde durduracak yaptırımlara

385 "Kabul Edenler... Kabul Etmeyenler... Reddedilmiştir", *Forum*, C: IX, No: 103, 1 Temmuz 1958, s. 4.

386 "Seçim Korkusu", *Forum*, C: XI, No: 129, 1 Ağustos 1959, s. 1.

387 *A.g.m.* s. 1, 2.

388 Kapani, "Yarınki Anayasa Düzenimiz Hakkında Bazı Düşünceler", *Forum*, No: 127, s. 9.

sahip değildi.[389] Bu da, DP'nin kanun dışı isteklerini anayasal herhangi bir yaptırımla karşılaşmadan kanunileştirebilmesini sağlıyordu. Şu halde, DP'nin artık tümüyle denetimsiz kaldığını söylemek mümkündür. Bu durum, yasama erkinin kanun yapma hızını da arttırmış, çıkarılan kanunların parlamentoda tartışılmalarını gereksiz hale getirmişti. Bir kanun tasarısının kanunlaşabilmesi için, DP çoğunluğunun onay vermesi yeterliydi.

DP, her ne kadar anayasal ve parlamenter kısıtlamalara tabi değilse de, iktidarı süresince fiili olarak kendisini kısıtlayan belirli toplumsal güçlerle çatışması gerekmişti. DP sahip olduğu Meclis çoğunluğuna dayanarak, kendi istekleri doğrultusunda hareket ettikçe, isteklerini gerçekleştirebilmek uğruna, buna direnen muhalif güçlerle çarpışmak zorunda kalıyordu. 1956 yılında, özellikle de 1957 seçimlerinden sonra, DP'nin prestijinin azalmaya yüz tutması ve seçimlerde aldığı oyların da gerilemesiyle, DP karşıtlarının sesleri çok daha gür çıkmaya başlamıştı. Hukukçulardan, öğretim elemanlarından, basından DP'ye yönelik şiddetli eleştiriler yükseliyordu. Bunun neticesinde, muhalefet ile iktidar arasında dozu giderek artan bir mücadele başlıyordu.

Bu mücadele döneminde, *Forum* yazarlarından Turhan Feyzioğlu da, İstanbul Üniversitesi açılışındaki bir konuşması nedeniyle, 1956 yılının Aralık ayında Bakanlık emrine alınıyordu.[390]

389 Münci Kapani'nin böyle düşünmesinin nedeni, 1924 Anayasası'nın, Anayasa'ya aykırı kanunlar çıkarmayı yasakladığı halde, bunu denetleyecek organlar oluşturmamış olmasıydı: "1924 Anayası, bunun dışında "Anayasanın hiçbir maddesi hiçbir sebep ve bahane ile savsanamaz ve işlerlikten alıkonamaz. Hiçbir kanun Anayasaya aykırı olamaz" (m. 103) hükmünü de taşıyordu. Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi, bu anayasa üstünlüğünü koruyucu hükümlerin gerçek etkinlik kazanabilmesi, kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyecek bağımsız bir yargı mekanizmasının varlığına bağlıdır. 1924 Anayasası ise, böyle bir denetim sistemi kurmuş değildir. Gerçi Anayasa'da, mahkemelerin böyle bir yetkisi bulunmadığını açıkça belirten bir hüküm de yoktu. Dolayısıyle, mahkemelerin, hukukun genel ilkelerinden hareket ederek, Anayasaya aykırı kanunları uygulamamama yetkisini kendilerinde görmeleri imkansız değildi. ... Türkiye'de ise, mahkeme kararları bu yönde gelişmemiş ve kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi sistemi, 1961 Anayasasının kabulüne kadar yerleşmemiştir. Böylece, Anayasanın sertliği gerçek bir müeyyideye kavuşamamış, adi kanunlarla Anayasaya aykırı hükümleri kabul etmek, yani dolaylı yönden Anayasayı değiştirmek mümkün olmuştur." Bkz: Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 4. bs., Ankara, Yetkin Yay., 1995, s. 10.

390 Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınmasına neden olarak, Aydın Yalçın üzerine söyledikleri ve öğrencilere verdiği bir nasihat gösterilmişti. O sözler şunlardı: "Bu vesile ile, Profesörlüğe yükseltilmesi bir buçuk yıl önce Fakültemiz Profesörler Kurulunca

Bunu, yine *Forum* yazarı olan Muammer Aksoy'un aynı ay içerisinde emniyete götürülmesi takip etti. Muammer Aksoy bu uygulamanın hemen ardından üniversiteki görevinden istifa ediyordu. Aksoy ve Feyzioğlu'na yapılanları protesto etmek amacıyla Coşkun Kırca, Şerif Mardin, Aydın Yalçın ve Münci Kapani de aynı ay içerisinde akademik görevlerinden istifa ettiler.

Basın da, DP ile muhalefet arasındaki mücadeleye katılmakta tereddüt etmemişti. 1957 yılının Şubat ayında, İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker, "Akis" dergisinde DP'li Mükerrem Sarol'la ilgili eleştirel haberler yayımladığı için hapse konuluyordu. CHP yanlısı "*Ulus*" gazetesi, DP tarafından sık sık kapatılmasına rağmen eleştirilerinden vazgeçmiyor; iktidarın tepkisiyle karşılaşıyordu. Yine 1957 yılı Mayıs'ında "*Demokrat İzmir*" gazetesinin yayını durduruluyordu. Temmuz ayında ise İstanbul Gazeteciler Sendikası bir süreliğine kapatılıyordu. Aynı yılın Mayıs ayında İstanbul, Ankara, Bursa, Eskişehir ve Adana'da işçi sendikalarının da faaliyetlerine son verilmişti. CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı da 2 Temmuz 1957 tarihinde tutuklanmıştı.[391]

Muhalefet ile DP arasında oldukça sert bir savaş hüküm sürerken, DP karşıtı ihtilalci subaylar da gizli gizli örgütlenmeye başlıyorlardı. Bu subaylardan biri olan Orhan Erkanlı söz konusu örgütlenmeyle ilgili olarak şunları yazmaktadır: "Ancak bizim

kararlaştırılıp Ankara Üniversitesi Senatosunca da oy birliğiyle tasvib edilen arkadaşımız Aydın Yalçın'ın durumuna kısaca temas etmeği vazife sayarım. Üniversitemizin yetkili kurullarından bu kadar zaman önce çıkmış olan bir kararın tekemmülündeki gecikme hepimizi üzmektedir. Yalnız dünyanın birçok iyi Üniversitelerinde kendisine ders tevdi edilebilecek olan değerli bir meslekdaşımızın şahsi durumunu değil, fakat bilhassa Üniversitenin haklarını ve muhtariyetini ilgilendirmesi bakımından Doç. Aydın Yalçın'ın Profesörlüğe terfi kararnamesinin bir an önce tekemmülünü beklemek hakkımızdır. ... İstersek Türk vergi kanunlarını, Para Banka notlarını, haczi caiz olmayan malların veya iptidai itirazların tam listesini ezbere bilmeyelim; fakat asla nabza göre şerbet veren; kötüye, zararlıya fetva veren birer sözde münevver haline gelmeyelim." Bkz: Turhan Feyzioğlu, "1956-1957 Ders Yılını Açış Nutku", *Forum*, C: VI, No: 66, 15 Aralık 1956, s. 11, 13.

391 Osman Bölükbaşı'nın parlamentodaki bir konuşması nedeniyle tutuklanması üzerine *Forum* bu gelişmeyi şöyle değerlendirmişti: "Hele vatandaş hak ve hürriyetlerinin aşırı derecede kısıldığı bir hukuk nizamında, mebusun söz hürriyeti, demokrasinin son kalesini teşkil eder. İktidar partisinin herşeyi yapabildiği ve yapmaya kendisini mezun saydığı bir memlekette, onun da elden gitmesi, artık bir rejim buhranı sınırını aşar, rejim değişikliği manasına gelir." Bkz: "İç Tüzük Değişikliğinden Sonra Milletvekilinin Söz Hakkı", *Forum*, C: VIII, No: 91, 31 Aralık 1957, s. 6.

örgütlenmeye başlama tarihimizle, DP iktidarının zirveden aşağıya doğru kaymaya başlayış tarihlerinin aynı yıllara rastladığına dikkat çekmek isterim. 1956 yılı içinde Türk Ordusu'nda daha bir sürü gizli kuruluş olduğunda hiç şüphe yoktur."[392]

Ordu içerisindeki DP karşıtı gizli örgütlenmeler, 21 Aralık 1957 tarihinde ortaya çıkan 9 Subay Olayı ile görünür hale de geliyordu. 1957 yılıyla birlikte, DP karşıtları hızlı bir biçimde politik mücadeleye akıyordu. Önceleri çoban ateşleri biçiminde başlayan DP'ye karşı toplumsal muhalefet, giderek toplumun tüm kurumlarına ve hücrelerine sızıyordu. Tüm bu gelişmelerin DP saflarında bir karşı çıkışla karşılaşmaması imkansızdı. DP büyüyen muhalefete, 1954 yılında Meclis'ten geçirmiş olduğu kanunları uygulamaya başlayarak karşılık vermişti. 1956 yılından 27 Mayıs 1960 tarihine kadar DP'nin bu politikası değişmeyecek; basın, üniversite ve devlet memurları hakkında çıkarmış olduğu kanunlarla muhalefeti bertaraf etmeye çalışacaktı. *Forum* dergisi de, tam olarak bu nedenle, DP'ye anti-demokratik kanun tasarılarını kanun haline getirme imkanı veren Meclis yapısını ve Meclis'ten geçirilen söz konusu kanunları tartışmaya açma gereği duyacaktı.

5.1. Yürütmenin Yasama Yoluyla Kısıtlanması

Yürütme gücünün meclisi ele geçirmesi nasıl engellenebilir? *Forum*'un yanıtını aradığı soru buydu. Ama derginin bu tartışma bağlamında ele aldığı sorunların kapsamı sadece söz konusu sorunun yanıtından ibaret değildi. *Forum*, meclis çoğunluğuna sahip bir partinin güncel ve geçici ihtiyaçları doğrultusunda hızla kanunlar çıkarmasının, başka deyişle, kanuni herhangi bir engel ile karşılaşmamak adına, tüm geçici isteklerini alelacele hazırlanmış kanunlar halinde ifade etmesinin nasıl engellenebileceğini de konu ediniyordu.

Türkiye'de partilere bu yolu açan ilk etken olarak *Forum*, yukarıda açıklandığı üzere, öncelikle seçim sistemini görüyordu. Ama bu, tek başına yeterli bir açıklama değildi. Çünkü seçim sisteminin değitirilmesi, partilerin parlamentoda daha adil bir biçimde temsil edilmelerinin sağlanması, aslında sadece geçici ve güncel

392 Orhan Erkanlı, *Anılar Sorunlar Sorumlular*, İstanbul, Baha Matbaası, 1972, s. 12.

bir çözümdü. Çünkü toplumsal koşullardaki herhangi bir alt üst oluş nedeniyle siyasal partilerden birinin parlamentoda çoğunluğu ele geçirmesi her an söz konusu olabilirdi. *Forum*'a göre, genel seçime dayanan demokrasilerde böyle bir tehlike her zaman mevcuttu. *Forum* yazarlarından İlhan Arsel, demokrasilerde, rejimin kendisinden kaynaklanan bu tür bir tehlikenin engellenebilmesi için ikinci bir meclisin kurulduğunu ileri sürüyordu: "Filhakika demokratik memleketlerde çift meclis sistemine gitmek temayülü, demokrasinin tehlikelerini önlemek ve mahzurlarını azaltmak sebebiyle ortaya çıkmıştır. Seçim usullerinin herşeye karıştığı bir cemiyette, herşeyin ekseriyet elinde bulunacağı ve Kanun'un dahi ekseriyet iradesinin kuru bir ifadesi, bir tecellisi olacağı ve binnetice ekalliyetin daima ekseriyet önünde ezilmeye mahkum kalacağı düşünülerek teşrii organı iki ayrı meclis haline teşkil etmenin en iyi tedbir olacağı kabul edilmiştir. ... Çift Meclis sisteminin birçok demokrasiler tarafından kabul edilmiş olması sebepleri arasında, bilhassa umumi seçim sisteminin ortaya çıkardığı mahzurları bertaraf arzusu gelir."[393]

Bununla birlikte, genel seçimin tek mahzuru bir çoğunluk diktatörlüğüne kapı açması değildi. Arsel'e göre, ulusun tüm bireylerine seçme hakkı veren genel seçim, toplumsal ve fikri bakımdan yeterli donanıma sahip olmayan kişilerin de parlamentoya girmesine neden olabiliyordu. Böylelikle ulusun kültürlü, yetenekli üyeleri, bizzat genel seçim ve halkın düşünsel gelişmemişliği nedeniyle kamusal görevlerden, yasama faaliyetinden uzak kalabiliyorlardı.[394] Oysa demokrasi, Arsel'in iddiası bu yöndedir, fikri aristokrasiye en fazla ihtiyaç duyan rejimdi.[395] Arsel, bu soruna çözüm olarak, demokrasilerde kültürlü insanların da dahil olduğu ikinci bir meclisin oluşturulduğunu; böylelikle aydınların da yasama faaliyetine katılmalarının sağlandığını ileri sürüyordu.[396] Kurulan bu ikinci meclis, bileşimi genel seçimlere dayanan ilk meclisin karşısına çıkarılıyordu.

393 İlhan Arsel, "Çift Meclis Sistemi", *Forum*, C: VIII, No: 96, 15 Mart 1958, s. 7.
394 Aynı yerde.
395 Aynı yerde.
396 Aynı yerde.

Münci Kapani de *Forum*'da, birinci meclisi yavaşlatıcı bir işlev görecek ikinci bir meclisin gerekli olduğunu yazıyordu:[397] "İkinci meclis sadece bir "süzgeç" ve çoğunluğun tahakküm temayüllerini önlemek için zaman zaman bir "fren" vazifesini görecektir."[398] Kapani yazısında ikinci meclisin yasama faaliyetini yavaşlattığı yollu eleştirileri de yanıtlıyor ve Türkiye için bunun bir kusur olmadığını ileri sürüyordu. Mevcut durumda Türkiye'de yasama faaliyetinin çok hızlı olduğunu belirten Kapani, kanunların çıkarılma hızının düşürülmesi ve daha olgun kanunlar yapılabilmesi açısından ikinci meclisin yararlı olacağını söylüyordu: "Acaba, bizde, tenkit ve şikayet konusu yapılan husus, kanunların çok yavaş yapılması mıdır, yoksa, bunun tam aksine olarak, çok defa gerekli inceleme ve olgunlaştırma zamanı verilmeden büyük bir süratle alelacele yapılması mıdır? Şikayetlerin bu ikinci noktada toplandığından şüphe edilemez."[399]

Yasama faaliyetindeki hız ikinci meclis yoluyla düşürüldüğünde, Kapani'ye göre, çoğunluk partisinin bugünden yarına hazırlayıp TBMM'ye getirdiği tasarıların, tedbirlerin çabucak kanun biçimini almaları da engellenmiş olacaktı: "O halde, ileride bugün olduğu gibi, bazen 48 saat içinde birkaç düzine tasarının Meclis'ten çıkıvermesi şeklindeki "*kanun furyaları*"nı ve çoğunluk partisinin almayı kararlaştırdığı "tedbir"lerin hemen hemen bugünden yarına kanun haline geçivermesi şeklindeki "*yıldırım kanun*"larını önlemek bakımından ikinci meclisin büyük bir fayda sağlayacağı muhakkaktır. Bu itibarla, çift meclis sisteminin teşrii faaliyetini bir

397 Münci Kapani ikinci meclisin bu işlevini bir yazısında şöyle tarif ediyordu: "Devlet kudretinin tahdidinde rol oynayan mühim unsurlardan birisi de, çift meclis sistemidir. Bu sistem, birçok müellif tarafından, devlet kudretinin hukuki tahdit vasıtalarından biri olarak zikredilmektedir. Filhakika, teşrii kudreti bir tek meclise verildiği takdirde, bu meclis, rolünün ehemmiyetini mübalağa etmeye ve selahiyetinin hudutlarını genişletmeye temayül edebilir. İkinci Meclis bir muvazane unsurudur. Geçici ve sabırsız bir çoğunluğun iradesini frenlemek ve bu iradenin bir gün içinde kanun haline gelmesini önlemek bakımından bir itidal ve istikrar unsurudur. Teşrii selahiyeti iki meclis arasında taksim edilince, hürriyetleri takyit eden kanunların çıkması da güçleşir ve Anayasa teminatı daha kuvvetlenmiş olur." Bkz: Münci Kapani, "Devlet Kudretinin Tahdidi", *Forum*, C: VII, No: 76, 15 Mayıs 1957, s. 9.

398 Münci Kapani, "Yarınki Anayasa Düzenimiz Hakkında Bazı Düşünceler", *Forum*, No: 127, s. 10.

399 *A.g.m.* s. 9.

miktar yavaşlatmasını memnunlukla karşılamak lazım geldiği düşüncesindeyiz. Hatırdan çıkarmamak gerekir ki, teşrii faaliyetinin verimlilik derecesi, acele ve bol sayıda kanun çıkarması ile değil, az fakat iyi kanun yapması ile ölçülür."[400]

Forumcular, çift meclis sistemi yoluyla yasama faaliyetini yavaşlatarak, DP'nin geçici ve acil ihtiyaçlarını kanun halinde formüle etmesinin engellenebileceğini düşünüyorlardı. Çünkü bizzat yavaş işleyen yasama mekanizması, meclis çoğunluğuna sahip iktidar partilerinin aciliyet arzeden konuları kanun tasarısı biçiminde TBMM'ye taşımalarına engel olacaktı. DP'nin hızlı yönetim anlayışına karşı *Forum*'un ürettiği çözümlerden biri buydu. Bu yolla, diktatörlüğe ve yasama hızını arttırmaya eğilimli meclis çoğunluğunun denetlenmesi de mümkün olacaktı. Çoğunluğun kendisini kanun biçiminde ifade etmesi engellendiğinde, çoğunluğun verili anayasa ve kanunlara uyması da sağlanabilecekti. Böylelikle, anayasal rejimin korunması mümkün hale gelecekti.

5.2. Yürütmenin Yargı Yoluyla Kısıtlanması

Forum dergisinde savunulan fikirlere göre, hukuk devletinin en önemli göstergelerinden biri hakim bağımsızlığıdır. Bu gösterge *Forum*'da, sadece 'hukuk devletinin ne olduğu' tartışması açısından değil, DP iktidarının hukuki niteliğinin belirlenebilmesi açısından da bir turnusol kağıdı işlevi görmektedir. *Forum*'un anlayışına göre, hakimlerin bağımsızlığı sadece hakimlere tanınmış ayrıcalıklı bir güvence değildir. Bu güvence, Forumcularca, bir toplulukta hukukun varolup olup olmadığının, devletin şahsında adaletin tecelli edip etmediğinin de kanıtı olarak kabul edilmektedir.

Forum yazarlarından Münci Kapani, söz konusu güvencenin toplumlarda adaletin sağlanabilmesi için bir gereklilik olduğu fikrindedir: "Hakimlik teminatı, hukuki mahiyeti itibariyle, hakimlere tanınan bir imtiyaz olmayıp, halk için kabul edilmiş bir teminattır. Filhakika, demokratik rejimlerde kanun tarafından hakimlere tanınan masuniyetler, hakimin şahsı için ... değil, fakat bü-

400 Aynı yerde. (Vurgular Münci Kapani'ye aittir.)

tün topluluk için, toplulukta adaletin temini için ihdas edilmiştir. Mevzubahis olan hakimin menfaati değil, ammenin menfaatidir."[401]

Kapani'ye göre, söz konusu güvencenin verilmesinin nedeni şuydu: "Gaye, hakimlerin nüfuz ve itibarlarının yükseltilmesi ve huzurlarının sağlanmasından ziyade, onların serbest ve bitaraf olarak hüküm verebilmelerini temin etmek ve dolayısıyla halka adaletin her türlü tazyik ve tesirden masun olarak tevzi edildiği hususunda emniyet ve itimat telkin etmektedir. Şu halde, hakimlik teminatı, netice itibariyle, adaletin ve adalete inancın başlıca şartı ve zamanı olarak telakki edilmek lazım gelir."[402] Konuyu bu anlayışla değerlendiren Kapani, hakim güvencesini demokrasinin temel şartı olarak görüyor ve hakimlerin anayasal teminata kavuşturulmasını istiyordu.[403] *Forum* dergisinde, DP'nin 1954 yılında hakimleri de kapsayacak biçimde çıkarmış olduğu kanunlar bu açıdan incelenmişti.

DP'nin hakimlerle ilgili ilk uygulamalarından biri, 1954 yılı Haziran ayında 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nun 39. maddesinin değiştirilmesiydi. 6422 sayılı Kanun ile değiştirilen bu maddenin yeni haline göre, "Seçilmiş belediye reisleri ve vilayetlerin daimi komisyon azaları hariç olmak üzere, 25 yıl hizmet yılını tamamlamış olanlar kurumlarınca gerekli görüldüğünde yaş kaydı aranmaksızın re'sen"[404] emekli edilebileceklerdi. Ayrıca Kanun'da, kurumların bu uygulamasına itiraz yolunun kapalı olduğu da belirtilmişti: "Bu fıkra hükümlerine göre re'sen emekliye sevk edilenler hakkındaki kararlar katîdir. Bu kararlar aleyhine hiçbir surette kaza mercilerine başvurulamaz."[405]

Turhan Feyzioğlu 1955 Ocak'ın yazdığı bir yazıda bu Kanun'a itiraz etmiş; Kanun'un hakim güvencesini yok ettiğini ileri sürmüştü: "Ayrıca halen memleketimizde hakimlerin istiklalini en çok tehlikeye düşüren ve Anayasanın da, Hakimler kanununun da prensiplerini adeta hiçe indiren bir hüküm vardır: Türkiye

401 Münci Kapani, "İcra Organı Karşısında Hakimlerin İstiklali II", *Forum*, C: VI, No: 71, 1 Mart 1957, s. 10.
402 Aynı yerde.
403 *A.g.m.* s. 15.
404 Resmi Gazete, 25.06.1954, No: 8738.
405 Resmi Gazete, 25.06.1954, No: 8738.

Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 21.06.1954 tarihli ve 6422 sayılı Kanunla değiştirilen 39. maddesi. Bu madde, aldığı son şekle göre, hakim teminatına en büyük darbeyi vurmuştur, denebilir."[406] Feyzioğlu, hakimlerin emekliye sevk edilmesi işlemini siyasi mercilere yetki verecek biçimde düzenleyen Kanun'un, hakimlerin azledilmemesi ilkesine ve anayasanın ruhuna aykırı olduğunu; söz konusu Kanun'un Adalet Vekili'ne hakimleri emekli etme yetkisini tanıdığını yazıyordu.[407]

Münci Kapani de *Forum* sayfalarında Kanun'a itiraz ediyor; Kanun'un meslekte 25 yılını doldurmuş hakimleri güvencesiz bıraktığını savunuyordu.[408] Bu Kanun nedeniyle hakimlerin iktidarla iyi geçinmek mecburiyetinde bırakıldığını, bunun da hakim güvencesini zedelediğini söylüyordu: "Bilfarz, 25 yaşında mesleğe intisap eden bir hakim, 25 sene sonra, henüz 50 yaşında olduğu halde emekliye ayrılmak ihtimali ile karşı karşıya kalacaktır. Bu andan itibaren, bu ihtimali daima hatırında tutmak ve belki de vazifesinden olmamak için iktidar mevkiinde bulunanlarla "iyi geçinmek" mecburiyetinde hissedecektir. Böyle bir mecburiyet hissi duyan ve zihninde daimi bir endişenin gölgesi ile hüküm veren bir hakimin teminata sahip olduğunu kabul etmek biraz güçtür."[409] Kapani, yazısının daha sonraki bölümlerinde, 6422 sayılı Kanun hükümlerinin Temyiz Mahkemesi üyelerini de bağladığını, böylelikle, yüksek mahkeme hakimleri ile diğer hakimler arasındaki farkın ortadan kaldırıldığını ifade ediyordu.[410] Bu durum nedeniyle, Temyiz Mahkemesi üyelerinin neredeyse hepsinin emekliye sevk edilme tehditi altında bulunduğunu iddia ediyordu: "Bugün, Temyiz Mahkemesi üyelerinin hemen hepsi 25 yılını doldurmuş oldukları cihetle, bunlar her an için icra organı tarafından emekliye sevkedilebilmek durumundadır. ... aslında hiçbir hakim hakkında tatbik edilmemesi icabeden bir usulün yüksek mahkeme hakimlerine de teşmilini, bu hususta ne söylenirse söylensin ve ne kadar

406 Turhan Feyzioğlu, "Hakimlerin İstiklali Sağlanmalıdır", *Forum*, C: II, No: 20, 15 Ocak 1955, s. 10.

407 Aynı yerde.

408 Kapani, "İcra Organı Karşısında Hakimlerin İstiklali II", *Forum*, No: 71, s. 11.

409 Aynı yerde.

410 Aynı yerde.

gayret sarfedilirse edilsin, hukuk objektivitesi ile ve adli istiklal prensibi bakımından makul ve mazur göstermek imkansızdır."[411]

DP iktidarı, 6422 sayılı Kanun yoluyla Adliye Vekiline sadece hakimleri emekli etme yetkisini değil, ödüllendirme yetkisine de vermişti.[412] Adliye Vekili, 25 yıl hizmet etmiş olan hakimi emekliye sevk edebileceği gibi, onun mesleğini icra etmeye devam etmesine de hükmedebiliyordu. Bu yolla DP, davalarda hakimlerin Anayasa ve ilgili kanunlara değil, DP'nin isteklerine göre karar vermeleri yolunu açmış ve Adliye Vekilini, bu duruma uygun davranan hakimleri görevde tutarak mükafatlandırma konumuna yükseltmişti. Kanun'da emekliye sevk kararına itiraz hakkının yasaklanmış olması da Adliye Vekilinin bu konumunu daha da sağlamlaştırmıştı. Emekliye sevk edilerek cezalandırılan bir hakimin itiraz hakkına sahip olmamasını, Münci Kapani şöyle yorumluyordu: "Resen emekliye sevk kararları aleyhine hiçbir surette kaza mercilerine müracaat edilemeyeceğine dair 6422 sayılı kanunla konulan hükmün ise, sadece teminat müessesesini zedelemekle kalmayıp, idari tasarruflardan kanunilik kontrolünü bertaraf etmesi bakımından hukuk mefhumuna da aykırı düştüğünü ifade etmek zorundayız."[413]

Bu kanunla DP, hakimlerin haklarını yargı yoluyla almalarını da engellemiş, hukuk devletlerine özgü, idari uygulamaların yargısal denetimi ilkesini çiğnemişti. Demek ki hükümet, idari uygulamalarının denetlenmesini istemiyordu.

Forum, hakimler üzerinde azil tehdidi dışında başka baskı unsurlarının da olduğunu ileri sürmekteydi. Turhan Feyzioğlu Hakimler Kanunu'nda da hakim güvencesini zedeleyen bu unsurları şöyle anlatıyordu: "Hakimler Kanunu'na göre ihtar ve aylık kesme gibi bazı inzibatı cezalar doğrudan doğruya Adliye Vekili tarafında verilebilir (Madde: 87, 88). Bunun hakimlerin istiklali ile bağdaşmayacağı açıktır. ... Bir siyaset adamı olan Adliye Vekili, Temyiz Mahkemesi Birinci Başkanı da dahil olmak üzere, herhangi bir hakimi sorguya çekmek, nezdine çağırmak yetkisine sahip

411 *A.g.m.* s. 12.
412 "Adalete Vurulan Darbe", *Forum*, C: V, No: 52, 15 Mayıs 1956, s. 2.
413 Kapani, "İcra Organı Karşısında Hakimlerin İstiklali II", *Forum*, No: 71, s. 12.

kılınmıştır. Vekile hakimler üzerinde umumi bir 'nezaret' hakkı verilmiştir. (Madde: 83)."[414]

Yürütme erkinin Adliye Vekili aracılığıyla hakimler ve yargı üzerindeki etkisini gösteren diğer bir örnek de, Münci Kapani tarafından verilmektedir.[415] Kapani, birinci sınıf hakimler dışında kalan hakimler üzerinde tasarruf hakkına sahip olan İnzibat Meclisi üyelerinin seçiminde, Adliye Vekilinin gereğinden fazla yetkiye sahip olduğunu ileri sürüyordu: "Memleketimizde Hakimler Kanunu'na göre, birinci sınıf dışındaki hakimler için bu hususta geniş bir takdir hakkı ile mücehhez salahiyetli merci İnzibat Meclisi'dir. İnzibat Meclisi, bilindiği üzere, Temyiz Mahkemesi İkinci Reis ve azasından üç zat ile, Teftiş Hayeti Reisi ve Ceza İşleri U. Müdürü'nden teşekkül eder. Bu kuruluş tarzı, ekseriyeti hakimlerin teşkil etmesine rağmen, kanaatimizce hakimlik teminatının ruhuna tam manasıyla uygun düşmemektedir. Vekaletin iki yüksek memurunun İnzibat Meclisi'ne iştirak ettirilmesi bu meclise

414 Turhan Feyzioğlu, "Hakimlerin İstiklali Sağlanmalıdır", *Forum*, No: 20, s. 10. Feyzioğlu'nun sözünü ettiği maddeler şunlardır: 83. Madde: "Adliye Vekili, bütün hakimler üzerinde nezaret hakkını haizdir. Adliye Vekili, herhangi bir hakimi kendisine isnat olunan fiiler hakkından cevap vermek üzere nezdine çağırabilir. Hakim, tayin olunan müddet içinde gelmeğe mecburdur. ... SEKSEN YEDİNCİ MADDE: İhtar, vazifede dikkate davettir. Doğrudan doğruya veya nezaret hakkını haiz olanların göstereceği lüzum üzerine Adliye Vekili tarafından verilir. İhtar olunan kimse meselenin vekillikçe bir daha tetkini isteyebilir. İhtar sicile geçmez." Bkz: *Resmi Gazete*, 14.07.1934, No: 2751. Diğer 88 numaralı madde ise şöyleydi: "Aylık kesmek; mazeretsiz vazifeye gelmeyenlerin aylıklarından her gün için bir günlüğünün kesilmesidir. Mazeretsiz vazife başına geç gelenler ve vazifelerinden erken ayrılanlar vazifeye gelmemiş sayılırlar. Aylık kesmek cezası Adalet Bakanı tarafından verilir. Aylığı kesilen kimse meselenin Bakanlıkça yeniden incelenmesini isteyebilir. Aylık kesme cezası sicile geçer. Bir haftadan ziyade ve meslekten affı gerektirir dereceden az olan devamsızlıklarda aylık kesmeden başka tevbih cezası da verilebilir." Bkz: *Resmi Gazete*, 22.12.1949, No: 7386.

415 Kapani *Forum*'daki başka bir yazısında yürütmenin hakimler üzerindeki gücünü göstermek için şu örnekleri verir: "Hakimler Kanunu'muz, terfi bahsinde icra organının rolünü tahdit hususunda oldukça itina göstermekle beraber, teminat bahsinde olduğu gibi, burada da mühim bir istisna yapmış ve hakimliğin en yüksek kademelerinin anahtarlarını doğrudan doğruya icra organının eline tevdi etmekle kurmuş olduğu sistemi noksan ve sakat bırakmıştır. Filhakika, Hakimler Kanunu'muza göre, birinci sınıfa ayrılmış bir hakimi Temyiz Mahkemesi azalığına terfi ettirmek Adalet Vekili'nin elindedir. Keza Başmüddeiumumi ile Daire reislerini de Adalet Vekili intihap eder. Temyiz Mahkemesi Birinci Reisi'nin intihabı ise, İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir. Biraz önce de söylediğimiz gibi, terfiini İcra organından bekleyen bir hakimin tam bir istiklal ile hareket edemeyeceği su götürmez bir hakikattir." Bkz: Münci Kapani, "İcra Organı Karşısında Hakimlerin İstiklali III", *Forum*, C: VI, No: 72, 15 Mart 1957, s. 15.

daha ziyade idari bir mahiyet verdiği gibi, diğer üç hakim azasının Adalet Vekili tarafından seçilmeleri de Vekilin, İnzibat Meclisi ile alaka ve irtibatını lüzümsuz derecede kuvvetlendirmektedir."[416] Turhan Feyzioğlu da aynı konuda benzer bir yorumda bulunmaktadır: "Memleketimizde, temyiz mahkemesi üyeleri ve başkanları azledilemezler; ancak haysiyet divanının 2/3 çoğunlukla vereceği karar üzerine istifaya davet olunabilirler. Haysiyet Divanı'na temyiz birinci başkanı, başsavcı, daire başkanları, her daireden kura ile seçilecek birer üye katılır. Bu usul, hakim teminatı bakımından tam manası ile tatmin edici sayılabilirdi. Hakim statüsünde çok mühim başka gedikler bulunmasaydı! Temyiz Mahkemesi başkan ve üyeleri dışında kalan hakimler ise, İnzibat Komisyonu kararı ile azledilebilirler. Bu komisyonun bazı hallerde geniş takdir salahiyeti vardır ve kuruluşu itibariyle de hakimlere yeter derecede teminat sağlamaz. Adliye Vekili'nin emri altında bulunan Teftiş Heyeti Reisi ile Ceza İşleri Umum Müdürü, İnzibat Komisyonu'nda da üyedirler. Kaldı ki, komisyonun öteki üyelerini de, Temyiz Mahkemesi mensupları arasından bizzat Adliye Vekili seçer. Gerçi İnzibat Komisyonu'nun kararlarına karşı, yalnız Temyiz Mahkemesi başkanlarından teşekkül eden İnzibat İtiraz Kuruluna başvurmak kabildir. Fakat itiraz imkanı olsa bile, ilk hamlede bir azil kararına maruz kalmak endişesi hakimlerin istiklalini zedelemeye kafi gelebilir."[417]

Münci Kapani, hakim güvencesi ve bağımsızlığı konusundaki bütün bu sorunların çözümlenebilmesi için, bir Yüksek Hakimlik Divanı kurulması gerektiği düşüncesindedir.[418] Bu divan hakimlerin tayin, terfi, disiplin gibi tüm işlemlerine bakacak ve hakimlerin

---

416 Kapani, "İcra Organı Karşısında Hakimlerin İstiklali II", *Forum*, No: 71, s. 11.

417 Feyzioğlu, "Hakimlerin İstiklali Sağlanmalıdır", *Forum*, No: 20, s. 10.

418 Diren Çakmak, Forumcuların bu konuda Fransız hukukunu model aldıklarını ileri sürmektedir: "*Forum*, hakimlerin terfi ve nakillerinde bağımsız bir kurulun teşkil edilmesinin Adalet Bakanının hakimler üzerindeki baskısını kaldıracağını öne sürer. Forumcuların kafasındaki model Fransız hukukundaki Yüksek Hakimlik Şurası'dır. Şura, 1946 Fransız Anayasası ile kurulmuştur. Hakimlerin seçilmelerinde, terfi ve nakillerinde, disiplin işlerinde siyasi etkileri ortadan kaldırmak için eskiden Adalet Bakanlığı'na verilmiş olan birçok yetki Yüksek Hakimlik Şurası'na devredilmiştir." Bkz: Diren Çakmak, "*Forum* Dergisi 1954-1960" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara, 2007.), s. 372.

bağımsızlığını koruyacaktır: "Bu hususta en iyi hal sureti, hakimlerin tayin, terfi, nakil ve disiplini mevzuunda her türlü selahiyeti haiz olmak ve onların istiklallerini korumakla mükellef bulunmak üzere, Fransa'da ve İtalya'da olduğu gibi, Anayasa ile bir müstakil organın, bir Yüksek Hakimlik Divanı'nın kurulması olacaktır. Bu şekilde kurulacak bir organ vasıtasıyla doğrudan doğruya Anayasa ile sağlanacak teminatın, alelade bir kanunla tanınacak ve teminata nazaran daha sağlam ve daha tesirli olacağına şüphe yoktur."[419]

Yüksek Hakimlik Divanı'nın kurulması, hakimlerin bağımsızlığı doğrultusunda atılmış önemli bir adım olsa dahi, bu divanın yargısal ve anayasal denetimle ilgili tüm sorunları gidermesi beklenemezdi. Meclis'teki DP çoğunluğunun anayasayı ihlal eden kanunlar çıkarması sorununa bir çözüm getirmesi ise, mümkün değildi. Yüksek Hakimlik Divanı ancak, Meclis çoğunluğunun anayasa kurallarına uymayı taahhüt ettiği hallerde, yürütme gücü üzerinde caydırıcı bir etkiye sahip olabilirdi. Meclis çoğunluğunun, DP iktidarı döneminde olduğu üzere, anayasayı dolanma eğilimi taşıdığı bir koşulda, Yüksek Hakimlik Divanı'nın kanuni bir biçimde anayasayı koruması güçtü.

Forum, anayasayı koruma görevini başka bir yüksek yargı kurumunun üstlenebileceğini düşünüyordu. Bu kurumun, anayasayı ihlal eden, yargının alanını daraltan; yargı ve yasama erklerini yürütme erkinin tahripkar uygulamalarına terk eden türde kanun düzenlemelerinin yapılmasını engelleyebileceğini umuyordu. Düşünülen kurum, Anayasa Mahkemesi'ydi: "Anayasa'ya ve onun içinde etraflıca belirtilecek insan haklarına mutlak saygı gösterilmesini sağlamak için kurulması düşünülen müesseselerden biri de *Anayasa Mahkemesi*'dir. ... Halk çoğunluğunun iradesini temsil eden ... parlamenton kararlarını dahi hükümsüz kılabilmek yetkisine sahip olacak bu üstün murakabe organının devlet mekanizması içindeki büyük önemine ayrıca işaret etmeğe lüzüm olmasa gerektir."[420] Münci Kapani de Anayasa Mahkemesi'nin Meclis'ten

419 Kapani, "İcra Organı Karşısında Hakimlerin İstikalali III", *Forum*, No: 72, s. 15.

420 Kapani, "Yarınki Anayasa Düzenimiz Hakkında Bazı Düşünceler", *Forum*, No: 127, s. 10. (Vurgular Münci Kapani'ye aittir.)

çıkarılan kanunların anayasaya uyup uymadıklarını denetlemekle yükümlü olması gerektiği fikrindeydi.[421]

Forumculara göre, kanun yapmakla görevli yasama erki ile ülkeyi yönetmekle görevli yürütme erkinin meşru bir biçimde faaliyet göstermelerini sağlayan, anayasaydı. Bu nedenle, söz konusu erklerin meşruiyetlerini sağlayan anayasaya bağlı kalmaları bir zorunluluktu.[422] Anayasal bir rejimde, yasama erki tarafından yapılan bir kanun, yasamaya kanun yapma yetkisini veren anayasaya aykırı olamazdı: "Muayyen bir cemiyette, muayyen bir zamanda yürürlükte olan hukuk kaideleri arasında hiyerarşik bir sıra mevcuttur. Bu sıranın başında, esas teşkilat kanunlarında mevcut olan hükümlerin bulunduğu şüpheden varestedir. Bunun manası diğer kanunların Teşkilatı Esasiye kanunlarına aykırı hükümler ihtiva etmeyeceğidir. ... Fakat kanaatımızca asıl mesele böyle bir hükmü Anayasa içerisine koymaktan ziyade, böyle bir metinde ifadesini bulan fikrin tatbikatta gerçekleşmesini sağlayabilecek kanuni müeyyideyi koyabilmektir."[423] Yaptırım, Meclis'çe yapılmış kanunların anayasaya aykırılık taşıması halinde, iptal edilmesinden ibaretti. İptal kararını alacak yetkili kurum ise, *Forum*'a göre, Anayasa Mahkemesi olmalıydı.[424] *Forum*, DP'nin çabucak hazırladığı, Anayasa'ya aykırı kanun düzenlemelerini bu yolla engelleyebileceğini düşünüyordu.

Forumcular, hakim bağımsızlığı ile Anayasa Mahkemesi'nin; kanuni kısıtlamaları yine kanuni yollarla bertaraf eden DP türünden

---

421 Aynı yerde.

422 Necip Bilge, "Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakabesi", *Forum*, C: I, No: 4, 15 Mayıs 1954, s. 10.

423 Aynı yerde.

424 Münci Kapani anayasa idare edenleri kısıtlayan kanunlar koymanın, bu kanunlara uyulup uyulmadığını denetleyecek bir kurum bulunmadığı sürece bir anlamı olmayacağını savunuyordu: "Kanunların Anayasaya uygunluğunun kontrolü, Anayasanın üstünlüğü kaidesinin tabii ve mantıki bir neticesi sayılmak icabeder. Bir Fransız hukukçusunun işaret ettiği gibi, nasıl ki kanun, ona riayeti temin edecek mahkemeler mevcut olmadığı takdirde bir mana ifade etmezse, Anayasa da, kazai kontrolün yokluğu halinde fazla bir şey ifade etmez. Filhakika, idare edenlerin iradelerini tahdit eden bir takım kaideler koymanın, bu kaidelere hakikaten riayet olunup olunmadığı murakabe edilemedikten sonra, ne faydası var? Anayasanın adi kanunlara üstünlüğü kazai teminata bağlanmadıkça, Anayasa müeyyidesiz bir kanun olarak kalmağa mahkumdur." Kapani, "Devlet Kudretinin Tahdidi", *Forum*, No: 76, s. 9.

iktidarları durduracak bir engel işlevi göreceğini öngörmüşlerdi. *Forum*, Anayasa Mahkemesi kurulduğunda, yasama faaliyetinin yürütme erkinin isteklerinin basit bir ifadesi olmaktan çıkacağını; bu sayede de, diktatoryal heveslerle hazırlanmış kanun tasarılarının, kanun haline getirilmesinin engellenebileceğini düşünüyordu. Bu nedenle Forumcular, tüm bu teminatları içerecek, yürütmeyi katı biçimde kısıtlayacak türde bir anayasa talep ediyorlardı: "Uzun yıllardan beri gerçek ve sürekli bir hürriyet rejiminin hasretini çeken ve bu vadide birçok defalar hayal kırıklığına uğratılan Türk halkının, bundan sonra kazanacağı hürriyetleri tekrar kaybetmemek için mümkün olan her türlü tedbiri almak isteyeceğini tahmin etmek hatalı olmaz sanırız. Bilhassa DP tecrübesinin yarattığı hayal kırıklığı öylesine büyük olmuştur ki, artık halkın iktidar mevkiine geçecek kimselere gözü kapalı itaat etmesini ve hesaplı da olsa yeni bir risk'i göze almasını beklemek, ondan çok şey istemek olacaktır. *Günü geldiği zaman ... koyduğu kaidelere riayet edilmesini sağlayacak ve ilerde herhangi bir otoriter gidişi frenleyebilecek bir mekanizma ile mücehhez "dişli" bir Anayasa yapılmasında ısrar etmenin, herhalde irrasyonel bir davranış sayılamayacağı kanaatindeyiz."*[425]

DP'nin yürütme egemenliği devri artık kapanıyordu; toplumsal ufukta görülen ise, *Forum* dergisinin de sözcülerinden biri olduğu "anayasa" düşüncesiydi.

5.3. Yürütmenin Özerk Kurumlarla Kısıtlanması

Forumcu aydınlar demokrasinin ancak, iktidarın tek bir elde yoğunlaşmasının engellenmesi yoluyla getirilebileceğini düşünüyorlardı. *Forum* dergisi yayın hayatı boyunca, siyasal alanda karşılaştığı her sorunu demokrasi mikroskobunun altına koyarak incelemiş; tüm bu sorunlarda iktidarın oligarşi eğiliminin nasıl yok edilebileceğinin izini sürmüştü. *Forum*'un siyasal programı da bu anlayış doğrultusunda şekillenmişti. Örneğin, Forumcular "mahalli idareden" bahsettiklerinde, aslında kastettikleri tek başına mahalli idare değildi, iktidarı kısıtlayacak yeni bir güç odağıydı: "... gelişmiş ve şahsiyet kazanmış bir mahalli idarecilik tatbikatı,

425 Kapani, "Yarınki Anayasa Düzenimiz Hakkında Bazı Düşünceler", *Forum*, No: 127, s. 9. (Vurgular Münci Kapani'ye aittir.)

mahalli idarelerin temsili ve idari organlarının gerek idaresini, gerek çalışmalarını, merkezi otoritelerin nüfuz ve hakimiyeti dışında düzenlemeye yol açacaktır. Bu usul parti içi demokrasi usulü ile takviye edilince, iktidarın, mahalli idareleri de hükmü altına alarak önünde durulmaz bir kesafet kazanmasına engel olacak amiller arasında girer."[426]

Forumcuların elinde yürütmeyi kısıtlama düşüncesi, diğer bütün toplumsal sorunlara kendi damgasını vuruyordu. Örneğin, işçi sınıfının sendikalaşma sorunu *Forum*'un sayfalarında ele alındığında, hemen bir oligarşiyi kısıtlama halesine bürünüveriyordu: "Sendikalar merkezileşmek, şahsileşmek akımını gösterek iktidarın karşısında belli kategorilerin hukukunu savunma gayreti içinde, genel olarak, hürriyetlerin de savaşını yaparlar ve bu halleri ile, oligarşiye giden yolları kapamağa yardım ederler."[427]

Forum; sendika, dernek gibi siyasal yapıların iktidarı fiili olarak kısıtlayacağını düşünüyordu. Münci Kapani de, bu anlayış doğrultusunda, söz konusu güçleri devlet iktidarının karşısında konumlandırıyordu: "Siyasi ve fiili tahditler meyanında, fertlerin muayyen sosyal ve iktisadi gayeler etrafında birleşip teşkilatlaması neticesi husule gelen fikir ve kültür cemiyetlerini ve bilhassa mesleki teşekküleri, yani sendikaları saymak lazımdır. Bu cemiyet ve teşekküller, hükmi şahsiyeti haiz olsunlar veya olmasınlar, devlet kudretinin hudutsuz faaliyetine bir engel teşkil ederler."[428] *Forum* sadece yargı ya da yasama erkini değil, neredeyse tüm toplumsal güçleri bu bakış açısıyla değerlendirmişti.

Bununla birlikte, *Forum*'un sayfalarında yürütmeyi kısıtlama halesine en sık bürünen kurumlar dernekler ya da meslek örgütleri türünden yapılar değildi; asıl olarak, basın, üniversite ve radyoydu. Aydın dergisi olma iddiası taşıyan *Forum*'un, aydın yetiştirme işlevi taşıyan üniversite, basın ve radyoya diğer tüm örgüt ve kurumlara kıyasla, sayfalarında çok daha fazla yer ayırması, aslında doğal kabul edilmelidir. *Forum*, bilimsel çalışmalarıyla üniver-

426 Bahri Savcı, "İktidar Temerküzünden Doğan Tehlikeler ve Çaresi", *Forum*, C: II, No: 18, 15 Aralık 1954, s. 10.

427 Aynı yerde.

428 Kapani, "Devlet Kudretinin Tahdidi", *Forum*, No: 76, s. 8, 9.

sitenin topluma yol gösterici bir işleve sahip olduğunu;[429] basının çağdaş dünyada, doğrudan demokrasilerdeki yönetim organı 'forum' ile aynı işlevi gördüğünü;[430] radyonun ise okuma yazma bilmeyenlerce dahi kitlesel olarak takip edilebilir olması nedeniyle, toplumsal açıdan önemli sorumluluklar üstlendiğini[431] ileri sürüyordu. Toplumun siyasal ve kültürel gelişmesinde belirleyici etkileri bulunan bu üç kurumun yürütme erkiyle ilişkilerinin *Forum* dergisi sayfalarında çokça yer bulması, *Forum*'un siyasal perspektifinin bir sonucuydu. Forumcular, oligarşik bir iktidarın kurulabilmesi için bu üç kurumun bir biçimde ele geçirilmesi gerektiğini düşünüyorlardı; bu yüzden, derginin sayfalarının önemli bir kısmını bu gelişmenin engellenmesine hasretmişlerdi. Bu çerçevede, üniversite ve radyonun özerkliği ile basın özgürlüğü[432] derginin en çok ele aldığı konular arasında yer alıyordu.

---

429 "Üniversite ve Fonksiyonu", *Forum*, C: I, No: 12, 15 Eylül 1954, s. 1, 2.

430 "Demokratik düzen, amme işlerinin seçimle işbaşına gelmiş şahıslar tarafından vatandaşların daimi murakabesi altında görüldüğü, bütün meselelerin serbestçe yapılacak müzakere ve münakaşa ile halledildiği rejimdir. İsviçre'nin bazı kantonlarında hala tatbik edilmekte bulunulan doğrudan doğruya demokrasiyi bügünkü büyük devletlerde uygulanan demokrasiden ayıran husus, bugün vatandaşların amme işlerini müzakere etmek için bir 'forum'da toplanamayacak kadar kalabalık olmalarıdır. Zamanımızın demokrasilerinde bu 'forum'un yerini basın almış bulunmaktadır. Bkz: "Kısılan Basın Hürriyeti", *Forum*, C: V, No: 54, 15 Haziran 1956, s. 1.

431 Turhan Feyzioğlu, "Radyo Meselesi", *Forum*, C: VI, No: 68, 15 Ocak 1957, s. 9, 10.

432 Örneğin, basın özgürlüğünün en temel ilkelerinen biri olan ve resmi görevlilerin denetimine de yardım eden ispat hakkının basına tanınmamış olmasını *Forum*, doğrudan doğruya diktatörlükle ilişkilendiriyor, demokratik ülkelerde böyle bir yasağın söz konusu olamayacağını söylüyordu: "Memurların vazifeleriyle ilgili konularda ispat hakkını reddeden hiçbir gerçek demokrasi yoktur. Buna mukabil, bütün diktatörlükler ispat hakkı karşısında tahammülsüzlük göstermişlerdir. Hukuk tarihine ve başka memleketlerin mevzuatına kısaca göz atmak, bu noktada her türlü tereddüdü silmeğe yeter. ... Fransa'da, ispat hakkı Napolyon diktatörlüğü sırasında çıkarılan 1810 tarihli Ceza Kanunu ile kaldırıldı. Fakat Napolyon'un memleketini de felaketlere sürükleyerek – yıkılmasından sonra, 1819 Kanunu ile yeniden kabul edildi. ... Almanya'da nasyonel sosyalizm ispat hakkına cephe aldı. Japonya'da militarist diktatörlüğün hakim olduğu devre boyunca, hakaretten sanık olanlara ispat hakkı tanınmadı. ... Faşist rejim, bizim kanunumuzun kaynağını teşkil eden 1889 tarihli ceza kanunu yerine, 1939'da yeni bir Ceza Kanunu yürürlüğe koydu. Devlete karşı işlenen suçlarla ilgili başlıca maddeleri 1938 yılında bizim kanunumuza da aktarılmış olan bu faşist kanun, ispat hakkını kabul etmemişti. Kanunun gerekçesinde, ispat hakkının kaldırılışının sebeplerini 'liberal demokratik zihniyetlerle faşist ahlakın sert ve basit prensipleri arasındaki tezatta' aramak lazım geldiği belirtilmişti." Bkz: "Doğruyu Söylemek Hakkı", *Forum*, C: III, No: 27, 1 Mayıs 1955, s. 2.

Bununla birlikte, özerk üniversite ve özerk radyo talebinin Forumcular açısından başka bir anlamı vardı. Söz konusu iki kurum 1950'li yıllarda yürütme organı içerisinde yer alan kurumlardı. *Forum* bu iki kuruma özerklik vererek, yürütme organı içerisinde yürütmeyi denetleyecek yapılar oluşturmak istiyordu. Başka deyişle, özerklik talebi, yürütme erkinin güçsüzleştirilmesi isteğinin bir ifadesiydi. *Forum* yasama ve yargı erklerinin denetim faaliyetlerine ek olarak, yürütme erki içerisinde de yürütmenin faaliyetlerini denetleyecek organlar oluşturulmasını talep ediyordu. Daha doğru bir ifade ile *Forum*, iktidarın tek bir merkezde yoğunlaşmasını engelleyebilmek adına, yürütme erkinin gücünü mümkün olduğunca parçalamaya çalışıyordu. Dergi yazarları özerklik talebini temelde bu düşünce ile ileri sürmüşlerdi.

Özerk Üniversite

Diktatörlüğe karşı verilen mücadelede üniversitelerin çok önemli işlevlerler taşıdığına inanan *Forum*, DP'nin üniversiteleri etkileyen düzenlemelerine karşı özellikle hassas bir tavır almıştır. DP'nin üniversiteyi hedef alan kanuni düzenlemeleri ilk olarak 1953 yılında, Üniversiteler Kanunu değiştirilerek yapılmıştı. 1953 yılı Temmuz'unda DP, 6185 sayılı Kanun ile 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun 46. maddesinin (d) fıkrasını değiştiriyor ve şu hale getiriyordu: "Üniversite öğretim mesleğinde kalmasına yer bırakmayacak kadar şeref ve haysiyet kırıcı bir suç işleyenlerle, siyasi teşekküllerde fiili vazife alanlar veya 3'üncü maddenin (e) bendi hükmünün cevaz vermediği siyasi yayınlarda ve beyanlarda bulunanlar üniversite öğretim mesleğinden çıkarılır."[433]

Bilimsel faaliyet ile siyaseti birbirinden koparmanın mümkün olmadığını savunan *Forum*, üniversiteye siyaseti yasaklayan bu kararı sert bir biçimde eleştirmişti: "... içtimai ve siyasi ilimler alanında, politikanın nerede başladığı ve nerede bittiği kestirilemez. Her politikada ne kadar ilim varsa, her sosyal ilimde de o kadar politika mevcuttur. Şurası hakikattir ki, siyaset ve ilim adamlarının arasında pek çok müşterek noktalar vardır. Bunlar kat'i

433 Resmi Gazete, 28.07.1953, No: 8469. Kanun'da atıfta bulunulan (e) bendinde şu ifadeler yer almaktadır: "Türk toplumunun genel seviyesini yükseltici bilim verilerini sözle ve yazı ile halka yaymak." Bkz: *Resmi Gazete*, 18.06.1946, No: 6336.

şekilde birbirinden ayrılmadığına göre, siyasetle ilmi bir kül addetmek icabeder."[434]

Başka bir sayıda ise Forumcular, çok daha ağır bir yazı yayımlıyorlar ve üniversiteye siyaseti yasaklamanın bizzat üniversiteyi kapatmakla eş anlamlı olduğunu, DP'nin yaklaşımının bilimsel ve mesleki faaliyeti sona erdirme eğilimi taşıdığını söylüyorlardı: "Bilhassa hukuk, siyasi ilimler ve iktisat gibi ilim şubelerine mensup olan kimseler, şu veya bu kanunun, fiil ve hareketin insan haklarına, anayasaya ve demokratik siyasi düzene aykırı olduğu yolunda fikri faaliyetlerine devam ederlerse, keza bir iktisatçı, alınan bazı tedbirlerin enflasyonu körüklediği, iktisadi gelişmeyi baltaladığı, memleketin milletlerarası iktisadi işbirliği imkanlarını zorlaştırdığı yolunda kanaatını açıklarsa durum ne olacaktır? Çünkü ilmi faaliyet havada ve boşlukta yapılan bir faaliyet değildir. Fiziki ilimlerde laboratuvar ne ise, bir hukukçu, bir siyasi ilimler mensubu (adı üstünde), bir iktisatçı için, devlet faaliyetini ilgilendiren konular, yani siyasi hadiseler onlar için, laboratuvar mesaisi ve araştırma mekanı durumundadır. İlim adamını ve üniversite mensubunu devlet meseleleri üzerinde düşünmek ve fikrini ifade etmekten men etmek, onun mesleki faaliyetine son vermek demek olur. Bu takdirde üniversitelerde içtimai ilimler kürsülerini toptan lağvetmek ve bu ilimlerin Türkiye'de tedrisatına son vermek daha mantiki bir harekettir."[435] Bu harareti yüksek cümlelerden sonra *Forum*, Üniversiteler Kanunu'nun üniversite mensuplarına memleket meselelerini inceleme ve açıklama hakkı tanıdığını ifade ediyordu.[436]

---

434 "İlim ve Siyaset Adamları", *Forum*, C: I, No: 12, 15 Eylül 1954, s. 5.

435 "Siyasetle Uğraşmak", *Forum*, C: I, No: 8, 15 Temmuz 1954, s. 2.

436 Aynı yerde. *Forum*'un sözünü ettiği bu hak Üniversiteler Kanunu'nun üçüncü maddesinde yer alıyordu: "... Memleketi ilgilendirenler başta gelmek üzere bütün bilim ve teknik meseleleri çözmek için bilimleri genişletip derinleştirecek inceleme ve araştırmalar yapmak ... Memleketin türlü yönden ilerleme ve gelişmesini ilgilendiren bütün meseleleri hükümetle ve kurumlarla da elbirliği etmek suretiyle öğretim ve inceleme konusu yaparak sonuçlarını umumun faydalanmasına sunmak ve hükümetçe Milli Eğitim Bakanı vasıtasıyla istenecek incelemeleri yaparak düşüncelerini bildirmek. ... Türk toplumunun genel seviyesini yükseltici bilim verilerini sözle ve yazı ile halka yaymak." Bkz: *Resmi Gazete*, 18.06.1946, No: 6336.

Öğretim üyelerinin bilim ışığında siyaset yapma haklarını savunan *Forum*, devletin üniversitelerden sadece ilmi araştırma ve incelemelerinde mutlak bir ilmi tarafsızlık talep edebileceğini belirterek, devletin üniversite mensuplarına bilimsel faaliyetleri esnasında mutlak bir hürriyet sağlamakla yükümlü olduğunu ileri sürüyordu.[437] *Forum*'a göre, tarafsız bir bilimsel faaliyet ancak böyle bir hürriyet ortamında söz konusu olabilirdi: "Üniversiteler fikirlerini, bu fikirlerin halkın ve iktidarda bulunanların fikirlerine uygun veya muhalif olup olmadığı üzerinde durmaksızın ve yalnız ilmi hakikatlere sadık kalarak mutlak bir hürriyet içinde ifade edebilmek imkanına malik olmadıkları takdirde hakiki fonksiyonlarından uzaklaşmış olurlar."[438]

Üniversitenin bilimsel tarafsızlığa sahip olabilmesi için *Forum*'un istediği koşullardan bir diğeri, üniversite özerkliğiydi.[439] DP ile üniversiteler ve *Forum* arasındaki en sert mücadeleler de bu konu üzerinde olacaktı. *Forum* üniversite özerkliğinin özellikle iki cephesi üzerinde duruyordu: idari ve bilimsel özerklik.[440] Forumcuların idari özerklikten kastı, üniversite mensuplarının bağlı oldukları *üniversite* yönetimince kontrol edilmesi; üniversitenin iç işleyiş ve akademik kadroyla ilgili tüm uygulamalarından yine üniversitenin kendi kurumlarının sorumlu olmasıydı.[441]

437 "Üniversite ve Fonksiyonu", *Forum*, C: 1, No: 12, 15 Eylül 1954, s. 1, 2.

438 *A.g.m.* s. 2.

439 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu'nda bu hak ifade edilmişti. Kanunun birinci maddesinde üniversitenin özerkliğe sahip olduğu söyleniyordu: "Üniversiteler; fakültelerden, enstitü, okul ve bilimsel kurumlardan oluşmuş, özerkliği ve tüzel kişiliği olan yüksek bilim, araştırma ve öğretim birlikleridir. Her üniversitenin genel özerkliği ve tüzel kişiliği içinde, o üniversiteyi oluşturan fakülteler de, bu kanunun hükümlerine göre bilim ve yönetim özerkliğine ve tüzel kişiliğe sahiptirler." Bkz: *Resmi Gazete*, 18.06.1946, No: 6336. Buna ek olarak, kanunda disiplin ve cezai işlerinin ünversite senatosu tarafından karara bağlanacağı, bu konudaki yetkinin senatoda olduğu da belirtilmişti: "Her üniversitede öğretim üyelerinin ve öğretim yardımcılarının her türlü disiplin işleri senato tarafından incelenerek karara bağlanır. ... Üniversite öğretim üyeleri hakkında verilmesi gereken devlet memurluğundan çıkarma, sınıf veya kıdem indirme, aylık kesme cezaları; Memurlar Kanunu'nun genel hükümlerine bağlıdır. Bu yoldaki kararlar da yine üniversite senatosunca verilir." Bkz: *Resmi Gazete*, 18.06.1946, No: 6336. Bununla birlikte, kanunda özerkliği zedeleyen hükümler de bulunmaktadır. Öğretim üyelerinin doçentliğe tayinleri 23. maddede düzenlenmiş ve tayin yetkisi Milli Eğitim Bakanı'na bırakılmıştır. Bkz: *Resmi Gazete*, 18.06.1946, No: 6336.

440 "Hakikatleri İnkar Eden Kim?", *Forum*, C: X, No: 109, 1 Ekim 1959, s. 2.

441 Aynı yerde.

Bu açıdan DP'nin 1954 yılı Temmuz ayında çıkarmış olduğu 6435 sayılı Kanun, *Forum*'un bu konudaki tüm önkabullerine zıt bir nitelik taşıyordu. Kanun öğretim elemanlarını da kapsayan şu hükmü getirmişti: "MADDE 1. – Umumi, mülhak veya hususi bütçeli idarelerle belediyeler ve bunlara bağlı idare, müessese ve teşekküllerden maaş alanlar (hakim, subay, astsubay ve askeri memurlar hariç) tayinlerindeki usule göre mensup oldukları vekalet, idare, müessese veya teşekkül emrine alınmak suretiyle vazifeden uzaklaştırılabilirler. ... MADDE 2. – Bu kanunun birinci maddesi, üniversitelerin kuruluş kadrolarına dahil bilumum mensupları hakkında senatonun mütalaası alındıktan sonra tayinlerindeki usule bakılmaksızın Maarif Vekili tarafından re'sen tatbik olunur. MADDE 3. – Bu kanun gereğince ittihaz olunacak vazifeden uzaklaştırma karar ve muamelelerinden dolayı bu muameleyi tatbik eden idare ve şahıslar aleyhinde hiçbir idari ve adli kaza merciine müracaat olunamaz."[442]

Forum yazarlarından Muammer Aksoy, beklenebileceği üzere, çıkarılan Kanun'u oldukça sert bir biçimde eleştirmiş ve söz konusu Kanun ile üniversite özerkliğinin idari olarak zarar gördüğünü ileri sürmüştü: "6435 sayılı kanun, üniversite muhtariyetini ... bertaraf etmektedir: Evvela, bir üniversite öğretim üyesinin vazifesinde kalıp kalmamasını, üniversitenin değil de, Vekilin iradesine bağladığından, idari muhtariyet kat'i surette zedelenmiştir."[443] Derginin 122. sayısında aynı konu daha ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştı: "Üniversitenin tedrisat dışında gelişen faaliyetine indirilen başlıca darbe üniversiteler kanununda öğretim üyelerinin görevden uzaklaştırılmasına müteallik maddede 1954 senesinde yapılan değişiklik olmuştur. 1954'ten evvel, kanunda yazılı haller dolayısıyla, bir hocanın görevinden uzaklaştırılması selahiyeti Senato'nun elinde idi. 1954'te yapılan değişiklikle, görevden uzaklaştırma selahiyeti Maarif Vekili'ne verildi. Bu hususta Senato'nun mütalaası alınıyorsa da, Maarif Vekili, kararında, Senato'nun mütalaası ile bağlı bulunmamaktadır. Bu değişikliğin manası şudur:

442 *Resmi Gazete*, 08.07.1954, No: 8749.

443 Muammer Aksoy, "6435 Sayılı Kanun Karşısında Üniversite Muhtariyeti", *Forum*, C: IV, No: 46, 15 Şubat 1956, s. 14.

Öğretim üyelerinin kaderleri hakkında karar verme selahiyeti siyasi mercilere geçmiştir."[444]

Kanun'da, getirilen hükme bütün itiraz yollarının kapalı tutulmasıyla da, *Forum*'a göre, "kazai kontrol bizzat kanun hükmü ile bertaraf"[445] edilmişti. Dekan Turhan Feyzioğlu'nun 1956 yılında, İstanbul Üniversitesi Açılışı'nda yaptığı konuşma nedeniyle vekalet emrine alınmasının ardından *Forum*, 6435 sayılı Kanun'un sadece idari muhtariyeti değil, bilimsel bağımsızlığı da zedelediğini yazıyordu. Kanun'da vekalet emrine alınma işlemi herhangi bir gerekçeye dayandırılmamış olduğu için, artık öğretim elemanları Maarif Vekilince siyasal gerekçelerle görevden alınabilirlerdi; Kanun Maarif Vekiline bu yolu açmıştı: "Yalnız üniversitenin idari muhtariyetinin değil, bundan çok daha mühim olan tedris hürriyetinin de aşırı bir şekilde tahdit edildiği artık meydandadır. Bir profesörün, yalnız makale yazarken değil, hoca veya dekan olarak talebeye hitap ederken dahi fikirlerini hür bir surette ifade edebilmesine imkan kalmamıştır. 'Günlük Politika' gibi hududu ve manası malum olmayan ölçülerin ortaya atılmış olmasından doğan ve tedris hürriyetini tehdit eden zararlı hava, son kararlar muvacehesinde daha da ağırlaşmış bulunmaktadır."[446] 6185 ve 6435 sayılı kanunlarla üniversite hocalarına siyaset yasaklanırken, DP'ye üniversite mensupları üzerinde siyasal tasarruflarda bulunma kapısı açılıyordu. Böylelikle DP, üniversite kadrosunu siyasal istekleri doğrultusunda cezalandırma ya da ödüllendirme olanağına kavuşuyordu.

Bununla birlikte, mesele sadece bir özerkliğin ortadan kalkması ve bir öğretim elemanının cezalandırılmasından ibaret değildir. 6185 sayılı Kanun'da, siyasal beyanlarda bulunan öğretim üyelerinin akademik ünvanlar taşıyıp taşıyamayacaklarına ilgili Üniversite Senatosu'nun karar vereceği belirtiliyordu.[447] Ancak

444 "Fikir Hayatımız ve Üniversite", *Forum*, C: XI, No: 122, 15 Mayıs 1959, s. 2.

445 Bahri Savcı, "Tasfiye Kanunu ve Üniversite", *Forum*, C: II, No: 24, 15 Mart 1955, s. 10.

446 "Üniversitedeki Hadiselerin Öğrettikleri", *Forum*, C: VI, No: 66, 15 Aralık 1966, s. 3.

447 Kanunda öğretim üyelerinin siyasi teşekküllere katılamayacakları, siyasi beyanlarda bulunamayacakları belirtildikten sonra, bu tür faaliyetlerde bulunanların "aka-

6435 sayılı Kanun'la bu yetki fiilen kısıtlanmıştı. Çünkü siyasal beyanlarda bulunan öğretim elemanlarını soruşturacak Senato üyelerinin, DP'nin arzusuna göre, derhal Vekalet emrine alınabilmeleri mümkündü. DP, Senato üyelerini kanuna dayanarak, pek de üstü kapalı olmayacak biçimde, tehdit ediyordu.[448] DP söz konusu iki kanuni düzenlemeyle Maarif Vekiline tüm öğretim üyeleri üzerinde keyfi bir tasarruf hakkı tanımış ve Vekilin aldığı kararları yargıya götürme yollarını kapamıştı. Başka deyişle, DP iktidarı altında üniversitenin hem idari özerkliği, hem kürsü bağımsızlığı, hem de mensupları üzerindeki cezai yetkisi kanun yoluyla elinden almıştı.

Forum özerklik talebini işte bu koşullarda dillendirmişti. Söz konusu talep, DP'nin mutlak iktidar anlayışına yönelik bir protesto niteliği taşıyordu. Niteliğin nicelikçe de kendini göstermesi uzun sürmemişti. Üniversiteden el çektirilen ya da özerklik uğruna istifa eden öğretim elemanları siyasete atılmaya karar verdiklerinde, çıktıkları bu yeni yola *Forum* sayfalarından şu methedici cümlelerle uğurlanıyorladı: "... ne kadar süreceği bilinmeyen bir müddet için memleketin en mühim hukuki, iktisadi ve sosyal meseleleriyle iligili hakikatleri dile getiremeyip acı ve utandırıcı bir sükuta bürünerek, sindirilmiş, tağşiş edilmiş bir 'yarım ilim' yapmaktansa ... 30-40 hukuk, iktisat, sosyoloji ve tarih hocasının, hürriyet savaşına fiilen iştirak etmesi, ya DP'yi hürriyet yoluna girmeğe mecbur edecek, yahut da totaliter yolda ısrar eden bu partiyi iktidardan uzaklaştırmak suretiyle, hürriyet rejiminin kurulmasını temin edecektir. Her iki halde de muhterem profesörler ve doçentler, kürsülerine dönerek artık huzuru kalple ve serbestçe ilim yapabilirler. Hukuku ve ilmi gerçekleştirmek için, onun uğrunda savaş şarttır!"[449]

---

demik unvanlar taşıyıp taşıyamayacakları Üniversite Senatolarınca ayrıca karar altına" deniliyordu. Bkz: *Resmi Gazete*, 28.07.1953, No: 8469.

448 "Yine son kararla sabit olmuştur ki, 6435 sayılı kanun yüzünden, 6185 sayılı kanunun üniversite muhtariyetinde ve tedris hürriyetinde açtığı yara, çok daha tehlikerli bir mahiyet almıştır. Zira 6185 sayılı kanuna göre mesleki cezaları verecek kazai organ olan Senato'nun üyeleri, 6435 sayılı kanuna dayanılarak derhal vekalet emrine alınabileceklerinde, bunların bir iki hadiseden sonra vekaletin taleplerine oyun eğmeleri mukadderdir." Bkz: "Üniversitedeki Hadiselerin Öğrettikleri", *Forum*, No: 66, s. 3.

449 "Kubalı Hadisesi mi, Üniversite Meselesi mi, Yoksa Hukuk Devleti Davası mı?", *Forum*, C: VIII, No: 94, 15 Şubat 1958, s. 3.

Üniversite özerkliği DP iktidarına karşı artık bir simge haline gelmişti. Bu taleple Forum, yürütme içerisinde, gerektiğinde yürütme erkiyle kavga edecek bir organ inşa etmek istediğini açıkça gösteriyordu.

Özerk Radyo

Forum, DP iktidarı altında radyonun durumunu tartışmaya, kitle iletişim araçlarında biri olan radyonun büyük gücünü teslim ederek başlar. *Forum*'a göre radyo, bir partiyi sadece iktidara getirme değil, aynı zamanda onu iktidarda tutma gücüne de sahiptir.[450] Bu nedenle *Forum*, iktidardan düşmeyi reddeden diktatoryal hükümetlerin radyonun bu büyük gücünden faydalanmak istediklerini yazar. Radyonun bu gücü, *Forum*'a göre, Nazi döneminde bir numaralı propaganda aracı olmasını sağlamış, nasyonel sosyalizm ile radyonun ayrılmaz bir birlik oluşturmasına sebep olmuştur.[451]

Radyo, Türkiye'de de hızla yaygınlık kazanmış ve etkili bir propaganda aracı olmuştu. 1938'den 1950'ye kadar Türkiye'de radyo sayısı 33.000'den 320.000'e çıkmıştı.[452] Ama radyonun önemini göstermek için sadece sayılar yeterli değildir. Türkiye'de radyo köylerde ve kasabalarda, halkın toplu olarak dinlediği bir iletişim aracıydı. Bu nedenle DP için büyük önem arzediyordu. DP özellikle güç yitirmeye başladığı 1957 ve 1958 yılının ardından radyoyu çok etkin bir biçimde kullanmaya başlamıştı. İlan ettiği Vatan Cephesi'ni asıl olarak radyo aracılığıyla tanıtıyordu. Kırsal bölgelerdeki halka mümkün olduğunca radyo aracılığıyla seslenmeye çalışıyor, Vatan Cephesi'ne katılımları, halkı etkileyebilmek amacıyla, isim isim radyo aracılığıyla duyuruyordu. DP döneminde radyo yayınının önemli bir kısmı, söz konusu isimlerin okunmasına hasredilmişti.

Radyo, yaygınlaşmasıyla birlikte, seçimler üzerinde de çok etkili bir araç haline gelir. Bu nedenledir ki, seçimler sırasında radyonun tarafsızlığının sağlanması önemli bir sorun olarak ortaya çıkar. *Forum* dergisi de radyo meselesini bu açıdan ele alır. DP'nin

450 Nermin Abadan, "Radyonun Görevi ve Tesir Alanı", *Forum*, C: IV, No: 47, 1 Mart 1956, s. 12.

451 Aynı yerde.

452 Turhan Feyzioğlu, "Radyo Meselesi I", *Forum*, C: VI, No: 68, 15 Ocak 1957, s. 9.

radyoyu hükümetin halka tek yanlı propaganda yapma aracına dönüştürdüğünü, muhalefetin ise radyo yoluyla propaganda yapma imkanından giderek mahrum bırakıldığını ileri sürer.[453] *Forum*'un bu konuda verdiği örneklerden biri, Meclis'te DP'nin 1957 yılı bütçe programı tartışılırken, yapılan konuşmaların tek yanlı bir biçimde radyoda yayınlanmasıydı. DP'li Maliye Bakanı'nın yaptığı konuşma radyodan naklen yayınlanırken, CHP'lilerin bütçeyi eleştiren konuşmaları yayınlanmamıştı.[454] DP radyoyu istediğinde muhalefete yasaklayabiliyordu. Ancak DP iktidarı altında radyonun güvenilirliğini yitirmesine asıl olarak, Irak İhtilali'yle ilgili verdiği haberler neden olmuştu. 14 Temmuz Irak İhtilali'nin ardından radyoda, Irak ile ilgili verilen haberlerde, ihtilalin henüz başarıya ulaşmadığı söyleniyor, hükümetin ihtilalcilere direndiği anlatılıyordu; Iraklı liderlerin öldürüldüğü dahi halktan gizlenmişti.[455] DP, Irak'taki ayaklanmanın haber yapılmasının kendisi için tehlikeli olabileceği düşüncesiyle, radyonun asıl işlevini, haber verme işlevini yerine getirmesine izin vermemişti.

Bütün bu gelişmeler radyonun tarafsızlığının sağlanması tartışmasını bir zorunluluk haline getiriyordu. Diktatoryal rejimlere özgü, hükümet ve radyo birlikteliğini, Vatan Cephesi, Irak İhtilali ve bütçe görüşmeleri sırasında yaşanan olaylar görünür hale getirmişti. *Forum*, radyoda tek bir politik görüş yerine, birçok farklı görüşe yer verilmesi gerektiğini söylüyordu. Bu yolla, farklı siyasal görüşler arasında denge kurulabilecek ve yayınlarda tarafsızlık sağlanabilecekti. *Forum*, bu çözümün siyasal partizanlığı da engel-

---

453 Ahmet Hamdi Başar radyonun 1955 yılı sonlarına doğru yaptığı yayınlarını şöyle anlatıyordu: "Demokrat Parti Büyük Kongresi, 15 Ekim Cumartesi günü ... toplandı. ... İlk gün Menderes iki saat, Maliye Bakanı Polatkan da iki buçuk saat konuştular. ... Radyolar nutukları saatlarce yayınlıyorlardı. Öte taraftan sıkıyönetim olduğu için, partilerin idare kurulları bile toplanamıyor; hiçbir tenkit yapılamıyor; Başbakan'ın hücumlarına cevap verilemiyordu. Akşamları on beş dakikalık radyo gazetesi tam iki saat bu nutukları veriyordu. Bunlar radyoda başka zamanlar da tekrarlanıyordu." Bkz: Ahmet Hamdi Başar, *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları – Demokrasiye Geçiş, DP İktidarı ve 27 Mayıs*, Yayına Hazırlayan: Murat Koraltürk, C: II, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2007, s. 382, 383.

454 "Bütçe Tartışmalarının Radyoda Yayınlanmaması", *Forum*, C: VI, No: 71, 1 Mart 1957, s. 3.

455 "Tek Dalgalı Devlet Radyosu", *Forum*, C: IX, No: 105, 1 Ağustos 1958, s 5.

leyebileceğini düşünmekteydi.[456] Bununla birlikte, Forumculara göre, söz konusu çözüm tek başına yeterli değildi. *Forum*, daha önce yaşanan sorunları da düşünerek, tarafsızlık talebiyle yetinmemiş; tarafsızlığın özerklikle güvence altına alınmasını istemişti: "Radyolardan istifade hakkı bütün siyasi partilere tanınsa bile, normal yayınlarda zararlı bir partizanlık güdülmesini kabil olduğu kadar önlemek üzere, radyo idarelerimiz ıslah edilmelidir. BBC gibi muhtar bir amme idaresi kurmak ve radyonun idaresini ona tevdi etmek, işleri düzeltmeye yardım edecektir. Bu idare, reklamdan ve radyo kullananlardan elde edilen gelirlerle az çok mali muhtariyete de kavuşabilir."[457]

Forum, radyonun da üniversite gibi, yürütme erki içerisinde yürütmeden özerk bir yapı olarak kurulmasını talep ediyordu. Böylelikle, halk farklı siyasal görüşleri dinleyecek ve onlar arasında seçim yapabilecekti. Radyonun yürütme erkinden özerkleştirilmesi talebiyle *Forum*, oligarşik partileri eleştiren görüşlerin kitlesel biçimde takip edilebilmelerinin yolunu açmaya çalışıyordu. Bu yolla, yürütme tahakkümüne bizzat yürütme erki içerisindeki yapıların muhalefet edebilmeleri mümkün hale gelecekti. Özerk üniversite ve özerk radyo talebiyle birlikte, Forumcuların düşünce ve amaçları da tüm hatlarıyla gün yüzüne çıkmıştı: *Forum* yürütmenin organlarını, yürütme erkinden ayırarak, muhtemel bir yürütme diktatörlüğüne karşı konumlandırmak istiyordu.

5.4. Diktatörlük ve İhtilal

Despotik bir idarenin kurulabilmesi yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki ayrımların yok edilmesini gerektirir. Bu açıdan, DP'nin Tahkikat Encümeni kurma kararı, söz konusu ayrımları giderek belirsizleştirmeye yönelik bir hamledir. DP bu kararla, anayasaya göre ayrılmış bulunan yürütme ve yargı erklerinin yetkilerini tek bir Encümen'in elinde toplar. Bu Encümen sayesinde DP ülkeyi çok hızlı ve tümüyle denetim dışı bir biçimde yönetebilme olanağına kavuşmuş olur.

DP böyle bir Encümen kurmaya, CHP'nin yurt gezileri sırasında çıkan olaylar nedeniyle karar vermişti. 1959 yılında DP ile CHP

456 Turhan Feyzioğlu, Radyo Meselesi II, *Forum*, C: VI, No: 70, 15 Şubat 1957, s. 16.
457 Aynı yerde.

arasındaki siyasal savaşımın giderek Meclis dışına[458] taşmaya başlamasıyla birlikte, hem DP, hem de CHP yurt çapında propaganda faaliyetlerine başlamışlardı. Meclis'in bir çözüm platformu olmaktan çıkışı ve seçimlerin yakınlarda yapılabileceği söylentileriyle siyasal tartışmalar sertleşmişti. CHP'nin yurt gezileri de siyasal hareketliliği arttıran unsurlardandı. Geziler Nisan 1959'da, İnönü ve beraberindeki 46 CHP'li milletvekili tarafından Uşak'tan başlatılmıştı: "Bizzat CHP'lilerin büyük taarruz diye adlandırdıkları propaganda seferi, 29 Nisan 1959'da başladı. ... İlk hedef olarak, simgesel bir biçimde, İnönü'nün Yunan Generali Trikopis'i esir ettiği Uşak seçilmişti."[459]

İnönü'yü Uşak'ta büyük bir kalabalık karşılaşmıştı. Kafilenin DP il binası önünden geçisi sırasında İnönü'ye bardak fırlatılmasının ardından, "Uşak Olayları" da başlamış oluyordu. DP'liler ile CHP'liler arasında kavga çıkıyor, bu sırada atılan bir taş İnönü'ye isabet ediyordu. Ama İnönü geri adım atmıyor ve Uşak'ın ardından Manisa'ya, oradan da İzmir'e geçiyordu. İzmir'e geçişiyle birlikte, orada da olaylar baş gösteriyordu. DP'li bir grup, muhalefet yanlısı "Demokrat İzmir" gazetesini tahrip ediyordu. İnönü, İzmir ziyaretinin ardından İstanbul'a gidiyor; İstanbul ziyareti esnasında da Topkapı civarında saldırıya uğruyordu. Demek ki, İnönü artık hedefteydi. Bu olayları Cem Eroğul "DP demokrasisinde ... birinci hürriyet olan can güvenliği dahi kalmamıştı"[460] diyerek yorumlamaktadır. Bu olayların ardından, CHP'lilerin ziyaret ettiği yer-

458 "Muhalafet Cephesi'nde önemli bir birlik sağlandıktan ve iktidar tarafından da Vatan Cephesi kurulduktan sonra, TBMM'deki çalışmalarda istikrar kalmamıştı.' ... Bu istikrarsızlık yüzünden artık Meclis düzenli olarak toplanamadığı gibi, toplandığı zamanlarda da, ya toplantılar çok kısa sürüyor ya da iktidar-muhalefet arasında şiddetli kavgalar çıkıyordu. ... Bu gelişmeler, her iki cephenin de çalışmalarını meclis dışına kaydırmasında etkili olacaktı." Bkz: Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara, Phoenix Yay., 2004, s. 523.

459 Cem Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, 4. bs, Ankara, İmge Kitabevi, 2003, s. 233.

460 Aynı yerde.

lerde, sırasıyla 1959 Eylül'ünde Çanakkale'de,[461] 1960 Şubat'ında Konya'da[462] ve 1960 Nisan'ında da Kayseri'de[463] olaylar çıkıyordu.

Bu olaylar CHP'nin halk nezdindeki prestijini de arttırmıştı. Hükümetin buna tepkisi ise, muhalefetten kurtulmaya karar vermek oldu:[464] "Muhalefetin kamuoyu önünde giderek güçlenmesi, iktidarı rahatsız etmişti. İktidarın erken bir seçime hazırlandığı o günlerde, en güçlü rakibi CHP'den herhangi bir şekilde kurtulması, ya da siyasi bakımdan onu etkisiz hale getirmesi gerektiği inancı öne çıkmaya başlamıştı."[465]

Tahkikat Encümeni kurulması kararı işte bütün bu sürecin ardından alınmıştı. Kayseri olayları üzerine toplanan DP Meclis Grubu bir süredir yaşanan olayları tartışıyor; çözüm olarak Tahkikat Encümeni kurulmasına hükmediyordu. 7 Nisan 1960 tarihinde bir araya gelen grup, toplantının ardından CHP'nin faaliyetlerini de ele alan bir bildiri yayınlıyordu: "... Cumhuriyet Halk Partisi'nin yıkıcı, gayrı meşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyet ve hakikatinin nelerden ibaret olduğunu tahkik ve tesbit etmek ve bununla beraber memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı

---

461 "Eylül 1959'da bir CHP ekibi Çanakkale'de geziye çıkmıştı. DP'li bir grup vatandaş tarafından yolları kesildi, yaralananlar oldu. Bunun üzerine CHP'liler, milletvekillerinden oluşan bir soruşturma heyeti yollamaya karar verdiler. ... CHP'li soruşturma heyeti her türlü tecavüzlere uğradı ve neticede polis, olay yerine –Gedikli'ye– CHP heyetinin gitmesine engel oldu." Bkz: *A.g.e.* s. 235.

462 "Ocak ayından sonra Şubat ayı da hadiseler içinde geçti. Şubat başında İnönü Konya'ya gitmişti. Kendisini karşılayanlarla polis arasında çatışmalar oldu. Polis ve jandarma, halkı dağıtmak için cop, "kırbaç" ve gaz bombası kullandı." Bkz: *A.g.e.* s. 237.

463 "... İnönü ... 3 Nisan'da yapılacak olan Kayseri İl Kongresi'ne katılmak için bizzat Kayseri'ye gitmeye karar verdi. ... Kayseri valisi ... Kayseri yakınında Himmetdede istasyonunda treni durdurdu ve Paşa'dan geri dönmesini istedi. İnönü, kendisinden bekleneceği üzere diretti ve iş böylece çığrından çıktı. ... Hiçbir meşru sebep olmadığı için vali daha fazla diretemedi ve İnönü Kayseri'ye ulaştı. Bu sefer Yeşilhisar'a gitmesine izin vermediler. İnönü yine 'gideceğim' diye ısrar etti. Halk Partililer yola çıktılar. Ancak Yeşilhisar yolunda askeri kuvvetler barikat kurmuştu. ... İnönü arabadan indi ve yürüyerek barikatı aştı. Asker, hükümetin emrini dinlememişti." Bkz: *A.g.e.* s. 238, 239.

464 Cem Eroğul da bu konuda benzer bir düşünceye sahiptir: "Demokrat Parti Meclis Grubu, 12 Nisan 1960 günü, beş buçuk saat süren olağanüstü bir toplantı yaptı ve Halk Partisi hakkında meclis tahkikati açılmasına karar verdi. O ortamda böyle bir kararın alınması, muhalefetin tasfiyesi yoluna fiilen girildiğini gösteriyordu." Bkz: *A.g.e.* s. 241.

465 Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 530.

siyasi faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek, ezcümle matbuat meselesini, adli ve idari mevzuat ve bunların ne suretle tatbik edilmekte olduğunu tetkik ederek bir neticeye bağlamak üzere Meclis Tahkikati açılmasının..."[466]

Forum dergisi, DP'nin bu bildirisine oldukça sert bir biçimde karşı çıkmıştı. *Forum*, bildiride açılan tahkikatın ne şekilde sonlandırılacağının henüz tahkikat yapılmadan belirtilmiş olduğunu, bu nedenle de böyle bir tahkikate aslında gerek olmadığını, sonucun DP'lilerce bilindiğini söylüyordu.[467] Ayrıca tahkikatin neden Meclis'çe yapıldığı sorusunu soruyordu: "D. Parti Grup tebliğinde zikredilmiş olan noktalar üzerinde sıra ile durmak isteriz. Tebliğde, üzerinde dikkatle durulan ve üç ayrı sıfatla vasıflandırılan faaliyetlerden bahsedilmektedir: yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı... Bu üç sıfatla iddia edilmektedir ki C.H. Partisi kanunları asla nazarı itibare almadan faaliyet göstermektedir. Eğer bu partinin faaliyetlerinde böyle bir aksaklık müşahade ediliyorsa, bu takdirde, Millet Partisi hakkında müracaat edilen usule uygun olarak, Cemiyetler Kanunu ve Medeni Kanun'un mahsus hükümleri gereğince, bu parti mahkemeye verilmeli, faaliyetinin gayri kanuni olup olmadığı hakim önünde ve açık celsede tetkik edilmeli ve karara bağlanmalıdır. Bu yol tercih edilmediğine ve meselenin Meclise bir grup kararına müsteniden getirilmek istenilmesi de açıkça gösteriyor ki, C.H. Partisi'nin Anayasaya müstenit olan faaliyetleri grup kararı ile değerlendirilmek istenilmektedir."[468] *Forum*, DP Grubunun CHP hakkında aldığı kararı Meclis'e onaylatmak istediğini düşünüyordu.[469] Tahkikat kararını veren DP'nin hem davacı hem de hakim statüsünde bulunduğunu, bunun da adalete uygun kabul edilmesinin mümkün olmadığını söylüyordu.[470]

Ancak tüm tepkilere rağmen Tahkikat Encümeni'nin kurulmasını engellemek mümkün olmamıştı. Encümen'in geniş yetkilerle kurulmasını sağlayan 2247 sayılı Kanun, 19 Nisan 1960 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmişti: "... bu

466 Aynı yerde.
467 "Davacı ve Hakim DP Grubu", *Forum*, C: XIII, No: 146, 1 Mayıs 1960, s. 7.
468 Aynı yerde.
469 Aynı yerde.
470 Aynı yerde.

encümenin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden ve adli mercilerden ayrıca bir karar istihasaline lüzüm olmaksızın ... tahkikatın selametle cereyanını temin bakımından ve tahkikatın devamı müddetine maksur ve munhasır olmak üzere Türkiye'de her türlü siyasi hareket ve faaliyetleri durdurma kararı da dahil olmak üzere lüzümlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları da ittihaz etmeye ve icabında Meclis dışında da faaliyette bulunmaya yetkili kılınmasına ... karar verilmiştir."[471]

Bu Kanun'un ardından, Meclis tarafından Tahkikat Encümenleri'nin vazife ve yetkilerini belirleyen 7468 sayılı Kanun çıkarılıyordu. 7468 sayılı Kanun'la Tahkikat Encümenler'i pek çok yetkiyle donatılıyordu: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenleri ve naip olarak vazifelendirecekleri Tali Encümenler; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Askeri Muhakeme Usulü Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda Cumhuriyet müddeiumumisine, sorgu hakimine, sulh hakimine ve askeri adli amirlere tanınmış olan bilcümle hak ve salahiyetleri haizdir."[472]

Encümen her türlü neşriyatın yasaklanmasına, yayınların toplatılmasına, dergi ve matbaaların kapatılmasına, her türlü eşya ve evraka el koymaya, her türlü siyasi toplantı ve gösterileri yasaklamaya, hükümetin bütün vasıtalarından yararlanmaya yetkiliydi.[473] Ayrıca Encümen'in incelemesini gizli yapmasına hükmedilmişti; gizlilik kuralına uyulmaması halinde uymayanların altı aydan bir seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılması karar altına alınmıştı.[474] Kanunda Encümence verilen kararlara itiraz edenlerin bir seneden üç seneye kadar ağır hapis ile cezalandırılması da öngörülmüştü.[475] Encümen yürütme ve yargı erklerinin yetkilerini bünyesinde toplamıştı; söz konusu kanun, DP'nin tüm toplumsal ve anayasal kısıtlamalardan kurtulma isteğinin açık bir göstergesiydi. Encümen hakim ve savcı yetkilerine, yargılama, tutuklama ve sorgulama iktidarına sahipti; yürütmeye bağlı kolluk güçle-

471 *Resmi Gazete*, 19.04.1960, No: 10484.
472 *Resmi Gazete*, 28.04.1960, No: 10491.
473 *Resmi Gazete*, 28.04.1960, No: 10491.
474 *Resmi Gazete*, 28.04.1960, No: 10491.
475 *Resmi Gazete*, 28.04.1960, No: 10491.

ri de Encümen'in emrine bırakılmıştı.[476] Başka deyişle, Tahkikat Encümeni kurma kararıyla DP, 'kanun ve devlet benim,' demişti. O halde, DP'yi frenleyecek tüm seçenekler artık devre dışıydı; DP frensizdi.[477]

Tahkikat Encümeni kurulması fikrine karşı çıkan *Forum* ise, Encümen'e sınırsız yetkiler tanıyan 7468 sayılı Kanun'un Anayasa'yı ihlal ettiğini ileri sürmekteydi: "27 Nisan gecesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, iktidar çoğunluğunun oylarıyla kabul edilen ve bir Tahkikat Encümeni'ne sınırsız yetkiler tanıyan bir kanunla, bütün kanunlar fiilen iptal edilmişti. Oysa, kanunsuz toplum olamazdı."[478] DP'nin hızlı yürütme ve yönetim anlayışı, Anayasa'yı hiçliğe indirgemişti. DP iktidarı altında toplum artık kanunsuz yönetiliyordu. *Forum*'un yaşanan günlere dair düşüncesi böyleydi.

CHP'yi kapatmak üzere bir Encümen'in kurulması, DP'nin seçim yoluyla iktidardan düşürülmesi fikrini de tümüyle yok etmişti:[479]

476 Bülent Tanör kanun yoluyla Tahkikat Encümeni'ne tanınan bu yetkileri şu şekilde yorumlamaktadır: "Görüldüğü gibi bu yasa ile Tahkikat Encümeni, elinde yasama, yürütme, yargılama yetkileri tutan bir 'ihtilal organı' ya da 'kamu selamati komitesi' durumuna geliyordu." Bkz: Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 15. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2006, s. 354.

477 Tahkikat Encümeni kurulması düşüncesine ve encümenin kararlarına en sert tepkiyi üniversite öğrencileri göstermişlerdi. 27, 28 ve 29 Nisan tarihlerindeki öğrenci eylemlerinde, öğrencilerle polis arasında yer yer ordunun da dahil olduğu şiddetli çatışmalar yaşanıyordu. Bu olaylar neticesinde İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmek zorunda kalınmıştı. Öğrecilerin DP tarafından alınan bu kararı nasıl yorumladıklarını göstermesi bakımından bir öğrenci tarafından İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yapılan şu konuşma önemlidir: "Arkadaşlarım, kardeşlerim ... Artık burada oturup hukuk eğitimi yapmamızın bir anlamı kalmamıştır. Tahkikat Komisyonu'nun yeni aldığı kararlar hukukçuların şeref ve haysiyetlerine indirilen ağır bir darbedir. Hepimizi dışarıda bir mücadele bekliyor, bu Hürriyet mücadelesidir." Bkz: Emin Karakuş, *40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü İle İşte Ankara*, Ankara, Hürriyet Yay., 1977, s. 446.

478 "İhtilallerin En Centilmeni", *Forum*, C: XIII, No: 148, 1 Haziran 1960, s. 1.

479 DP'nin iktidardan düşmemek adına aldığı önlemleri inceleyen Anayasa Hukukçusu Orhan Aldıkaçtı bu konuda şunları yazmaktadır: "DP iktidara geldikten sonra iktidarı bir daha bırakmamak için tedbirler aramaya başlamıştır. Her iktidar için meşru olan bu eğilim ve istek, DP liderlerince gayenin vasıtayı meşru kıldığı şeklinde anlaşılmış ve bu görüşlerini gerçekleştirmek için anayasayı ihlal etmekte dahi tereddüt etmemişlerdir. ... Demek oluyor ki, çok partili devrede DP serbest seçimleri kaldırmak, hiç olmazsa muhalefeti anayasaya aykırı kanunlar da çıkartarak seçimlerde etkisi olamayacak şekilde sindirmek ve bu şekilde devamlı olarak iktidarda kalmak istemiştir." Bkz: Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, 3. bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay., 1978, s. 114, 123.

"Bu baskıdan, seçimlere kadar sabrederek seçim yoluyla kurtulma umutları iktidar tarafından artık bütün bütün tıkanmıştı."[480] *Forum*'a göre tek bir alternatif vardı; "Türkiye'de artık istibdat ve baskıya karşı ayaklanmaktan başka bir çare kalmamıştı."[481] Muammer Aksoy da, DP'nin CHP'yi gayrimeşru ilan ederek, CHP taraftarlarına kuvvet yolu dışında bir alternatif bırakmadığını ileri sürüyordu: "Son olarak belirtmek isteriz ki, 'muhalefeti gayri meşru ilan etmekten' başka bir manaya gelmeyecek olan 'CHP'nin kapısına kilit vurma gafleti,' ne yazık ki, muhalefetin bugünkü gibi kanun ve nizam içinde kalması imkanını gidermiş olur. Artık mesul bir Merkez ve Teşkilat tarafından kontrol edilmeyen milyonlarca muhalif vatandaşın yer yer kuvvete başvurmasına mani olunamaz."[482]

Muammer Aksoy'un bu yazısı, 15 Mayıs 1960 tarihli *Forum* dergisinde yayımlanıyordu. *Forum*'un 1 Haziran 1960 tarihli sayısında ise, meşruluğunu yitirmiş DP iktidarının tarihte eşi görülmemiş temizlikteki bir ihtilal ile devrildiği yazılıyordu: "Meşruluk sınırlarını kesin olarak aşmış, ikbal mevkiinde kalabilmek çin her şeyi göze almış bir iktidar, tarihte belki eşi görülmemiş bir ihtilal ile, tertemiz bir ihtilal ile, devrilmişti."[483]

Forum'a göre, hükümetin diktatoryal uygulamaları sebebiyle anayasa rafa kaldırıldığında, yürütmeyi durdurmak için fiili güç dışında bir seçenek kalmamıştı. Anayasa fren olmaktan çıktığında, ordu içindeki genç subaylar fren mekanizması rolünü üstlenmişlerdi. Yürütme erkinin diğer erkler üzerindeki egemenliği anayasayı hükümsüz kılacak bir noktaya ulaştığında, hükümetin durdurulması ancak "zor" yoluyla mümkün olabilmişti. Yazar kadrosu ağırlıkla hukukçulardan oluşan *Forum*'un DP iktidarına karşı nihai sözünün *'ihtilal'* olması sebepsiz değildi. Minerva'nın baykuşu rütbeleriyle gelmişti.

480 "İhtilallerin En Centilmeni", *Forum*, No: 148, s. 2.

481 *A.g.m.* s. 1.

482 Muammer Aksoy, "Halk Partisini Kapatmaya Kimsenin Gücü Yetmez", *Forum*, C: XIII, No: 147, 15 Mayıs 1960, s. 6.

483 "İhtilallerin En Centilmeni", *Forum*, No: 148, s. 1.

6. SONUÇLAR

İktidarın hangi yollarla denetlenebileceğinin *Forum* dergisi özelinde incelendiği bu çalışma, anayasa ile mutlak iktidar arasındaki gerilimli ilişkinin doğasını sergileme amacı taşımaktadır. *Forum* dergisi bu açıdan oldukça zengin bir inceleme alanı sunar. Menderes-Bayar istibdatına karşı çıkan aydınların yayın organı olan *Forum*'un, DP iktidarına karşı verilen mücadelede en ön saflarda yer alan dergilerden biri olması, mutlak iktidar ile anayasa arasındaki ilişkinin tartışılabilmesi açısından önemli bir kolaylık sağlamaktadır. Derginin siyasal konumu, söz konusu mücadelenin en berrak ve en tipik halleriyle *Forum*'da ifade edilebilmesini de mümkün kılmıştır. Bu sayede, DP iktidarı sırasında aydınların anayasayı nasıl düşündükleri, anayasa ile siyasal iktidar arasında nasıl bir ilişki kurdukları, *Forum*'un sayfalarından net biçimde takip edilebilmektedir.

Bu çalışmanın tüm içeriği şu soruda gizlidir: Mutlak bir iktidara karşı mücadele ederken aydınlar neden anayasa talep ederler? Şöyle bir saptama bu soruya verilecek yanıt için bir zemin oluşturabilir: Bir toplumda yeni bir anayasa hazırlanması gerektiği tartışılmaya başladığında, o toplumun kendi geleceğini nasıl biçimlendirmek istediğine dair bir tartışma içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. *Forum* dergisi çevresindeki aydınların, DP karşıtı mücadeleleri sırasında anayasa talep etmeleri, bu açıdan, Türkiye toplumunun kendi geleceği üzerine fikir yürütmesi, bu konuda kesin bir karara varmasa dahi, bundan sonra hangi yolların izlenebileceğine dair bir tartışma yapması anlamına gelmektedir. Bu açıdan, *Forum*'da diktatörlük, demokrasi ve anayasal rejim üzerine yapılan tartışmalar, aslında, 'nereye gidiyoruz' sorusuna verilmiş yanıtlardır. Bu yanıtların dönem aydınlarına düşünsel bir zemin sağladığını söylemek, *Forum*'un siyasal partiler üzerindeki etkisi de göz önüne alındığında, yanlış olmayacaktır.

Forum'un diktatörlük ile anayasa arasındaki ilişki üzerine iddiası şudur: "Anayasa iktidarın denetlenmesini sağlar." DP iktidarına karşı verilen mücadele sırasında *Forum* dergisince de dile getirilen anayasa talebi, aslında aydınların DP iktidarını denetleme isteklerinin bir ifadesidir. Erkler arasındaki ayrılığı, Tahkikat

Encümeni kurarak, bizzat kanun yoluyla ortadan kaldıran DP'ye karşı *Forum*, tam da bu nedenle, erkler ayrılığına dayanan anayasal bir rejimin tekrar tesis edilmesini savunur. Ama bu savunu tek başına bu açıdan önemli değildir. Asıl önemli olan, söz konusu savununun altında yatan önkabuldür. Anayasa talep etmek, bir biçimde, mevcut anayasanın işlerliğini yitirdiğini, zımnen de olsa, kabul etmek demektir. Anayasa talebi bir toplumda yaygınlık kazandığında ise, artık yeni bir toplum sözleşmesi zamanıdır. Başka deyişle, eskisi artık hükümsüzdür.

Bununla birlikte, istibdat karşıtı aydınların neden yeni bir anayasa talep ettiklerine ilişkin söylenebilecekler sadece bundan ibaret değildir. Anayasanın siyasal iktidarı kısıtladığı, neredeyse tüm hukukçuların üzerinde uzlaştıkları genel bir yargıdır. Oysa bu çalışma çerçevesinde incelenen sorunun kapsamı sadece anayasanın söz konusu kısıtlayıcı etkisi değildir. Anayasaların neden böyle bir etkiye sahip oldukları da incelenen konulardan biridir. İkinci kitabın ikinci bölümünde bu konu ele alınmış; tartışmada ulaşılan sonuçlar sergilenmişti. Buradaki sorun, anayasa ile yasama hızı arasındaki ilişkide gizlidir. Diktatoryal rejimlerin yasama hızını, kimi zaman parlamentoyu doğrudan doğruya kapatarak, kimi zaman da onu işlevsizleştirerek arttırdıkları, ikinci bölümde ifade edilmişti. Yürütme erkinin mutlak ve denetimsiz egemenliğine dayanan rejimlerin, yasama ve yargı erkini, şu ya da bu yolla, işlevsizleştirmek suretiyle kanunsuz hüküm sürdükleri de önceki bölümlerde söylenmişti. Doğrudan doğruya kılıcın egemenliğindeki rejimler için bu durumu düşünmek, aslında bir ölçüde kolaydır. Çünkü zor, gündelik uygulamalara kadar sinmiş, açık bir hal almıştır. Yürütmenin zor yoluyla egemenlik kurmadığı hallerde ise, yürütme erki, yasamayı tabileştirerek kanunların yapılış, böylelikle de, devletin işleyiş hızını arttırır. Yargısal denetim olanaklarını da, ikinci kitabın beşinci bölümünde de açıklandığı üzere, "bu kanuna karşı yargı yolu kapalıdır" gibi ibarelerle engeller. Yürütme erkinin bu tür yollarla diğer erkler üzerinde egemenlik kurması, anayasanın frenleyici işlevinin de giderek yok olmasına sebep olur. Eğer anayasa sadece iktidar karşısında yurttaşların özgürlüklerini değil, sıklıkla ifade edildiği gibi, bizzat devlet organlarının ahenkli

işleyişini de düzenleyen bir belgeyse; yasama hızındaki bir artışın devlet organları arasındaki ahenkli işleyişi bozacağını söylemek mümkündür. Yürütmeye tabi olan bir yasama erki, yürütme erkinin güncel ihtiyaçları doğrultusunda hızlı çalışmak zorundadır. Oysa erkler ayrılığına dayanan anayasal rejimler, yürütmenin yasama ve yargı tarafından denetlenebilmesi, eylemlerinin sorgulanabilmesi anlayışı üzerine kuruludur. Bu denetim, anayasal rejimlerde yasama erkinin işleyiş hızını doğal bir biçimde düşürür. Tam da bu nedenle, yasama hızındaki bir artış anayasal rejimlerde denetimi engellediği gibi, devlet organların düzenli çalışmasını da bozarak, rejimi anayasal olmaktan çıkarır. Başka deyişle, hız arttıkça, erkler ayrılığı yavaş yavaş yürütme erki egemenliğinde bir erkler birliğine dönüşür.

Yasama hızının arttırılması, anayasanın yapısında bir bozulmayı da beraberinde getirir. Anayasa ve yasama erki yürütmeye tabi hale geldiğinde, iktidarın en geçici hatta anayasaya aykırı isteklerini dahi kanunlaştırabilmesinin önü açılmış olur. Böylelikle anayasa, yetkileri bizzat kendisi tarafından düzenlenen anayasal organlarca ayaklar altına alınır. O halde, denebilir ki, anayasa ile kanun yapma hızı arasında bir doğru orantı değil, ters orantı ilişkisi vardır. Yasama hızı arttığı ölçüde anayasal işleyiş zayıflar. Bu nedenledir ki, diktatoryal düzenler kendilerini, ilk olarak, anayasal işleyişten özgür kılmaya çalışmışlardır. Bu tür rejimler için anayasa bir engeldir.

Forum dergisinin savunduğu bütün denetleme mekanizmaları, bu açıdan, yasama hızını düşürmeye, yürütme erkini ayrıştırmaya, iktidarın merkezileşmesini engellemeye yöneliktir. Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, çift meclisli düzenin getirilmesi gibi önerilerin hepsinin ortak noktasını yasama sürecinin yavaşlatılması düşüncesi oluşturur. *Forum* çift meclis önerisiyle, kanun tasarılarının yeterince olgunlaştırılmadan meclis huzuruna getirilmelerini ve çabucak kanunlaştırılmalarını engellemek ister. Anayasa Mahkemesi önerisiyle arzulanan ise, sadece kanunların yürürlüğünü iptal etme yetkisine sahip bir organ değildir. Yasama erkinin faaliyetleri üzerinde bir anayasal denetim tehdidi, kanunların daha uzun dönemli çıkarlar gözetilerek, özenli bir biçimde

hazırlanmalarını da sağlar. Bu iki öneri de kanun tasarıları üzerine daha uzun süreler çalışılmasını, daha fazla kişinin görüşünün alınmasını gerektirir. Bu da, yasama hızının artmasına engel olur.

Bununla birlikte, *Forum* sadece söz konusu önerilerle yetinmez; yürütme erkinin yekpareliğini de dağıtmayı, iktidarın merkezileşmesini engellemeyi amaçlar. Öyle ki, Forumcular bu amaçla üniversiteleri, radyoyu yürütme erkinden özerkleştirmeyi önermişlerdir. *Forum*, yürütme erki içerisinde, yürütme erkine karşı bir kürsü vazifesi görecek yapılar oluşturmayı arzular. Bu yüzden, *Forum*'un öngördüğü düzen, yürütme erkinin kendi organlarıyla daimi bir mücadele içerisinde olduğu, iç birliğini sağlayamadığı bir düzendir. Başka deyişle, iktidarın tek bir partinin ya da kişinin elinde toplanmadığı, farklı güç odaklarının, yürütme erki özelinde dahi varlıklarını koruyabildikleri ve bu durumun anayasal teminat altına alındığı bir düzendir. *Forum*'un özgüllüğü erkler ayrılığı ilkesiyle yetinmemesidir. *Forum* bu ilkeye yürütmenin ayrıştırılması önerisini de ekler. Böylelikle, seçimleri kazanan partinin yürütme erkini tümüyle ele geçirmesinin de önüne geçilmiş olur. Erkler ayrılığının anayasal teminata kavuşturulması, çift meclisli yasamanın getirilmesi gibi önerilerin dışında, *Forum*'un yasama hızının arttırılmasını önlemek için bulduğu anayasal çözüm budur. Bunun siyasal anlamı zayıf yürütme erkidir. Toprağına diktatorya karşıtlığı eken *Forum*, ürün olarak güçsüz bir yürütme erki biçmiştir.

Forum'da yapılan anayasa tartışmalarından çıkan bir başka önemli sonuç da yine *Forum*'un yürütme erkine bakışıyla ilişkilidir. Bu tartışmalar incelendiğinde, *Forum*'un DP hakkındaki ilk izlenimleriyle, 27 Mayıs İhtilali sürecindeki izlenimleri arasında önemli farklar olduğu görülür. *Forum* yayın hayatına başladığı ilk dönemlerde de yine DP'ye mesafeli durmakla birlikte, ona karşı 27 Mayıs İhtilali öncesindeki kadar hiçbir zaman sertleşmemiştir. *Forum*'un DP'ye yönelik eleştirilerindeki hararet zaman içerisinde giderek artar. Bu durum, *Forum*'un siyasal görüşleri giderek netleşmiştir denilerek açıklanabilir ama yine de bu tür bir açıklama yeterince doyurucu değildir. Daha gerçekçi bir bakışla, bu durumu şöyle açıklamak mümkündür: DP'nin demokrasiden saparak

diktatoryal politikalara kaymasıyla, *Forum*'un DP hakkındaki eleştirilerinin sertleşmesi arasında bir paralellik vardır.

DP hükümeti anayasal düzeni bir kerede tasfiye etmez. Tersine, DP iktidarı altında demokrasi zaman içerisinde giderek yozlaşarak, yavaş yavaş tasfiye olur. DP'nin toplumsal muhalefete uyguladığı baskı da süreç içerisinde aşama aşama yükselir, en sonunda Tahkikat Encümeni kurulması kararıyla da doruk noktasına erişir. Başka deyişle, DP'nin anayasal düzenden diktatörlüğe geçişi tedrici bir biçimde olur. Bu nedenle, *Forum*'un DP hakkındaki eleştirileri de tedrici bir biçimde sertleşir. Ama DP diktatoryası bir kez kurulduğunda, artık bir daha geri döndürülemez. Çünkü DP, Tahkikat Encümeni kurma kararıyla, ardında bıraktığı tüm köprüleri yıkmıştır. Bu nedenle, 1950'lerde demokrasiden diktatörlüğe uzanan bir yol bulunmasına rağmen, bunun tam tersi yönde bir gidişat söz konusu olamamıştır. DP iktidarı altında çok partili rejimden diktatörlüğe tedrici bir biçimde geçilebilirken, diktatörlükten demokrasiye tedirici bir biçimde geçmek mümkün olmamıştır. Bu durum, diktatörlüğün doğası nedir sorusunun yanıtlanmasını gerektirir. Diktatörlük, yürütme erkinin kendisini kısıtlayan tüm bağlardan bağımsızlaşması demektir. Bu da, onun geri dönüşsüz bir karakter taşımasına neden olur. Çünkü diktatoryal bir rejimin tekrar anayasal rejime dönüşmesi, yürütme erkinin kendisini bağımsızlaştırmak için daha önce atmış olduğu tüm adımları geri alması demektir. Üstelik diktatörlük rejiminde, yürütmeyi anayasal sınırlara tabi olmaya zorlayacak anayasal kurumlar diktatörlük kurulurken işlevsizleştirilmişlerdir. Bu da, iktidarın kanunlara tabiyetinin çoktandır sona ermiş olması anlamına gelir. O halde, yürütmenin kendi kendisini sınırlandırmaya karar vermesi dışında, yürütme erkinin diktatörlük rejiminde herhangi bir kurumca kanuni biçimde zorlanması ya da denetlenmesi söz konusu değildir. Bu durum, diktatörlüğün zor uygulama seçeneği dışında durdurulması mümkün olmayan türde bir rejim olmasına sebep olur. Tahkikat Encümeni kurarak Anayasa'yı ilga eden DP'ye karşı *Forum*'un son sözünün *ihtilal* olmasının nedeni budur.

İKİNCİ KİTAP İÇİN BİRİNCİ EK

FORUM'UN DAVASI

Basın ve radyo gibi modern haberleşme vasıtalarının olmadığı eski çağlarda, hür site vatandaşları sitenin merkezi bir yerinde toplanır, burada müşterek meselelerini konuşurdu. Bu meydanın Eski Yunan'daki adı Agora, Roma'daki adı ise FORUM'du. Bugün FORUM kelimesi birçok batı memleketlerinde, fikirlerin serbestçe söylendiği ve tartışıldığı herhangi bir yere verilen sembolik bir isim olmuştur. Gerçekten, demokrasinin başarı ile yürütüldüğü memleketlerde bugün, halk oyuna şekil, yön ve ilham veren bazı fikir organları vardır ki, bunlar Klasik çağların FORUM'una benzer görevler ifa etmektedirler. Bu organlar, değişik görüş ve inanışları olan hür vatandaşların, düşüncelerini karşılaştırmalarına ve bu sayede halk oyunun aydınlatılmasına yardım etmektedirler.

Dergi etrafında toplanan bizler de, Türk Demokrasisinde tıpkı Klasik çağların Forumuna benzer fikir ocaklarına şiddetle muhtaç bulunduğumuzu hissediyoruz. Memleketimizde kararlı bir hürriyet düzeninin kurulabilmesi için, meselelerimizin hür ve seviyeli bir tartışma havası içinde aydınlatılması şartına hayati bir önem veriyoruz. Ancak bu sayede, acele kararlar, eksik ve vuzuhsuz bilgiler, peşin verilmiş hüküm ve inançlar yüzünden, zaman zaman şiddetlenen gerginliğin hafifleyebileceğini tahmin ediyoruz. Büyük bir filozof ve devlet adamının dediği gibi, "hürriyetlerin aksaklıklarını, ancak daha fazla hürriyetin düzeltebileceğine" kani bulunuyoruz. İşte dergimiz adını hür site vatandaşının fikrini çekinmeden söylediği Forumdan almakla, toplum düzenimizde hür tartışma yolunu benimsemiş olduğunu en veciz bir dille anlatmaktadır. İdealimiz memleket meselelerinin, çekinmeden, korkmadan, samimiyet, dürüstlük ve vukufla dergimizde tartışılmasını sağlamaktır; bu suretle meselelerimizin daha iyi anlaşılmasına yardım etmek; eksik ve yanlış anlaşmaktan doğan lüzumsuz ve toplum için israflı olan bir takım gerginlik ve sürtüşmelerin önlenmesine çalışmaktır.

Kurucu yazarlarımızın büyük bir kısmı üniversitelerimizin genç hocalarıdır. Batı demokrasilerinde geçirdikleri uzun yetişme senelerinde, seviyeli ve tarafsız fikir organlarının bu memleketlerde oynadığı hayati rolü görerek, benzer teşebbüslerin memleketimizde de gerçekleşmesini uzun zamandır özlemişlerdir. Bu sebeple FORUM geçici bir hevesin mahsulü değil, uzun hazırlıkların, özleyiş ve kararların bir neticesidir. Memleketimizin fikir tarihinde, ne yapmak istediğini bilen, bu kadar geniş bir aydın zümresinin bir araya gelmesi, herhalde şiddetli bir ihtiyacın delili olsa gerektir. Bu ihtiyaç, Cumhuriyet neslinin ve Türk aydınının, hürriyet havası içinde memleket meselelerini seviyeli bir şekilde konuşmak arzusundan doğmaktadır. *Forum*, Türk kamuoyunun aydınlatılmasında birinci derecede sorumlu olan Üniversite hocalarının, aynı zamanda mesleki bir görev ifa etmelerine de imkan verecektir.

FORUM bütün bu arzularına rağmen, gene de dar sayılabilecek bugünkü yazı heyetiyle, Türk aydınının bütün manevi ihtiyacını şüphesiz tam bir şekilde karşılayamayacaktır. Böyle iddia bir hayal peşinde koşmak olur; okuyucularımızın da bizden böyle bir şey beklemeleri insafsızlık olur. Buna rağmen bizler, seviyesiz, amiyane ve samimiyetsiz neşriyattan bıkan, tiksinen bir çok aydınlar için, bir ümit kapısı açacağımızı tahmin ediyoruz. FORUM'un şimdiki yazı kurulu kendini ancak bir müteşebbis heyet saymaktadır. Bütün rolümüz, tartışma meydanının seviyeli, istifadeli ve düzenli şekilde faaliyet göstermesine gözcülük etmek olacaktır.

Başarımız bütün Türk aydınlarının FORUM'daki tartışmaya katılmaları ile mümkün olabilecektir. Gerek okuyucu mektuplarına, gerekse tetkikler ve notlara ayrılan kısımlarda, her aydının, tartışmaya yeni bir şeyler katmasına, onu zenginleştirip daha berrak ve olgun bir hale getirmesine imkan verilecektir. FORUM seviyeli düşünce ve görüşlere açık bir dergi olacaktır. Fikir sahasında, dogmatizme, inhisarcılığa ve her sualin bir tek cevabı olabileceğini sanan dar görüşlülüğe karşı cephe alacaktır. Kişinin ve azınlığın fikrine hürmet gösterecek bazen kendi görüşüne uymasa dahi, herkesin tartışmaya bir şeyler katmasına imkan verebilmek için, onlara da söz hakkı tanıyacaktır. Çünkü demokrasi, bir toplumun, "Deneme ve Hata" metoduyla yolunu seçmesi demektir. Yalnız

alışılan ve çoğunluk tarafından benimsenen görüş ve düşünceye yer vermek, daima yeni yollar arama, bulma ve deneme imkanlarını hazırlayan demokratik nizamın özüne aykırı bir hareket olur. Esasen milletimiz son siyasi gelişme devresinde, kaderini hayırhah bir azınlık ve şefe emniyet usulünden vazgeçmek suretiyle, her düşünen vatandaşın devlet idaremize bir şeyler katabilmesi yolunu açmış bulunmaktadır. Artık devlet idaresi muayyen bir zümrenin sorumluluğu ve inhisarından çıkmış bulunmaktadır. Bu hadise son tarihi gelişmemizin en kıymetli bir kazancı olmuştur. Yeni siyasi düzen içinde Parlamentomuz son kararı verecek, fakat bundan evvel bütün vatandaşlar, müşterek meselelerini kesintisiz bir şekilde tartışıp zihinlerinde olgunlaştıracaklardır. Çünkü yeni siyasi düzende, devlet idaresini ilgilendiren her meseleyi başkalarının sorumluluğu ve söz hakkı içinde mütalaa etmek imkanı yoktur. Bu yüzden FORUM, "Sitemizi" ilgilendiren her konuyu aydınlarımızın serbestçe düşünmesine, tartışmasına imkan veren bir meydan olmak emelindedir.

Siyaset, iktisat, hukuk ve kültür sahalarında arkadaşlarımızın ihtisas alanına giren bir çok aktüel konular ele alınacaktır. Dergimiz hiçbir zaman amiyaneliğe kaçmamaya, seviyesi ve muhtevasından fedakarlıkta bulunmaya çalışacaktır. FORUM'un aradığı okuyucu, zihni tecessüs ve merakını diğer kaynaklardan kafi derecede tatmin imkanını bulamayan, fikir ve kanaatine şekil verirken daima araştıran, meselenin bilinmesi gereken temel unsurlarını öğrenmek isteyen kimselerdendir. Bu sebeple FORUM okuyucusundan muayyen bir fikri gayret bekleyecektir. Bununla beraber dergimiz hiçbir zaman üst perdeden konuşan, tepeden bakan, bilgiç ve kuru bir dergi de olmayacaktır. FORUM'u meraklı ve araştırıcı Türk aydınının zevkle ve istifade ile okuyabileceği bir dergi yapmak en büyük arzumuzdur.

Forum, C: I, No: 1, 1 Nisan 1954, s. 1-2

İKİNCİ KİTAP İÇİN İKİNCİ EK

Turhan Feyzioğlu

DEMOKRASİ DAVAMIZA GENEL BİR BAKIŞ

1950 seçimlerinin neticeleri belli olduğu gün, Türk demokrasisinin geleceği ne kadar parlak görünüyordu. 14 Mayıs gününü bir sandık başında geçirmiştim: Halkın seçime karşı ilgisi, olgunluğu beni bir defa daha milletimin büyüklüğüne iman ettirmişti.

Bugün, "körpe demokrasimiz" hastadır. Açıkça görünen araz karşısında hiç kimse bu hastalığı inkar etmiyor. Ancak hastalığın sebeplerini teşhiste farklı görüşler var. Tedavi hususunda değişik tavsiyeler ortaya atılıyor.

Bazı iktidar mensuplarına sorarsanız, kabahat sadece "muhteris", "bozguncu" muhaliflerde ve "muhalefetin oyununa alet olan" tarafsızlardadır. Muhalifleri ve bazı tarafsızları dinlerseniz, kabahat "iktidara geçer geçmez vaatlerini unutan hürriyet kahramanlarının" sırtındadır.

Eski bir D.P. milletvekilinin son günlerde çıkardığı bir kitaba bakarsanız, asıl kabahati Türkiye'deki mülkiyet örgüsünün hususiyetlerinde ve siyasi uzuvların iktisadi işlere müdahalesinde aramalıyız. Yazara göre, bugünkü şartlar içinde, Türkiye'de "kim muhalif olursa hürriyetçidir; velevki dünkü diktatör dahi olsa.. Kim iktidarda ise hürriyet düşmanıdır; velevki dünkü hürriyet kahramanı dahi olsa.."[1]

Şu acı hüküm bile, 1950 baharından bu yana, demokrasimizin geleceğine inanma ve milli hasretlerimize güvenme bakımından ne kadar gerilediğimizi göstermeğe yeter. Bugün, nerede bu bahis konuşulsa, Türk demokrasisinin geleceğinden, hatta demokrasinin kendisinden şüphe eden samimi vatandaşlara rastlıyoruz. Kimi okuma yazma nisbetinin ve refah seviyesinin düşüklüğünü, kimi ahlak buhranını, kimi "siyasi olgunluk" noksanını, kimi iklimin (her iki manası ile iklimin) elverişsizliğini öne sürüyor. Bazı

1 A. Hamdi Başar, *Demokrasi Buhranları*, 1956 İstanbul, s. 39. Yer yer aşırı derecede bedin, yer yer demokrasi buhranını tek sebebe bağlayacak kadar sathi olan bu kitap, bihassa yazarın dikkate değer bazı şahsi hatıralarını nakletmesi bakımından öğreticidir.

dertli kimseler "namuslu ve ehliyetli bir diktatöre" razı olduklarını gizlemiyorlar.

* * *

Türkiye'nin ancak demokratik bir idare altında ve hürriyet nizamı içinde yükselebileceğine iman edenlerdenim. Bence manevi yükselmenin, uzun vadeli ve sağlam bir gelişmenin, doğru teşhislerin ve isabetli tedbirlerin yolu, hür münakaşa, serbest tenkit ve murakabe yoludur.

Bir dikta rejiminin tereddi etmesi, memleketi felaketli maceralara sürüklemesi, son derece kolaydır. Böyle bir rejimin başarılı olarak işlemesi, demokratik rejime nazaran, insanlardan daha az olgunluk, daha az fedakarlık, daha az ahlak selabeti istemez. "İyi bir diktatör" hayali ile avunmanın, hele Türkiyemiz için, son derece tehlikeli olduğuna inanıyorum. Türkiye, uzun süren hürriyetsizliğin acılarını çekiyor. Türkiye, gerçek bir aydın kıtlığı, adam kıtlığı çekiyor. Bu büyük ve müzmin derdin devası baskı rejimi değildir. Böyle bir rejim, gösterişli, fakat umumiyetle kof ve sathi bazı başarılar sağlayabilir; ama hakiki meselelerimizi asla halletmez; büsbütün çıkmaza sokar. Bu inançlarımın dayanaklarını, FORUM'un daha önceki sayılarında bir çok defalar açıklamıştım.[2]

Türkiye'de demokratik rejimin başarı ile işlemesini güçleştiren amiller olduğu inkar edilemez. Birçok *Forum* yazarları ve okuyucuları zaman zaman bu amillere parmak bastılar. Bu satırların yazarı da, "İki Türkiye" adlı bir yazıda bu güçlüklerden bazılarına dokunmuştu. Fakat vardığı hüküm yine de demokrasi ve hürriyet aleyhinde değildi. 1 Temmuz 1954 tarihini taşıyan o yazıda şöyle deniliyordu: "... yapılabilecek hataların en ağırı, kimini ihsana gark ederek, kimini müphem bir yasağın, bir tasfiye hükmünün tehdidi altına alarak memleket evlatlarının düşündüklerini açıkça söylemelerini (ve neticede düşünmelerini) güçleştirmektir. Böyle usuller nerede ve ne zaman tatbik edilmişlerse, adam kıtlığı yaratmışlardır."

Başka bir yazıda, (*Bir devlet adamının yazdığı kitap ve demokrasilerde lider, Forum*, 1 Ağustos 1954, sayı 9, s. 7) Türkiye, Hindistan

2 Bk. *Forum*, sayı 17, *Neden hürriyete ihtiyaç vardır;* sayı 35, *Fikir hürriyetine dair;* sayı 40, *Diktatörlüğe dair.*

gibi memleketlerin demokrasi yolundaki engelleri yenebileceklerini iddia ederek, bu hususta gerçek demokrasi liderlerinin ve bazı hukuk müesseselerinin yardımına bel bağlamıştım. Hürriyete gerçekten gönül vermiş, demokrasiye şuurla inanmış siyasi liderlerin oynayabileceği büyük role bugün de kaniyim.

Türkiye'de demokrasi için asıl tehlike, okuma yazma nisbetinin düşüklüğü değildir: İngiltere demokrasisini, İskandinav demokrasilerini okur yazar kitleler kurmadı. En büyük tehlike "aydınların ihaneti" (trahison des clercs) dir.

* * *

İnsan faktörünü ve başka faktörleri unutmamakla beraber, demokrasi tecrübemizin "hukuki müesseseler" bakımından da büyük noksanları olduğunu kabul etmeliyiz. İdealist bir liderler grubu bu büyük noksanları ortadan kaldırdığı takdirde, Türk demokrasisine ârız olan "hastalığın" hiç de ümitsiz ve devasız bir hastalık olmadığı görülecektir. *Türkiye'de demokrasi tecrübesinin iflas ettiğini sananlar, aldanıyorlar. Çünkü bu tecrübe hakikatte yapılmamıştır.* Elbette yalnız "gizli rey, aleni tasnif" ile demokrasi olmazdı. Elbette demokratik nizamla bağdaşmayacak sıra sıra kanunlar, usuller yerli yerinde dururken demokrasi tecrübesinden parlak sonuçlar beklenemezdi. Bir an muhayyilemizi işletelim: bu topraklarda hürriyet fidanının kök salması için elinden gelen her şeyi yapmağa hazır bir idealizmin ilk hamlede ne gibi ıslahat yapabileceğini düşünelim. Neler yok yapılacak!..

Seçim kanunundan işe başlamalıdır: yalnız 1954 seçimlerinden sonra atılan geri adımlardan dönmek yetmez. Mutlaka *daha adil bir temsil sistemine* ihtiyaç vardır. Son seçimlerde iktidar partisi 100.000 reye karşılık 10 milletvekilliği, azınlık partileri ise her 100.000 rey için sadece 1 milletvekilliği kazanmışlardır. Bazı seçim bölgelerinde birkaç bin reyle milletvekili seçilmek kabil iken, bir başka seçim bölgesinde 150.000 rey aldığı halde seçilemeyen adaylar vardır. Son iki seçimde D.P.'ye yaramış olan bu seçim sistemi, yarın bu partinin zararına ve başka bir partinin lehine hiç beklenmedik sonuçlar verebilir. Bu derece adaletsiz ve istikrarsız bir

seçim sistemi ile muvazaneli ve istikrarlı bir demokrasi kurmağı tecrübe edip de muvaffak olmuş hangi memleket vardır.[3]

Kaza kuvvetinin (adliye, idari kaza, askeri kaza) istiklalini zedeleyebilecek çeşitli hükümler kaldırılmalı, ıslah edilmelidir. Fransa ve İtalya'daki örneklerden faydalanarak, fakat yurdumuzun hususiyetlerini de göz önünde tutarak, Anayasada yapılacak bir değişiklikle, "*Yüksek Hakimlik Şurası*" kurulmalıdır. Demokrasi bir muvazene ve murakabe rejimidir. Kaza kuvvetini siyasi makamların tesirine maruz bırakan en küçük gedik onu tehlikeye düşürür.[4]

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin iç tüzüğü tek parti devrinin iç tüzüğüdür.. Bu iç tüzüğün gensoru açılmasını ve meclis murakabesinin gerektiği şekilde işlenmesini imkansız kıldığı çok partili hayata girdiğimizden beri geçirilen tecrübelerle tekrar tekrar sabit olmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanının parti politikasının üstünde kalmasını sağlayacak hukuki tedbirlerin de tamamlanması lazımdır.[5] 1950 tarihli Basın Kanunu'nda, *basın hürriyetini* anti demokratik sayılabilecek derecede tehdit eden bir hüküm yoktur. Ancak 1953'de çıkarılan 6334 sayılı kanun ve İtalyanların çoktan reddettikleri Mussolini'nin faşist ceza kanunundan bize miras kalan Türk Ceza Kanunu hükümleri yeniden incelenmeye muhtaçtır. 1950'den sonra mevzuatımızdaki *antidemokratik hükümleri* tesbite memur edilen meşhur komisyonun raporu unutulup gitmiştir. Bu rapor raftan indirilip tozları silkilmelidir.

Eski iktidardan yeni iktidara devredilip, yalnız basın hürriyetini değil, daha fenası basın ahlakını da mahvedecek bir illet halini alan "*resmi ilan*" derdine radikal bir çare bulmağa mecburuz. Dürüst ve objektif dağıtma usullerinin tatbiki kabil olmayacaksa, Devlet bir "resmi ilan gazetesi" çıkararak, milletlerarası raporlarda bile Türkiye hakkında ağır sözler kullanılmasına yol açan bu

3 Bu konuda *Forum*'un 4, 5, 7, 8, 10, 14, 44 üncü sayılarında (Özyörük; Savcı, Arsel, Feyzioğlu, Furgaç tarafından yazılan) seçim sistemleri ile ilgili muhtelif incelemelere bakılabilir.

4 *Forum*'un 19, 20, 21, 23 üncü sayılarında hakim teminatı konusu ile ilgili birkaç yazımız ve *T. Ağaoğlu*'nun dikkate değer mektupları vardır. 23. sayıdaki "*Kuvvetler Birliği mi? Kuvvetler Ayrılığı mı?*" adlı nota da bakınız.

5 Bk. *Forum* sayı 40, *Siyasi Liderlerden Meclis Başkanı;* sayı 17, *Parlamento adabına dair.*

duruma bir son vermelidir.[6] İsbat hakkını en lüzumlu olduğu hallerde fiilen işlemez hale getiren 16 Mart 1949 tarihli İçtihadı *Birleştirme Kararı* hükümsüz kalmadıkça[7] ve *kağıt dağıtımı* adil, objektif usullere bağlanmadıkça basın hürriyeti bakımından ana noksanlarımız tamamlanmış olmayacaktır.

Basından sonra radyo derdi. Türkiye'nin okuma yazma ve kültür şartları, nüfusunun dağınıklığı, ulaştırma güçlükleri, alıcı cihaz sayısındaki hızlı artış (1937'de 25510, 1950'de 362053, 1955'de takriben bir milyon cihaz) *radyo davasını* demokrasimizin ana meseleleri arasına ithal etmektedir. 1954'de seçim kanununa eklenen ve partileri mikrofon başından uzaklaştıran hükümler kaldırılmak üzeredir. Fakat, Devlet radyosuna B.B.C gibi bağımsız bir teşekkül hüviyeti verilmedikçe ve siyasi yayınlarda tarafsızlığı, propaganda da eşitliği sağlıyacak kaide ve usuller ihdas edilmedikçe, radyo başlıca şikayet konularından biri olmakta devam edecektir.[8]

Üniversiteler demokratik rejimin dayanaklarından, hürriyetin kalelerinden biridir. Üniversite öğretim üyelerinin, Milli Eğitim Bakanı tarafından vazifeden uzaklaştırılmasına imkan veren 6435 sayılı ve 1954 tarihli kanun *Türk Üniversitelerinin muhtariyetine* ağır bir darbe indirmiştir.

Üniversitelerde hür fikrin, serbest münakaşanın yaratıcı ve yetiştirici havasını hakim kılmak için, bu maddenin kalkması zaruridir. Bugünkü mevzuatımızda, Üniversite hocalarının *sosyal ve siyasi konularda kanaat izhar etmelerini* son derece güçleştiren hükümler vardır. İşin garibi şu ki, sosyal ilimlerle uğraşanların en tabii vazifelerini yapmalarını bile bazen bir cesaret gösterisi haline getiren mevzuat, Üniversite öğretim üyelerinin siyasi partilere girmesini men etmektedir!.. Bir demokraside belki bu sonuncuyu men etmek hatıra gelebilir, fakat bir üniversite hocasının dili ve kalemi "günlük politika" gibi müphem ölçülerle bağlanamaz. İstanbul Üniversitesi'nin değerli rektörünün belirttiği gibi,

---

6 Bk. *Forum*, sayı 2, 15 Nisan 1954, Turhan Feyzioğlu, *"Haber alma hürriyetine dair rapor"*.

7 Bk. *Forum*, sayı 22, İsbat hakkı ve Basın Hürriyeti; sayı 27, *Doğruyu söylemek hakkı;* sayı 41, İsbat Hakkı yahut Doğruyu Söylemek Hakkı.

8 Bk. *Forum*, sayı 28, *Tarafsız Devlet Radyosu.*

"Grants Comittee" usulüne benzer bir usulle, Üniversitelerimizin *mali muhtariyeti* de pek ala sağlamlaştırılabilir.[9]

Türkiye'de demokrasi tecrübesine girişildiği günden beri, tartışma konusu olan bir mesele de *devlet başkanının tarafsızlığıdır.* Prezidansiyel rejimi benimsememiş olan demokrasilerde, devlet başkanının partiler üstü durumu büyük bir muvazene ve istikrar unsurudur. Türk Anayasası, bu neticeyi sağlayacak ve 1946'dan beri devam edegelen haklı şikayetlere son verecek şekilde değiştirilmelidir. Cumhurbaşkanının teşrii devreden daha uzun bir devre için seçilmesi, fakat sürenin bitiminde tekrar seçilememesi, şeflik sistemine günün birinde avdet ihtimalini uzaklaştıran bir tedbir olabilir.[10]

Demokratik bir devlet nizamı, partizanlıktan uzak bir idarenin varlığını gerekli kılar. Memur meselemiz, seçme imtihanları, yetiştirme, idareyi rasyonalleştirme, maaş seviyesi, mesleki teşkilatlanma gibi bir çok cephelerden ele alınmağa muhtaçtır. *Forum*'da bu konuya dair bir çok inceleme, not ve okuyucu mektubu çıkmıştır. Şimdilik bunlara atıf yapmakla yetineceğiz.[11]

Anayasamızın değiştirilmesi için çalışmalara başlandığı şu günlerde, tek parti tahakkümünü güçleştirecek tedbirler üzerinde durulması gerekir. Akla gelen tedbirlerden biri, *Anayasa Mahkemesi* kurulmasıdır. Kanunların anayasaya ve nizamnamelerin kanunlara uygunluğunu denetlemek vazifesinden başka, bu mahkemeye, bugün Uyuşmazlık Mahkemesine, Yüce Divana ve Yüksek Seçim Kuruluna verilmiş olan çeşitli vazifeler de tevdii edilmelidir. 1951'de yayımlanan bir kitabımızda, böyle bir mahkemenin faydaları, kuruluş ve çalışma tarzı hakkında düşündüklerimizi açıklamıştık. O günden beri geçirdiğimiz bazı tecrübeler, antidemokratik bir hüviyete sahip olan veya irticai faaliyetlere saptığı, din istismacılığı yaptığı iddia edilen siyasi partilerin denetlenmesini

9 Bu hususta *Forum*'un 37, 38, 39 uncu sayılarında ve bu sayıda *Dr. Muammer Aksoy'un* ve 9 uncu sayısında *Dr. Feyzi N. Feyzioğlu*'nun etraflı inlemelerine ve muhtelif sayılardaki notlara, başyazılara bakılabilir.

10 Bk. *Forum*, sayı 4, İlhan Arsel'in incelemesi.

11 Bk. Mesela *Bahri Savcı*, Memur-politik alan münasebetleri, sayı 9; *Turhan Feyzioğlu*, İngiltere'de devlet memurları, sayı 11; *G. Ferigür*, Memur meselesi, sayı 10; *T. Feyzioğlu*, Memur meselesi, sayı 25; Devlet Personel Kanunu tasarısı ile ilgili bir çok yazılar; Memur ve Siyaset, sayı 5.

(Batı Almanya'da olduğu gibi) Anayasa Mahkemesine bırakmanın faydalı olacağını göstermiştir. Bir sulh ceza hakiminin vereceği kararla bir siyasi parti kapatılamamalıdır.

Türkiye'de toplantı hürriyeti, Meşrutiyet yadigarı, 1909 tarihli İçtimaat-ı Umumiye Kanunu ile, demokratik esaslara uygun şekilde tanzim edilmiştir. Fakat toplantıları, hukuki bir mesnede dayanmadan, "fiili bir müsaade rejimine" tabi tutan idari tatbikata son verilmelidir. Hele toplantının sebep ve maksadının beyannamede tasrihine dair olan kanun hükmünü yepyeni bir tefsirle genişleterek, idare amirlerine men kararları vermek imkanını sağlayan Dahiliye Vekaletinin son tamimi yürürlükten kaldırılmalıdır. Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması hakkındaki kanun da, iki yıllık tecrübenin ışığından, tekrar gözden geçirilmeğe muhtaçtır.

Demokratik düzenin tamamlayıcısı olan milli *sendikalizm*, çoğu eski devirden kalma bir çok bağlarla kösteklenmiş durumdadır. Siyasi parti propagandalarında ve resmi beyanlarda yer alan bir çok sarih vaatlere rağmen, grev hakkının tanınmaması sendikalizmin gelişmesine set çeken amillerden biridir.[12]

Burada, alınabilecek tedbirlerin ancak bazılarına dokunmakla yetindik. Kısa vadeli olarak atılması gereken bu adımlarla bir arada, *vatandaşlık terbiyesi* ve *kütle eğitimi* metodlarından da geniş ölçüde faydalanırsak, Türkiye'de demokratik rejim pekala kökleşir ve mevyalarını verir.

Bu aziz vatanda, insan haysiyetine yaraşır bir idare tarzının, manen ve maddeten yükseltici bir hukuk devletinin, gerçek bir demokrasinin kurulması lazımdır. Türk milleti böyle bir rejime layıktır. Yeterki fikir ve siyaset alanında liderlik yapma sorumluluğunu omuzlarında taşıyanlar, bu büyük ve binbir çile ile olgunlaşmış millete layık olsunlar.

Forum, C: IV, No: 46, 15 Şubat 1956, s. 12-14

12 Bk. *Forum, Cahit Talas*'ın 18 inci sayıdaki incelemesi: Sendikacılığımızın gelişmesindeki duraklama ve sebepleri; bk. Keza 10, 20, 23, 42, 43 üncü ve başka sayılardaki notlar.

İKİNCİ KİTAP İÇİN ÜÇÜNCÜ EK

Cemal Süreya

555K

şimdi bursada ipek çeken kızlar
bir karasevda halinde söylemektedir:
görmeğe alıştığımız nice yazlar
kimleri alıp götürdüler ama kimleri
karanfil bıyıklı genç teğmenleri
ak saçlı profesörleri, öğrencileri
adları şuramıza işlemektedir
ah dayanmaz dayanmaz bakmaya gözler
bir karasevda halinde söylemektedir
şimdi bursada ipek çeken kızlar

şimdi erzurumda çift sürenlerin
geçit vermez kaşlarının altında
derindir, ıssızdır, korkunçtur gözleri
sabanın demiri girdikçe toprağa
hınçlarını gömmektedir içine yerin.
çünkü millet hayınları ankaralarda
çünkü izmirlerde, çünkü istanbullarda
çünkü başka yerlerinde memleketin
kanına girdiler masum gençlerin
işte onun için karanlıktır gözleri
şimdi erzurumda çift sürenlerin.

şimdi saat sekizdir başlar gecemiz
gündüzü kısalttılar geceyi uzattılar
şimdi acının ve hüznün göklerinde
umudun yıldızı sarı yıldız mavi yıldız
uykumuzun bir ucunda bombalar
bir ucunda hürriyet inancı sabaha kadar
ingiliz usulü piyade tüfekleriyle
insanca yaşamanın onuru arasında

milletcek bir gidip bir geliyoruz
şimdi saat sekizdir başlar gecemiz

şimdi ay doğar bulutlar arasından
kavat derebeyleri yüreksiz bolu beyleri
hırsızlar, yüzde oncular, kumar erleri
cebren ve hile ile haklarımızı alan
zulmü ve alçaklığı yöneten murdar üçken
biliyor musunuz bir orman gelişiyor şimdi
türküleri duyuyor musunuz nice derin
yakılmış çoban ateşleriyle dağlarda
karanlığı tutuşturup bir köşesinden
geceyi gündüze çevirenlerin

biz şimdi alçak sesle konuşuyoruz ya
sessizce birleşip sessizce ayrılıyoruz ya
anamız çay demliyor ya güzel günlere
sevgilimizse çiçekler koyuyor ya bardağa
sabahları işimize gidiyoruz ya sessiz sedasız
bu, böyle gidecek demek değil bu işler
biz şimdi yan yana geliyoruz ve çoğalıyoruz
ama bir ağızdan tutturduğumuz gün hürlüğün havasını
işte o gün sizi tanrılar bile kurtaramaz.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Abadan, Yavuz; Savcı, Bahri: *Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1959.

Agamben, Giorgio: *Kutsal İnsan*, Çev: İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2001.

Ahmad, Feroz; Ahmad, Bedia Turgay: *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, 1. bs., İstanbul, Bilgi Yay., 1976.

Albayrak, Mustafa: *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara, Phoenix Yay., 2004.

Aldıkaçtı, Orhan: *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, 3. bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay., 1978.

Althusser, Louis: *Montesquieu – Siyaset ve Tarih*, Çev: Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki Yay., 2005.

Aybay, Aydın; Aybay, Rona: *Hukuka Giriş*, 4. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2007.

Başar, Ahmet Hamdi: *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları – Demokrasiye Geçiş, DP İktidarı ve 27 Mayıs*, Yayına Hazırlayan: Murat Koraltürk, C: II, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2007.

Batum, Süheyl; Yüzbaşıoğlu, Necmi: *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*, 3. bs., İstanbul, Beta Yay., 1999.

1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri, Yay.Haz: A. Şeref Görübüyük; Zekai Sezgin, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1957.

Can, Osman: *Güler Yüzlü Frankoculuğun Dramı*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2010.

Clifford, Clark; Holbrooke, Richard: *Counsel To The President: A Memoir/ Başkana Öğütler: Bir Hatıra*, New York, Random House New York, 1991.

Duverger, Maurice: *Siyasal Rejimler*, Çev: Teoman Tunçdoğan, İstanbul, Sosyal Yay., 1986.

Erkanlı, Orhan: *Anılar Sorunlar Sorumlular*, İstanbul, Baha Matbaası, 1972.

Eroğul, Cem: *Anayasayı Değiştirme Sorunu*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1974.

Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi), 4. bs, Ankara, İmge Kitabevi, 2003.

Hegel, G.W.F.: *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Çev: Cenap Karakaya, 2. bs., İstanbul, Sosyal Yay., 2004.

Hobbes, Thomas: *Leviathan*, çev: Semih Lim, 4. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2004.

Hobsbawm, Eric: *Kısa 20. Yüzyıl, Aşırılıklar Çağı 1914-1991*, çev: Yavuz Alagon, 3. bs, İstanbul, Everest Yay., 2006.

İpekci, Abdi; Coşar, Ömer Sami: *İhtilalin İç Yüzü*, Uygun Yayınevi, İstanbul, 1972.

Kabacalı, Alpay: *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1992

Kaboğlu, İbrahim Ö.: *Anayasa Hukuku Dersleri*, 4. bs., İstanbul, Legal Yay., 2009.

Karakuş, Emin: *40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü İle İşte Ankara*, Ankara, Hürriyet Yay., 1977.

Kubalı, Hüseyin Nail: *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay., 1969.

Küçük, Sami: *Rumeli'den 27 Mayıs'a*, Mikado Yayınları, İstanbul 2008.

Küçük, Yalçın: *Aydın Üzerine Tezler*, C: V, 2. bs, İstanbul, Tekin Yay., 1997.

Haberci, Mızrak Yay., İstanbul, 2010.

Türkiye Üzerine Tezler, C: III, 2. bs., İstanbul, Tekin Yay., 1990.

Tekeliyet, C: II., İstanbul, İthaki Yay., 2003.

Lenin, V.I.: *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, Çev: Saliha N. Kaya, İsmail Yarkın, İnter Yay., İstanbul, 1997

Marx, Karl: *Fransa'da Sınıf Savaşımları 1848-1850*, Çev: Sevim Belli, 4. bs., Ankara, Sol Yay., 1996.

Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i, Çev: Sevim Belli, 2. bs., Ankara, Sol Yay., 1990.

Mill, John Stuart: Özgürlük Üstüne, Çev: Alime Ertan, 2. bs., İstanbul, Belge Yay., 2000.

Monk, Ian Hampsher: *Modern Siyasal Düşünce Tarihi*, Yayına Hazırlayan: Necla Arat, Çev: A. Deniz Hakyemez, İstanbul, Say Yay., 2004.

Montesquieu: *Kanunların Ruhu Üzerine*, Çev: Fehmi Baldaş, 2. bs., İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yay., 1998.

Okandan, Recai G.: *Umumi Amme Hukuku Dersleri*, 2. bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay., 1959.

Özbudun, Ergun: *Türk Anayasa Hukuku*, 4. bs., Ankara, Yetkin Yay., 1995.

Petit, Philip: *Cumhuriyetçilik*, Çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1998.

Rousseau, Jean-Jacques: *Toplum Sözleşmesi*, Çev: Vedat Günyol, 5. bs., İstanbul, Adam Yay., 1993.

Schmitt, Carl: *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, Çev: A. Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost Kitabevi Yay., 2006.

Siyasi İlahiyat, Çev: Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost Kitabevi Yay., 2005.

Seyhan, Dündar: *Gölgedeki Adam*, Hür Dağıtım, İstanbul, 1966.

Shakespeare: *Macbeth*, çev. Orhan Burian, MEB, Ankara, 1946

Soysal, Mümtaz: *Anayasanın Anlamı*, 6. bs, İstanbul, Gerçek Yay., 1986.

Tanör, Bülent: *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 15. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2006.

Taylak, Muammer: Öğrenci Hareketleri, Ankara, Başnun Matbaası, 1969.

Teziç, Erdoğan: *Anayasa Hukuku*, 3. bs., İstanbul, Beta Yay., 1996.

Toker, Metin: *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944/1973*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998

Tunaya, Tarık Zafer: *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, 4. bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay., 1980.

Ulay, Sıtkı: *Harbiye Silah Başına*, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şti., İstanbul, 1968

Yazıcı, Serap: *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye*, İstanbul, İstanbul Bilgi Ünivesitesi Yay., 2009.

Yılmaz, Tanser Sülker: *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997.

Yayımlanmış Tezler

Akkaş, Hasan Hüseyin: "Forum Dergisi'nin Öne Çıkmış Temel Entelektüellerinin Türkiye'nin Siyasal ve Kültürel Sorunlarına Yaklaşım Biçimleri (1954-1957)" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2004).

Can, İsmet: "Forum Dergisi'nin 1960 Sonrası Dönemin Siyasal Sistemine Etkileri Üzerine Bir İnceleme" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Bölümü, Ankara, 1993).

Çakmak, Diren: "Forum Dergisi 1954-1960" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara, 2007).

Hakyemez, Deniz: "Tebaadan Yurttaşa Geçiş: Hobbes, Locke ve Rousseau'da Toplum Sözleşmesi Kuramları" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul, 2006).

Sağıroğlu, Nursel: "An Intellectual Opposition In The DP Period, 1954-1960" (Yayımlanmamış Yüksel Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990).

Somel, Ali: "1930'lardan 1960'lara Geçişte Devletçilik ve Planlama'nın Dönüşümü: Forum Dergisi'ndeki Tartışmalar" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara, 2006).

Elektronik Kaynaklar

Marx Karl: *18 Brumaine Louis Bonaparte*, (çevrimiçi), http://classiques.uqac.ca/classiques/Marx karl/ 18 brumaine louis bonaparte/ 18_brumaine_louis_bonaparte.pdf, 19.01.2010.

Makaleler

Bodin, Jean: "Egemenliğin Niteliği", *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, Der: Mete Tunçay, Çev: Özer Özenkaya, C: II, 3. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2009.

"İnsan ve Yurttaşlık Hakları Beyannamesi (1789)", *Siyasal Düşünce*, Der: Michael Rosen, Jonathan Wolff, Çev: Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan, Ankara, Dost Kitabevi Yay., 2006.

Just, Saint: "Fransa Anayasası Üzerine", *Devrim Yazıları*, Çev: Vedat Günyol, Belge Yay., İstanbul, 1989.

Koçak, Cemil: "Siyasal Tarih (1923-1950)", Çağdaş Türkiye 1908-1980, Yay.Yön: Sina Akşin, C: IV, 5. bs., İstanbul, Cem Yay., 1997.

Locke, John: "Devrim Hakkı", *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ed: Mete Tunçay, Çev: Mete Tunçay, C: II, 3. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2009.

"Doğa Durumu", *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, Der: Mete Tunçay, Çev: Mete Tunçay, C: II, 3. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2009.

"Siyasal Toplum", *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, Der: Mete Tunçay, Çev: Mete Tunçay, C: II, 3. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2009.

"Yasama Erki, Yürütme Erki ve Federatif Erk", *Siyasal Düşünce*, Der: Michael Rosen, Jonathan Wolff, Çev: Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan, Ankara, Dost Kitabevi Yay., 2006.

Rawls, John: "Çoğunluk Yönetimi", *Siyasal Düşünce*, Der: Michael Rosen, Jonathan Wolff, Çev: Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan, Ankara, Dost Kitabevi Yay., 2006.

İmzalı Dergi Yazıları

Abadan, Nermin: "Radyonun Görevi ve Tesir Alanı", *Forum*, C: IV, No: 47, 1 Mart 1956, s. 12-13.

Aksoy, Muammer: "6435 Sayılı Kanun Karşısında Üniversite Muhtariyeti", *Forum*, C: IV, No: 46, 15 Şubat 1956, s. 14-16.

"Halk Partisini Kapatmaya Kimsenin Gücü Yetmez", *Forum*, C: XIII, No: 147, 15 Mayıs 1960, s. 5-7.

"Milletvekilinin Sorumsuzluğu", *Forum*, C: VII, No: 81, 1 Ağustos 1957, s. 11-13.

"Milletlerin İsyan Hakkına Dair", *Forum*, C: IX, No: 107, 1 Eylül 1958, s. 7-11.

"Rejim Buhranı Halledilmelidir", *Forum*, C: VIII, No: 88, 15 Kasım 1957, s. 9-12.

Arsel, İlhan: "Çift Meclis Sistemi", *Forum*, C: VIII, No: 96, 15 Mart 1958, s. 6-8.

"Çoğunluğun Hakimiyeti Karşısında Ferdin ve Azınlığın Teminatı Meselesi", *Forum*, C: I, No: 10, 15 Ağustos 1954, s. 12-13.

"Ekseriyet Sistemini Terketmek Doğru Olur Mu?", *Forum*, C: I, No: 7, 1 Temmuz 1954, s. 12.

Aygen, Cemal: "Önümüzdeki Seçimlerin Muhtemel Neticeleri", *Forum*, C: VIII, No: 85, 1 Ekim 1957, s. 11-13.

Bilge, Necip: "Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakabesi", *Forum*, C: I, No: 4, 15 Mayıs 1954, s. 10-11.

Ecevit, Bülent: "Güvenlik, Hürriyet ve Kültür", *Forum*, C: V, No: 50, 15 Nisan 1956, s. 26-27.

Erder, Necat: "Muhalefetin Siyasi Görüşleri Üzerine Bazı Düşünceler", *Forum*, C: X, No: 120, 15 Mart 1959, s. 10-11.

Feyzioğlu, Turhan: "1956-1957 Ders Yılını Açış Nutku", *Forum*, C: VI, No: 66, 15 Aralık 1956, s. 11-13.

"Demokrasi Davamıza Genel Bir Bakış", *Forum*, C: IV, No: 46, 15 Şubat 1956, s. 12-14.

"Diktatörlüğe Dair", *Forum*, C: IV, No: 40, 15 Kasım 1955, s. 13-15.

"Hakimlerin İstiklali Sağlanmalıdır", *Forum*, C: II, No: 20, 15 Ocak 1955, s. 10-11.

"Hürriyet ve Mahkemeler", *Forum*, C: II, No: 19, 1 Ocak 1955, s. 9-10.

"2 Mayısın Manası (Dostlara Mektub'a Ek)", *Forum*, C: I, No: 7, 1 Temmuz 1954, s. 13.

"Radyo Meselesi I", *Forum*, C: VI, No: 68, 15 Ocak 1957, s. 9-10.

"Radyo Meselesi II", *Forum*, C: VI, No: 70, 15 Şubat 1957, s. 15-16.

"Seçim Sistemine Dair I", *Forum*, C: I, No: 8, 15 Temmuz 1954, s. 9-11.

"Seçim Sistemine Dair II", *Forum*, C: I, No: 10, 15 Ağustos 1954, s. 9-11.

"Turhan Feyzioğlu'nun Notu", *Forum*, C: III, No: 25, 1 Nisan 1955, s. 15-16.

İnsel, Ahmet; "Olağanlaşan Demokrasi ve Modern Muhafazakarlık", *Birikim*, No: 163/164, Kasım/Aralık 2002, s. 21-28.

Kapani, Münci: "Devlet Kudretinin Tahdidi, *Forum*, C: VII, No: 76, 15 Mayıs 1957, s. 8-9.

"Hangi Şartlar Altında Seçimlere Giriyoruz", *Forum*, C: VIII, No: 86, 15 Ekim 1957, s. 8-10.

"İcra Organı Karşısında Hakimlerin İstiklali II", *Forum*, C: VI, No: 71, 1 Mart 1957, s. 10-12.

"İcra Organı Karşısında Hakimlerin İstiklali III", *Forum*, C: VI, No: 72, 15 Mart 1957, s. 14-16.

"Yarınki Anayasa Düzenimiz Hakkında Bazı Düşünceler", *Forum*, C: XI, No: 127 1 Temmuz 1959, s. 8-10.

Laçiner, Ömer: "Aristokratlar ile Burjuvazi Mücadelesinde Son Aşamaya Doğru", *Birikim*, No: 218, Haziran 2007, s. 3-9.

"DP, ANAP ve Sonunda AKP", *Birikim*, No: 163/164, Kasım/Aralık 2002, s. 11-20.

"3 Kasım'la Gelen", *Birikim*, No: 162, Ekim 2002, s. 22-28.

Mardin, Şerif: "Demokrasi ve Aydın Mesuliyeti", *Forum*, C: II, No: 16, 15 Kasım 1954, s. 8-9.

"Politikanın İnanç Muhtevası", *Forum*, C: I, No: 7, 1 Temmuz 1954, s. 9-10.

Okyar, Osman: "Sistem Devamlılığı ve İktisadi Politika IV", 1960'ların İktisat Politikasının Oluşmasında Forum'un Rolü," *Yeni Forum*, C: V, No: 105, 15 Ocak 1984, s. 10-11.

Özyörük, Mukbil: "Seçim Sistemimizin Değeri Hakkında", *Forum*, C: I, No: 4, 15 Mayıs 1954, s. 7-9.

Savcı, Bahri: "İktidarın Temerküzünden Doğan Tehlikeler ve Çaresi", *Forum*, C: II, No: 17, 1 Aralık 1954, s. 7-8.

"Konuşabiliriz", *Forum*, C: IV, No: 44, 15 Ocak 1956, s. 7.

"Memur-Politik Alan Münasebetleri", *Forum*, C: I, No: 9, 1 Ağustos 1954, s. 8-10.

"Tasfiye Kanunu ve Üniversite", Forum, C: II, No: 24, 15 Mart 1955, s. 9-10.

"Türkiye'de Demokratik Savaşın Şekli Prensipleri, *Forum*, C: II, No: 20, 15 Ocak 1955, s. 8-9.

Yalçın, Aydın: "Amerika ve Hür Dünya Liderliği", *Forum*, C: II, No: 15, 1 Kasım 1954, s. 7-8.

"Aydınların Ferdiyetçiliği", *Forum*, C: III, No: 29, 1 Haziran 1955, s. 16-17.

"Eski Forum'un Kuruluş Hikayesi II, Forum'un Uyandırdığı İlgi", *Yeni Forum*, C: I, No: 15, 15 Nisan 1980, s. 12.

"Fikir Mihrakları Kurmak", *Forum*, C: XIV, No: 169, 15 Nisan 1961, s. 11-12.

"Sosyalizmin Bugünkü Meseleleri", *Forum*, C: IV, No: 40, 15 Kasım 1955, s. 11-13.

"Üniversitelerimizde Bilimsel Çalışmalar", *Forum*, C: III, No: 34, 15 Ağustos 1955, s. 19-20.

İmzalı Gazete Yazıları

Dülger, Bahadır: "Halk Partisi Ne Olacak", *Zafer*, No: 1994, 16. 06. 1954., s. 2.

İmzasız Dergi Yazıları

"Adalete Vurulan Darbe", *Forum*, C: V, No: 52, 15 Mayıs 1956, s. 1-3.

"Af Yolları Elbette Açıktır", *Forum*, C: II, No: 15, 1 Kasım 1954, s. 4-5.

"Anayasanın Fiili İptali", *Forum*, C: XI, No: 126, 15 Haziran 1959, s.1-3

"Arjantin Olaylarının Cihanşümul Önemi", *Forum*, C: IV, No: 38, 15 Ekim 1955, s. 8-9.

"Aydınların Sorumluluğu", *Forum*, C: IV, No: 37, 1 Ekim 1955, s. 1-3.

"Basın Hürriyeti ve Ötesi", *Forum*, C:XII, No: 139, 1 Ocak 1959, s. 1-2.

"Biz Ne İstiyoruz", *Forum*, C: V, No: 60, 15 Eylül 1956, s. 1-2.

"Bütçe Tartışmalarının Radyoda Yayınlanmaması", *Forum*, C: VI, No: 71, 1 Mart 1957, s. 3-4.

"CHP Kurultayı", *Forum*, C: I, No: 9, 1 Ağustos 1954, s. 1-3.

"CHP Meclisinin Kararı Üzerine Düşünceler", *Forum*, C: I, No: 12, 15 Eylül 1954, s. 5-6.

"Cereyanlar Arasında Bağımsız Forum", *Forum*, C: I, No: 11, 1 Eylül 1954, s. 1.

"Davacı ve Hakim DP Grubu", *Forum*, C: XIII, No: 146, 1 Mayıs 1960, s. 6-7.

"Demokrasilerde Sükun ve Huzur Meselesi", *Forum*, C: II, No: 17, 1 Aralık 1954, s. 3.

"Demokratik Bir Düzende İlim Adamlarının Yeri", *Forum*, C: III, No: 35, 1 Eylül 1955, s. 1-3.

"Değişen Türkiye'de Yeni Adımlar", *Forum*, C: IV, No: 41, 1 Aralık 1955, s. 1-3.

"Devrimler ve Demokrasi Meselelerimiz", *Forum*, C: V, No: 59, 1 Eylül 1956, s. 1-3.

"Diktatörlüğün Şaşmaz Akıbeti", *Forum*, C: IV, No: 37, 1 Ekim 1955, s. 3-4.

"Doğruyu Söylemek Hakkı", *Forum*, C: III, No: 27, 1 Mayıs 1955, s. 1-3.

"Fikir Hayatımız ve Üniversite", *Forum*, C: XI, No: 122, 15 Mayıs 1959, s. 1-3.

"Forum'un Davası", *Forum*, C: I, No: 1, 1 Nisan 1954, s. 1-2.

"Forum'un Taraf Tutması", *Forum*, C: VIII, No: 86, 15 Ekim 1957, s. 4-5.

"Grev Hakkı Kampanyası", *Forum*, C: II, No: 24, 15 Mart 1955, s. 6.

"Hakikatleri İnkar Eden Kim?", *Forum*, C: X, No: 109, 1 Ekim 1959, s. 1-4.

"Halk Partisinin Tasfiyesi Ne Demektir?", *Forum*, C: I, No: 7, 1 Temmuz 1954, s. 3.

"Hukuk Devleti Hasreti", *Forum*, C: I, No: 8, 15 Temmuz 1954, s. 3.

"Hürriyet Dini ve Basın", *Forum*, C: VII, No: 78, 15 Haziran 1957, s. 3.

"Hürriyetin Temelleri", *Forum*, C: VII, No: 81, 1 Ağustos 1957, s. 4.

"İç Politikamızda Asıl İhtiyaç", *Forum*, C: VI, No: 69, 1 Şubat 1957, s. 1-3.

"İç Tüzük Değişikliğinden Sonra Milletvekilinin Söz Hakkı", *Forum*, C: VIII, No: 91, 31 Aralık 1957, s. 5-6.

"İhtilallerin En Centilmeni", *Forum*, C: XIII, No: 148, 1 Haziran 1960, s. 1-3.

"İkinci Yılımıza Girerken", *Forum*, C:III, No: 25, 1 Nisan 1955, s. 1-2.

"İleri Toplum ve Şahsi Sorumluluk", *Forum*, C: VI, No: 68, 15 Ocak 1957, s. 1-3.

"İlim ve Siyaset Adamları", *Forum*, C: I, No: 12, 15 Eylül 1954, s. 4-5.

"İndi Hukuk ve Teamül Koyma", *Forum*, C: IV, No: 42, 15 Aralık 1955, s. 5-6.

"Kabul Edenler... Kabul Etmeyenler... Reddedilmiştir", *Forum*, C: IX, No: 103, 1 Temmuz 1958, s. 4.

"Katedralde Cinayet", *Forum*, C: VI, No: 66, 15 Aralık 1956, s. 1-3.

"Kısılan Basın Hürriyeti", *Forum*, C: V, No: 54, 15 Haziran 1956, s. 1-2.

"Kıymetlerimizi Savunma Kararı", *Forum*, C: III, No: 36, 15 Eylül 1955, s. 1-3.

"Kubalı Hadisesi mi, Üniversite Meselesi mi, Yoksa Huku Devleti Davası mı?", *Forum*, C: VIII, No: 94, 15 Şubat 1958, s. 1-3.

"Kuvvetler Birliği mi? Kuvvetler Ayrılığı mı?", *Forum*, C: II, No: 23, 1 Mart 1955, s. 5.

"Lütfen Politika İle Uğraşın", *Forum*, C: III, No: 31, 1 Temmuz 1955, s. 4.

"Madrid Üniversitesine Selam", *Forum*, C: IV, No: 47, 1 Mart 1956, s. 6.

"Meclisin Açılışı ve Ümitlerimiz", *Forum*, C: II, No: 15, 1 Kasım 1954, s. 3-4.

"Meclisten Çekilmek", *Forum*, C: I, No: 11, 1 Eylül 1954, s. 3.

"Meselelerimiz ve Manevi Hazırlık Zarureti", *Forum*, C: IV, No: 42, 15 Aralık 1955, s. 1-2.

"Münasebetler Normal Ama Demokrasi Nerede?", *Forum*, C: III, No: 26, 15 Haziran 1955, s. 3.

"Neyin Seçimini Yapıyoruz", *Forum*, C: VII, No: 84, 15 Eylül 1957, s. 1-3.

"Parti Münasebetlerinde Yeni Safha", *Forum*, C: III, No: 29, 1 Haziran 1955, s. 2-3.

"Rejim Buhranı ve Ötesi", *Forum*, C: V, No: 51, 1 Mayıs 1956, s. 4-5.

"Seçim Beyannameleri", *Forum*, C: VIII, No: 86, 15 Ekim 1957, s. 4.

"Seçime Girmek Beyhude mi?", *Forum*, C: II, No: 17, 1 Aralık 1954, s. 3-4.

"Seçimin Düşündürdükleri", *Forum*, C: VIII, No: 87, 1 Kasım 1957, s. 1-2.

"Seçim Korkusu", *Forum*, C: XI, No: 129, 1 Ağustos 1959, s. 1-2.

"Seçimlerden Beri Siyasi Hayatımızın Bilançosu", *Forum*, C: I, No: 9, 1 Ağustos 1954, s. 3-4.

"Seçimler ve Muhalefetin Boykotu", *Forum*, C: III, No: 34, 15 Ağustos 1955, s. 1-2.

"Seçim Yolsuzlukları", *Forum*, C: VIII, No: 87, 1 Kasım 1957, s. 4.

"Seçmenden Çekinme", *Forum*, C: V, No: 57, 1 Ağustos 1956, s. 4.

"Siyaset Çamuru", *Forum*, C: IV, No: 67, 1 Ocak 1957, s. 4.

"Siyasetle Uğraşmak", *Forum*, C: I, No: 8, 15 Temmuz 1954, s. 1-2.

"Siyaset ve Eğitim", *Forum*, C:VII, No: 74, 15 Nisan 1957, s. 1-2.

"«Siyasi Boykot»lar ve Asıl Kaynağı", *Forum*, C: I, No: 11, 1 Eylül 1954, s. 3-4.

"Solculuk Korkusu", *Forum*, C: III, No: 25, 1 Nisan 1955, s. 4-5.

"Tarafsız Organlar Üzerine", *Forum*, C: IV, No: 40, 15 Kasım 1955, s. 4-5.

"Tek Dalgalı Devlet Radyosu", *Forum*, C: IX, No: 105, 1 Ağustos 1958, s 5.

"Totaliter Gidişin Bahane ve Delilleri", *Forum*, C: VII, No: 84, 15 Eylül 1957, s. 4-5.

"Türkiye'de İlk Grev", *Forum*, C: I, No: 9, 1 Ağustos 1954, s. 4.

"Türkiye'de Yıkıcı Cereyanlar Meselesi", *Forum*, C: III, No: 30, 15 Haziran 1955, s. 1-3.

"Uyanmalıyız Artık", *Forum*, C: VII, No: 80, 15 Temmuz 1957, s. 1-3.

"Uzağı Düşünme Zamanı", *Forum*, C: V, No: 51, 1 Mayıs 1956, s. 1-3.

"Üniversite Açılırken", *Forum*, C: II, No: 15, 1 Kasım 1954, s. 1-3.

"Üniversitedeki Hadiselerin Öğrettikleri", *Forum*, C: VI, No: 66, 15 Aralık 1966, s. 3-4.

"Üniversite ve Fonksiyonu", *Forum*, C: I, No: 12, 15 Eylül 1954, s. 1-2.

"Yapıcı Tekliflere Muhtacız", *Forum*, C: VII, No: 76, 15 Mayıs 1957, s. 1-3.

"Yeni Parti ve Hürriyet", *Forum*, C: VI, No: 43, 1 Ocak 1956, s. 3-4.

"Yeni Senenin Eşiğinde", *Forum*, C: VIII, No: 90, 15 Aralık 1957, s. 1-2.

Resmi Gazete

Resmi Gazete, 14.07.1934, No: 2751.

Resmi Gazete, 18.06.1946, No: 6336.

Resmi Gazete, 22.12.1949, No: 7386.

Resmi Gazete, 28.07.1953, No: 8469.

Resmi Gazete, 25.06.1954, No: 8738.

Resmi Gazete, 08.07.1954, No: 8749.

Resmi Gazete, 19.04.1960, No: 10484.

Resmi Gazete, 28.04.1960, No: 10491.

Ansiklopedi

"Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı", *AnaBritannica*, C: XX, 50. bs, İstanbul, Ana Yayıncılık A.Ş., 1994.

İnternet Kaynakları

(çevrimiçi) http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=template&id=188&lang=0,02.05.2010.

(çevrimiçi) http://ansiklopedi.turkcebilgi.com.

(çevrimiçi) http://arsiv.sabah.com.tr/2006/08/28/siy115.html, 22.04.2010.

(çevrimiçi) http://www.chp.org.tr/HaberDetayi.aspx?NewsID=1005, 26.04.2010

(çevrimiçi) http://www.fatihaltayli.com.tr/content.cfm?content_id=5919, 22.04.2010.

(çevrimiçi) http://haber.gazetevatan.com/haberdetay.asp?tarih=12.04.2010&Newsid=299380&Categoryid=1, 22.04.2010.

(çevrimiçi) http://www.haberturk.com/gundem/haber/206589-sabri miz-tasarsa, 21.04.2010.

(çevrimiçi)http://www.haberturk.com/yazarlar/217154-basbug-boyle-rezillik-olur-mu-yeter-yahu, 02.05.2010.

(çevrimiçi), http://www.hurriyet.com.tr/dunya/11802128.asp, 18.04.2010.

(çevrimiçi) http://www.hurriyet.com.tr/gundem/14185835.asp, 22.04.2010.

(çevrimiçi) http://www.gazeteport.com.tr/GUNCEL/NEWS/GP_673986, 22.04.2010.

(çevrimiçi) http://www.memurlar.net/haber/164390/, 23.04.2010.

(çevrimiçi) http://www.milliyet.com.tr/matbaaya-direnir-gibi-direniyorlar-/hasan-cemal/siyaset/yazardetay/14.04.2010/1216472/default.htm?ref=haberici, 22.04.2010.

(çevrimiçi) http://www.milliyet.com.tr/yineyargisorunu/tahaakyol/siyaset/yazardetay/10.04.2010/1221193/default.htm?ref=haberici, 22.04.2010.

(çevrimiçi) http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=985408&CategoryID=78, 22.04.2010.

(çevrimiçi) http://www.tumgazeteler.com/?a=2455436, 02.05.2010.

DİZİN

A

Abadan, Yavuz 49, 115, 117, 118, 140
Aksoy, Muammer 39, 49, 68, 85, 139, 140, 189, 191, 200, 203, 221, 232, 246
Akyol, Taha 18
Alican, Ekrem 50, 182
And, Metin 81, 84, 125, 128, 139, 144
Arınç, Bülent 12
Asena, Orhan 140
Avcıoğlu, Doğan 84, 139
Aydemir, Talat 51, 62

B

Balbay, Mustafa 28
Başbuğ, İlker 10, 16, 17, 25, 26, 62, 64, 65
Belen, Fahri 50
Bilge, Necip 165, 166, 167, 214
Birand, İzzet 48
Bölükbaşı, Osman 52, 53, 188, 203
Büyükanıt, Yaşar 24, 46, 62

C

Can, Osman 14, 17, 18, 30, 31, 32, 34
Cemal, Hasan 18, 30
Cihaner, İlhan 27
Coşar, Ömer Sami 52

Ç

Çapan, Cevat 139
Çelikbaş, Fethi 50, 182, 183
Çiçek, Dursun 28
Çölaşan, Emin 66

E

Ecevit, Bülent 14, 125, 127, 128, 139, 187, 193
Erdelhun, Rüştü 64
Erdoğan, Tayyip 12, 13, 14, 41, 42, 63
Erkanlı, Orhan 46, 47, 51, 57, 58, 203, 204
Eruygur, Şener 62

F

Feyzioğlu, Bedii 127
Feyzioğlu, Turhan 11, 49, 81, 82, 83, 85, 125, 127, 128, 132, 133, 135, 140, 141, 160, 161, 166, 167, 169, 178, 186, 191, 192, 193, 199, 202, 203, 208, 209, 210, 211, 212, 217, 222, 224, 226, 241, 244, 245, 246
Fırat, Fehim 48

G

Günay, Ertuğrul 61
Güneş, Turan 50, 81, 125, 127, 128, 182

Gürsel, Cemal 57

İ

İnönü, İsmet 59, 203, 227, 228
İnsel, Ahmet 13
İpekçi, Abdi 51, 52

K

Kabibay, Orhan 43, 44, 45, 51
Kanadoğlu, Sabih 33, 41, 62
Kapani, Münci 49, 85, 191, 192, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216
Karasu, Bilge 139
Karayalçın, Yaşar 49, 81, 125, 140
Kepenek, Yakup 140
Kılıç, Tuncer 62
Köprülü, Fuat 50, 52, 182, 183, 196
Kubalı, Hüseyin Nail 56, 92, 93, 94, 95, 117, 120, 223
Küçük, Sami 50
Küçük, Yalçın 8, 35, 57, 62, 110, 111, 132

L

Laçiner, Ömer 12, 13, 14, 15, 16
Lenin, V.I. 15, 35
Locke 40, 70, 89, 90, 92, 96, 97, 101, 103, 168

M

Madanoğlu, Cemal 58, 64
Mardin, Şerif 49, 81, 138, 139, 142, 170, 203
Marx, Karl 29, 40, 95, 108
Menderes, Adnan 39, 42, 49, 52, 58, 59, 120, 140, 183, 225, 233
Mimaroğlu, İlhan 139
Montesquieu 16, 17, 91, 96, 97, 98, 100, 101, 103, 104, 122, 167

O

Okyar, Osman 81, 125, 127, 129, 182
Onar, Sıddık Sami 56

Ö

Özal, Turgut 53
Özbek, Kadir 25, 65
Özbudun, Ergun 30, 31, 32, 34, 39, 99, 112, 113, 116, 118, 119, 122, 202
Özyörük, Mukbil 198, 199, 244

R

Rousseau 88, 90, 94, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 110, 168

S

Salih, Kemal 128
Sarıca, Ragıp 56
Savcı, Bahri 81, 83, 84, 115, 117, 125, 127, 133, 134, 157, 161, 162, 175, 186, 216, 222, 246
Saylan, Türkan 61
Schmitt, Carl 93, 98, 99, 100, 103, 104, 107, 108, 109, 111
Seyhan, Dündar 43, 44, 45, 50, 51
Soysal, Mümtaz 84, 114, 115, 118, 121, 140, 165

Ş

Şensoy, Naci 56

T

Talas, Cahit 125, 140, 247
Teziç, Erdoğan 92, 93, 94, 96, 114, 117, 118, 119, 120, 198
Toker, Metin 58, 59, 203
Tolon, Hurşit 62
Tunaya, Tarık Zafer 56, 115, 116
Tunçsipeı, Nejat 128

U

Ulay, Sıtkı 57
Uyar, Turgut 140

V

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet 56

Y

Yalçın, Aydın 49, 81, 82, 125, 126, 127, 128, 135, 137, 140, 141, 142, 147, 148, 155, 191, 202, 203
Yalçın, Hüseyin Cahit 53
Yalçın, Nilüfer 125, 128
Yalçınkaya, Abdurrahman 25
Yazıcı, Serap 30, 39, 96

Cumhuriyet'i ayakta tutan tüm barajlar yıkıldı mı? *Ricat Eden Cumhuriyet* bu tartışmayla açılıyor. En ileri aşamasına 1960'larda ulaşan Cumhuriyet düzeninin, 12 Mart 1971'den beri süre gelen zaafiyet döneminin sona erip ermediğini sorguluyor. Tepeden çözülen her rejim türünden 1923 Cumhuriyeti'ni de önce elitleri terkettiler. Bunun ardından, kayıtsız şartsız hakimiyetin kaynağı olan "cumhur"un, Cumhuriyet'i reddi geldi. Rejimin çözülüşüne kapıyı açanlar öncelikle elitlerdi; bu nedenle, *Ricat Eden Cumhuriyet*'te de öncelikle elitler hedef alındılar.

Aydınlarını 1960 sonlarında başlayan iç savaşta teker teker kıran düzenin, bir Cumhuriyet Savaşı'na hazırlıklı olup olmadığı, kuşkusuz, yanıtlanması gereken bir sorudur. *Ricat Eden Cumhuriyet* işte bu soruya yanıt aramaktadır. Elinizdeki kitap, bu açıdan, Cumhuriyet Savaşı'nın aktörleri olan Cumhuriyetçiler'i tahkim etme amacını taşımaktadır.

Geçmiş, çoğunlukla, bugünün saflaşmalarını anlamak, onları teorize edebilmek için bir rehber niteliğindedir. Nitekim, *Ricat Eden Cumhuriyet*'te de Türk aydınının geçmişi ve mücadelesi konu alınmıştır. Türkiye aydını AKP türünden despotik bir iktidarla ilk kez karşı karşıya gelmedi. AKP'ye karşı verdiği savaşımın bir benzerini 1950'li yıllarda Menderes/Bayar istibdatına karşı vermişti. Forum dergisi, bu kavganın başat aktörlerindendi. *Ricat Eden Cumhuriyet*'te bu nedenle Forum dergisi ve çevresindeki aydınların mücadelesi anlatıldı. Eğer DP bir trajediyse, AKP bir komediydi. Bu kitap, tam da bu yüzden, geçmişten neşeli bir kopuş tartışması yapan dünün ve bugünün umutlu üniversite öğrencilerine ve aydınlarına adandı. Beyazıt Meydanı'na kitaplarıyla gelecek yeni bir nesil için yazıldı.

TAN KİTABEVİ YAYINLARI 15
ARAŞTIRMA DİZİSİ 8
www.tankitabevi.com

16 TL (KDV DAHİL)

9 786055 668150